

III 26.594.

LEGIURI LOCALE BASARABINE

ISTORIC. TEXTE SI JURISPRUDENTE

DE

VESPASIAN ERBICEANU

PRIM - PRESEDINTE AL CERTEI DE APEL DIN BASARABIA, MEMBRU IN COMISIUNEA ARHIVELOR STATULUI

Institutul de Stiințe Istorice și Social-Politice
de pe linia c. a. al P. R.
BIBLIOTECA DOCUMENTARĂ

TIPARITA CU CHELTUIALA SECRETARIATULUI GENERAL DE JUSTIȚIE
DIN BASARABIA

Kroian Pătărescu

Inventar nr. 709

CHISINĂU

IMPRIMERIA STATULUI

1921

43 509

12.94/05

B.C.U. Bucuresti

C200510550

PREFAȚA

Numeroasele reclamațiuni venite din partea magistraților Basorabiei, cu privire la dificultățile întâmpinate în împărțirea justiției civile, din cauza lipsei unei traduceri românești a așa numitelor „legiuiri locale basarabene”, m'au hotărât să dau la lumină, în traducere românească, lucrarea prescurtătcare a lui A. Egunov, elaborată în 1869, în colaborare cu cei mai de seamă magistrați și juriști basarabeni de atunci; lucrare conținând extrase din acele părți ale cărților lui Armenopol și Donici, cari sunt mai importante și au o aplicare mai frecventă și mai uzuală în practica judecătorească de toate zilele. Cu aceasta socot că, macur în parte, izbutesc să înlătur neajunsurile ce se întâlnesc în calea funcționării normale a justiției civile, în noua provincie alipită la Patria-Mamă.

Am căutat să dau textelor o redactare cât mai limpede și mai lămurită, pentru a le putea face ușor intelegibile. Lectura acestor vechi fragmente legislative, pe lângă interesul uzual, pe lângă importanța lor istorică deosebită, ne pune în deplină evidență pe de o parte diferențierea radicală a dreptului basarabean de cel rusesc și deci incompatibilitatea aplicării lor împreună, iar de pe altă parte—analogia mare ce există între dreptul basaraben și actualul drept civil român, mai ales în ce privește regularea moștenirilor, regimul dotal, drepturile reciproce ale soților și materia obligațiilor. Această asemănare dintre dreptul local basaraben și cel din vechiul regat, se explică prin împrejurarea că ambele sisteme legislative au la baza lor același substrat juridic comun romano-bizantin, de care dreptul rusesc este atât de străin și îndepărtat, atât din punctul de vedere al originii, cât și sub raportul caracterelor sale intrinsece.

Alătura de fragmentele textelor din Armenopol și Donici, am publicat în întregime textul hrisovului sobornicesc al Domnitorului Moldovei Alexandru Mavrocordat din 1785, păstrându-i forma expresiunilor și limbii vechi moldovenesti, în care această legiferare a fost dată la lumină. Actul legislativ în chestiune, deși datează tocmai din veacul al XVIII, totuși pentru Basarabia nu e lipsit de importanță juridică actuală, de oarece normele de drept cuprinse într'insul, fiind bazate aproape exclusiv pe obiceiul pământului, trăesc și astăzi încă în uzanțele și raporturile populațiunii dela țară. În el găsim elucidarea multor chestiuni referitoare la executarea dreptului de protimis, la vânzări, danii și alte transmisiuni de drepturi imobiliare rurale mai ales între razeși,—chestiuni cari și azi se mai agită în practica judecătorească basarabeană.

Publicarea hrisovului sobornicesc e urmată de „lămuririle pravilnicești“ date asupra lui de guvernul Moldovei din 1835, precum și de explicațiile speciale ale Senatului Ocărmuitor din Petrograd, asupra acestui act legislativ.

Mai departe lucrarea conține, în traducere românească, rezumatele jurisprudențelor, date în diferite ocaziuni, de instanțele superioare rusești, cu privire la aplicarea principiilor și lămurirea controverselor dreptului civil basarabean până după anul 1904,—jurisprudențe culese din colecțiunile lui Șimanovschi, Grosman, etc. Câteva din jurisprudențele mai noi și mai importante ale Senatului am crezut util a le publica în extenso. Așa de pildă, sunt deciziunile date în cunoscuta afacere Variuc din 1909, referitor la drepturile succesoriale ale fratelui natural și procesul Condratski, asupra dreptului de succesiune a copiilor naturali după legile locale basarabene.

Ca anexe s'a publicat în extract și în ordine cronologică, câteva din legiferările mai importante date de guvernul rusesc asupra justiției basarabene.

În sine traducerea textelor și jurisprudențelor sunt precedate de o vastă introducere istorico-doctrinară, de aproape 150 pagini, și în care, pe baze documentare, examinăm diversele faze prin care a evoluat viața juridică a poporului moldovenesc, stăpânită la început de rânduelile dreptului cu-

tunier băstinaș, cunoscut sub numele de obiceiul pământului, iar în urmă influențată și transformată treptat de infiltrațiunea dreptului romano-bizantin, care apoi a devenit încetul cu încetul pravila locală scrisă.

Cu o deosebită atențiune am urmărit soarta dreptului moldovenesc în Basarabia, în special după alipirea acestei provincii la imperiul rusesc în 1812, examinând rând pe rând toate cazurile și legiferările date de guvernul central din Petrograd cu privire la funcționarea justiției civile basarabene.

Din expunerea noastră, rezultă cu deplină evidență că actualmente Basarabia, afară de județele Cetatea-Albă, Ismail și Cahul, nu are codul său propriu zis. Aceiace numim noi astăzi legiuiri locale basarabene, adică colecțiile lui Armenopol și Donici, nu li se poate aplica calificativul de legi oficiale propriu zise, pentru că ele niciodată n'au fost legiferate ca atare, nici în Principatul Moldovei, nici prin vreun act al puterii legiuitoare din Petrograd. Ele alcătuiesc numai niște simple cărți consultative și îndrumătoare pentru cunoașterea și aplicarea normelor dreptului romano-bizantin, care alcătuiește adevăratul codul civil al Basarabiei. Astfel fiind, rândurile uzuale după care se împarte astăzi justiția civilă în Basarabia, sunt departe de a fi încă fixate, strânse la un loc și codificate. Ele se prezintă sub acelaș aspect de primitivitate, în aceeași stare șovăitoare și incoherentă, în care se aflau acum o sută de ani în urmă, la epoca deslipirii acestei provincii de trupul Bătrânei Moldove. Actualmente, ca și atunci, principiile dreptului civil se găsesc împrăștiate pe tot cuprinsul teritoriului basarabean, sub forma nebuloasă, și nestatornică a obiceiurilor pământului,—obiceiuri plutitoare și schimbătoare dela o localitate la alta, sau le întâlnim răspândite în vastul labirint al dreptului romano-bizantin, acest visternic nesecat de logică sănătoasă și de bun simț juridic, dar care e atât de incomod și greu de consultat, în izvoarele sale originare latinești sau grecești.

Evident că o atare situație era departe de a contribui la înlesnirea mersului regulat și progresiv al justiției civile în

Basarabia. Sub stăpânirea rusească instanțele basarabene au avut de luptat cu mari dificultăți, în această privință practica judecătorească și jurisprudența rătăcind foarte adeseori pe căi nesigure și greșite. Această stare de lucruri a favorizat mult introducerea pe o scară înlinsă în Basarabia a multor dispozițiuni și chiar a capitole întregi din codul civil rusesc, care, pe cale arbitrară de fapt, a înlocuit în bloc materii întregi din legiuirile locale basarabene, cu toate că o asemenea introducere în bloc, era nelegală, nefiind sprijinită pe nici un act legiferator al guvernului central.

Nova justiție românească introdusă în Basarabia, în tendința ei de a îndruma viața juridică a provinciei pe calea strict a legalității, se găsește mult stingerită de starea de lucrări arătată mai sus. Dăinuirea mai departe a unei asemenea situațiuni, nu mai poate fi îngăduită, căci ea produce o mare turburare și nesiguranță în administrarea justiției și în valorificarea drepturilor private ale cetățenilor. Opera de unificare legislativă care în Basarabia s'a înfăptuit deja în ce privește dreptul penal și dreptul comercial, se cuvine să fie călinsă cu un moment mai curând și asupra domeniului dreptului și procedurii civile.

Traducerea textelor din Armenopol și Donici a fost făcută de noi, iar rezumatul jurisprudențelor și celelalte accesorii au fost traduse de colegul nostru d-l Petru Davidescu, consilier la Curtea de Apel, cu concursul d-lui Teodor Inculeț judecător la Tribunalul Chișinău, cărora le aducem viile noastre mulțumiri.

Aranjarea materialului, culegerea jurisprudențelor, transcrierea traducerilor, supravegherea tipăritului, facerea corecturilor, alcătuirea tablei alfabetice de materie, toate aceste lucrări migăleuse, cari cer multă atențiune și răbdare, au fost făcute de către d-l Petru Davidescu, care a fost colaboratorul nostru statornic și în opera de organizare a justiției basarabene.

Scriam în Chișinău, Duminică, 17 Aprilie 1921

VESPASIAN ERBICEANU

LEGILE VECHI MOLDOVENESTI RĂMASE ÎN VIGOARE ÎN BASARABIA

STUDIU ISTORICO-JURIDIC

I

Vechile legiuri ale poporului moldovenesc. — Obiceiul pământului Moldovêi. Originea, rolul și importanța lui, ca normă cărmuitoare a vieții juridice locale. Dreptul scris și cobșicările întreprinse pe baza dreptului bizantin (Basilicalele); sub Voievozii Alexandru cel Bun, Matei Basarab și Vasile Lupu. Prioritatea obiceiurilor pământului asupra dreptului scris.

Obiceiurile juridice, ca și datinele și moravurile unui popor, sunt izvorite din însăși nevoile sale sufletești și materiale, constituind cele dintâi norme călăuzitoare ale vieții lui sociale. Cunoașterea de aproape a acestor norme este de o mare importanță, căci în ele se resfrâng nenumăratele trebuinți zilnice ale poporului, care în puterea instinctului său de conservare, exprimă acele trebuinți sub forma simplistă de reguli arhaice a obiceiurilor pământului.

Obiceiurile pământului alcătuiesc, dar, cele dintâi norme juridice după care urmează să se preîntâmpine și să se satisfacă nevoile sociale. Ele statornicește și hotărăsc dreptatea între oameni, care alcătuiește primul fer-

ment zămislitor al vieții de Stat, precum și forța principală de coeziunea oamenilor în societate. Normele juridice, cunoscute sub numele de „obiceiul pământului”, există nu sub forma scrisă, nefiind fixate și precise, ci le găsim sub formă de principii nehotărâte și plutoare, transmise verbal din generație în generație. Așa dar, obiceiurile pământului sunt produsul vieții sociale însăși. Evident că, pe măsură ce această se organizează și se stabilește o putere obștească a Statului, pe măsură ce relațiile și daravelile dintre indivizi se multiplică, normele simpliste și generale ale obiceiurilor pământului devin tot mai neindestulătoare și atunci intervine dreptul scris, legea, care le completează și ajută, dar niciodată nu le poate înlocui cu desăvârșire.

La poporul român, din timpurile cele mai depărtate, întâlnim obiceiul pământului ca normă juridică principală, după care și regula daravelile sale zilnice, normă izvorită sub presiunea nevoilor și cerințelor vieții sale, parte din bunul simț și din înțelepciunea lui proprie, iară parte împrumutate pe cale de influențe culturale și sociale, dela celelalte neamuri și în urmă transformate de spiritul juridic al poporului român în așezăminte originale autohtone. Cu toată controversa ce există între savanții noștri cu privire la originea și influențele suferite de dreptul nostru pământesc, ¹⁾ părerea cea mai a-

¹⁾ Ion Nădejde, într'un studiu publicat în *Revista Revistă Română* anul 1, No. 2, pretinde că dreptul nostru pământesc ar fi de origine tracă, influențat pe ulocuri de drept slav. Această teorie a fost combătută de către profesorul Paul Negulescu într'un studiu al său publicat în *Revista de Drept și Sociologie*, anul II-lea, No. 7, din care s'întrețere că, în toate influențele culturale, ce au privit din afară, fondul obișnurilor noastre juridice este de caracter român. Vezi și interesanta și lucrare: *Histoire du Droit et des Institutions de la Roumanie*, Paris 1898 D. C. Disaș a în lucrarea sa *Originele Dreptului*, este de părere că dreptul nostru consuetudinar ar avea originea slavă. Căliști și recitatori însă: I. Peretz, D. Alexandresco, N. Blarenker, Longinescu, Alisul și alții, înclină cu toții spre părerea că dreptul nostru consuetudinar este de origine română.

ereditată rămâne tot aceea că poporul român a păstrat în deprinderile sale juridice în mare parte fondul și forma obiceiurilor moștenite dela strămoșii săi romani. Când cineva studiază cu atențiune dreptul nostru consuetudinar, rămâne surprins de asemănarea lui cu multe dispozițiuni din dreptul roman, ceea ce invederează odată mai mult origina *latină* a neamului nostru.

În prima epocă a vieții de stat românești, obiceiurile pământului, nefiind încheiate sub forma hotărâtă scrisă, au păstrat un caracter șovăelnic și schimbător, alcătuind deci un element de nesiguranță și de lipsă de precizie în viața de toate zilele a acelor vremuri, și așa pline de dificultăți. Față însă de lipsa mare de cultură ce caracteriza acele timpuri, obiceiul pământului era singura formă de drept care se putea menține și a cărei autoritate a sporit tot mai mult, încât vom vedea mai jos că codificările scrise elaborate pe baza dreptului bizantin (Vasilicalele) și întreprinse sub voevozii Alexandru cel bun, Matei Basarab, Vasile Lupu și alții, au căzut adeseori în desuetudine și n'au avut decât o aplicare reală restrânsă în viața de toate zilele. Obiceiurile juridice intrase atât de adânc în uz, încât poporul român urma înaintea a și lua îndreptarea sa juridică tot dela vechiul său drept pământesc¹⁾.

Obiceiurile juridice trăesc și azi viu în conștiința și în uzanțele masselor adânci ale populațiunii rurale. Afară de aceasta, ele se mai găsesc răspândite în scris prin nenumăratele hrisoave, anaforale și pravilnicește orândueli, date pe vremuri de domnitorii Moldovei, referitoare la diferite pricini litigioase, la dării, vânzări și

¹⁾ Vezi Al. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, vol. IV, pag. 128 și urmât.

alte daraveri bănești dintre locuitorii țării, și în care înțeleșori găsim expus obiceiul pământului pe baza căreia s'a soluționat fiecare caz dat.

Obiceiul pământului formează cu chipul acesta un sistem întreg juridic, referitor atât la *fondul Dreptului*: precum la chestiuni de moșteniri, donațiuni, testament, putere părintească, drepturile copiilor naturali, proprietate și servituti, obligației, vânzări și cumpărări, împrumuturi, tovărășii, zaloguri, etc, precum și referitor la *forma dreptului*, la chestii de procedură și chemare în judecată, la sistemul probator, la administrarea și țăriile dovezilor înaintea judecării, la prescripție, la executarea hotărârilor, etc.

Prin studiul nostru nu urmărim să arătăm în ce anume constă sistemul de drept preconizat de obiceiul pământului, căci aceasta, comportând cercetări vaste și laborioase în domeniul etnografiei și a istoriei noastre naționale, nu s'ar putea face în cadrele restrânse ale studiului de față. Scopul lucrării de față este numai de a pune în evidență marea importanță pe care a avut-o obiceiul pământului în viața juridică trecută a poporului român, importanță care începând din timpurile cele mai vechi, a mers crescând și sporind mereu, astfel că la începutul veacului al XIX-lea, în Moldova, dreptul pământesc avea mai mare putere decât legea scrisă. El prinsese rădăcini atât de adânci în conștiința maselor poporului, în solul național, încât ori de câte ori venea în conflict cu legea scrisă, aceasta din urmă trebuia să cedeze locul dreptului pământesc, care avea preferință.

Pentru dovedirea afirmațiunei noastre, vom cerceta, pe baze documentare, din vremurile cele mai vechi și până în zilele noastre, diferitele faze prin care a evoluat

ru Moldova aplicarea obiceiului pământului în practică judecătorească de toate zilele.

Aplicarea dreptului pământesc în tranzacțiile dintre locuitori se poate vedea lămurit deja dintr-un document dela 1451, dat de Alexandru domnul Moldovei, lui Mihail Logofăt, prin care întărește cumpărarea de către acesta pentru suma de 120 zloți turcești a siliștelor Ivăncăuți, Pogorilăuți, Hăteiuți și Davidăuți, situate la granița de nord a țării Moldovei (Hotin), dela panul Manca Globnicovici, sub condițiunea că, deși la cumpăratură s'a plătit numai o parte din bani, iar restul să se plătească la o vadea posterioară, totuși cumpărătorul Mihail Logofăt să intre chiar din momentul cumpărării în plină stăpânire a siliștelor, această «*că timp obiceiurilor pământului vor avea credință în țara noastră*»¹⁾.

Voevodul Moldovei Dimitrie Cantemir, în opera sa «*Descrierea Moldovei*» ne spune: «După fericita descălecire a lui Dragoș și întemeierea Moldovei, judecătorii mai că nu știau cum și după ce legi să aducă judecățile. Alexandru I, domnul Moldovei, pe care ai noștri l-au numit «*Cel Bun*», pentru virtuțile sale cele mari, voind a vindeca acest rău .. au adus legile grecești, care se cuprind în cărțile așa numite *Basilice*, și făcând din aceste legi un extract, au introdus în Moldova acel Cod, care și astăzi este în vigoare. Cu toate acestea nu s'au putut șterge din națiune obiceiurile cele multe și diverse, ce prin atingerea cu popoarele vecine le-a primit și i-a rămas dela aceste, precum sunt cele despre succesiune, despre testamente, despre împărțirea eredității, despre bunuri și despre servituți, care mai la toate popoarele

¹⁾ Vezi Teodor Codreșca, «*Uricari*», vol. XI, pag. 73.

din lume puțin diferă unele de altele. De aci la moldoveni sunt două specii de legi. Legile scrise cari sunt formate din edictele împăraților romani și greci, și legi nescrise, care sunt bazate pe uz, sau cum am zice în limba noastră cu cuvântul slavon obicei. Dar fiindcă aceste obiceiuri sau consuetudini nu sunt scrise, judecătorii de multe ori le detoarnă dela sensul lor cel adevărat și fac judecăți strâmbe» ¹⁾

În veacul al XIII-lea Domnitorul Moldovei, Vasile Lupu, face o a doua colecție de legi numită «*Cartea românească de învățătura pravilelor împărătești*», tipărită în Iași în 1646, care, după părerea temeinică și bine-documentată a profesorului Ștefan Longinescu, cuprinde în primele sale pagini 252 paragrafe, pravila mai veche a lui Alexandru cel Bun ²⁾.

Colecțiunea de pravile a lui Vasile Lupu, întocmită după lucrarea *Praxis et Theoricae* a vestitului romanist italian Profer Farinaccius, a fost făcută tot cu scop de a servi ca manual călăuzitor pentru judecătorii din acea epocă ³⁾.

Istoricul Xenopol însă ne spune că cartea lui Vasile Lupu nu și-a prea ajuns scopul, de oarece, conținând în ea mai multe prescripțiuni de drept canonic și de drept penal, și neavând în ea nici o dispozițiune luată din obiceiurile pământului, nu s'a prea aplicat în practica judecătorească, întrucât obiceiurile pământului intrase atât de adânc în uz, mai ales în ce privește daravelile civile dintre oameni, încât judecătorii timpului au conti-

¹⁾ Vezi D. Cantelnic, «*Descrierea Moldovei*», pag. 107.

²⁾ Vezi Ștefan Longinescu, *Istoria dreptului românesc*, București, 1908, pag. 140 și urm.

³⁾ Vezi S. Longinescu, *Pravile lui Vasile Lupu și Profer Farinaccius*, București, 1900, pag. 47.

nuat în împărțirea dreptății a se inspira tot de la obiceiul pământului ¹⁾).

Domnitorul Alexandru Ipsilant în *Pravilniceasa Condică* a sa, tipărită la anul 1776, care conține multe dispozițiuni luate din obiceiurile pământului, ne spune, în precuvântarea condiceii sale, că a aflat pe locuitorii țării: »urmând uneori Împărăteștele pravile cele de obștie, și alte ori obiceiurile cele-pământești, cari obiceiuri cu cuvânt că sunt din vechime se sârguiau spre a avea întărire; dar cu toate acestea nici pravilele pururea într'un chip păzeau, nici vechimea obiceiurilor nesmintit țineau, ci când cu pravilele stricau obiceiurile, când iarăși cu obiceiurile se împotriveau pravilelor. . . . de aceea Domnia-Mea am strins din pravile ceiace sunt trebuincioase spre povata judecăților, iar din obiceiuri am ales cele mai adese urmate în țară asemănându-se oaresicum și cu pravilele ²⁾.

Codul Caragea din Muntenia vorbește despre obiceiul pământului în chipul următor: Țara românească având în vechime ale sale nescrise și nedeslușite obiceiuri, cum și ale sale puține pravile scrise, cari fiind nedesăvârșite, nu puteau cumpăni, nici drept a îndrepta dreptatea fiecăruia, de aceea eră și silită a năzui la pravilele Împărătești ale Romanilor și a se sluji cu aceste pravile, fără deosebire, așa dar uluindu-se în trei întocmiri de pravile, adică: a obiceiurilor, a Condiceii țării și a Romanilor, urma a nu avea nici o pravilă, căci obiceiurile prefăcându-se în multe chipuri, adesea se împotriveau pravilelor Romanicești și aceste iar fiind pricinuitoare de două tălcuri și altele cu totul împotrivoare între ele,

¹⁾ Vezi A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, vol. IV, pag. 174.

²⁾ Vezi *Pravilniceasa Condică* a lui Alexandru Ipsilant, introducere.

surpau una pe alta, încât dreptățile norodului suferind neîncetat amestecături și învalneli, deapururea se găsea în primejdie, ca cum ar fiota în noianuri și în ape tulburi ce se tălăzuesc de multe vânturi, după voința celor mai tari sau a acelor mai meșteșugăriți în vicleșuguri, cari la una și aceeași pricină puneau înainte când obiceiul pământului, când Condica țării, când Pravilele Impărătești după plăcerea lor ¹⁾.

Din această cauză nedreptatea hotărârilor era așa de revoltătoare, încât chiar răzeșii, cei mai iubitori de procese, ajunseser pe vremea aceea să cânte:

- „Lăsa-mi oi de răzășie
- „Să m'apuc de haiducie,
- „Ca să mi fac slântă dreptăte
- „Cu cea ghioga de pe spate,
- „Să-mi aleg judecători
- „Cei stejari nestrâmbători ²⁾

Istoricul M. Cara, în cartea sa tipărită în 1781, ne arată că: „după căderea lui Constantin Mavrocordat, toate hotărârile se dădeau după obiceiurile pământului și slătinele țării ³⁾.

Un alt scriitor străin Felix Colson, în cartea sa *Stărea prezentă și viitoare a Principatelor Moldovei și Valahiei* ne vorbește despre obiceiul pământului următoarele: „Dreptul pozitiv și particular al Moldo-Vlahiei se sprijina pe legi și obiceiuri în vigoare în țară, încă din veacul al XIII-lea și toate aceste legi fundamentale, deși nu au fost scrise, totuși au făcut parte din Consti-

¹⁾ Vezi *Înzinirea Caragădă*, Prefață ediția 1882.

²⁾ Vezi V. Alexandei, *Poezii populare*, București, 1866 „Cântecul Răzășului

³⁾ Vezi M. Cara, *Istoria Moldovei și României*, 1781, traducere, Orășeanu

tuția țării fiindcă nu se poate număra printre legile fundamentale numai legile scrise, ci și cele cari sunt atestate prin o veche tradițiune și prin o veche și lungă în-
trebuințare.¹⁾

Dar cel mai important document asupra puterii legale și importanța obiceiurilor pământului, este fără îndoială, *anaforaua din 1819 arătând care sînt privilegiile veche armuun pământului Moldovei în vechime*. Domnitorul Moldovei de atunci convocând pe boerii divaniști, le-a pus în vedere ca să răspundă relativ la privilegiile ce au fost în Moldova și a obiceiurilor ce sînt afară din privilegiile Impărătești și dacă aceste obiceiuri sînt mai puternică lucrare decât privilegiile. Boerii divaniști, după o lungă și înțeleaptă consfătuire, întocmesc anaforaua arătată. În care, într'un chip foarte lîngă și cu multă erudiție, expune istoricul Privilegiilor Moldovei din cea mai îndepărtată vechime, iar în privința puterii legale a obiceiurilor pământului zice: „pentru obiceiurile pămîntești de au putere de pravilă și de covăresc legiuirea privilegiilor, se lămurește prin aceste de mai jos de pe tălcuirea Enecone în *Pandete*, partea I-a paragraful 101... din care învederat se înțelege că obiceiurile pămîntești se legiuiesc de însași dăltătorii privilegiilor a fi mai puternice decât privilegiile, și că prin acele (obiceiuri) ori se întăresc, ori se oboară privilegiile ce nu vor fi potrivite cu stările dinprejur a vre-unui neam, deci nu rămâne îndoială că în orice pricină întîmplându-se a fi pravilă, cu deosebire de pămîntescul obicei, aceasta negreșit se cuvine a se urma.”²⁾

¹⁾ Felis Colbon. *L'Etat present et de l'avenir de Principautés de Moldavie et de Valachie*, 1839. Paris, pag. 27.

²⁾ Aeri T. Gădrescu, *Unicatul*, vol. IV, pag. 207.

Profesorul Longinescu ne spune în a sa istorie a „Dreptului român” că, în Moldova, „obiceiurile pământului au continuat să aibă putere mai mare decât dreptul scris, iar pentru a se înlesni cunoaşterea lor, s’au făcut chiar colecţiuni”. Pe la începutul veacului al XIX-lea, însă se cerea ca aceste obiceiuri să fie întărite ¹⁾, de aceea codul Andronache Donici din 1814 ne spune la art. 11: „ca o pravilă se păzeşte şi obiceiul vechiu al unei ţări însă aprobărilor”.

În ce priveşte Codul Calimach, aplicat mai serios în Moldova de pe la 1832, în art. 13 se spune: „Dreptul acesta dacă în Codul acesta nu s’ar afla o lege potrivită la pricina înfăţişată, atunci se cuvine a se urma pământescului obicei, care în curgere de mulţi ani, de obşte păzindu-se şi între judecători cercându-se s’au întărit şi cu chipul acesta au dobândit puterea legiuită”; iar art. 14 zice: „Obiceiul ce nu s’a păzit după chipul arătat, nici după dreapta socotinţă, ce s’a urmat din neştiinţă şi rătăcire, nu poate avea putere legiuită, nici a covârşi pe lege şi pe dreapta judecată a minţii”.

Din comparaţia acestor două texte rezultă că Codul Calimach n’a desfiinţat niciodată obiceiul pământului, ci, din potrivă, l-a menţinut ca putere de lege, căci ori de câte ori judecătorii aveau nevoie de a interpreta un paragraf, puteau lua obiceiul pământului drept bază. Aceasta reesă şi mai lămurit din faptul că în legiuirea Calimach, care se ştie că în cea mai mare parte este alcătuită după codul austriac, legiuitorul român a omis ca să traducă art. 10 din acest cod, care prevede formal că „obiceiurile nu pot fi luate în consideraţie decât în cazurile în

¹⁾ Vezi Longinescu, *Istoria Dreptului românesc*, pag. 320.

cari legea se referă la ele». Eruditul profesor D. Alexandresco vede aci o omisiune intenționată, căci zice D-sa, Codul Calimach nu reproduse acest text, pentru că la noi obiceiul pământului a avut totdeauna putere de lege ¹⁾.

În fine, anafora din 1827 a boerilor țării pentru pronomiile Moldovei la paragraful 10, se rosteste ritos că: »judecățile ce vor fi între boeri sau jalohe asupra boerilor dela cei mai mici în pără de judecări, pentru moșii și alte pricini, se vor urma numai după vechiul obicei și rânduială, păzită și până astăzi, la cea mai înaltă judecatorie a Divanului, care deapururea au avut urmare ca pe temelul pravilelor ce se numesc Basilica și pe condica politicească, care este următoarea pravilelor și pe a pământului obicei, iar unde sau pravila sau obiceiul pământului n'au lămurit, atunci a prins loc hotărârea Mitropolitului și a bătrânilor și a Divanului cu glăsuirea Domnului» ²⁾.

Însuși Curtea de Casație a noastră constată că obiceiul pământului în dreptul nostru anterior, adică în Codul Calimach, era pus pe aceeași treaptă cu legile. (Vezi Buletinul Curții de Casație sec. I-a, anul 1883, pag. 307).

Din cele expuse se lămurește că norma legală de căpetenie, care din vechintă, veacuri de rând a cărmuit viața și raporturile juridice ale poporului moldovenesc, a fost obiceiul pământului, consistând din tradiții populare nescrise, transmise prin viu grai din generație în generație. Pe lângă obiceiul pământului mai funcționa ca sursă legislativă și voința autocrată a Voievozilor cari își exprimau dreptul lor de legiferare în scris prin edictare de hrisoave, anaforale și diferite alte pravilnicești orândueli. Cele mai multe din aceste hrisoave și

¹⁾ Vezi D. Alexandresco, Explicarea Codului Civil Român vol. I, pag. 36, col. 1.
²⁾ Vezi St. Lovăncescu, opera citată, pag. 258.

anaforale au fost date direct la mâna locuitorilor țării, cu ocaziunea judecăților lor particulare și nu mai foarte puține din ele aveau un caracter public „sobornicesc”. În fine mai avem și începuturile de codificare a normelor dreptului uzual, manifestate prin întocmiri de privilegii domnești, sub Alexandru cel Bun, Vasilie Lupu și Alexandru Mavrocordat în Moldova, iar în Valachia sub Matei Basarab, Alexandru Ipsilante și Caragea, privilegii în care se resimte puternic influența dreptului bizantin (Vasilicalele). Dealtfel instanțele judecătorești din vechea Moldovă, în special divanul domnesc din Iași, în rezolvarea diferitelor pricini, recurgea adeseori la consultarea directă a izvoarelor dreptului bizantin (Corpus juris civilis și Vasilicalele), cari pătrunsese în Moldova din timpurile cele mai vechi sub formă de diferite colecțiuni și manuale grecești, ca acele a lui Mihai Attaliat, a lui Vlastari și a lui Const. Armenopol.

II

Menținerea legilor civile și obiceiurilor locale în Basarabia după anexarea ei la Rusia. Decreturile imperiale din 5 August 1812, 31 Mai și 20 August 1813, referitoare la Basarabia. Ce trebuie să înțelegem prin legile și obiceiurile locale ale Basarabiei. Organizarea și funcționarea justiției basarabene sub regimul Regulamentului provizoriu de ocărnuirea ob'astiei Basarabiei, din 29 Aprilie 1818.

Aproape sub acelaș aspect se prezintă lucrurile în Basarabia de astăzi, unde, după cum vom vedea mai jos, viața juridică a poporului moldovenesc și-a păstrat încă formele sale arhaice primitive, datorite împrejurării că guvernul rusesc, pentru a atașa mai mult această pro-

vincie la imperiu, chiar dela anexarea ei in 1812, i-a mentinut in vigoare, mai mult sau mai puțin, in materie civilă, obiceiurile și legiuirile ei vechi.

Prin însuși manifestul imperial dela 5 August 1812, Împăratul Alexandru I, pentru a satisface cerințele stăruitoare ale boerilor și ale clerului moldovenesc din Basarabia, hotărăște a păstra acestei provincii neștirbit constituirea ei autohtonă națională (Soliraniati svoi narodnai sostav) in care scop, zice manifestul, *in mol, prea milostiv i s'a lăsat pentru totdeauna întrebuintarea legilor, obiceiurilor și privilegiilor locale, in vigoare, cum și respectarea deapaururi a limbii moldovenesti in instanțele judecătorești.*

In anul al doilea dupa unirea Basarabiei la Rusia, prin ucazul imperial din 31 Mai 1813, se pune in sarcina guvernatorului civil al Basarabiei îndatorirea că in ce privește rezolvarea afacerilor mai importante să se adreseze ministerului justiției pentru consultare, iar in acelaș timp să nu facă nici o schimbare in cârmuirea și administrația lăunțică a Basarabiei. Deci, prin acest ucaz se exprimă dorința lămurită de a se menține in Basarabia, in ce privește viața ei juridico-administrativă, statu quo ante, fără a se aduce cea mai mică schimbare; totul dar trebuia să urmeze in Basarabia cursul său anterior, astfel cum s'a practicat din vechime. Prescripțiunile din acest ucaz, au o importanță deosebită, căci tot in acel timp, din porunca guvernului, autoritățile basarabene începuseră elaborarea unui proiect de regulament pentru administrarea Oblastiei Basarabiei.

Tendința guvernului rus de a nu altera nimic din viața juridică și civilă a Basarabiei și de a păstra neatins statu quo ante, o găsim exprimată din nou in ucazul

imperial din 20 August 1813, referitor la organizarea eparhiei Chişinăului şi Hotinului, în care deasemenea se recomandă a se acomoda organizarea cu obiceiurile locale, aceasta atât din consideraţiunea că *„norul băştinaş basarabeu s'a unit de curând la imperiul răsesc, cât şi din pricină că în ce priveşte darurile civile este lăsată poporului folosinţa vechilor sale drepturi moldovenesti”*.

Ce se înţelege însă prin expresiunea vagă de *„legi şi obiceiuri locale”*, repetate până acum în toate cazurile imperiale, în ce constau aceste legi şi obiceiuri, care este întinderea şi conţinutul lor? La toate aceste chestiuni, cazurile imperiale nu ne dau nici o precizie, nici un răspuns enunţativ sau limitativ. Din modul generic, cum se exprimă legiuitorul rus, rezultă lămurit că el s'a referit la starea de fapt a vieţii juridice basarabene de atunci, adică a avut în vedere normele legislative, fie scrise sau nescrise, după cari se împărţea dreptatea în vechea Moldova şi implicit în Basarabia.

În ce constă starea de fapt a vieţii juridice basarabene la începutul veacului al XIX-lea, adică cari erau normele legislative scrise sau nescrise, după cari se împărţea dreptatea atunci la poporul moldovenesc?

Din schiţarea istorică, expusă în partea a doua a studiului nostru, răspunsul la această întrebare nu poate fi decât vag şi difuz, căci dela 1646, când Domnitorul Vasile Lupu a edictat pravila sa intitulată: *„Carte românească de învăţătura pravilelor Impărăteşti”*, nu s'a mai legiferat în Moldova nici un alt cedic de legi şi am văzut că această pravilă avea o aplicaţiune cu totul

redușă mai ales în materie civilă, conținutul ei referindu-se mai mult la chestiuni de drept canonic și de drept penal.

Sorginta principală legislativă era, precum am văzut mai sus, obiceiul pământului, alătura de care mai funcționa și voința autocrată a Domnitorului, care își exprima dreptul său de legiferare prin edictare de hrisoave sobornicești, anaforale și diferite alte orândueli. La începutul veacului al XIX-lea, dintre hrisoavele sobornicești mai importante erau: hrisovul lui Constantin Mavrocordat din 1749, relativ la desființarea colonatului (vezi Xenopol vol. V pag. 115); hrisovul lui Grigore Ghica Bătrânul și Alexandru Ghica, care reglementează vânzarea moșilor și căsătoriile dintre moldoveni și țigani, hrisovul sobornicesc al lui Alexandru Mavrocordat dela 1785, care reglementează danile, vânzările de moșii, zălogirile de moși, de vii și de țigani precum și alte hrisoave.¹⁾

În ce privește puterea doveditoare a diferitelor hrisoave „Obiceiul pământului stabilise în practică judecătorească a timpului, că cel mai vechi hrisov era considerat mai tari și mai puternice decât cele făcute în urmă”.²⁾

Alături de aceasta, viața juridică în Moldova știm că mai era cărmuită de norrele dreptului bizantin, care pătrunsese aci din timpurile cele mai vechi sub formă de diferite colecțiuni și manuale grecești, în frunte cu Hexabiblu lui Armenopol. Aceste colecțiuni bizantine

¹⁾ Vezi în: Nădejde, *Din vechiul drept român*, București, pag. 97, 153.

²⁾ Vezi donă Antonie Roset din 1876, publicat în *Uricariul* vol. VII pag. 13 și celăalt dela Alexandru Moruzi din 1804, *Uricariul* vol. 8 pag. 28.

erveau ca izvoare de consultare pentru judecătorii, care cunoșteau limba grecească, de preferință pentru boerii fanarioți din Divanul Moldovei. În Biblioteca Universității din Iași se păstrează și azi o colecție întregă de asemenea manuscrise juridice grecești, descrise de către răposatul meu unchiu Constantin Erbicéanu, manuscrise care conțin compilațiuni și extracte din codificatorii bizantini Mihail Attaliat, din Sintagma lui Vlastari și din Coust. Armenopol ¹⁾

Unele din aceste manuscrise sunt destinate special pentru uzul judecătorilor din Principatele române, precum rezultă din însăși cuprinsul lor, purtând titlul de » *Manualul legilor* » sau » *Dictionar juridic* » ²⁾. Există chiar și un traat special scris în limba grecească, în care dreptul bizantin este pus în comparație cu obiceiul pământului, tratat care are importanță capitală din punctul de vedere că autorul lui confirmă că *viata juridică a poporului moldovenesc, este călăuzită de obiceiurile pământului complete cu regiserări de ale Domnitorilor*. ³⁾

Deci la începutul veacului al XIX-lea, norma legală după care se rezolva afacerile civile în Moldova era obiceiurile pământului, cum și rânduelile dreptului bizantin. Hexabiblosul lui Armenopol, fiind cea mai completă compilație a Vasilecalelor, pătrunsese încetul cu încetul în mediul boeresc: cunoșcător al limbii grecești și se utiliza mai ales de către Divanul din Iași în afacerile mai importante ale clasei dominante ⁴⁾.

În celelalte instanțe, mai ales pe la țară, a căror

¹⁾ Vezi: *Revista Ecologică*, anul III-lea, *Descrierea manuscrisurilor grecești aflate în Biblioteca Universității din Iași*, pag. 213, 240.

²⁾ Vezi: C. Erbicéanu, *op. citat.*, pag. 230.

³⁾ Vezi: C. Erbicéanu *op. citat.*, pag. 213.

⁴⁾ Vezi: I. Casso, *Dreptul bizantin în Basarabia*, pag. 27.

judecători n'aveau posibilitatea să utilizeze colecțiuni grecești de drept bizantin, norma principală de împărțirea dreptății era *obiceiul pământului*.

Domnitorul Moldovei, Alexandru Moruzi, pentru a face mai accesibil și a da o mai mare răspândire Hexabiblului lui Armenopol, în 1804, a poruncit învățatului boer paharnicul Toma Cara, de a traduce pe Armenopol din grecește în românește, traducere care a și fost terminată în luna Maiu același an ¹⁾.

Traducerea manuscrisului deși a fost făcută din înaltă poruncă Domnească, după cum o spune Toma Cara în prefață, dar n'a fost consacrată ca având putere de lege prin vre-un hrisov domnesc. Aceasta o deducem din faptul că același domnitor Moruzi, peste doi ani însărcinează tot pe Toma Cara, ca să întocmească un cod sistematic atât civil cât și penal, care să servească de călăuză judecătorilor pentru împărțirea dreptății. Toma Cara n'a putut să scrie însă decât partea întâia a acestui cod „*Despre persoane*”, căci în același an dănsul încetează din viață ²⁾.

Ceeace n'a putut să realizeze Toma Cara, din ordinul Domnesc, a reușit să aducă la îndeplinire, câțiva ani mai târziu, din inițiativa personală, logofătul Andronache Donici, care în 1814 tipărește în Iași „*Colecția prescurtătoare din legile împăraștilor*”. Opera lui Donici,

¹⁾ Originalul acestei traduceri, care mult timp s'a crezut pierdut, a fost descoperit de noi în Basarabia și actualmente se află în posesiunea noastră, formând un manuscris de 745 pagini, curat și frumos scris, format mare în v. 4°, legat în piele. Manuscrisul e în stare foarte bună, dar se constată (mai ales după tabla de materii) că a fost îndelung timp utilizat la vre-o instanță judecătorească. Descripția detaliată a acestui manuscris, de o valoare foarte mare pentru istoria dreptului românesc, o vom face o într'unul din studiile noastre posterioare.

²⁾ Manuscrisul în limba elenă a acestei lucrări se păstrează în Biblioteca Universității din Iași, vezi: C. Erbicu, op. citată pag. 215 și S. Longinescu, *Istoria dreptului român*, pag. 323.

cea mai importantă colecție de legi bizantine, editate în limba moldovenească, a fost alcătuită cu scop de a pune la îndemâna instanțelor judecătorești ale timpului, un rezumat din normele dreptului bizantin, precum și câteva din obiceiurile pământului, cari, după părerea autorului, erau aplicabile în Moldova, la începutul veacului al XIX-lea.

Colecția lui Donici ca și Hexabiblosul lui Armenopol, au servit în Moldova ca simple opere de consultare, fără a fi consacrate prin vre-un hrisov Domnesc, ca având putere de legi.

În cele expuse până aci, am căutat să stabilim ce trebuie să înțelegem prin expresiunea „*Legile și obiceiurile locale ale Basarabiei*”. Deci, legiuitorul rus, când în ucazurile cari le-am examinat până aci hotărăște „*a se lăsa populației basarabene neștirbită folosința vechilor sale legi și obiceiuri*”, nu a putut a avea în vedere altceva de cât normele de drept scris sau nescris pe cari le-am descris mai sus.

Hotărârea legiuitorului rus de a nu aduce nici o atingere vieții legislative anterioare existentă în Basarabia, și a lăsa neștirbită întrebuițarea legilor și obiceiurilor locale, o găsim exprimată și mai categoric în actul legislativ, de o importanță capitală, intitulat în moldovenește: „*Proiect pentru cele mai întâi temelii la organizarea ocârmuirii politicești din lăuntru a Ob'astiei Basarabiei*”, din 29 Aprilie 1818; aprobat de guvernul rus pentru a se aplică în Basarabia, dar reconfirmat definitiv, după cum declară plenipotențiarul de atunci al Basarabiei, graful Capodistria, generalului gubernator Bahmetiev ¹⁾.

¹⁾ Vezi Pergament: *O primenenii mestnâh zakonov Armenopula i Dnacia*, pag. 8; Simanovschi, *O mestnâh zakonah Basarabii*, pag. 15.

Prin acest regulament, întocmit în mare parte pe baza legilor și așezămintelor locale, s'a menținut aproape în întregime organele vechi judecătorești existente în Moldova, consistând din: *isprăvnicii de ocoale*, (cu atribuțiuni administrative-judiciare), *judecătorii tinutale*, ca primă instanță de fond, cum și *tribunalul criminalicesc și politicesc din Chișinău*, ca instanța a doua apelativă. Pe lângă aceasta, se mai creează un consiliu suprem (verhovnai sovet) cu o largă competență administrativ-judecătorească (un fel de instanță supremă).

În materie penală și fiscală, pentru întâia oară se introduc legiurile rusești, iar procedura și urmărirea înaintea instanțelor penale, are a fi îndeplinită în limba rusă și moldovenească.

În materie civilă—zice regulamentul—»la lucrarea judecăților politicesți (civile) se întărește întrebuintarea limbii moldovenești, pe temeiul și spre întărirea dreptăților, a pronomiilor și a legiurilor locului, acelea cu multă milostivire lăsate pentru deapurarea Oblastiei Basarabiei. Drept aceea, judecătoria politicescă a Oblastiei, în pricinile de judecăți, a feșelor particularilor, *se va povățui de dreptățile și obiceiurile moldovenești*, și va lucra acele pricini în singura aceeași moldovenească limbă, iar la hotărârile pricinilor Haznălii (fiscului) este datoare să păzească legiurile Rusiei; dar la aceace se atinge da apărarea dreptului particularnic, este datoare să se ție de *dreptățile, pronomiile și obiceiurile pământului*».

Rândueala ca în materie civilă să se aplice legile și obiceiurile locale basarabene, este prevăzută și

in capitolul in care se vorbește despre »datoriile și dreptățile judecătorilor de ținuturi«.

»Judecătoria ținutului este cea dintâi instanță, care va căuta pricinile stărilor din ținut. Chipul căutării pricinilor tuturor se de-parte in trei feluri și anume: cele criminalicești și de cercetare (urmărire) vor avea curgerea lor după rânduiala și legiuirile ce sunt in Imperia Rosiei; la cele după pretențiile fețelor particulare asupra Haznălii împărătești, sau după cerere din partea Haznălii asupra vre-unei fețe particulare, are să se păzească rânduiala căutării pe însuși acele temeieri, ce pentru pricinile Haznălii sunt așezate in Rosia, cu această însă deosebire că spre apărarea dreptului particularnic se vor primi intru toată cuprinderea *dreptățile și pronomiile pământului prin pravile sau obiceiuri întărite, și înslărsit; pricinile de judecată polițicești (civile), fiind supuse a se hotări întoemai pe temeiul pravile or și obiceiurilor Moldavei*, vor primi la acciace se atinge de forma așezământul mai jos însemnat». Iar la capitolul despre architect-1 și zemlemnerul Oblastiei și despre Zemlemneria pe ținuturi, se spune că acești funcționari vor păzi legiuirile rusești, »afară numai de îndeletnicirile lor în pricini de judecată atingătoare de mo:tenirile particulare cari trebuiesc să fie potrivite cu obiceiurile pământului«.

Din dispozițiunile categorice ale regulamentului din 1818, rezultă in mod evident că, legiuitorul rus a înțeles să consacre in totul, in Basarabia, continuarea normelor legislative, scrise sau nescrise, după care se împărțea dreptatea mai înainte la poporul moldovenesc. Și fiindcă am văzut mai sus lipsa de precizie, nesiguranta și incoherența ce domnea in această privință in viața juridică a Moldovei, deaceia și legiuitorul rus se mărginește

la simple expresiuni vagi de: *„legile și obiceiurile locului, legile, pronomiile și obiceiurile Moldovei”*, sau simplu *„obiceiurile rământului”*, ferindu-se de a da vre-o preciziune în ce anume constau aceste legi, pronomii și obiceiuri, sau de a face vre-o aluziune la vre-un monument legislativ local.

Această stare de lucruri rezultă cu mai mare evidență încă din legiferările ulterioare ale guvernului rus cu privire la Basarabia.

Așa prin ucazul imperial din 28 Mai 1823, se introduce în Basarabia, prescripția de 10 ani din codul rusesc, iar această inovație ucazul împărătesc o justifică pentru motivul că în această provincie există o mare confuzie și nelămurire în ce privește normele reglative de judecată, și deaceia: *„voind a pune îngrădiri pricinilor de judecări, ce neconținut s'inoesc în chlastia Basarabiei, din pricina nelămuririi legiuirilor acestei țări, ceiace este protivnic atât folosurilor particularnice cât și bunelor stări obștești, poruncim... ca să se cunoască de neadevărate tot felul de cereri, pentru drepturi ce să află în mâini străine, dacă în curgere de 10 ani n'a fost pornită judecata, socotindu-se acei 10 ani pentru nevărstnici din ziua când au ajuns în vârstă”*.

Pentru a pune o ordine în viața juridică a Basarabiei și a aduce o îndreptare stării de lucruri expuse mai sus, guvernul rus s'a gândit la un moment dat ca să întreprindă o lucrare serioasă de colecționare, sistematizare și codificare a tuturor legiuirilor și obiceiurilor locale moldovenesti, iar aceasta rezultă din ucazul imperial din 3 August 1825, referitor la desființarea Consiliului Suprem basarabean și trecerea tuturor dosarelor de apel în Departamentul al doilea al Senatului din

Petrograd, care, în judecarea acestor afaceri, zice ucazul, „urmează a se călăuzi de legiuirile și obiceiurile obîstiei Basarabiei”.

Mai departe ucazul se rostește: *până la culegerea desăvârșită într'un singur cod a legiuirilor civile locale și a obiceiurilor obîstiei Basarabiei*, urmează a se proceda în chipul următor... „Tribunalul civil, primind dela impetricinați jalba de apel, este dator a o trimite împreună cu dosarul, tradus în limba rusească, fără întârziere Senatului Dirigui or, adăugând dea emenea și extract de pe acele legiuiri și obiceiuri locale, după care Tribunalul s'a condus în darea hotărîrei, precum și de pe acele la cari partea impetricinată se referă în jalba sa de apel”.

Acest ucaz confirmă dar că chiar și Departamentul al doilea al Senatului din Petrograd, ca instanță supremă, urmează a judecă afacerile civile venite înaintea sa din Basarabia, conform legilor și obiceiurilor basarabene, obligându-se Tribunalul din Chișinău a trimite Senatului extracte, în traducere rusească, de pe acele legi și obiceiuri locale. Această din urmă dispozițiune, ucazul o consideră ca o măsură vremelnică, până la culegerea desăvârșită într'un singur cod a legiuirilor civile locale și a obiceiurilor obîstiei Basarabiei¹⁾.

1) Vezi: Ucazul Impărătesc reprodus în Pergament, opera citată pag. 7: Simanovschi, opera citată pag. 14, Guvernatorul Basarabiei de atunci Bachmetiev, a și luat măsuri în această privință, înstituiind o comisiune de juriscunșulți moldoveni, din Basarabia, invitând și câțiva juriscunșulți din Moldova, în frunte cu eruditul juriscunșulț din acel timp Manega, doctor în drept din Paris, un adânc cunoscător al dreptului roman. Comisiunea legislativă a funcționat mai mulți ani, elaborând o operă de mare importanță, intitulată: *Projet du Code Civile pour la Bessarabie* scrisă în limba franceză, pentru a putea fi controlat și consultat cu ușurință de Senatul rus din Petrograd.

Opera în chestiune nu este o lucrare improvizată de cabinet, ci se întemeiază pe studii pregătitoare, serioase, pe care le găsim sintetizate în două lucrări ale juriscunșulțului Manega, intitulate: *Observations preliminaires sur l'etat dela*

Aci iarăși se pune întrebarea: În ce constau așa numitele legiuiri și obiceiuri locale a obștii Bașarabiei?

Din cele arătate mai sus, s'a văzut lămurit că, ca normă legislativă, în primul loc, era *obiceitul nământului*, consistând din tradiții populare nescrise, transmise oral din generație în generație, cari alcătuiau conștiința juridică a masselor, apoi veniau diferite legiferări a Domnitorilor Moldovei, exprimate în hrisoave și anaforale, cele mai multe din ele date cu ocazia judecăților afacerilor civile particulare și numai foarte puține având caracter public «sobornicesc», cum de pildă e hrisovul sobornicesc a lui Mavrocordat din 1.785; în fine, normele dreptului bizantin ¹⁾ (Vasilicalele).

Aceasta se mai poate vedea din însăși «*instrucția*» pe care, în 1818, consiliul suprem din Chișinău, alcă-

legislation de Bessarabie, și o alta: discours preliminaire au projet du Code civil pour la Bessarabie».

În ultima lucrare Manega, pentru a accentua diferențarea etnică și legislativă a populației bașarabene de populația restului Imperiului rus, între altele constată: «*Tous les souvenirs des lois que la Bessarabie a conservés jusqu'a ce jour sont de fondation ancienne, comme colonie romaine elle avait recu avec le rest l'Europe les Codes publiés par Justinien».*

«*Projet du Code Civil pour la Bessarabie*», a lui Manega, alcătuit din trei părți conținând întreaga materie a dreptului civil, a fost înaintat Ministerului de Interne de atunci al Rusiei, graful Voronșov, pentru a fi examinat și aprobat, dar a rămas îngropat fără nici o urmă în arhivele aceluiași Minister.

¹⁾ Asupra jurisconsultului Manega și a activității lui legislative, despre care nu se cunoaște aproape nimic în literatura noastră vom vorbi în paginile următoare ale studiiului nostru.

Spre a dovedi cât de mult țineau pe atunci locuitorii bașarabeni la obiceitul pământului și la normele dreptului lor scris, vom reproduce aci un mic fragment din răspunsul boerilor bașarabeni la acuzațiunea ce li se făcea de ruși că Bașarabie nu are legi după care să se judece, răspuns trimis în 1814, prin Mitropolitul de atunci, Gavril Bănuțescu, guvernului central din Petrograd: «se poate crede oare că noi n'am avut. — zic boerii — și nu avem nici acum legi? oare nu avem toate obiceiurile vechiale pământului și pravelele Moldovei? Nu avem legiferările date de Domnitori în diferite timpuri sub formă de hrisoave și anaforale? Nu se pertratează la noi afacerile pe baza legilor lui Justinian și altor împărați grecești? Ce calomnie mai mare decât aceasta oare poate fi adusă nouă? (Vezi Casso, *opera citată* pag. 35).

tuit în majoritate din boeri basarabeni, o dă tribunalelor civile din Basarabia, instrucție referitoare la normele legale după care trebuie să se facă judecățile. În acest document, de o importanță capitală, se spune; 1) că obiceiurile pământului Moldovei, aprobate de guvernul acestei provincii, sunt pentru ea *legi nestrămătate* (nezăblimă); 2) alară de aceste legi, moștenite din veștine, în Moldova, se întrebunțează în instanțele publice și legile române, numite «Vasilicale» (împărătești); 3) legile indicate la punctul al doilea, într-un nimic nu desființează pe acele despre care se vorbește la punctul 1, ci ele sersesc de călăuză numai în acele cazuri pentru cari nu ar fi obiceiuri pământești aprobate; 4) Armenopol și alte legiuri, amintite în raportul tribunalului civil, nu sunt altceva decât extracte din legile amintite în punctul 1 și al 2-lea, și de aceea judecata nu va greși de loc, dacă odată cu obiceiurile pământului se va conduce și de cartea lui Armenopol¹⁾.

Nu mai rămâne dar nici o umbră de îndoială că în 1818 obiceiul pământului era considerat în Basarabia ca sorgintea cea mai de căpetenie a legilor locale, constituia ceaice numim noi astăzi «*dreptul comun*» în materie de judecată; după dânsul venia dreptul roman ca sorginte de drept accesorie, ajutorătoare a obiceiului pământului, care avea preferință, intrucât dreptul roman nu se aplica decât în spețele de fapt, neprevăzute de obiceiul pământului. În fine, din instrucția consiliului suprem mai rezultă că sub numele de «Vasilicale» se înțelegea pe atunci dreptul roman în genere, fără a se lega acest termen exclusiv de monumentul legislativ al im-

¹⁾ Vezi Casso, *opra citate*, pag. 37.

păratului Leon Înțeleptul, și că cartea lui Armenopol era considerată ca un manual îndestulător pentru călăuza judecătorilor, intrucât cuprindea în sine maximum de principii de drept roman aplicabile în Basarabia.

III

Rusificarea completă a justiției moldovenești din Basarabia prin „Așezământul Cărmuirii oblastiei Basarabiei”, din 29 Februarie 1828. Subordonarea instanțelor sârabe Departamentului al II-lea al Senatului din Petrograd. Traducerea și imprimarea în limba rusă a Hexabiblosului lui Armenopol, a Colecției lui Andronache Donici și a Hrisovului Soborniceșc a lui Alexantru Mavrocordat din 1785.

Regulamentul din 1818 a fost înlocuit prin „Așezământul Cărmuirii oblastiei Basarabiei”, sancționat de puterea imperială și edat în 29 Februarie 1828. Acest așezământ a cărui vigoare legală s'a menținut până aproape de zilele noastre, pune capăt autonomiei juridico-administrative de scurtă durată, hărăzită Basarabiei prin Regulamentul din 1818, introducând în Basarabia rusificarea completă a tuturor instituțiilor ei, cu toate că prin ucazurile imperiale anterioare se garantase întrebuințarea *deoprire*a a limbei moldovenești în administrație, în justiție, în școala și biserica basarabeană. Chiar și organizarea oblastiei Basarabiei a fost transformată după norma organizării celorlalte gubernii rusești.

După ce prin art. 1 și 3 din acest Așezământ se spune că: „locuitorii oblastiei Basarabiei de toate clasele precum: clerul, nobilimea, boerănășii, mazilii, ruptășii,

negustorii și târgoveții, țărani sau locuitorii dela sate, țigani și evrei, vor păstra folosința tuturor acelor drepturi și privilegii cari până acum li s'a hărăzit», mai departe în art. 62 și 63 se spune: *»toate afacerile dela autoritățile publice ale oblastiei Basarabiei se vor trata în limbă rusească, și numai în caz de trebuință, cu traducere în limba moldovenească, în afacerile procesuale, se vor lua ca bază legile locale ale țării, iar în caz de insuficiență a acestora, se vor ținea în seamă legile rusești; afacerile procesuale însă, din județele Ismail și Acherman, deoarece în ele nu sunt moldoveni, trebuie să fie pertratate și rezolvate pe baza legiuirilor rusești.*

Dispozițiunile paragrafului 63 se mențin până în ziua de azi, intrând mai întâi în redacția art. 2.706 din Colecția generală a legiuirilor ruse, edată în 1.832, apoi ele au trecut în aceeași formă în edițiile următoare ale aceluiași volum, anume în art. 3.585, ediția 1.842 și în art. 1.606 vol. X partea II, ediția 1857, fiind repetite în art. 130 vol. II-lea, partea II-a, ediția 1.857 ¹⁾.

Așa dar, din nou se repetă dispozițiunea ucazurilor imperiale anterioare, că afacerile procesuale civile în Basarabiavol. li rezolvate pe baza *legiuirilor locale ale țării* și cu toate acestea nici de astădată legiuitorul rus nu ne dă vre-o indicațiune în ce anume constau *acele legiuri locale*.

Evident că legiuitorul rus din 1828, prin expresiunea *»legiurile locale ale țării»* n'a putut să aibă în vedere decât normele legislative scrise sau nescrise, după care am văzut mai sus, că se împărțea pe atunci dreptatea în Basarabia și la care s'au referit în mod constant legiuitorii ruși anteriori.

¹⁾ Pergament, opera citată, pag. 8 și urm.

Știm că norma legislativă de preferință și sorgintea principală de drept era pe atunci în Basarabia *obiceiul pământului*, recunoscut în mod formal de puterea legislativă rusească prin legiferările din 1812, 1813, 1818, 1825. Dacă în art. 63 al Așezământului dela 1828 este omis cuvântul „*obicei*“, apoi această omisiune este făcută numai din întâmplare, neputându-se deduce de aci că legiuitorul din acest an ar fi voit să aducă vre-o schimbare în legiferările sale anterioare, după cum foarte bine constată în această privință savantul jurisconsult basarabean L. Casso, în lucrarea sa „Dreptul bizantin în Basarabia“. Aceasta rezultă în mod vădit și din faptul că posterior, legiuitorul rus, prin legea dela 1 Iunie 1839, referitoare la situațiunea locuitorilor din târgurile și târgușoarele basarabene, *recunoaște obiceiul pământu'ui ca având putere de lege*, alătura de hrisoavele și anaforalele foștilor Domnitori ai Moldovei. (Vezi Svod zakonov Rossiiscol Imperii, vol. XIV 1839).

Nici vorbă nu poate fi că prin expresiunea „legile locale ale țării“ din art. 63, legiuitorul s'ar fi referit la vre-un monument legislativ scris, cum de pildă ar fi fost cărțile lui Armenopol și Donici, pentru motivul că pe de o parte ele n'au avut nici odată puterea de codice de legi în Moldova, unde erau socotite ca simple manuale de consultare, iar pe de altă parte pentru că până atunci nu intervenise încă nici un act oficial al puterii legislative ruse, dar absolut nici un asemenea act, care să confere lui Armenopol și Donici puterea de legi pentru Basarabia. Vom vedea mai jos că chiar și în urmă legiuitorul rus nici odată n'a conferit puterea de lege în Basarabia lui Armenopol și Donici și dacă practica judecătorească le-a dat acestor două Cărți titulatura de

»legiuiri basarabene«, aceasta constituie un eufemism, o adevărată inadvertență, o gravă eroare și rătăcire istorică, precum în această privință sunt de acord toți cercetătorii mai principali ai vieții juridice basarabene ¹⁾.

Dacă este așa, dacă colecțiile lui Armenopol și Donici niciodată nu au fost legiferate, de guvernul rus ca legiuiri oficiale pentru Basarabia, cum se explică atunci că așa de timpuriu au intrat în practică judecătorească a tribunalelor basarabene, constituind împreună cu obiceiul pământului, baza jurisdicției locale civile.

Aceasta se explică prin aceea că, în 1825, cu ocazia desființării Consiliului Suprem din Chișinău și trecerea dosarelor dela această instituție la Departamentul II al Senatului Civil din Petrograd, guvernul rus pentru întâia oară simte necesitatea de a culege informațiuni precise asupra așa numitelor »legi și obiceiuri locale« basarabene, pentru a le pune la îndemâna Departamentului al II-lea. Deaceia am văzut că reazul din 1825 prescrie ea, odată cu dosarele, să fie trimise la Senat extracte de pe legiuirile și obiceiurile locale după care tribunalul s'a condus în darea hotărârii. Totuși asemenea extracte n'au fost trimise niciodată, din care cauză Departamentul al II-lea al Senatului, a cerut dela locuitorul de guvernator de atunci din Basarabia, graful Voronțov, ca dânsul să ia dispozițiunile necesare pentru ca să fie trimise în Senat toate legiuirile locale existente, împreună cu descrierea obiceiurilor pământului.

Consiliul suprem din Chișinău, căruia i s'a adresat Voronțov, la rândul său, culegând informațiuni dela in-

¹⁾ Vezi Pergament, *opera citată*, pag. II, Casoo, *opera citată* pag. 39, Simanov-schi, *opera citată*, pag. 65.

stanțele inferioare supuse lui, în răspunsul din 10 Aprilie 1826, pe care-l dă guvernatorul Voronțov, răspunde că el are la îndemână următoarele legiuri: 1) *Cartea lui Armenopol*, care conține extrase din legiferările romane vechi și noi, edate atât în Roma cât și în Tarigrad, dar că această carte este scrisă în limba greacă, iar de exactitatea traducerei în moldoveneste a acestei cărți, pe care consiliul suprem o posedă și o utilizează în manuscris, nu poate garanta; 2) *Cartea dată de boerul moldovenesc Domici*, care este tot un extract pe scurt din legiurile romane, cu arătarea că oricari texte sunt modificate de obiceiurile locale, întărite prin dispozițiuni domnești; 3) *Regulamentul organizării oblaștiei Basarabiei din 1818* și 4) *Hrisovul soboraicesc al lui Alexandru Mavrocordul delu 28 Decembrie 1785*.

Toate acestea așa numite »legiuri» au fost trimise Senatului din Petrograd, din care două din ele în limba română. În ce privește obiceiurile pământului și orânduile locale ale Domnitorilor Moldovei, Consiliul suprem din Chișinău răspunde că: *până în prezent în Basarabia n'a fost și nu există o colecție sistematică a lor, pentru că rânduelile și dispozițiunile Domnitorilor Moldovei, cari lumuresc drepturile și obiceiurile locale, au fost date în afaceri civile particulare, din care cauză hrisovavele ce conțin acele rândueli și dispozițiuni, se găseseră astăzi în mâinile persoanelor private*¹⁾.

Guvernul rusesc, care intenționează rusificarea cu orice

¹⁾ Vezi Egunov, *Mestnăe Grojzans:hie zakonă Besarabie*, 1881, pag. 358, Simanovschi, *opera citată*, pag. 47.

preț a vieții juridice basarabene, la 24 Iulie 1826, a trimis cărțile lui Armenopol și Donici Departamentului asiatic al Senatului, pe care l-a însărcinat a le traduce în limba rusă. Traducerea cărții lui Donici a și fost terminată și prezentată Senatului la 23 Octombrie 1828. Traducerea cărții lui Armenopol a întâmpinat oarecari dificultăți pe cari le vedem exnuse în ucazul Departamentului al II-lea al Senatului din 1 Sept. mvrrie 1831 și în cari citim următoarele: »Exemplarul cărții lui Armenopol, trimis Senatului Dirigitor de către locțiitorul de Guvernator al Basarabiei, nu este originalul compus de autor în limba veche elenă, ci o traducere făcută după textul elen la sfârșitul veacului al XVIII-lea în limba neogrecescă«.

Cu ocaziunea traducerei acestei cărți în limba rusească, Departamentul asiatic al Senatului a colaționat exemplarul cărții lui Armenopol, seris în limba veche elenă, procurat din biblioteca publică imperială.

În urma acestei colaționări, s'au constatat în mai multe locuri nepo'riviri între originalul elen și traducerea neogreacă. Cuvintele din traducerea rusească tipărite cu litere *cursive*, reprezintă sensul traducerei neogrecești, însemnările însă, făcute pe margine, arată sensul originalului. Departamentul al II-lea al Senatului recomandă: »că la rezolvarea afacerilor să se țină seamă exact de conținutului însemnărilor făcute pe margine.«

Iată în ce a constat întreaga explorațiune a guvernului și a Senatului rus cu privire la deslegarea chestiunii de a se ști care anume sunt »legiunile locale« basarabene.

IV

Collecțiile Armenopol și Donici alcătuiesc adevăratele legiuri civile ale Basarabiei? Lipsa unui act de legiferare din partea guvernului rus, care să le confere puterea legală în Basarabia. Examinarea controversei existente în jurisprudența rusă asupra acestei chestiuni. Rolul cărților lui Armenopol și Donici, ca simple manuale îndrumătoare pentru cunoașterea dreptului bizantin. Influența codului rus asupra legiurilor locale basarabene. Cauzele și consecințele dezastrase ale acestei influențe.

În capitolul precedent al lucrării noastre, am văzut că legiuitorul rus, în diferitele sale legiferări și ucazuri, date referitor la împărțirea justiției civile în Basarabia, a hotărât ca ea să se facă conform »legilor și obiceiurilor locale«, sau conform »legilor, pronomiilor și obiceiurilor Moldovei«, sau simplu numai, conform »legilor locale ale țării«. Deși interesul ar fi fost să se arate care anume sunt aceste legi, obiceiuri și pronomii locale și în ce constau ele, totuși legiuitorul s'a ferit totdeauna de a da vre-o precizie sau explicație în această privință. — Toată operațiunea și activitatea guvernului rusesc, cu privire la justiția civilă basarabeană, o vedem reducându-se la o simplă traducere oficială, în limba rusă, făcută de Senatul rus a cărților lui C. Armenopol și Andronachi Donici și a Sobomicescului Hrisov a lui Alexandru Mavrocordat, din 1785, — traducere care a fost imprimată în Tipografia Statului din Petersburg. — De notat este că, după cum am arătat și mai sus, cartea lui C. Armenopol a fost tradusă, nu după exemplarul

neogrecesc, care singur era în uz și servea drept carte de consultare la tribunalele din Moldova, ci după textul vechiu elin, luat din biblioteca imperială din Petersburg, text care niciodată n'a fost întrebuințat în țările românești, după cum foarte bine constată aceasta și profesorul Ștefan Longinescu ¹⁾.

Neexistând nici un act legiferator al guvernului rus, care să decreteze că, prescurtările de legi bizantine ale lui C. Armenopol și A. Donici, alcătuiesc adevăratele legi civile ale Basarabiei, evident că nu poate rămânea nici o umbră de îndoială, că, simpla traducere și imprimarea oficială a acestor cărți, nu le poate conferi puterea de codice de legi, afară numai dacă această putere o aveau mai dinainte în vechea Moldovă ²⁾. Ori din cele ce am expus mai sus, s'a stabilit cu prisosință că, în vechea Moldovă cartea lui C. Armenopol, n'a avut niciodată caracter de codice de legi, ci totdeauna a fost socotită ca o simplă lucrare privată de consultare pentru judecători, ca o călăuză pentru cunoașterea dreptului bizantin, întocmai ca și cartea lui Andronache Donici, care de altfel a apărut la lumină tocmai în anul 1814, adică posterior încorporării Basarabiei la Rusia. Singure numai vechile pravile domnești, (conținând prescurtări din normele dreptului civil bizantin), Hrisoavele și mai ales hrisoavele «sobornicești» între cari era și hrisovul lui Alexandru Mavrocordat din

¹⁾ Vezi Ștefan Longinescu, «Istoria Dreptului Român», București pag. 234.

²⁾ În tipografia statului rus, se imprimau adeseori lucrări de drept și colecții de legiuiri și dispozițiuni senatoriale, fără ca acest singur fapt să confere imprimatelor caracter de legalitate. — Nu există dar nici o bază juridică serioasă ce a se afirmi că traducerile în limba rusă ale lui Armenopol și Donici, conferă acestor opere, caracter de legiuiri oficiale ale Basarabiei, după cum observă foarte bine acest-ia jurisconsultul L. Casso, în lucrarea sa *Vizantijskoe Pravo v Bessarabii*, Petersburg 1908, pag. 35.

1785, reprezentând emanațiunea voinței legiferatoare a Domnitorului, trebuiesc socotite eă constituiesc adevărate legiuri oficiale ale poporului moldovenesc. Acelaș caracter de legi obligatorii îl mai aveau și obiceiurile pământului Moldovei, cari, după cum am văzut mai sus, erau socotite drept legea comună prin excelență și se aplicau cu preferință înaintea altor legiuri.

Astfel fiind, prin expresiunea „*legile locale al țării*” din ucazul imperial legiferator dela 1828, precum și prin expresiunile „*legi și obiceiuri locale*”, „*legile și pronomiile Moldovei*” ale legiferărilor ruse, referitoare la Basarabia din 1812, 1813, 1818 și 1825, *eo ipso* nu se poate înțelege decât aceste din urmă trei surse legislative: obiceiurile pământului, pravilele vechi și hrisoavele domnește (conținând normele dreptului bizantin) întrucât numai ele erau socotite ca având putere de lege în vechea Moldovă. Manualele de legi ale lui C. Armenopol și Andronachi Donici, erau întrebuințate de tribunalele din vechea Moldovă, numai ca lucrări pur informative și pentru a elucida principiile de drept bizantin, ce se agitau și se aplicau în practica judecătorească. Aceste cărți însă au fost totdeauna socotite ca lucrări pur private și fără nici un caracter obligator legal ¹⁾

Iată pentru ce denumirea de „legiuri basarabene”, dată cărților lui Armenopol și Donici, de către practica judecătorească rusească, constituie o adevărată inadverență și eroare juridică; afară doar numai dacă, cum pretinde Simanovschi, cărțile lui Armenopol și Donici, au devenit legiuri basarabene *singure de sine*, fără nici

¹⁾ În această privință sunt de acord atât Pergament, oșera citată pag. 14 și 15, cât și Casso, op. cit. pag. 39, cari sunt cei mai de seamă și cei mai competenți cercetători ai dreptului basarabean.

un act legiferator din partea puterii de stat rusești, prin simplul fapt al întorlocării și citării lor în colecțiuni, alături de legile oficiale ale imperiului, căciace desigur este absurd a se susține ¹⁾.

Departamentul al-II-lea al Senatului rus din Petersburg, a mai comis o eroare gravă prin aceea că a tradus pe Armenopol după originalul vechiu elin, care n'a fost niciodată uzitat la instanțele judecătorești din Moldova, cari nu cunoșteau decât textul neogrecesc al lui Armenopol, după care, am văzut în articolele precedente, că Domnitorul Moldovei, Alexandru Moruzi, în anul 1804, a și ordonat paharnicului Toma Cara, să facă o traducere în limba moldovenească. Chiar Consiliul Suprem din Chișinău (Verhovnâi Sovet), când a trimis la Petersburg exemplarul neogrecesc al lui Armenopol, a făcut cunoscut Senatului Imperial, că instanțele judecătorești basarabene, la aplicarea dreptului bizantin, consultă acest text în traducere moldovenească, dar că nu poate garanta exactitatea unei asemenea traduceri.

Se mai știe că Senatul din Petersburg, nu s'a mărginit numai la traducerea și imprimarea acestor cărți, ci le-a trimis autorităților judecătorești din Basarabia, cu mențiunea: »spre a servi de călăuză în Oblastie», pe lângă ucazul din 1 Septemvrie 1831, în care însă nu se pomeneste decât de Armenopol.

Evident că mențiunea arătată, a Senatului, nu are altă valoare decât aceea a unei simple recomandări ca, în locul exemplarelor anterioare neogrecești sau moldovenești, judecătorii basarabeni să se servească de traducerea nouă rusească a Senatului, fără a se aduce bine-

¹⁾ Vezi Simanovschi op-cit. pag. 40.

înțeles prin această simplă recomandare, vre-o știrbire sau modificare a stărei de lucruri; existentă *ab antiquo*, în administrarea justiției civile basarabene, și a cărei înviolabilitate fusese garantată de atâtea ori prin ucaturile împărătești anterioare.

Unii juriști, cred că prin această trimitere cel puțin Hexabiblosul lui Armenopol ar fi căpătat sancțiunea legalității. Pentru că o asemenea părere să fie temeinică, trebuie în prealabil să se dovedească că anume, din ziua trimiterei menționate, s'a schimbat complet *status quo ante* în Basarabia; ar trebui să ni se probeze că adresa Senatului din 1 Septembrie 1831, a avut de scop creierea unei legiferări noi pentru Basarabia, prin introducerea în vigoare a întregului text al Hexabiblosului lui Armenopol, fără excepție, neomițându-se nici chiar acele numeroase dispozițiuni, cari niciodată n'au avut aplicațiune în Basarabia, ca de exemplu capitolele: »despre sclavi«, »despre farmecători și vrăjitori«, »despre eretici«, »despre soldații romani«, »despre clevetorii bizantini«, etc. Aceasta ar fi urmarea neevitabilă, dacă am zice că ucuzul Senatului din 1 Septembrie 1831, constituie o nouă legiferare pentru Basarabia. O atare afirmare însă este absolut inadmisibilă. În adevăr, trimiterea cărților lui Armenopol și Donici, de către Senatul din Petersburg, *pentru a servi de călăuză*, instanțelor basarabene, nu înseamnă că a schimbat ceva din *status quo ante*, al funcționării justiției civile din Basarabia. O asemenea trimitere nu poate avea altă semnificare decât aceea a unei simple indicațiuni, că în cazul când judecătorii basarabeni ar avea de aplicat principiile de drept bizantin, conținute în Armenopol și Donici, ei trebuie să se servească de tra-

ducerea rusă trimisă de Senat, iar nici de cum de textul moldovenesc sau neogrecesc.

Chestiunea dacă, în Basarabia urmează a se aplica textul vechiu elin sau textul neogrec din Armenopol, a fost de curând discutată de Senatul Ocârmuitor rus, cu ocaziunea judecării recursului în procesul de succesiune a moștenitorilor lui Vartic din Basarabia. Senatul rus, neținând seamă de adevărul istoric că în Moldova veche deci și în Basarabia, s'a utilizat totdeauna cartea lui Armenopol numai în traducere neogrecă, iar textul vechiu elin era necunoscut, motivează întrebunțarea în Basarabia a acestui din urmă text în chipul următor: »Senatul Ocârmuitor, călăuzindu-se după principiile generale, cum că fiecare lege trebuie aplicată în forma ei de expunere din originalul primitiv, a ajuns la concluziunea că în Basarabia urmează a se socoti ca obligator textul antic elin al Hexabiblosului lui Armenopol« ¹⁾.

Prin aceasta însă, întru nimic nu s'a prejudecat chestiunea de a se ști în care anume cazuri concrete, judecătorii trebuie să aplice principiile dreptului bizantin; chestiune, care, ca și mai înainte a rămas călăuzită pur și simplu de practica judecătorească în ființă²⁾.

Chiar și în urma ucazului din 1831, rolul judecătorilor basarabeni, rămânea acelașpe care-l avusese mai înainte. Sprijiniți pe obiceiul pământului, ca sorginte principală legislativă, ei erau chemați să extragă și să explice din cărțile lui Armenopol și Donici, aceiace uzul și practica judecătorească anterioară, aplicase deja; ace-

¹⁾ Vezi colecția deciziilor Senatului dia 1912, decizia în afacerca Vartic, sub No. 22 dia 25 Ianuarie 1912.

²⁾ Vezi I. Casso op. cit. pag. 40 și urm.

ia ce nu contrazicea tradițiile și conștiința juridică a poporului băștinaș, sau în fine aceea ce era reclamat de satisfacerea nevoilor sociale noui ivite.

Aceasta este din punct de vedere teoretico-juridic, importanța și valoarea cărților lui Armenopol și Donici, pentru jurisdicția basarabeană.

Faptul traducerei acestor cărți în limba rusească, iar pe de altă parte împrejurarea că personalul judecătoresc din Basarabia, are numit aproape în totul dintre ruși, necunoscători de obiceiurile, tradițiile și normele dreptului vechi moldovenesc, fatalmente a trebuit să aducă după sine aplicarea covârșitoare în practica judecătorească a normelor dreptului scris în detrimentul dreptului obișnuelnic nescris. A fost destul ca guvernul rus să recomande cărțile lui Armenopol și Donici, „ca călăuză” a instanțelor basarabene, pentru că cel puțin pentru un period însemnat de timp, principiile de drept cuprinse în ele să capete încetul cu încetul preferință și predominare, excluzând treptat în uz, dreptul nescris adică obiceiul pământului. La aceasta a contribuit mai ales și faptul că obiceiul pământului în Basarabia, nefiind încă colecționat și sistematizat, era greu de consultat și deci prea puțin accesibil judecătorilor ruși, străini cu desăvârșire de duhul vieții și de năravurile naționale ale poporului moldovenesc, atât de diferențiate de acele ale poporului rus.

În locul obiceiului pământului moldovenesc, judecătorii ruși au introdus în Basarabia, codul civil rusesc, ca sursă legislativă ajutătoare, complectătoare și explicativă, iar câteodată, din nenorocire, chiar înlocuitoare a dreptului local basarabean. Pentru judecătorii ruși, codul civil rusesc, pe care dânsii îl învățau în universi-

tate, era mult mai ușor de mânuit și de aplicat, decât principiile dreptului bizantin, cuprinse în Armenopol și Donici, a căror pricepere și lămurire, de multe ori reclamau explorațiuni prealabile în monumentele originale ale dreptului romano-bizantin: *Corpus Juris civil și Vasilicalele*, căiace nu se putea face fără cunoștința perfectă a limbilor clasice. De aici și provine răspândirea mare ce a luat în Basarabia principiile codului civil rus, cari, pentru magistrații basarabeni, alcătuiău așa zisul drept comun, *jus universale*, și deci natural aplicarea lui trebuia să aibă preferință față de dreptul local basarabean, care constituia un simplu *jus particulare*.

Invazia aceasta a dreptului civil rusec, în domeniul dreptului moldovenesc local, era cu atât mai simplă cu cât însuși »Așezământul ocârmuirii Oblastiei Basarabiei« din 22 Fevruarie 1828, deschideau o poartă largă pentru favorizarea ei. În adevăr art. 62 și 63 din această legiuire spun: »toate afacerile dela autoritățile publice ale Oblastiei Basarabiei, se vor trata în limba rusească și numai în caz de trebuință, cu traducerea în limba moldovenească, în afacerile procesuale se vor lua ca bază legile locale ale țării, iar în caz de insuficiență a acestora, se vor ținea în seamă legile rusești; afacerile procesuale însă, din județele Ismail și Acherman, deoarece în ele nu sunt moldoveni, trebuie să fie pertratate și rezolvate pe baza legiuirilor rusești«.

Aceste texte, astfel cum sunt redactate, înlesnește direct aplicarea principiilor codului civil rusec în Basarabia, aplicare lăsată, precum vedem, la simpla apreciere a magistraților.

De fapt însă, aceștia procedau în totdeauna, cum le era mai ușor și mai comod, adică aplicau legea rusească,

chiar și în cazurile în care dispozițiile textelor suscitade nu îndreptăteau aplicarea ei.

Această stare de lucruri a avut o influență dezastruoasă asupra dezvoltării dreptului moldovenesc local și în genere asupra vieții juridice basarabene. Aplicarea legiuirilor basarabene, a fost restrânsă în chip arbitrar numai la populația de origine moldovenească și chiar față de aceasta legile locale nu se aplicau decât în materiile de succesiuni și chestiuni de drepturi familiare.

Dispozițiuni și capitole întregi din codurile lui Armenopol și Donici, au fost schilodite, iar unele complet eliminate și înlocuite arbitrar prin dispozițiuni și capitole corespunzătoare din legiuirea civilă rusească, străine cu totul de duhul și de rosturile vieții norodului moldovenesc. Așa de pildă dispozițiunile referitoare la *contracte și obligații, la tutele, la formele testamentelor, la dotă și înalienabilitatea ei, la drepturile bărbatului de administrarea averii dotale, la beneficiul de inventar, la instituția „Ipovolon”* etc., din cărțile lui Armenopol și Donici, au fost înlocuite pe cale de simplă practică judecătorească, prin dispoziții corespunzătoare din codul civil rusesc, fără a interveni în această privință vre-un act din partea puterii legislative rusești.

Și de notat este că dispozițiunile introduse din codul civil rusesc, contrazic vădit principiile corespunzătoare din legile locale basarabene. Așa, pentru a cita numai câteva cazuri, după dreptul civil rus, femeia singură poate administra bunurile dotale, fără vre-un amestec din partea bărbatului; ea singură dispune de fondul și de venitul dotal; minorul la 17 ani, se emancipează de drept, căpătând anumite drepturi în administrarea averii

patrimoniale; moștenitorul care a acceptat succesiunea e responsabil față de creditorii acesteia, *extra vires successionis*; soția nu are ipotecă legală ocultă în bunurile bărbatului, etc. Principiile dreptului civil basarabean preconizează în cazurile enunțate, tocmai sistemele contrare, anume că: în timpul căsătoriei, administratorul legal al bunurilor dotale, este numai bărbatul (*Lex Iulia de fundo dotale*), care singur are dreptul de a percepe veniturile dotale; că dota în timpul căsătoriei este inalienabilă; că minorul nu capătă de drept administrarea bunurilor sale decât la majoritate; că moștenitorul sub beneficiul de inventar, răspunde față de creditori, *intra vires successionis*; că soția dotală are ipoteca legală tăcută în bunurile bărbatului, etc.

Apoi au fost ciuntite și denaturate, pe cale de legiferare, o serie de instituții străvechi, din dreptul moldovenesc, ca de pildă *prescriptia* dreptului de proprietate, care în codurile lui Armenopol și Donici, este de 40 ani, a fost înlocuită prin cea de zece ani din codul rusesc, făcând astfel să dispară din conștiința vieții locale, deosebirea dintre *usurpare* (luare cu hăpca) și *prescriptie*, deoarece în dreptul rusesc și stăpânitorul de rea credință, poate invoca posesiunea sa viciată, ca titlu dobânditor de proprietate, coiace este cu totul contrar principiilor dreptului civil basarabean.

De asemenea s'a introdus formele din dreptul civil rus în ce privește vânzările publice, constituirea ipotecilor, și s'a fixat termenul de trei ani pentru exercitarea dreptului de *protimis*. Dar mai curios este faptul că în Basarabia, unde nici odată n'a existat principiul *majoratului* în concepția dreptului de proprietate și nici di-

ferențierea proprietăților imobiliare în proprietăți *băstinașe patrimoniale și proprietăți agonisite*, a început a se accentua și aici asemenea principiilor străine, împrumutate din codul civil rus, de origine feudalo-medievală și necunoscută dreptului român și legilor basarabene.

De altfel, magistrații basarabeni totdeauna au manifestat porniri și aversiuni în contra aplicării așa numitului *jus particulare* basarabean. Așa unul din ei, dl. Rjondkowschi, membru al tribunalului din Chișinău, într'un articol al său intitulat: „Legile civile ale Basarabiei“, caută chiar a justifica tendința generală a magistraților basarabeni, de a aplica codul civil rus, motivând-o pe împrejurarea că „principiile cuprinse în cărțile lui Armenopol și Donici sunt incoherente și confuze“ ¹⁾. Față de o asemenea stare de lucruri nu este de mirare dacă bizantinologul rus Renemanschi, într'o lucrare a sa asupra lui Armenopol, se crede în drept de a spune că „verdictul de scoatere din uz și de condamnare a colecției de legi a lui Armenopol este pronunțat chiar în Basarabia“ ²⁾. Când citește cineva astfel de păreri asupra principiilor dreptului romano-bizantin, cuprinse în Armenopol, involuntar îi vin în minte cuvintele jurisconsultului Portalis pronunțate cu ocazia celebrului său *Discours préliminaire sur le projet de Code civil*. „La plupart des auteurs qui censurent le droit romain avec autant d'amertume que de légèreté blasphément ce qu'ils ignorent“ ³⁾.

¹⁾ Vezi articolul lui Rjondkowschi publicat în revista *Bessarabschie O'lastnâie Vedomości*, 1867, No. 53, pag. 346.

²⁾ Vezi I. Casso, *op. cit.* pag. 65.

³⁾ Portalis, *Discours et travaux inédits*, 1814, pag. 10.

Examinarea cronologică a diferitelor cazuri date de guvernul rus cu privire la dreptul civil basarabean. Importanța cazului imperial din 1 Iunie 1839, pentru dovedirea existenței obiceiului pământului ca normă legală în Basarabia. Critica interpretării dată art. 63 din Aș-zământul Ocârmuirei Basarabiei dela 22 Februarie 1828, de către Senatul Ocârmuitor, prin decizia No. 22 din Ianuarie 1912, pronunțată în afacerea Varlic. Cazul din 15 Decembrie 1847 și cererea formulată de autoritățile basarabene pentru a se procedea la elaborarea unei lucrări de coordonare, sistematizare și codificare a normelor de drept civil cuprinse în Armenopol și Donici.

Am văzut mai sus că Senatul Ocârmuitor din Petersburg în 1831, recomandând cărțile lui Armenopol și Donici ca povățuitoare pentru instanțele judecătorești basarabene în aplicarea dreptului bizantin, n'a făcut altceva decât a afirmat odată mai mult că aceste cărți continuă a rămânea mai departe în Basarabia în lucrarea și în situațiunea, în care ele se găseau mai înainte, adică ca călăuză practică, ca lucrări de consultare pentru aplicarea dreptului bizantin de către instanțele judecătorești. Deci *status quo ante* în materie de jurisdicție civilă în Basarabia a rămas neștirbit.

În cele ce urmează vom dovedi că nici în epocile posteroare acest *status quo* n'a fost modificat, prin vre-un act legiferator care să confere cărților lui Armenopol și Donici putere de legiuiri pozitive pentru Basarabia. În

acest scop vom examina rând pe rând toate legiferările rusești date posterior cu privire la Basarabia, pentru a răspândi în această provincie unele principii ale dreptului civil rus.

Astfel la 11 Octombrie 1828 a fost dat ucazul No. 2.334 cu privire la: »Aplicarea în Oblastia Basarabiei a puterii ucazului din 1821, Decembrie 28, referitor la rânduiala urmării și executării obligațiilor contractuale«.

În anul 1831, prin ucazul No. 4.691, a fost întinsă asupra Oblastiei Basarabiei »puterea regulamentului falimentelor din legiuirea rusească«.

În acelaș an, prin ucazul No. 5.035, au fost aplicate »în Oblastia Basarabiei, rânduelile despre procedura vânzării bunurilor imobiliare, pe baza sentințelor judecătorești a instanțelor civile locale«.

La 10 Iunie 1836, prin ucazul No. 9.289, a fost întărit de puterea Imperială avizul Senatului cu privire la aplicarea în Oblastia Basarabiei a legilor generale ale Imperiului, referitoare la *rânduiala vânzării moșiilor prin licitație publică sau a moșiilor aparținând minorilor*.

Această aplicare s'a făcut pe baza următoarelor considerațiuni: »Având în vedere pe de o parte insuficiența legiuirilor locale existente în Oblastie asupra acestui obiect, iar pe de altă parte, ținând seamă de foloasele și avantajile, ce trebuie să decurgă pentru locuitorii Basarabiei din răspândirea în această provincie a rânduelilor prescrise de legiuirile rusești«.

La 30 Aprilie 1838, prin ucazul No. 11.189, s'a introdus în Basarabia rânduelile referitoare la tutelele țărănești ținute de către starișnale, (primarii satelor).

La 1 Iunie 1839, prin ucazul imperial No. 12.400, s'a legiferat rândueii referitoare la precurmarea proceselor și plângerilor dintre proprietari și locuitorii târgurilor și târgușoarelor, aparținând persoanelor sau societăților particulare din Oblastia Basarabiei, procese ivite pentru lămurirea drepturilor reciproce, derivate din hrisoavele foștilor Domnitori ai Moldovei și din *obiceiurile locale existente*.

Legiuitorul zice aci că, înainte de a așeza raporturile în această privință dintre proprietarii și zișii locuitorii pe o bază temeinică și solidă, pe cale de legiferare pozitivă »am crezut că este bine, — conform părerii consiliului de stat, — ca tuturor proprietarilor târgurilor și târgușoarelor Basarabiei, cari în baza hrisoavelor, date în această privință de Domnitorii Moldovei ce au domnit în diferite vremuri, sau pe baza *obiceiurilor existente*, sau în fine pe baza învoelilor particulare, se bucură de perceperea veniturilor acestor târguri și târgușoare, să le acordăm un termen de doi ani dela data ucazului de față, spre a încheia cu obștiile locuitorilor, târgurilor și târgușoarelor respective, transacțiuni de bună voe, în care să se arate cu toată claritatea, atât drepturile proprietarilor la perceperea veniturilor, cât și datoriile locuitorilor de a le plăți». În paragraful final al ucazului (paragraful 11) legiuitorul adaugă: »dacă până la expirarea termenului arătat, transacțiunile de bună voe nu se vor încheia, atunci pentru precurmarea proceselor și plângerilor viitoare, guvernul va proceda la luarea de măsuri hotărâtoare, fără a ține seamă de vre-o obiecțiune în această privință».

Am insistat asupra acestui ucaz legiferator pentru că prin el se confirmă odată mai mult încă, ceiace am spus

noi în capitolul al III-lea, că deși în *așezământul ocăr-
muirei Basarabiei*, din 29 Februarie 1828, din art. 63
este omis cuvântul de „obiceiul”, vorbindu-se numai de
„legile țării”, totuși această omisiune este numai din
întâmplare, neputându-se deduce de aci că legiuitorul
rus ar fi înțeles să ridice obiceiului pământului puterea
de lege în Basarabia.

Senatul Ocărmuitor din Petrograd, în decizia dată
în afacerea Vartic No. 22 din 25 Ianuarie 1912, dă o
greșită și tendențioasă interpretare art. 63 din numitul
Așezământ când susține că acest text a abrogat cu de-
săvârșire puterea de lege în Basarabia a obiceiului pă-
mântului, recunoscând numai legile scrise ale lui Arme-
nopol, Donici și Hrisovul din 1785, iar în locul obi-
ceiului pământului ar fi căpătat putere legiuirea civilă
rusească, ca complementare și lămuritoare a legilor scrise
locale. Această afirmare fiind desmintită și evidențiată
ca eronată prin însăși ucazul imperial amintit mai sus,
Senatul din Petrograd, pentru a eși din incurcătură,
intervertește sensul lămurit al ucazului, susținând absur-
ditatea că prin legea din 1 Iunie 1839, s'a suspendat în
Basarabia, pe termen de 2 ani, acțiunea codului civil
rusec și a celorlalte legiuiri locale, cu privire la afacerile
enunțate în ucaz, recăpătând implicit vigoare obiceiul
pământului numai pe termenul arătat. Cu chipul acesta
Senatul intenționează denaturează înțelesul dispozițiilor
cuprinse în ucazul din 1839, care n'a voit altceva să
facă decât să atragă atențiunea proprietarilor și locuito-
rilor sus amintiți că, dacă în termen de 2 ani, nu vor
regula prin bună înțelegere pretențiunile și drepturile lor
reciproce, sprijinite pe hrisoave domnești și pe obiceiul
pământului, referitoare la chestiunile discutate, atunci

guvernul le va regula din oficiu prin o lege pozitivă cum va crede de cuviință, fără a ține seamă de vre-o obiecțiune. Se poate oare o mai vădită și mai categorică recunoaștere a autorității obiceiului pământului, ca sursă legală în Basarabia, decât aceasta făcută de legiuitorul rus prin ucazul din 1 Iunie 1839?

Afirmarea Senatului din Petrograd, în decizia No. 22 din 25 Ianuarie 1912, dată în afacerea Vartic, că legea din 29 Februarie 1828, prin art. 63 ar fi abrogat puterea de lege în Basarabia a obiceiului pământului, menținând în vigoare numai colecțiile Armenopol și Donici și hrisovul sobornicesc din 1785, se întemeiază pe împrejurarea că arătatul articol se rostește că: »judecarea afacerilor civile se va face pe temeiul *legilor țării*«, — fără a mai pomeni ceva despre obiceiuri. În această privință avem de spus că în practica judecătorească basarabeană și în vechiul drept moldovenesc, prin expresiunea generică »*legile țării*« se înțelegea neapărat atât legea scrisă, cât și cea nescrisă, adică obiceiul pământului. Mai mult încă, aceasta din urmă era socotită ca *legea prin excelență*, care se aplică de multe ori cu preferință înaintea legii scrise. Aceasta rezultă, precum am văzut în altă parte a studiului nostru, chiar din *instrucția* pe care la 1818, Consiliul suprem din Chișinău, alcătuit din tot ce era mai cult din boerimea locală, o dă tribunalelor în Basarabia, *instrucție* explicatoare a legilor după care să se facă judecățile, în care obiceiurile pământului sunt puse pe planul întâi, fiind numite »*legi nestrămutate* (nezământemae zaconâ) și numai în al doilea rând vin legile romane, numite »*Vasilicale*«, »*cari servesc de călăuză numai în acele cazuri pentru cari nu ar fi obiceiuri pământești aprobate*«.

Senatul rus, dă expresiunii »legile țării» din amintitul articol, o interpretare cu totul restrictivă, înțelegând prin ea numai normele legale scrise, interpretare cu totul greșită; care nu corespunde nici cu istoria dezvoltării dreptului moldovenesc, nici cu realitatea stării de lucruri din justiția civilă basarabeană, sau mai bine zis cu ceia ce se înțelegea aci prin cuvintele »legile țării».

Față de țaria inexpugnabilă a unei asemenea dovezi, evident că rămâne ridicolă afirmarea Senatului că, prin art. 63 al legii din 29 Februarie 1828, s'ar fi abrogat puterea legală a obiceiului pământului din Basarabia și s'ar fi introdus în locul lui, Codul Civil rusesc¹⁾.

Continuând mai departe examinarea legiferărilor rusești cu privire la justiția basarabeană, constatăm că la 3 Iulie 1842, prin ucazul No. 15 815, s'a aplicat în Oblastia Basarabiei, legile generale ruse, referitoare la punerea în posesiune în materie de vânzări imobiliare și la exercitarea dreptului de protimis.

La 23 Aprilie 1845, prin ucazul No. 18.952, se aplică în Basarabia rânduelile legiuirilor rusești cu privire la calcularea termenului de prescripție pentru minori.

La 10 Martie 1847, prin ucazul No. 20.994, se legiferează pentru Basarabia, rânduelile referitoare la înființarea tutelei asupra nevrâstnicilor și asupra averilor

¹⁾ Am insistat asupra acestui fapt, pentru a evidenția mijloacele strâni și subterfugiile la cari Senatul din Petrograd recurge adeseori pentru a legitima introducerea în Basarabia a dispozițiilor din Codul Civil rusesc. Asemenea sisteme de interpretări ten tențioase și nedrepte, nu odată am întâlnit în deciziunile Senatului; în cazul de față procedarea Senatului ni se pare cu atât mai inadmisibilă, cu cât a putut avea la îndemână remarcabila monografie a lui L. Casso, asupra Dreptului bizantin din Basarabia, în care autorul se ocupă de valoarea documentară a ucazului din 1 Ianie 1839, în ce privește acțiunea legală a obiceiului pământului în Basarabia. Vezi L. Casso, *op. cit.*, pag. 38, nota 2.

locuitorilor claselor privilegiate; boerănași, mazili și ruptași (Tribunalul Orfanicesc).

La 10 Martie 1847, prin ucazul No. 20.987, au fost legiferate rânduelile cu privire la »starea locuitorilor Oblastiei Basarabiei«.

La 15 Decemvrie 1847, a fost dat ucazul imperial sub No. 21.794, prin care se legiferează pentru Basarabia, dreptul de preferință a soției dotale, înaintea altor creditori, asupra averii bărbatului, pentru restituirea zestrei sale. Acest ucaz este interesant și din punctul de vedere că, prin el Senatul Ocârmuitor se pronunță asupra cererii de mult formulate de autoritățile judecătorești basarabene, că deoarece cărțile lui Armenopol și Donici, conțin o mulțime de contraziceri, nedumeriri, inconsecvențe și chiar articole de acele cari nu mai corespund bunei cuviințe și spiritului timpului, încurcând numai ideile judecătorilor, de aceea ar fi foarte folositor să se institue o comisie de persoane compelte locale, care, cu aprobarea Senatului, să aducă ordine și claritate în legiurile locale, să le curățe de orice contradicții și inconsecvențe, elaborând o asemenea lucrare sub formă unei noi cărți. Cu toate că guvernatorul civil și guvernatorul militar al Basarabiei, au susținut această propunere, totuși Senatul, negăsind oportună o asemenea propunere, a hotărât a rămânea mai departe în a lor lu rare, în forma actuală, colecția legilor locale editate în limba rusă, — Hexabiblosul lui Armenopol, Cartea lui Donici și Hrisovul Sobornicesc din 1785, cu adăugirea că în acele cazuri în care aceste legi se vor arăta neîndestulătoare, să se țină în seamă, potrivit art. 1.606, vol. X, partea II-a, legile rusești, iar în cazurile în care se întâlnesc nedumeriri, contradicții, sau dificultăți, în apli-

careia legii, să se procedă conform dispozițiilor arătate în art. 52 și 74 vol. I din legile fundamentale și art. 225 din legea instituirii Senatului ocârmuitor, adică să se raporteze despre toate aceste nelămuriri, contradicții și dificultăți, Senatului Ocârmuitor. Această părere a Senatului, în ce privește aplicarea dispozițiilor din legile generale rusești, ca norme legislative ajutătoare „în caz de neîndeplinire a legilor locale” a fost împărtășită și de Consiliul de Stat, iar în urmă, prin ucazul arătat din 15 Decembrie 1847, confirmată și de puterea executivă.

În acest ucaz, cărților lui Armenopol și Donici, li se dă iarăși denumirea de „legi”, adică în sensul de legi scrise, conform terminologiei stabilite deja în această privință în Rusia, și prin opoziție cu celelalte norme legislative nescrise, obiceiurile pământului, cari se aplicau în Basarabia.

Cel mai competente cercetător al dreptului basarabean, profesorul L. Casso, zice în această privință următoarele: „Expresiunea de *legile lui Armenopol și Donici*, trebuie înțeleasă întocmai ca și expresiunea *legile lui Winscheil și Arns*, pe care o întrebuintează juriștii germani, ori de câte ori spun că în teoriile germane, în care, în jumătatea a doua a veacului al XIV, se aplică dreptul roman, magistrații aveau ca călăuză mai ales lucrările acestor doi pandectiști ¹⁾).

Dovada cea mai bună că Senatul Ocârmuitor, n'a avut de loc intențiunea de a schimba ceva din caracterul și însemnătatea cărților lui Armenopol și Donici, este însuși textul ucazului din 1847, în care cu privire

¹⁾ Vezi L. Casso, operă citată, pag. 41.

la aceste cărți, se spune că: „ele rămân în lucrarea lor de mai înainte“. Aci avem o confirmare mai mult încă a păstrării Statului quo ante, în sensul că colecțiile dreptului bizantin, rămân și mai departe în situațiunea în care ele se găseau mai înainte în Moldova, adică ca călăuză pentru practica judecătorească și în acelaș timp în rolul de izvoare pentru dreptul cutumier ¹⁾.

La 14 Iulie 1868, prin ucazul No. 46.133, stabilește că măsura pământescă întrebuințată în Basarabia, sub numele de „falce“, este egală cu 3.125 st. p., adică cu o deselină și 725 st. p.

VI

Dreptul romano-bizantin, ca drept civil obligator în Basarabia. Revirimentul în jurisprudența Senatului Ocârmuitor, cu privire la dreptul civil basarabean. Resabilirea criteriului just de interpretarea legiuirilor basarabene pe bazele lor originare istorice și juridice.

Din examinarea în capitolul nostru precedent, a tuturor legiterărilor guvernului rus, cu privire la justiția basarabeană am văzut că nicăeri nu se acordă colecțiilor lui Armenopol și Donici putere de legi civile proprii zise. Ori de câte ori se face mențiune despre aceste colecțiuni, legiuitorul are grijă de a adăuga că ele „rămân în lucrarea lor de mai înainte“.

Chiar Senatul Ocârmuitor din Petrograd, prin decizia sub No. 35 din 29 Fevruarie 1909, dată în afacerea Vartic, în care ține seamă de nouile cercetări fă-

¹⁾ Vezi în acelaș senz L. Casso, *opera citată*, pag. 41; Pergament *opera citată*, pag. 12 notă.

cute în domeniul dreptului civil basarabean, afirmă categoric că »colecțiile lui Armenopol și Donici au fost menținute de guvernul rus în Basarabia cu aceeași obligativitate și valoare legală, pe care o aveau aici înainte de alipirea acestor provincii la Rusia«, adică pe care o aveau în vechea Moldovă; iar în alt loc, aceași deciziuni a Senatului ne spune curat că colecțiunile lui Armenopol și Donici, întrebuițate în Basarabia, sunt obligatoare numai intru atât, intru cât ele redau just normele de drept cuprins în monumentele originale ale dreptului romano-bizantin¹⁾. Astfel așterând chestiunea legiurilor basarabene, Senatul Ocârmuitor își pune singur următoarea întrebare: *Prin legiuri locale basarabene, se cuvine oare a se înțelege numai normele de drept cuprinse în Armenopol și Donici, sau însăși izvoarele lor originale, romano-bizantine, adică codicele lui Justinian, cu Novelele și Vasilicălele?* Primul fundament pentru rezolvirea acestei chestiuni, în senz afirmativ, zice Senatul Ocârmuitor prin decizia amintită, îl găsim deja așezat în deciziile Departamentului Civil de Casație din 1885 sub No. 59 și 1886 No. 825 (în cari Senatul utilizează Codicele lui Justinian, pentru tâlmăcirea colecției lui Armenopol), dar mai ales, prin decizia din anul 1900, No. 72, în care se spune totărit că monumentele legislative romano-bizantine, constituind originalul colecțiilor lui Armenopol și Donici, pot fi aplicate în Basarabia, intrucât în ele se lămuresc și se desvoltă principiile de drept civil cuprinse în arătatele colecțiuni și că îndoelile, nedumeririle și confuziunile din legile civile basarabene, trebuiesc tâlmăcite și clarificate pe baza izvoarelor lor originale din dreptul romano-bizantin.

¹⁾ Vezi colecția deciziilor Senatului, pe anul 1909, pag. 123.

Un alt argument pe care se sprijină necesitatea aplicării *bazilicalelor* este formulat de Senat în chipul următor: »obligativitatea aplicării Bazilicalelor în Basarabia, după alipirea ei la Rusia, este o chestiune ce nu mai poate fi tăgăduită, întrucât guvernul răsesc a găsit cu cale că, alături de Hexabiblosul lui Armenopol, se menține în lucrare și colecțiunea lui Andronache Donici, care nu este altăceva decât un manual ajutător pentru utilizarea izvoarelor dreptului romano-bizantin și în special a Bazilicalelor»¹⁾.

De altfel chiar și în vechea Moldovă, codicele lui Justinian și Bazilicalele erau consultate de către membrii Divanului apelativ din Iași, cari cunoșteau limbele clasice și mai ales limba greacă. Aceasta rezultă între altele chiar din memoriul pe cari boerii basarabeni la 1814, în frunte cu mitropolitul lor Gavril, l-au trimis țarului Alexandru I, cerând a li se menține legile și obiceiurile locale. »Divanul Moldovei, — zice memoriul, — și acum are ca manual de legi Codicele lui Iustinian, pe lângă care mai aplică și legile și rânduelile pravilicești alcătuite și date de domnitorii Moldovei»²⁾. În o altă reclamație trimisă tot de boerii basarabeni, guvernului răsesc, în aceeași chestiune, se spune: »Se poate zice oare că noi nu am avut și nu avem nici acum legi? Oare nu avem toate obiceiurile vechi ale pământului și pravilele Moldovei? Nu avem legiurile date de domnitori în diferite timpuri, sub formă de hrisoave și anaforale? Nu se pertratează la noi afacerile pe baza legilor lui Iustinian și al altor împărați grecești?»³⁾.

¹⁾ Vezi: Colecția deciziilor Senatului pe 1909, pag. 123.

²⁾ Vezi Stănișchi, *Gavril Banulescu Bodoni*, pag. 203.

³⁾ Vezi L. Casso *op. cit.* pag. 37.

Iată dar că, însăși Senatul Ocârmuitor din Petrograd, prin deciziunile menționate aci, precum și prin o altă serie de deciziuni din 1902, No. 9; 1910, No. 74 și din 1911, No. 78, recunoscând necesitatea consultării monumentelor bizantine *Corpus Juris Civilis, a Novellor și Bazilicalelor*, pentru clarificarea și dezvoltarea principiilor din Armenopol și Donici, ajunge la concluziuni diametral opuse cerințelor legiui torului rus din 1828, (Așezământul Ocârmuirii Oblastei Basarabiei, art. 63) și din anul 1847 (prin ucazul No. 21.794, examinat mai sus). În aceste diu urmă legiferări instanțele judecătorești basarabene sunt obligate ca în cazuri de nedumeriri, contradicții și lipsuri întâluite în legiuirile locale, să aplice normele corespunzătoare ale dreptului civil rus, în timp ce Senatul Ocârmuitor din contra, decide a se recurge în asemenea cazuri la monumentele originale ale dreptului romano-bizantin.

Acest reveriment în jurisprudența civilă a senatului Ocârmuitor, cu privire la Basarabia, dă un nou impuls, deschide îndrumări largi și orizonturi luminoase investigațiunilor din domeniul dreptului local basarabean. Rurând cu sistemul nerațional, preconizat de legiuiitorul rus, Senatul Ocârmuitor așterne de astă dată problema dreptului civil basarabean, pe bazele sale adevărate istorico-juridice și riguros științifice. Aproape trei sferturi de veac, practica judecătorească a rătăcit în Basarabia pe căi greșite și tendențios croite, schilodind sau eludând instituțiunile străvechi ale dreptului civil moldovenesc, scris ori nescris, prin aplicări și adaptări forțate în locul lor ale instituțiunilor dreptului rusesc, cu care nu are nimic comun ca origine și prea puțin asemănător

ca caractere. Din acest punct de vedere are dreptate savantul nostru Ioan Nădejde, care afirmă că dreptul rusesc este foarte îndepărtat nu numai de dreptul nostru civil, dar și de celelalte drepturi moderne europene, cari au la baza lor dreptul romano-bizantin ¹⁾. În el sunt vii încă unele concepte seniorale medievale, unele instituțiuni de drept germanic feudal, moarte de mult la noi și dispărute din conștiința juridică a poporului român, amintirea cărora abia mai întâlnim prin unele documente.

În fine după lungi șovăeli și abateri atât de dăunătoare pentru dezvoltarea normală a vieții juridice locale, Senatul Ocârmnitor, la începutul veacului XX-lea, restabilește adevăratele principii de interpretare pe baze istorice a dreptului local basarabean și de aplicare a lui, sub călăuză sănătoasă și luminoasă a monumentelor originale ale dreptului romano-bizantin, acest vistiernic neseecat de logică sănătoasă și de spirit adevărat juridic, la care am văzut că adeseori se adapă practica judecătorească chiar în vechea Moldovă, în special Divanul Apelativ din Iași, pentru a talmăci, completa și înțelege colecțiile prescurtate ale lui Armenopol și Donici.

Cu chipul acesta s'a rupt contactul cu dreptul rusesc și s'a nivelat simțitor calea evoluției dreptului basarabean în sensul unei apropieri tot mai tare de principiile dreptului roman și de știința juridică apuseană, încheșată în chip atât de comod, simplu și fericit în ultimile codificări europene.

¹⁾ Vezi lămurirea dată la sfârșitul *Codului Civil rusesc*, tradus de I. Nădejde pag. 943.

VII

Legiuitorul rus și recunoașterea obiceiurilor pământului ca normă legală de interpretare judiciară în Basarabia. Art. 10 al. I din procedura civilă rusă și mijloacele de stabilire a existenței obiceiurilor pământului. Dispozițiile lui Armenopol și Donici cu privire la importanța legală a obiceiurilor pământului. Critica jurisprudenței Senatului Ocârmuitor cu privire la pretinsa obrogare a obiceiurilor pământului în Basarabia. Procedura instanțelor judecătorești rusești din Basarabia, cu privire la stabilirea și colecționarea obiceiurilor pământului. Neteameiniciu juridică a unei astfel de procedări. Pretinsele obiceiuri juridice stabilite de obștile locuitorilor satești din Basarabia. Pretinsele obiceiuri juridice ale obștei locuitorilor din satul Comrat.

Odată cu restabilirea criteriului just de interpretare pe baze originare istorico-doctrinale a dreptului local basarabean, în jurisprudența Senatului Ocârmuitor și chiar în doctrina juridică rusească, constatăm oarecare reviriment și în ce privește chestiunea recunoașterii dreptului consuetudinar moldovenesc, adică a obiceiului pământului, ca normă legală pentru practica judecătorească în Basarabia, mai ales în ce privește regularea daravelilor civile a populației rurale.

Decizia Senatului Ocârmuitor din Petrograd-No. 35 din 23 Februarie 1909, zice în această privință următoarele: „Fără îndoială, în orice țară lipsită de o cultură juridică mai dezvoltată, obiceiurile, tradițiile și datinele juridice au un rol foarte răspândit și important în regu-

larea vieții de afaceri a locuitorului. Fste de asemenea netăgăduit că în Basarabia, cu ocazia alipirii ei la Rusia, Guvernul Central a acordat populațiunii băștinașe, dreptul de a se folosi de obiceiul pământului, ca normă legală pentru judecarea deravelilor sale civile. Dar pentru ca la judecarea unei afaceri oarecare, obiceiul pământului din Basarabia, să poată fi obligator, nu e de ajuns o simplă referire la existența lui sub o formă oarecare vagă și generală, ci trebuie să se facă dovada precisă a unui astfel de obicei care să fie în legătură strânsă și directă cu chestiunile de drept și de fapt, ce interesează speța dată, iar pe de altă parte, ca obiceiul în chestiune să nu fie dispărut din funcțiune, adică să existe încă viu în moravurile și conștiința poporului basarăbean (vezi și decizia Senatului Ocârmuitor din 1876 No. 25) ¹⁾.

Dealtfel, însuși legiuitorul rus, pătruns de importanța pe care o poate avea dreptul cutumier în rezolvarea unor afaceri de natură specială în legătură cu moravurile și stările sociale, de mult deja a legiferat aplicarea obiceiurilor locale, în următoarele cazuri: 1) când e vorba de regularea chestiunilor familiare și a succesiunilor locuitorilor săteni și a coloniștilor (art. 1484 codul civil rus, și 38 din legea stărilor țărănești; 2) în afacerile comerciale, acolo unde legea nu prevede, se vor avea în vedere obiceiurile primite în comerț (art. 1 legea comercială și 2.113 codul civ. rus); 3) când e vorba de a se reglementa drepturile locuitorilor de a se folosi de lemne din pădurile statului sau ale particularelor (art. 454 cod. civ. rus); 4) când expresiunile dintr'un contract nu determină cu precizie obiectul

¹⁾ Vezi *Colecția deciziilor Senatului Ocârmuitor din Petrograd pe anul 1909*, pag. 160. Deasemenea vezi *Triumov codul de procedură civilă vol. 1 pag. 214*.

contractului în toate amănunțele, atunci chestiunea se lămurește prin obiceiul pământului (art. 1.539 cod. civ. rus).

În timpul din urmă, cu ocazia revizuirii codului de procedură civilă, în 1912, legiuitorul rus a făcut un pas mai departe în această privință, introducând texte speciale, cari îndreptătesc întrebuintarea obiceiurilor locale, ca normă legală obligatorie de judecată, reglementând în acelaș timp și modalitatea consultării lor. Așa art. 10 al 1 zice: »pe lângă cazurile, când în virtutea însăși a legii, aplicarea obiceiului e obligatorie. Tribunalul la darea hotărîrii, poate după invocarea uneia sau amândoror părților, să se conducă după obiceiurile locale în genere cunoscute, atunci când aplicarea obiceiurilor locale e anume permisă de lege, sau în cazurile, cari nu sunt rezolvate în mod pozitiv de legi. Partea care invoacă în sprijinul cererilor sale un obicei local, necunoscut tribunalului e datoare să dovedească existența lui«, iar aliniatul următor al aceluiași articol, se rostește: »La rezolvirea chestiunei existenței obiceiului, tribunalul poate avea în vedere, pe lângă probele în genere admise, hotărîrile anterioare în procesele similare și certificatele instituțiilor competente«.

Deși s'ar părea, din modul cum sunt redactate textele citate, că aplicarea obiceiurilor locale ar fi mai mult facultativă pentru tribunale, și chiar condiționată de invocarea părților litigante, totuși conștiința însemnătății sociale juridice a obiceiurilor, ca sursă de orientare în rezolvirea diverselor conflicte de drept, a luat o așa de mare desvoltare în timpul din urmă, încît atât doctrina cât și jurisprudența rusească, admit aproape în mod

unanim că aplicarea dreptului cutumier de către instanțele judecătorești *ex officio* este obligatoare.

„Obiceiul locului, zice distinsul civilist profesorul Serșinevici, este o normă juridică, și de aceea faptul că părțile nu s'au referit la ea, nu împiedecă de loc pe tribunal a o aplica *ex officio*, întocmai după cum neinvocarea legii de părți, nu poate opri aplicarea ei”; iar în altă parte spune curat-că: „Tribunalele nu numai că au dreptul, dar sunt chiar obligate a provoca aplicarea obiceiurilor locale“¹⁾.

În Basarabia, unde populația autohtonă moldovenească, din timpurile cele mai vechi, a trăit sub înrăurirea covârșitoare a obiceiului pământului, ca normă legală din cele mai principale, aplicarea lui obligatorie se sprijină nu numai pe ueazurile imperiale, examinate în altă parte, cari îl consarcă și legitimează, nu numai pe textele din codul și procedura civilă rusă, arătate în articolul precedent, dar mai decurge în același timp și din dispoziții exprese, cuprinse în așa numitele „legiuri locale basarabene“.

Așa Armenopol la paragraful „despre obiceiii“ (Cartea I, titlul I) statuează următoarele, în ce privește obligativitatea aplicării obiceiurilor locale: „Se cuvine a se păzi obiceiurile locale, iar dacă ele nu sunt, atunci să se urmeze după obiceiurile vecinilor sau să se procedeze după pilda altor cazuri ce prezintă analogie cu speța dată, dar dacă nici aceasta nu se poate, atunci să urmeze după cum prevede legea dela Roma, în asemenea cazuri“.

¹⁾ Vezi Serșinevici, curs graj'anse go prava, vol. I pag. 191—195; în același sens A. Bășinacov *Otinovenie sudaci obștinau*, și-a publicat în *Veșnici Prava*, 1901 pag. 12. Vezi deasemenea și autorii citați în Tutriumov, *codul de procedură civilă rus*, adnotat, vol. I, pag. 223 și urm.

„Obiceiul vechiu se păzește în locul legii... Judecătorul nu trebuie să permită nimic împotriva vechiului obicei».

Aceleași principii asupra valorii legale a obiceiurilor le găsim în manualul lui Andronache Donici, care la paragraful II de sub capitolul I „despre pravile», zice: „că o pravilă se păzește și obiceiul vechiu a unei țări, însă aprobat» ; iar prin „aprobat» se înțelege, după explicația dată de Armenopol, obiceiuri *consacrate de practica judecătorească* (Cartea I, titlul I) paragraful „despre legi».

Față de importanța mare, pe care însăși Armenopol și Donici, o dau dreptului cutumier, se explică pentru ce în practica judecătorească din vechea Moldova și din Basarabia dela începutul veacului al XIX-lea, obiceiul pământului a avut un rol covârșitor, trecând chiar înaintea pravilelor scrise. Sistemul pare a fi împrumutat din dreptul bizantin, unde obiceiurile vechi, raționale și consacrate de jurisprudență se bucurau de un mare respect.

Toate acestea evidențiază mai mult eroarea grosieră, menționată deja în Capitolul VII al lucrării noastre, în care cade Senatul Ocârmuitor, când prin decizia No. 22 din 25 Ianuarie 1912, afirmă că prin Așezământul Organizării Oblastei Basarabiei, dela 28 Fevruarie 1828, art. 63, s'a abrogat cu desăvârșire până în ziua de azi acțiunea obiceiurilor pământului, ca normă legală obligatoare pentru instanțele judecătorești din Basarabia, iar în locul lor a fost introdus codul civ. I rusesc.

Dacă ar fi așa, atunci cum se explică prezența dispozițiilor cu privire la valoarea legală a obiceiurilor locale în Armenopol și Donici, care se știe că au fost trimise în traducere rusească de Senatul Ocârmuitor, spre

a servi de călăuză în Basarabia, tocmai în anul 1831, adică după patru ani dela data Așezământului amintit? Afară de aceasta, dacă legiuitorul rus din 1828, ar fi avut intenția »să abroge cu desăvârșire în Basarabia acțiunea obiceiului pământului«, atunci cum ar fi legiferat o astfel de legiuire locală autohtonă cum e Hrisovul Sobornicesc a lui Alexandru Mavrocordat Voievod din 1785 care alcătuește în întregime un monument din cele mai caracteristice de drept obișnuelnic vechi moldovenesc, întrucât toate dispozițiile din ea se reazimă numai pe obiceiurile pământului? Inșăși motivul edictării acestui Hrisov Domnesc,—o spune autorul în introducere,—a fost »ca.cele vechi și bune obiceiuri să le întărim și la mai bună stare să le aducem, pe cât va fi cu putință, iar cele pricinuitoare de neodihnă și strâmbătate să lipsească cu totul«.

Legiuitorul rus, care ori de câte ori, în codul civil, în procedura civilă, în codul de comerț, în legea stărilor țărănești, vorbește de obiceiurile locale, are grijă a nu le știrbi nimic din valoarea lor juridică,—care a menținut în legiuirile basarabene toate dispozițiunile referitoare la obligativitatea obiceiurilor locale pentru judecători,—care în fine prin o serie de ueazuri (din 1812, 1813, 1818, 1823, 1825 și 1839 etc.), recunoaște formal populației băștinașe moldovenesti, dreptul de ași regula afacerile civile după normele indigene de drept, în uz în localitate,—evident că nu s'a putut gândi vre-o dată să abroage acțiunea obiceiurilor pământului, tocmai în o țară ca Basarabia, cu o populație autohtonă agricolă atât de conservatoare, care veacuri de-a rândul a trăit și trăește încă sub stăpânirea covârșitoare a lor.

Astfel fiind, nu e de mirat dacă constatăm că în Basarabia s'a simțit mult necesitatea de a se cunoaște obiceiurile și tradițiile juridice ale poporului și a se cerceta de aproape conținutul lor. Mai ales judecătorii de pace rurali, aveau nevoie de a cunoaște normele dreptului obișnueinic nescris, care trăia viu în sufletul și conștiința locuitorilor dela țară și determina tocmelile și daravelile vieții lor civile.

Pentru a evidenția sărăcia duhului și lipsa de pricepere a magistraturei rusești din Basarabia, vom arăta aci modul cum ea a înțeles să îndeplinească dispozițiunile art. 10² din codul de procedură civilă rus, referitoare la aflarea și aplicarea obiceiurilor locului, în materie de drepturi succesoriale a locuitorilor săteni. În loc de cercetări serioase, după metode informative, riguros științifice și juridice, pentru stabilirea reală și culegerea obiceiurilor pământului, a concepțiilor juridice dintr'o regiune dată, păstrate în conștiința maselor populare, transmise de tradiție și consacrate prin uz, cu privire la cutare sau cutare chestiune de drept, — judecătorii ruși, în simplitatea lor, au găsit mai nimerit a formula ei însăși un număr de 21 întrebări abstracte, cu privire la drepturile de moștenire ale țăranilor, pe cari apoi le-au trimis în formular tuturor volostelor din județele Basarabiei spre a răspunde asupra lor. Cu chipul acesta credeau ei că vor putea afla obiceiurile juridice statornicite asupra ipotezelor cuprinse în întrebările propuse.

Primindu-se formularul chestiunilor la primăria fiecărui sat din voloste (plasă) s'a convocat îndată obștea respectivă a sătenilor, cari după deliberări și consfătuiri „hotărăște” răspunsurile de dat la fiecare întrebare din formular. Acest material de păreri țărănești, de o va-

Ipoteză juridică dubioasă, odată adunat, el servea judecătorilor ca normă obligatorie de orientare în rezolvarea diverselor daraveri succesoriale dintre țărani.

Astfel s'a procedat în anul 1912, pretulindeni în Basarabia, convocându-se obștiile satelor, pentru a răspunde la formularul întrebărilor abstracte trimise de instanțele judecătorești rusești. Cu ocazia inspecțiilor făcute de noi în întreaga Basarabie, în vara anului curent, la multe tribunale și judecătorii am găsit volume întregi imprimate, conținând întrebările și răspunsurile adunate dela fiecare obște sătească, intitulate: » *Colecția obiceiurilor de moștenire a averilor țărănești și din volostea. . .* »

Răspunsurile sunt precedate de câte un proces-verbal încheiat de obștea locuitorilor fiecărui sat, făcut după un formular stereotip imprimat, în care după ce se arată numărul locuitorilor prezenți la convocare, cu drept de vot în obște, se adaugă: » ascultând propunerea judecătorului dela. . . sub No. referitor la necesitatea de a exprima, sub forma unei hotărâri obștești, obiceiurile locale existente în satul nostru, cu privire la ordinea de succesiune a averilor țărănești mobile și imobile, cari obiceiuri, conform art. 13 din legea stărilor sătești, trebuiesc să slujească judecătoriei de voloste ca normă călăuzitoare pentru deslegarea discuțiilor și proceselor de moștenire și de împărțire a averilor, *în unanimitate am hotărât*: confirmăm veracitatea existenței în satul nostru, a obiceiurilor mai jos expuse, cari în mod uniform sunt aplicate din timpurile cele mai vechi de membrii obștei noastre «.

Răspunsurile obștilor satelor moldovenești sunt mai toate la fel. Diferențieri mai esențiale se observă în răspunsurile satelor cu populațiune străină, cum sunt de

pildă satele din unele voloste ale județelor: Tighina, Cetatea-Albă și Hotin.

Ca exemplu cităm ocolul judecătoriesii de pace Comrat, județul Tighina, care cuprinde sate de moldoveni, găgăuți, ruși și bulgari, cu moravuri împetrișate.

Deși procedarea de a consulta în bloc obștea locuitorilor unui sat, convocată în adunarea generală, o socotim departe de a alcătui un criteriu științific, sigur pentru cunoașterea și stabilirea autentică a obiceiurilor juridice, statornicite în decursul vremurilor de nevoile vieții, de bunul simț și de înțelepciunea sănătoasă a poporului, totuși este interesant a reproduce aci în traducere românească și în forma lor naivă, întrebările propuse și răspunsurile căpătate măcar de la obștea unui singur sat.

Așa de pildă, obștei locuitorilor satului moldovenesc Comrat, s'au propus următoarele 21 de întrebări:

1. După moartea stăpânului, văduva sau văduvul, fără copii, are drept a moșteni averea și în ce mod ?

a) Moștenește toată averea mobilă sau imobilă ?

b) Moștenește în plină proprietate sau numai cât trăește ?

c) În ipoteza din urmă, după moarte, averea devine vacantă, sau trece la moștenitorii colaterali din linia barbatului său a soției ?

2. Văduva are dreptul de moștenire în averea soțului în cazul când sunt fii neînșurați și fiice nemăritate și ce parte anume ?

3. Ce drept are femeia la averea soțului când au rămas copii de sex feminin ?

4. Ce drepturi are văduva la averea soțului când au rămas numai fiice măritate ?

a) Măritate după un „primac“ (tânăr luat și crescut în familie, fără a fi adoptat, — zis în popor „sufletar“) ?

b) Măritate după feciorul altui gospodar din același sat ?

c) Măritate în alt sat ?

5. După moartea părinților feciorii și fetele măritate au drepturi egale în averea mobilă și imobilă părintească ?

6. După moartea părinților au drepturi de părți egale la avere feciorii și fiicele măritate:

a) După «primac» ?

b) Măritate după feciorul unui gospodar din același sat ?

c) Măritate în alt sat ?

7) După moartea părinților, fetele măritate, în lipsă de frați, au drepturi egale la moștenirea averii părintești, mobilă și imobilă, fie ele :

a) Măritate după un «primar» ?

b) Măritate după feciorul unui gospodar din același sat ?

c) Măritate în alt sat ?

8. Dacă fiicele măritate sunt excluse dela moștenire, apoi aceasta chiar și în cazul când ele sunt măritate după un tânăr fără pământ ?

9. Nepotul vine la moștenirea averii unchiului în cazul când cel dintâi sau tatăl nu au primit «nadel» (o bucată de pământ primită dela sat), și când după moartea unchiului n'au rămas moștenitori în linie dreaptă ?

10. Moștenește nora averea socrului, în cazul când n'are copii dela bărbatul ei ?

a) Dacă are dreptul de moștenire, păstrează acest drept și după ce se mărită a doua oară ?

11. Părinții vin la moștenirea averii copiilor, fie avere primită de ei ca zestre sau danie, fie avere personal câștigată de copii ?

12. La moștenirea averii părintești, feciorul cel mai mic are vre-un drept de privilegiu ?

13. Adoptații (opii înfiecși) și «priemacii» au dreptul de moștenire ca și copiii legitimi;

a) Dacă nu sunt copiii legitimi ?

b) Dacă sunt copiii legitimi atât de sex masculin cât și femenin ?

c) Dacă sunt copiii numai de sex femenin ?

14. Văduva care s'a căsătorit a doua oară, păstrează dreptul de moștenire la averea primului barbat :

a) Dacă au rămas copiii din prima căsătorie ?

b) Dacă n'au rămas copiii ?

15. Dacă sunt rămași copiii din prima sau din alte căsătorii ale soțului sau ale soției, acești copiii au drepturi de moștenire la averea unuia din soți egale cu copiii drepti a acestuia ?

16. Feciorii și fetele măritate din cele trei categorii (dela paragraful 7) au drept de moștenire la averea nemișcătoare a părinților, dacă acești feciori și fete au primit «nadeluri» de pământ speciale?

17. Dacă n'au drept de moștenire, atunci succesiunea se socotește ca vacantă sau trece la moștenitorii colaterali cari n'au primit asemenea «nadeluri»?

18. Dacă bunicul și fiii acestuia au primit «nadeluri» speciale, după moartea bunicului, au drepturi de a moșteni averea nepoții de fi ai acestuia, cât timp trăesc tații lor?

19. Zestrea dată unei fiice cu ocazia căsătoriei intră în stăpânirea bărbatului sau a soției, sau amândorora împreună?

20. După moartea soției zestrea acesteia rămâne în stăpânirea bărbatului totdeauna, sau numai când sunt rămași copii?

21. Părinții au drept să împartă averea între copiii lor și un asemenea partaj se socotește obligator pentru copii?

Aceste sunt întrebările propuse obștei satului moldovenesc Comrat. Întrebări identice au fost propuse și obștiiilor celorlalte sate de alte naționalități din volostea Comrat și anume: satelor *Tomai* de găgăuți, *Terapontievca* de ruși și *Kirsovo* de bulgari, căpătându-se astfel la întrebările propuse patru feluri de răspunsuri mai mult sau mai puțin distincte, cari pentru a avea mai mare tărie au fost însoțite de câte un proces-verbal de legalizare, din partea obștiilor respective. Cadrele restrânse ale acestui studiu nu ne permit a reproduce în extenso răspunsurile căpătate dela obștiile acestor patru sate de diferite naționalități, oricât de curioase și interesante ar fi ele. Vom reproduce aci numai răspunsurile satului moldovenesc Comrat:

1. Are dreptul să moștenească cât trăește, iar după moartea văduvei toată averea trece la moștenitorii bărbatului.

a) Toată averea.

b) Numai cât trăește.

c) Trece la moștenitorii bărbatului.

2. Are drepturi la o parte egală.

3. Are drept la o parte egală, dar numai cât trăește.
4. Aceleași drepturi.
- a) Aceleași drepturi.
- b) Aceleași drepturi.
- c) Aceleași drepturi.
5. Copii de sex bărbătesc au dreptul la $\frac{3}{5}$ din toată averea, iar fetele la $\frac{2}{5}$ (două cincimi).
6. Au aceleași drepturi.
- a) Aceleași drepturi.
- b) Aceleași drepturi.
- c) Aceleași drepturi.
7. Au drepturi egale.
- a) Aceleași drepturi.
- b) Aceleași drepturi.
- c) Aceleași drepturi.
8. Are dreptul echivalent dela No. 5.
9. Vine la moștenire.
10. Moștenește pe viață, iar după moartea ei averea trece la moștenitorii socrului.
- a) Păstrează.
11. Moștenesc.
12. Nu are.
13. Au aceleași drepturi
- a) Aceleași drepturi.
- b) Aceleași drepturi.
- c) Aceleași drepturi.
14. Are drept de moștenire cât trăește dacă se căsătorește după un consătean.
- a) Același drept.
- b) Același drept.
15. Nu au dreptul.
16. Moștenesc în mod egal.
17. Idem.
18. Nu au drepturi, ci moștenesc tații lor.
19. În stăpânirea soției.
20. Dacă sunt rămași copii, rămâne în stăpânirea bărbatului, până la recăsătorirea lui.
21. Da.

Forma și modul în care aceste răspunsuri sunt date, par a semăna mai mult cu niște rezoluțiuni, luate în chip spontan de sfatul sătenilor, pentru ași crea singuri normele convenabile după cari au a se face judecățile.

Suntem dar departe de o adevărată stabilire și culegere a obiceiurilor pământești, reprezentând conștiința juridică a poporului băstinaș, consacrate de uz și tradiție și satornicite de nevoile permanente ale raporturilor vieții civile. Bună sau rea, aceasta este soluțiunea la care s'au oprit magistrații ruși din Basarabia, pentru îndeplinirea dispozițiilor art. 10² din codul de procedură civilă rusească.

VIII

Stărea de primitivitate, de incoerență și de nesiguranță a normelor actualului drept civil basarabean. Influența dezastruoasă a acestei stări asupra vieții civile locale. Trei sisteme de drept civil în vigoare actualmente în Basarabia. Aplicarea legilor civile românești în județele Ismail, Bolgrad și Cahul retrocedate României, în urma tratatului din Paris dela 1857. Menținerea legiuirilor civile românești de către guvernul rusească în această parte a Basarabiei, în urma realipirei ei la Rusia prin tratatul din Berlin dela 1878. Analiza cazurilor imperiale rusești din 1879, date cu privire la funcționarea justiției din această parte sudică a Basarabiei. Examenul istorico-doctrinar a jurisprudențelor Senatului Ocârmuitor, referitoare la cesțiunea de a se ști cari legi civile se aplică în județele Ismail și Cahul.

După anexarea Basarabiei la imperiul țarist în 1812, guvernul din Petrograd a introdus limba rusească și rânduelile ocârmuirii rusești în toate ramurile de activi-

tate publică ale acestei provincii. Numai în ce privește judecarea afacerilor private, adică exercitarea justiției pur civile, fiind greu a o rupe dintr'o dată cu trecutul, s'a făcut o mică concesiune stării de fapt și de drept locale, existente aci din vremuri îndepărtate și cari intrase adânc în moravurile și conștiința juridică a poporului autohton moldovenesc. Toate legiferările rusești date pe vremuri cu privire la Basarabia (Legiferări din anii 1812, 1813, 1818, 1825 și 1828) spun aproape invariabil că justiția civilă se va da conform *„legilor și obiceiurilor locale“*, sau conform *„legilor și pronomiilor Moldovei“*, sau simplu numai conform *„legilor locale ale țării“*, cu adăugirea că *„în caz de nedumeriri, dificultăți sau omisiuni în legiuirile locale, să se aplice codul rusesc“*. Legiuitorul rus însă se ferește de a da vre-o explicație asupra chestiunii de a se ști în ce anume constau legile, pronomiile și obiceiurile locale ale țării. Toată activitatea guvernului rusesc în privința justiției civile basarabene, o vedem reducându-se la o simplă traducere oficială în limba rusă a colecțiilor prescurtate de legi bizantine, făcute de C. Armenopol și Andronache Donici și a Sobornicescului Hrisov al lui Alexandru Mavrocordat, Domnul Moldovei, din 1785, traduceri cari au fost imprimate în tipografia statului din Petrograd și apoi trimise instanțelor basarabene cu indicarea scurtă, că aceste cărți *„să continue a servi ca călăuză și să rămână mai departe în Basarabia, în lucrarea lor de mai înainte“*. Deci, sub stăpânirea rusească, în Basarabia, în materie de jurisdicție civilă, a fost menținut, mai mult sau mai puțin neștirbit, *statu quo ante*. Ori, se știe că în vechea Moldovă, implicit și în Basarabia, justiția civilă se împărțea după următoarele trei norme legale: 1) *obiceiul pământ-*

ului; 2) *vechile pravile și hrisoave domnești*, conținând un amestec de principii; din dreptul bizantin și din obiceiul pământului Moldovei; 3) *Legiferările împăraților romano-bizantini*, (*Corpus Juris Civilis și Vasilicalele*), cuprinse în manualele grecești prescurtătoare, din care cel mai uzitat era Hexabiblosul lui C. Armenopol, iar după 1814 cartea boerului moldovean Andronache Donici.

Aceste din urmă două cărți însă erau întrebuintate de Divanul apelativ din Iași, numai ca lucrări pur informative și pentru a elucidă principiile de drept bizantin, ce se agitau și se aplicau în practica judecătorească de atunci. Atât cartea lui Armenopol cât și cea a lui Donici, au fost totdeauna socotite în Moldova ca lucruri pravilnicești pur private, pentru consultare, fără nici un caracter oficial legal, situație în care ele au fost menținute de guvernul rusesc și în Basarabia. Chiar și Senatul Ocârmuitor (*Cartea de Casație*) din Petrograd, după lungi șovăeli și abateri, a revenit la adevărate principii, recunoscând în cele din urmă că colecțiile lui Armenopol și Donici sunt obligatorii, pentru instanțele basarabene numai întruatât, întrucât ele redau just normele juridice ale dreptului romano-bizantin, cuprinse în *Corpus juris civilis și în Bazilicale*, — izvoare originare la consultarea cărora trebuie neapărat să se recurgă ori de câte ori instanțele judecătorești întâmpină dificultăți, lacune și nedumeriri în aplicarea dreptului civil basarabean.

La 1828, situația justiției civile, a suferit o importantă modificare în sudul Basarabiei. În această regiune, numită pe atunci Bugeag, în limbajul populației tătarăști emigrate aci din Crimeia, în veacul al XVIII-lea, ele-

mentul etnic moldovenesc era mai puțin compact decât în celelalte județe ale Basarabiei, parte din el emigrând din pricina tatarilor, peste Nistru, în guvernămintele Herson și Poddolia.

Profitând de această împrejurare, guvernul rusesc prin legiferarea generală asupra Basarabiei, din 29 Februarie 1828, intitulată: »*Așezământul ocârmuirii oblaștii Basarabiei*«, dispune la art 63 următoarele: »toate afacerile dela autoritățile publice se vor trata în limba rusă, și numai în cazuri de trebuință, cu traducere în limba moldovenească, în afacerile procesuale civile se vor lua ca bază *legile locale ale țării*, iar în caz de insuficiență a acestora se vor ținea în seamă *legile rusești; afacerile procesuale însă, din județele Ismail și Akerman, de care e în ele nu sunt moldoveni, trebuie să fie pertratate și rezolvate pe baza legiuirilor rusești.*

Evident deci că din acest moment, în județele Akerman și Ismail, care pe atunci cuprindea și județele Bolgrad și Cahul, acțiunea vechilor legi moldovenești a încetat, fiind înlocuite prin legiuirile rusești. Această stare de lucruri a dăinuit până la tratatul de Paris din 1857, când conferința europeană a decis retrocedarea către România a porțiunii din sudul Basarabiei, care alcătuija județul Ismail cu anexele sale Bolgrad și Cahul. În urma retrocedării, odată cu administrația, a fost reinstalată aci și justiția românească, cărmuită de codurile de legi de atuncea și anume: regulamentul organic, (capitolele VIII și IX, cuprinzând rânduiala organizației judecătorești), Codul penal al Moldovei și Codul Calimach.

E interesant să cunoaștem în ce stare a găsit guvernul nostru justiția la 1857, în Basarabia de sud, retrocedată României.

Din circulara Departamentului Dreptății din Iași, dela 22 Mai 1857, referitoare la »organizația ramului judecătoresc«, în această parte a țării, constatăm că sub stăpânirea rusească, funcționau în orașul Ismail următoarele instanțe rusești: 1) un tribunal de comerț unic în toată Basarabia; 2) un judecător orășenesc pentru pricini civile și criminale; 3) un tribunal orfanicesc; 4) un tribunal verbal pentru mici pricini bănești. În târgurile Reni, Kilia și Vâlcov se aflau un fel de judecătorii, numite *ratoșe* a căror membri se alegeau de comunitatea târgoveților, fără leafă, afară de secretar și scriitor, cari se numeau de guvern, cu leafă din veniturile târgului. Aceste judecătorii cercetau pricinile mici penale și cele civile până la 240 lei vechi. În fine, la sate, erau judecătorii sătești, cu competența foarte mică, alcătuite din trei membri aleși de săteni.

»Spre a ocoli complicațiile ce izvorăsc din lucrările unor asemenea tribunale, cari au lăsat în sarcina cărmuirii Moldovei un *nămol* de acte lucrătoare în dialectul rus și după sistemul rusesc«, zice *proiectul de organizarea al ramului judecătoresc*, guvernul român a hotărât »să lase în a lor putere judecătoriile sătești, cu competența până la 60 lei vechi, cum și judecătoriile din târgurile Reni și Kilia, cu competența civilă până la 240 lei, iar în pricinile penale se mărgineau numai la facerea cercetărilor«. În orașul Ismail se înființează o singură instanță intitulată »Tribunalul județial al Basarabiei moldovene«, cu aceeași competență ca și celelalte tribunale de județ, alcătuite dintr'un președinte care trebuia să cunoască limba rusă, doi membri și un candidat, numiți de guvern, plus trei asesori aleși pentru un an, de comunitatea orășenilor, cari complectau tribunalul la

judicarea proceselor comerciale. »Operațiile procedurii, — zice proiectul, — se vor face de acuma în dialectul moldovenesc și hotărârile vor fi bazate pe legile țării, respectându-se numai driturile câștigate sub guvernul precedent, după legile domnitoare în Rusia, până la noua reorganizare a țării, când atuncea se va urma întocmai după obșteasca punere la cale».

»In ce privește procesele din ocolul Cahul, adaugă proiectul, — de oarece acel ocol este foarte departe de Ismail și aceasta ar aduce mare împedecare în marșa proceselor», s'a hotărît înființarea acolo a unui alt tribunal. Tribunalul de Ismail era supus jurisdicției Curței de Apel din Galați, iar cel de Cahul depindea de Curtea de Apel din Iași ¹⁾,

În fine reorganizarea mult așteptată a țării s'a realizat la 1865, sub domnitorul Alexandru Cuza, când s'a făcut reforma și unificarea legislativă, introducându-se în tot cuprinsul României de atunci, deci și în județele Ismail, Bolgrad și Cahul, actualele coduri civile și penale românești.

Astfel fiind, în 1879, când prin tratatul din Berlin, aceste județe au fost din nou alipite în mod silnic la Rusia, justiția în ele era pur românească și funcționa pe baza codurilor de legi noi introduse în România sub Alexandru Cuza.

*
* * *

Prima operă pe care rușii au înfăptuit-o în județele anexate la 1879, a fost referitoare la justiție, care s'a organizat în cea mai mare parte după calapodul rusesc. Astfel prin ucazul No. 58 863 din 21 Septemvrie 1878,

¹⁾ Vezi Scărlat Pastia, *Codul judeciar al Mol'ovei*, 1852, pag. 4131.

se desființează tribunalele din Ismail și Cahul, ambele aceste județe fiind puse sub jurisdicția tribunalului de Chișinău; se introduce în regiunea anexată legea notarială rusă din 1866; în fine se face o nouă împărțire a circumscripțiilor judecătoriale de ocoale, fixându-se numărul lor la șapte. Prin ucazul No. 59.253 din 24 Ianuarie 1879, în urma suprimării tribunalelor de Ismail și Cahul, se prevede că tutelele asupra minorilor, trec în competența judecătoriilor de pace și a Congreselor judecătorilor de pace. Organizarea și administrarea lor și a consiliilor de familie va urma a se face mai departe *conform legiurii civile române*, „*până ce va avea loc o nouă legiferare tutelară generală a Basarabiei alipită la Rusia prin tratatul de Berlin*». În fine, prin ucazul No. 59.254 tot din 24 Ianuarie 1879, se hotărăște expres aplicarea de aci înainte a legilor penale ale imperiului, în toate afacerile de acest gen, cu restricția aplicării pedepselor din legile române, numai atunci când ele sunt mai blânde decât în cele ruse și numai la faptele petrecute înaintea alipirii Basarabiei de sud la Rusia. În ce privește afacerile civile, decretul nu prevede nicăeri, nici direct nici indirect, abrogarea legilor civile române și introducerea în această regiune a legiurilor civile generale ruse. Din contra, în paragraful I de sub capitolul al doilea ne spune ritos: „*afacerile derivând din contracte, obligațiuni și din alte dispozițiuni și raporturi juridice patrimoniale, în viitor, până la edictarea unei legiferări speciale în această privință, vor continua a fi rezolvute pe baza legilor în vigoare atunci când au luat ființă*», iar mai departe, ucazul prevede că *ori decâte ori părțile înpricinute se vor referi la legiurile civile*

române, sunt obligate a prezenta articolele invocate în traducerea lor rusă.

E adevărat că textul ucazului are o redacție cam sumară, totuși, pentru orice minte sănătoasă, rezultă, cu deplină evidență, expresiunea voinței legiuitorului rus de a menține legile civile române în vigoare, până ce chestia se va regula prin edictarea unei legiuiri speciale referitoare la abrogarea și înlocuirea lor prin cele ruse.

După principiile dreptului, abrogarea puterii unei legi trebuie să rezulte precis și clar din expresiunile formale ale legiuitorului; ea nu poate fi presumată și dedusă pe cale de argumentări implicite lipsite de bază juridică, în care sar în ochi tendințele șoviniste. Dacă legiuitorul, prin ucazul dela 1879, ar fi voit, în afacerile civile, să desființeze legile române și să le înlocuiască prin cele ruse, în județele din sudul Basarabiei, o spunea aceasta lămurit și precis, după cum am văzut că face în același ucaz când e vorba de afacerile penale. Aceasta e singura intreprerțare posibilă, în concordanță și cu principiile dreptului internațional public, după care legile, mai ales cele civile, ale Statului, care a anexat un teritoriu, niciodată nu se aplică *ipso facto* în puterea anexiunii, ci ele trebuiesc neapărat introduse în mod formal și printr'un act special de legiferare în noul teritoriu, spre deosebire de legile constituționale, de poliție și de siguranță publică, cari se aplică de drept dela data anexării. Pană în momentul intervenirei actului special de legiferare din partea Statului anexant, își mențin puterea lor neștirbită legile civile și penale existente în teritoriul anexat (Vezi *D. spagnet, Droit international public, ed. 1905, No. 94; Pandectes Fransaises, vol. XXI*).

Potrivit acestui principiu, evident că legile civile.

române, au continuat a reglementa viața și daravelile civile ale locuitorilor județelor Izmail, Bolgrad și Cahul, mai ales că făgăduita legiferare pentru înlocuirea lor cu cele rusești, n'a mai avut loc.

Rămânerea în vigoare, după anexiune la Rusia, în această regiune, a unora din instituțiunile și legiurile, românești, în special a legiurilor civile, a legeri comurale, a legeri electorale, a legeri impozitelor pe băuturile spirtoase, etc., este confirmată în mod formal și de către Senatul Ocârmuitor din Petrograd, prin decizia No. 40 din 1883, a departamentului civil. Această decizie, ținând riguros seamă de principiile dreptului internațional public, motivează în chipul următor rămânerea în vigoare a legiurilor civile române în Basarabia de sud, alipită la Rusia prin tratatul de Berlin: „Alipirea acestui teritoriu la Rusia, zice amintita decizie, a avut ca consecință supunerea lui suveranității imperiului, însă n'a atras după sine revocarea *ipso facto* și necondiționată a tuturor legiurilor în vigoare în această țară înainte de alipire, nici introducerea imediată în ea a legilor și instituțiilor imperiului rus; întocmai după cum marele principat al Finlandei, regatul Polon și alte provincii ale imperiului rus, deși supuse unei singure puteri suverane, totuș au păstrat legile și instituțiile lor speciale diferite de acele ale imperiului. Conform principiului statorniciei nezdruncinate a legilor ce apară viața civilă a populației, continuă mai departe decizia, modificarea rânduelilor civile existente în teritoriul alipit nu putea avea loc *ipso facto*, nu putea decurge dela sine, din însăși faptul anexiunei. Extinderea asupra unui atare teritoriu a legilor și instituțiilor statului anexant, este cert că nu poate urmă decât în baza unei legiferări speciale din partea guver-

nului acestui stat. Or, fiindcă de către puterea centrală rusească nu s'a luat încă vre-o măsură de revocare din partea Basarabiei din nou alipite, a legilor române în vigoare acolo și înlocuirea lor prin legile civile ruse, urmează a se recunoaște că legile române nu sunt revocate și n'au perdut puterea lor". În acelaș sens a fost rezolvată această chestiune atât de Guvernatorul local al Basarabiei, cât și de Plenipotențiarul guvernului rus, însărcinat special cu primirea pe seamă dela Guvernul Român a părții de sud a Basarabiei, după cum reesă din copiile anexate la dosarul coréspondenței persoanelor arătate cu autoritățile locale basarabene, cari aveau nedumerire în această privință.

Față de soluțiunea atât de categorică dată de Senatul Ocârmuitor din Petrograd, s'ar părea că chestiunea aplicării codului civil român în județele Ismail, Bolgrad, Cahul, n'ar fi trebuit să mai sufere vre-o îndoială. Cu toate acestea, fie din motive naționale șoviniste, fie din cauză că Guvernul rus numea în Basarabia, de obicei, magistrați originari din Rusia, cari habar n'aveau de principiile dreptului internațional public și ale legilor civile române și cărora mai ușor le vinea de a aplica legile civile ruse, chestiunea existenței în Basarabia, a regimului legilor civile române a continuat a fi controversată de către unele instanțe judecătorești, și chiar de Curtea de Apel din Odessa. Mai mult încă aplicarea legilor civile române a fost restrânsă în chip arbitrar numai la chestiuni de drepturi familiare și la afaceri succesoriale, întocmai ca și codul lui Armenopol, în Basarabia de nord. Pentru a se pune odată capăt șovăielilor și nedumeririlor, secțiunile unite ale departamentului civil a Senatului din Petrograd, prin deciziunea No. 38 din 1893, a con-

sacrat a doua oară soluțiunea dată de secția II a acestui departament No. 40, examinată mai sus, statuând că în cazul anexiunii unui nou teritoriu, acesta este supus în totul suveranității statului anexant, dar fiindcă înlocuirea legilor existente de mai înainte în acel teritoriu, nu poate fi realizată imediat în toate ramurile vieții publice, atunci legile acelui teritoriu rămân în vigoare, în întregime sau în parte, până la înlocuirea lor succesivă prin legile statului anexant.

După doi ani, chestiunea a revenit din nou înaintea Senatului Ocârmuitor din Petrograd, și de astă dată, cu mai multă vigoare și într'un mod mai categoric, cu ocaziunea judecării recursului făcut în afacerea de moștenire a defunctului Dimitrie Caravasile din Ismail, afacere pe care Curtea de apel de Odesa o rezolvise pe baza legilor civile ruse.

Prin Deciziunea No. 78 din 5 Decembrie 1895, Secțiile Unite ale Departamentului Civil a Senatului, pe temeiul principiilor sănătoase ale dreptului internațional public, statornicește din nou că legile civile ale statului anexant, nu se aplică ipso facto în puterea anexiunii, în provincia alipită, căci aceasta ar da loc, — zice decizia — „la o ruptură juridică spontană, care ar provoca o mare perturbare și sguduire în mecanismul vieții civile a locuitorilor“. Așa fiind, zice mai departe decizia, „prin Ucazul din 24 Ianuarie 1879, al guvernului central rus, referirilor la legile ce trebuiesc aplicate cu ocazia judecării afacerilor civile și penale din teritoriul Basarabiei, anexat la Rusia, conform tratatului de Berlin, se prevede că, în ce privește afacerile penale, să se aplice codul pe-

nal și statutul de pedepse date de judecătoriile de pace din imperiul rus. In ce privește însă afacerile civile, — adaugă mai departe decizia — nu se recomandă, aplicarea legilor generale civile rusești din tom. X-lea al colecțiilor imperiului la acest gen de afaceri, ci se dispune numai că: *»afacerile derivând din contracte, obligațiuni și din alte dispozițiuni și raporturi juridice patrimoniale, în viitor, până la edictarea unei legiferări speciale în această privință, vor continuă a fi rezolvate pe baza legilor, în vigoare atunci când au luat ființă, menționându-se că atunci când părțile litigante se vor referi la vre-un articol din legile românești, sunt datoare să prezinte traducerea lor în limba rusă«.*

»Din sensul exact al legiferării din 24 Ianuar 1879, — continuă mai departe Senatul rus, — rezultă următoarele:

I) Că chestiunea generală referitoare la aplicarea legilor civile ruse în noul teritoriu basarabean, a fost lăsată nerezolvită până la luarea unei dispozițiuni legale speciale în această privință, și

II) Legile civile române n'au fost scoase din aplicare, ci, din contra, au rămas în vigoare deasemenea până ce se va lua o dispozițiune specială în privința lor.

Pe baza celor expuse în corpul deciziei No. 78, secțiunile unite ale Senatului conchid: *»că în teritoriul Basarabiei anexat la Rusia, conform tratatului de Berlin, legile civile române existente mai dinainte, trebuie să rămână în vigoare până la noile dispozițiuni cari se vor lua de guvernul rus.«*¹⁾ Atât deciziunea No. 38 din 1893, cât și deciziunea No. 78 din 1895, date de

¹⁾ Vezi Colecția de-iziilor Senatului Ocârmuitor, pe anul 1895 No. 78.

Secțiunile civile Unite ale Senatului, au fost aduse la cunoștința generală prin publicarea lor în foile oficiale ale imperiului, și deci, potrivit art. 815 din pr. civ. rusă, soluțiunea preconizată în ele devine obligatorie, întocmai ca o lege, pentru toate instanțele judecătorești.

Curtea de Apel din Odesa, ca a doua instanță de fond pentru afacerile civile basarabene, din ceiace până acum șovăia în aplicarea legilor civile române în sudul Basarabiei, în urma deciziilor Secțiunilor Unite ale Senatului, arătate mai sus, atât de principial, de amănunțit și de convingător motivate, după cum se exprimă în această privință însuși Primul Președinte al acestei Curți, C. Corduneanu, într'o lucrare a sa¹⁾ n'a mai găsit absolut nici un motiv legal de a se abate dela jurisprudența publicată a Secțiilor Unite ale Senatului, jurisprudență impusă în chip obligator de art. 815 procedura civilă rusă. Deși tribunalul regional din Chișinău, a continuat a oscila încă în această chestiune, totuși Curtea din Odessa, în interesul statornicirii vieții juridice private a populațiunei județului Ismail, în toate afacerile în cari pe cale de apel se iviau discuțiuni, ce lege civilă se aplică în sudul Basarabiei, cea românească, sau cea rusească, *se pronunța în mod constant în favoarea celei dintâi a aplicării legii românești.*²⁾

Astfel la 1911, în afacerea succesiunii Bădărău

¹⁾ Vezi articolul d-roi C. Corduneanu asupra aplicabilității codului civil român în județele: Ismail, Bolgrad și Cahul, publicat în Revista Oficială a Ministerului de Justiție din Petrograd, Jurnal Ministerstva Justiții pe anul 1912 No. 1, pag. 1.2.

²⁾ Vezi opera citată, pag. 178.

din județul Ismail, punându-se înaintea Curței de Odessa, chestiunea cari legi civile se aplică în sudul Basarabiei, numita Curte a hotărît, în sensul deciziilor Senatului Ocârmuitor No. 38 din 1893 și No. 78 din 1895, adică că se aplică legile civile românești.

Această deciziune a Curței din Odessa, a fost atacată cu recurs înaintea secției II-a a Departamentului Senatului, tocmai pentru motivul că în speță ar fi aplicabile legile civile rusești, iar nu cele române. Secția II a Senatului, preocupată de astădată de tendinți vădit streine științei și principiilor dreptului, revenind asupra jurisprudenței vechi stabilite în Secțiuni-Unite, hotărăște prin decizia No. 63 din 1912, că în sudul Basarabiei, afacerile civile urmează a fi rezolvite pe baza codului civil rus, iar nu a legilor române.

Soluțiunea surprinzătoare dată de Senat, a pricinuit mari nedumeriri și a dat loc la critici vii chiar în doctrina rusească. Așa, același prim-președinte al Curții din Odessa, în studiul său, citat mai sus, între altele, zice: »Au trecut deja mai mult de 30 ani dela alipirea sudului Basarabiei la Rusia, prin tratatul de Berlin, și totuși Senatul Ocârmuitor oscilează încă în rezolvarea chestiunii de a se ști după cari norme de drept privat urmează a fi regulate raporturile juridice ale populațiunei județului Ismail. Chiar dacă am admite că în județul Ismail nu ar trebui aplicate legile românești, totuși nu avem nici o bază juridică de a conchide că aci se aplică legile generale rusești, pentrucă în asemenea caz ar urma să ne lovim și de altă chestiune: Nu se cuvine oare să aplicăm, în teritorul nou alipit la Rusia, legile civile locale ale Basarabiei (Armenopol și Donici)?— »Nimeni nu tă-

găduște că Senatul are dreptul a reveni asupra interpretărilor sale date mai înainte, — zice autorul în alt loc, — dar o astfel de revenire trebuie să se facă pe cale legală, potrivit procedurii stabilite în asemenea materie, adică ca deciziunea de revenire să fie adusă prin publicare la cunoștința generală, conform art. 815 procedura civilă rusă¹⁾.

Autorul rândurilor citate aci, pentru respectul și autoritatea mare de care se bucură în Rusia Senatul Ocârmuitor, se ferește a analiza mai de aproape însă și motivele juridice, care au îndreptățit pe Senat de a reveni asupra jurisprudenței sale, mărginindu-se numai a observa că decizia No 63 n'ar întruni condițiile formale cerute de legea rusă, pentru a zdruncina autoritatea vechii jurisprudențe a Secțiunilor Unite. Autorul chiar are grija a declara formal, la începutul studiului, că nu are intenția a critica motivele deciziei Senatului. — Dar ceea ce n'a îndrăznit să facă autorul în chestiune, o vom face-o noi spre a evidenția odată mai mult lipsa de scrupule și ereziile juridice ale Senatului rus, care, preocupat de tendenți străine justiției și orbit de șovinism național, calcă în picioare de astă dată cele mai elementare și mai necontestate principii de drept public.

În adevăr, decizia ce examinăm, redactată de altfel foarte sumar și neglijent, pretinde că în teritoriul basarabean alipit la Rusia prin tratatul de Berlin, legile civile române nu se aplică decât la procesele începute sub stăpânirea românească, iar în toate celelalte litigii de drept civil, cari s'ar ivi în județele Ismail—Cahul, după

¹⁾ Vezi C. Cerduneanu, *opera citata*, pag. 174.

alipirea lor la Rusia, s'ar aplica legile civile ruse. Senatul își intemeiază afirmarea sa pe argumentarea naivă că nicaieri în legile ruse nu există vreun text care ar prevedea că legile generale ale Imperiului nu s'ar aplica imediat în teritoriile alipite din nou la el, și că acele teritorii ar rămânea mai departe sub dominațiunea legilor Statului la care aparțineau mai înainte. » Din contra, art. 84 din legile fundamentale, zice că Imperiul rus se cărmuește pe baza legilor statornicite și promulgate după procedura stabilită. Deci ori de câte ori un teritoriu, continuă mai departe Senatul, care a aparținut unui Stat străin, devine parte integrantă din imperiul rus prin anexiune, în el nu-și mai pot avea aplicarea legile statului vechiu, căruia aparținuse mai înainte întrucât acestea din urmă legi n'au fost promulgate după procedura rusă stabilită. În adevăr afară de excepțiunea prăvăzută în ucazul din 24 Ianuar 1879, cu privire la procesele născute sub stăpânirea românească nu s'a promulgat nici o altă lege, care să statueze rămânerea încă în vigoare a legilor românești, în județele Ismail și Cahul¹⁾.

Iată motivele pe baza cărora Senatul caută să legitimizeze aplicarea legilor civile ruse în Sudul Basarabiei. Pentru a ajunge aci este nevoit a recurge precum vedem, la tot felul de șurubării și argumentări in-tortochiate și lipsite de orice simț juridic, răsturnând complet toată doctrina și toate principiile de drept internațional public, în deobște cunoscute.

¹⁾ Vezi Colceșia deciziilor Senatului Ocărmitor, pe anul 1911, No. 63.

În adevăr, pe când toată doctrina dreptului internațional public, în mod unanim, consacră că, în cazurile de anexiune a unui teritoriu, legile civile și chiar cele penale ale statului anexant, nu se aplică *ipso facto* în puterea anexiunii, ci trebuiesc introduse printr'un act special de legiferare (Vezi Despagnet, *opera citată*, No. 94, precum și opera profesorului de drept internațional public al Univărsității din Petrograd, F. Martens, vol. 1 pag. 280), decizia No 63 a secției a II a Senatului afirmă tocmai contrariul. Și o atare decizie, în cea mai flagrantă contradicție cu principiile dreptului, a fost trâmbițată pe toate tonurile de instanțele judecătorești rusești din Basarabia, pentru a înlătura prin ea jurisprudența veche a Secțiunilor Unite a Senatului, publicată spre cunoștința generală, și care se găsește în cea mai strictă concordanță cu doctrina dreptului internațional public.

Afară de aceasta, argumentarea Senatului din decizia No. 63, mai e în contradicție cu însuși dispozițiunile Ucazului din 24 Ianuarie 1879, care însuși recunoaște că legile statului anexant nu sunt aplicabile *ipso facto* în baza anexiunii, de oarece pentru aplicarea lor la afacerile civile din Sudul Basarabiei găsește necesar și promite formal *de a se edicta în viitor o legiferare specială în această privință*, — legiferare care însă niciodată n'a avut loc.

Dar dacă judecătorii ruși puteau să prefere o jurisprudență a Senatului, chiar dată cu călcarea principiilor dreptului public, înaintea altor jurisprudențe ale aceluiași Senat, date în spețe analoage, dar solid întemeiate juridicește, — nu poate fi permis unei instanțe românești, de a urma aceeași cale rătăcită.

Iată pentru ce este cu totul regretabilă procederea actualului tribunal de Ismail de a judeca afacerile civile pe baza legilor rusești,—procedare nu numai neîntemeiată juridicește, dar în acelaș timp contrară interese-lor morale ale populațiunei autohtone românești din acea regiune.

IX

Incerări de codificare a dreptului civil moldovenesc în vigoare în Basarabia. Starea în care se află justiția basarabeană la începutul veacului al XIX-lea. Tendința guvernului rus de a înlocui rânduelile și așezămintele moldovenesti prin legiurile rusești. Opoziția boerilor și poporului moldovenesc în contra acestei tendințe. Comisiunea boerilor basarabeni înființată de guvernatorul Bahmeiev, pentru colecționarea și sistematizarea normelor dreptului civil local. Primul proiect de cod civil basarabean elaborat de această Comisiune. Respingerea lucrării Comisiunei basarabene și însărcinarea lui Petru Manega de a elabora un nou proiect de cod civil pentru Basarabia, întocmit pe alte baze. Critica opererei lui Manega din punctul de vedere istoric, juridic și etnografic.

Aruncând o ochire retrospectivă asupra celor constatate în studiile noastre anterioare cu privire la așazisele „legi locale basarabene”, căpătăm convingerea neștrămutată că normele uzuale, după care se împarte justiția civilă în Basarabia, nu sunt încă fixate, nu sunt strânsă la un loc, sistematizate și codificate. Ele și astăzi so prezintă sub același aspect de primitivitate, în aceiași

stare șovăitoare și incoherentă, în care se aflau acum o sută și mai bine de ani în urmă, la epoca deslipirii acestei provincii de trupul Bătrânei Moldove. Actualmente, ca și atunci, normele dreptului civil se găsesc împrăștiate pe tot cuprinsul teritorului basarabean, sub forma nebuloasă, puțin accesibilă și nestatornică a obiceiurilor pământului, — obiceiuri plutitoare și schimbătoare dela o localitate la alta, — sau le întâlnim răspândite în vastul labirint al dreptului romano-bizantin, atât de incomod și greu de consultat, în izvoarele sale originare latinești sau grecești.

E adevărat că guvernul rus, încă dela 1830, a avut grija ca să traducă în limba rusă și să pună la dispoziția instanțelor basarabene colecțiile prescurtate de legiuiri bizantine, alcătuite de C. Armenopol și Andronache Donici. Aceste colecțiuni însă, fiind rău întocmite, necomplete, pline de erori și contraziceri, n'au putut prin ele însăși alcătui o călăuză sigură pentru instanțele basarabene, de aceea și vedem că Senatul Ocârmuitor din Petrograd, recomandă neconținut a se recurge direct la consultarea izvoarelor originare romano-bizantine (Corpus juris Civilis și Vasilicalele), ori de câte ori se întâlnesc dificultăți, lacune și nedumeriri în colecțiile lui Armenopol și Donici.

Evident că o atare situație era departe de a contribui la înlesnirea și netezirea drumului pentru mersul regulat și progresiv al justiției civile în Basarabia. Instanțele basarabene au avut totdeauna de luptat cu mari dificultăți în această privință, practica judecătorească și jurisprudența civilă rătăcind foarte adesea ori, sub raportul principiilor, pe căi nesigure și chiar greșite. Această stare de lucruri a favorizat mult introducerea pe o scară

intinsă în Basarabia a codului civil rusesc, care, pe cale arbitrară de fapt, a înlocuit în multe materii legiuirile locale basarabene, cu toată o asemenea introducere este nelegală, nefiind sprijinită pe nici un act de legiferare emanat de la guvernul central rusesc.

Stăpânirea rusească, după stabilirea ei în Basarabia la 1812, a observat îndată acest mare neajuns în organizarea provinciei, de aceea și vedem că guvernatorul de atunci Harting, care urmărea cu orice preț rusificarea provinciei, raportează cărmuirii țariste centrale, între altele, că administrația Basarabiei este greu de condus pe de o parte din pricina lipsei complete de legi și rândueți locale precise, iar pe de alta, pentru că boerimea locală moldovenească păstrează o atitudine puțin favorabilă și de multe ori protivnică cărmuirii rusești, invocând tot felul de drepturi și pretențiuni pe baza diverselor obiceiuri naționale, greu de cercetat și controlat ¹⁾.

În alt raport al său, din 10 Decembrie 1813, Harting spune curat că: „trebuie să ne convingem odată că în Moldova nu sunt de loc legi sau rândueți precise, de aceea în organizarea Oblastiei Basarabiei, ar fi necuțiviinos, ba chiar periculos pentru Stat, de a împrumuta ceva de la boerimea moldovenească venală și coruptă și care n'are nimic sfânt în afară de interesele ei personale, dar mai ales de la Principatul Moldovei, care totdeauna a suferit apăsări și ilegalități din partea propriei sale cărmuri” ²⁾.

În același an Senatorul rus Baicov, care a vizitat Basarabia, scrie următoarele cu privire la starea justiției din Principatele Dunărene:

¹⁾ Vezi, *Zapiski Bessarabskogo Statskago Komiteta*, vol. VIII, pag. 117.

²⁾ Vezi, *Bessarabskie Gubernskie Vedomosti*, pe anul 1881, No. 76.

„In ambele Principate Dunărene nu există alte legiuri, decât voința arbitrară a cărmuirii, pe lângă care se mai aplică și oarecari dispoziții din Codul lui Justinian, în afacerile civile sau penale grave, și mai ales atunci când, sub masca legilor, cată să se acopere arbitrarul și bunul plac, — legi pe cari însă nici boerii divaniști, nici secretarii lor, nu se cred datori a le cunoaște; iar obiceiurile locale constau în aceea ca dreptatea să fie de partea celui care-i mai tare, sau celui care dă mai mult“ ¹⁾.

Un alt scriitor, tot din acel an, zice în această privință următoarele: „Drepturile și legiurile Principatului Moldovei, precum și starea lui politică, sunt cu totul șubrede și fără temeinicie. Totul se rezumă la câteva dispozițiuni statornice de domnitorii stăpânitori, precum și la legile lui Justinian, pe care însă Divanul Moldovenesc din Iași de un timp încoace le aplică numai în cazurile, când sunt în favoarea părții aceleea, căreia atât Domnitorul cât și boerii fruntași, voiesc să-i dea câștig de cauză“ ²⁾.

Proiectul din Februarie 1814, a lui Somov, referitor la organizarea administrației Basarabiei, zice următoarele: „Se pare că legi moldovenești nu există de loc, de oarece nicăiri nu găsim vreo carte sau vreun act conținând asemenea legi, care, măcar în parte să se poată aplica. Boerii și funcționarii moldoveni pretind că în Moldova ar fi în uz obiceiurile pământului, dar nici aceste obiceiuri nu sunt colecționate, lămurite și coordonate“ ³⁾.

Toți comandații, funcționarii superiori, sau scriitorii

¹⁾ Vezi, *Zapiski Obscestv Istorii i Erevnstei*, vol. XXII. 1900, pag. 120.

²⁾ Vezi Kunițkii, *Kratcoe Statisticescoe Opisanie Zadnestrovscoi Oblasti*, Peterbourg, 1813, pag. 19.

³⁾ Vezi, *Zapiski Bessarabskago Stat. Komiteta*, vol. III, pag. 124, (citată după L. Casso, opera citată, pag. 34).

cari au vizitat Basarabia, sau s'au ocupat de ea, zice profesorul L. Casso, deopotrivă observă că obiceiurile pământului, la care se refera necontentit locuitorii băștinași, nu sunt de loc lămurite și dovedite, nexistând nici o concordanță vădită între ele și legile romane, pe care judecătorii își întemeiază hotărârile lor, fără însă a le cita cu exactitate. Necontentit se aud plângeri cu privire la nestatornicia hotărârilor judecătorești, cari adesea ori asupra uneia și aceleiași afaceri conțin soluțiuni contradicătoare. Rezultatul tuturor acestor aprecieri rusești nefavorabile despre justiția basarabeană, ar fi că interesele provinciei reclamă introducerea în ea a legiuirilor rusești ¹⁾.

* *
*

Tendința însă de a se înlocui legile vechi moldovenești prin codurile rusești, oricât de stăruitoare ar fi fost, nu s'a putut realiza. Locuitorii băștinași moldoveni, în frunte cu boerimea și clerul de atunci, nici nu voiau să audă de introducerea legiuirilor rusești în Basarabia. Atașați din timpurile cele mai îndepărtate de obiceiurile pământului, de hrisoavele și praviile scrise, cari cârmuiau viața lor juridică, boerii moldoveni, împreună cu Mitropolitul lor Gavriil Banulescu, se ridică cu putere în apărarea așezămintelor juridice locale, trimițând în 1814 guvernului central din Petrograd, un

¹⁾ Vezi Casso, *opera e tat.*, pag. 34.

În memoriile sale, scriitorul Wigel, care s'a ocupat special de stirea lucrurilor din Basarabia, pe la începutul veacului al XIX-lea, zice următoarele: „Tribunalul civil se călăuzește de obiceiurile pământului; din acest visternic primitiv de norme legislative bariere își extrage regulele pentru judecățile sale. Cum însă în orice afacere sunt posibile două sau trei soluțiuni contradictorii, de acea judecătorul e liber să-și aleagă soluția care-i convine mai mult pentru speța sa, părținind cât îi place pe una sau alta din părți. Câteodată el poate să deschidă și pe Armenopol... ce însăși ce incoherență... De aceea ar fi un bine pentru această provincie introducerea legilor rusești. Vezi *Ruskii Arhiv* pe anul 1893, No. 1. pag. 22.

memoriu, în care între altele scriu: „Să poate oare crede că noi n'am avut și nu avem nici azi legi? Oare nu avem obiceiurile vechi ale pământului și pravilile Moldovei? Nu avem legiferările date de voevozii noștri în diferite vremuri sub formă de hrisoave și anaforale? Nu se pertractează la noi afacerile pe baza legilor lui Justinian și altor împărați grecești? Ce calomnie mai mare decât aceas'a poate fi adusă oare nouă?“ ¹⁾.

În o altă scrisoare, aceiași boeri moldoveni, în frunte cu Mitropolitul lor, cerând Împăratului Alexandru I ca să li se respecte legile și obiceiurile locale, scriu următoarele: „Din cea mai adâncă anticitate, poporul moldovenesc, ca pogorător al vechilor coloniști romani, așezați în Dacia, s'a cărmuit de legiuirile sale autohtone, moștenite dela străbunii săi romani. Mai târziu, Moldova intrând sub dependența împăraților bizantini și otomani din Constantinopol, aceștia fie ei creștini sau mahometani, au lăsat neatînse legiuirile, așezămintele și obiceiurile bășinașe. Divanul Moldovei și acuma areca manual de legi Codicile lui Justinian, pe lângă care mai aplică legile și rânduelile pravilnicești alcătuite și date de Domnitorii Moldovei“ ²⁾.

Rezultatul acestor polemici și hărțueli a fost că guvernul central din Petrograd în 1815, a trimis în Basarabia pe cunoscutul scriitor și etnograf Svinin, cu însărcinare specială de a cerceta raporturile încordate dintre boerii basarabeni și guvernatorul rus de atunci Harting, care urmărea rusificarea cu ori ce preț a administrației, iar pe de altă parte de a examina temeinicia reclamațiilor numiților boeri relativ la menținerea legiuirilor

¹⁾ Vezi Casso, *opera citată*, pag. 35.

²⁾ Vezi Stăduțchi, *Gavriil Banulescu Bodoni*, pag. 237.

basarabene. De astădată aceștia întrebuintează toate stăruințele și toate puterile lor pe lângă numitul reprezentant al guvernului central, pentru a-l convinge că dreptatea e de partea lor și că în Basarabia există într'adevăr legi și rândueli indestulătoare pentru cărmuirea vieții obștești și că nu e nevoie de introducerea rânduelilor rusești.

În lucrarea sa „*Descrierea Oblastiei Basarabiei*” din 1816, Svinin cercetează de aproape chestiunea originii și conținutul legilor basarabene. El ne spune că în adevăr a descoperit și clarificat izvoarele dreptului moldovenesc, între care citează în primul loc *hrisoanele voevozilor Moldovei*, pe care el le-a examinat de visu, comunicând că pentru sistematizarea și expunerea conținutului lor, a întocmit un comitet special dintre boerii basarabeni. În al doilea loc, el citează legile bizantine sub numele de Vasilicale, „îndroduse în Moldova — zice Svinin, — de dormitorul Alexandru cel Bun, ce a domnit între anii 1401 — 1433. Până la acea epocă țara aceasta pare a se fi cărmuit de obiceiurile pământului și de voința voevozilor, cari în răstimpuri edictau legiferări, sub denumirea de hrisoave. În 1646 voevodul Vasile Lupu a adunat toate aceste legiferări și obiceiuri alcătuind din ele o Prăvilă mare care s'a tipărit în mănăstirea Trei Sfetitele din Iași; alătura de această prăvilă se mai aplicau și legile lui Justinian, a lui Leon Intelptul și a lui Armenopol, etc.”¹⁾.

Conflictul izbucnit între guvernatorul de atunci Harting, ce înundase Basarabia cu droaia lui de funcționari ruși și boeri moldoveni locali, care-și vedeau amenințate

¹⁾ Vezi *Zapiski Imperatorskago Odeskago Obscestva*, vol. IV; citat după Casso, pag. 36.

așezămintele, pravilele, obiceiurile și limba lor moldovenească, a fost rezolvit de guvernul central în favoarea acestor din urmă. La această soluțiune avantajoasă menținerii *statului quo ante*, nu puțin a contribuit și țărâniea basarabeană, care temându-se că odată cu rândue-
le rusești, aduse de guvernatorul Harting, se va introduce în Basarabia și iobăgia de peste Nistru, a început a murmura, ba chiar în unele locuri s'au semnalat mișcări de emigrare în masă a țăranilor basarabeni în partea Moldovei de peste Prut.

Guvernul țarist, alarmat de mișcarea țărâniei, a luat cele mai urgente măsuri pentru liniștirea populației. S'a dat ordin ispravnicilor, protoireilor și preoților din ținuturile Basarabiei, de a aduna sătenii pe la biserici și a-i convinge că nu este nimic adevărat din șvonurile răspândite. Mai mult încă, a fost dat chiar un ucaz imperial special în această privință, prin care se promitea țărâniei scutirea de impozite pe timp de trei ani, dispensarea de serviciul militar și menținerea în vigoare a legilor și rânduelilor locale.¹⁾

Pe baza raportului făcut de Svinin, guvernatorul Basarabiei-Harting, în 1816, a fost destituit, iar Impăratul Alexandru I în scrisoarea de răspuns adresată Mitropolitului Gavriil, din 1 Aprilie 1816, nu numai că săgăduiește păstrarea neatinsă a legilor și rânduelelor locale, dar în același timp promite complectă organizare a administrației basarabene. »Intențiunea mea, scrie împăratul, este de a hărăzi Basarabiei o autoadministrare civilă, conformă cu drepturile, obiceiurile și cu legile ei; toate clasele locuitorilor au deopotrivă dreptul a se bu-

¹⁾ Vezi, Stadațki, *Mitropolit Gavriil*, pag. 289, și urm.

cura de această moștenire scumpă rămasă dela strămoșii lor». Aceste ultime cuvinte au satisfăcut pe deplin aspirațiile boerilor moldoveni și a Mitropolitului lor, căci prin ele se recunoaște oarecum că poporul basarabean alcătuiește o naționalitate distinctă, făcându-se chiar aluziunea la legătura lui de sânge cu strămoșii săi romani.

La 26 Maiu 1816 apare ucazul imperial de numirea ca guvernator al Basarabiei a generalului Bahmetiev, cărui i s'a și încredințat sarcina de a întocmi un proiect de organizare administrativă a provinciei. În același timp, pentru a se aduce și o îndreptare în funcționarea justiției locale, se pune la cale întreprinderea unei lucrări serioase, de colecționare, sistematizare și codificare a normelor legislative și a obiceiurilor locale moldovenești. În acest scop guvernatorul Bahmetiev a invitat din Iași câțiva bărbați cunoscători în ale legilor, în frunte cu Petru Manega, înființând la Chișinău o comisiune specială, din care făceau parte și boerii basarabeni, marii proprietari Cantacuzin, Galencu, Balli și Leonard. Dintre membrii acestei comisiuni însărcinată cu elaborarea unui proiect de cod civil pentru Basarabia, pe baza legilor și obiceiurilor locale, singurul cu cultură juridică mai serioasă pare a fi fost Petru Manega, care se intitula doctor în drept dela Universitatea dela Paris¹⁾.

¹⁾ Vezi L. Casso, *Petru Manega, Zăbătii codificator Basarabshkaya Prava*, Saint Petersburg, 1914, pag. 5 urm. Petru Manega de origini român-macedonean, s'a născut în Valachia la 1782. El este fiul cușovlahului Vasile Manega, originar din orașul Arta, provincia Epir. Fiind protejat de Mitropolitul Valachiei de atunci Ignatie, are origini tot ontovlah și de comandantul armiei rusești, admiralul Ciceagov, ce operă pe atunci la Dunărea, tânărul Petre Manega a plecat în 1812, împreună cu alți fii de boeri, pentru studii la Paris, unde a terminat facultatea juridică. E de mirat că despre acest jurist, care a fost unul dintre cei dintâi codificatori din Basarabia, nu s'a scris la noi nimic până în prezent, numele lui rămânând cu totul necunoscut în literatura noastră juridică. Din cele ce vom expune însă în studiul nostru se va vedea că el este unul din cei mai de seamă juriști români din acea epocă, și că lucrarea lui *Projet de Code Civil pour la Basarabie 1824*, necunoscută la noi, este o operă cu care se poate mândri istoria dreptului românesc.

Această comisiune a lucrat câțiva ani, dela 1817—1822, și fiindcă cei mai mulți membri ai ei erau moldoveni de baștină, nu este de mirat dacă lucrarea lor de codificare purta un caracter pur național, și tindea la cimentarea uniunii sufletești și a comunității culturale a românilor din ambele părți ale Prutului, pe care soarta vitregă îi separase la 1812.

Pe atunci Moldova dispunea de mulți bărbați cunoscători ai limbilor clasice și versați în ale legilor, în fruntea cărora sta vestitul juriseconsult al timpului, logofătul Andronache Donici. Aceștia întrețineau în capitala Iași-acea importanta mișcare juridică și legislativă, încurajată și susținută de Domnitorii Alexandru Constantin Moruzi și Scarlat Al. Calimach. Sub acești Domni s'au întreprins lucrări juridice remarcabile de traducere și codificare, precum au fost acelea ale paharnicului Toma Carra, „care din i altă poruncă, cu ajutorul lui Ioan și Toma Luca Serdar și a lui Constantin Negri, a răsădit condica lui Armenopol din limba elinească pe cea moldovenească, în anul 1804”.

Tot acesta Toma Carra a fost însărcinat cu elaborarea unui cod sistematic civil și penal pentru Moldova,—lucrare pe care n'a putut-o termina din cauza morții sale în 1806, dar a cărei manuscris se păstrează și astăzi în biblioteca Universității din Iași ¹⁾.

Câțiva ani mai în urmă 1814, logofătul Andronache Donici tipărește în Iași opera sa „*Colecție prescurtătoare din legile Impărătești*”,—grație căreia ne spune scriitorul Costache Negruzi, „judecătorii, câte puțin și

¹⁾ Vezi N. G. Dăscălescu, *Studii greco-române*, Iași 1902, pag. 102.

pe încetul, începură a se deprinde cu cartea legilor, și a nu-și mai da hotărârile după capriții ¹⁾).

În fine la 1817 a fost editat și promulgat codul civil complet al Moldovei, cunoscut sub numele de „*Codul Calimach*”, elaborat de Anania Cazan, la început în limba greacă, iar în urmă tradus în limba moldovenească, sub logofătul dreptății Costache Conachi, de către o Comisiune de jurisconsulți, alcătuită din Petrache Asache, Cristian Flechtenmacher și Damaschin Bojincă.

Era firesc ca comisiunea de boeri basarabeni, întocmită la Chișinău de guvernatorul Bachmetiev, cu scop de sistematizare și codificare a normelor dreptului basarabean, în lucrările sale legislative să fie mult influențată de codul Calimach, proaspăt elaborat, care-i procura un material juridic bogat și prețios. În adevăr *primul proiect de cod civil pentru Basarabia*, compus din trei părți, terminat pe la 1822, nu este o lucrare originală, ci constituie mai mult o reproducere a codului Calimach, care la rândul său nu era altceva decât traducerea grecească a Codului austriac.

* * *

Dar opera Comisiei basarabene, având sub articolele sale foarte multe trimiteri la Codul Calimach din Moldova, câteodată și la Codul Ipsilante din Valachia și numai rareori și la Hexabiblosul lui Armenopol, n'a fost bine primită la Petersburg, unde fusese trimisă de către guvernatorul Inzov. Cauza acestui insucces a fost că Secretarul de stat, graful Capodistria, însărcinat cu examinarea proiectului, în raportul său făcut Țarului Alexandru I s'a exprimat în mod nefavorabil asupra multor

¹⁾ Vezi Prefața scrisă de Costache Negruzi la *Colecția prescurtătoare din legile Impărătești*.

dixpozițiuni cuprinsă în proiect. Intre altele, au fost criticate dispozițiunile cu privire la înmulțirea motivelor de desfacerea căsătoriei, dispozițiuni apreciate ca contrare doctrinei bisericii ortodoxe rusești; s'a obiectat că rânduețile *despre tutelă*, pe care proiectul le împrumutase din dreptul roman, ar trebui înlocuite prin dispozițiunile analoge din codul civil rus; în fine dispozițiunile proiectului relative la împărțirea locuitorilor în slobozi și nevoinici, motivată de împrejurarea că boerimea basarabeană avea pe atunci robi țigani, au fost găsite deosemena inadmisibile.

Proiectul în chestiune a fost restituit guvernatorului Basarabiei Inzov, pentru a fi revăzut din nou, arătându-se în același timp că este de nevoie a se controla și indica proveniența fiecărui articol în parte, pentru că numai astfel se va putea mai ușor distinge normele de drept uzual în vigoare în localitate, de cele intercalate și adăose din nou de codificatori. Pentru justificarea Comisiunei din Chișinău, guvernatorul Inzov, în răspunsul său către graful Capodistria, susține că Comisiunea a avut rolul numai de a expune principiile uzuale ale dreptului basarabean de atunci, iar modificările și ameliorările nu puteau fi introduse decât de organul judecătoresc superior din capul regiunii, adică de *Consiliul Suprem*, care însă n'a examinat proiectul ¹⁾.

Lucrarea această de revizuire generală a materialului cuprins în proiect și de colacionarea a lui cu însăși izvoarele dreptului basarabean, guvernatorul Inzov (succesorul lui Bahmetiev) a încredințat-o personal lui Petru Mașega. Această preferință și atențiune deosebită arătată lui Petru Mașega, guvernatorul Inzov o moti-

¹⁾ Vezi L. Casso, *Vizantiiskoc Pravo v Bessarabii*, 1907. pag. 62.

vează în termen foarte nefovarabili pentru frunțașii și boerii basarabeni de atunci. În raportul său către ministerul de interne, Inzov scrie că pentru elaborarea proiectului se cere o adâncă cunoaștere a dreptului roman și a limbilor clasice, — cunoștinți pe care nu le-ar fi posedând nici unul dintre frunțașii basarabeni de atunci. În realitate însă cauza adevărată a dislințării Comisiunii și a îndepărtării boerilor basarabeni era cu totul alta. Guvernul central din Petrograd nu putea să vadă cu ochi buni faptul că boerimea moldovenească basarabeană gravita mereu către frații de peste Prut, dela care împrumutase în proiectul nou întocmit ultima legiuire civilă elaborată sub Domnul Calimach. Influențele culturale ale vechei Moldovei asupra Basarabiei nu puteau fi simpatizate de Ruși, cari ar fi dorit ca între aceste două părți ale aceluiași trup să fie întrerupte orice legături sufletești, orice continuitate morală. Astfel fiind luarea de către Comisie a Codului Calimach din Moldova drept model pentru viitorul cod civil al Basarabiei nu putea fi pe placul Rușilor.

Față însă de recalitranta boerimei basarabene, atașată de cultura, de obiceiurile și de legile Bătrânei Moldove, față de aversiunea lor pentru orice importanțe și inovațiune rusească, guvernul din Petrograd a recurs la un subterfugiu. Pentru a unge ochii boerimei moldovene, care afirma mereu caracterul etnic roman al populației băstinașe dintre Prut și Nistru și diferențierea ei de populațiunea imperiului rusesc, guvernul central a dat instrucțiuni secrete ca viitorul cod civil al Basarabiei să nu conțină nici un fel de înrăuriri culturale naționale, nici un fel de împrumuturi din normele dreptului obișnuelnic moldovenesc, ci să fie elaborat pe

baze noi, imprimutate direct din izvoarele originare romano-bizantine. De aceea și vedem că noua lucrare a fost încredințată personal numai lui Manega, străin de localitate, îndepărtându-se fruntașii basarabeni, cari l-ar fi putut influența și jena cu pretențiunile lor ¹⁾.

Manega începe lucrarea sa prin o ochire generală scrisă în limba franceză asupra stării legislațiunei în Basarabia, făcând în acelaș timp aprecieri critice asupra proiectului de Cod Civil gata întocmit de Comisiunea boerilor moldoveni, în care, după cum am văzut, el însuși participase. El prezintă un nou conspect de Cod Civil, transformat după un alt plan, precedat de o vastă introducere doctrinară despre legi în genere. Pentru a satisface scopurile guvernului rusesc central, Manega, în lucrarea sa, *Observations preliminaires sur l'état de la législation en Bessarabie*, este nevoit să se pue, din punctul de vedere istoric, pe o platformă cu totul eronată. Schimonosind și alterând adevărul, el afirmă că Principatul Moldovei, din cea mai adâncă vechime, a recepționat dreptul roman, în toată complexitatea sa, iar mai pe urmă și întregul drept bizantin, deducând de aci că în Basarabia rusească, ca fostă parte integrantă din Principatul Moldovei, pentru întocmirea unui cod civil local, nu pot fi luate alte baze, decât legile și constituțiunile împăraților romani și bizanțini, cari ar fi singurul izvor direct și secular al dreptului local moldovenesc ²⁾.

¹⁾ Acești ne-o spune P. Manega curat când afirmă: *Conformement aux intentions du Gouvernement Imperial, ce travail se trouve presque tout entier fondé sur la législation ancienne. Vezî, Discours préliminaire du projet de Code Civil pour la Bessarabie*, pag. 8.

²⁾ Și din acest punct de vedere provincia căreia Codul nou este destinat, ne prezintă un fapt demn de luat în seamă. Basarabia, ca și principatele Moldova și

În ce privește obiceiul pământului, care, precum am văzut, era norma de căpetenie pe care magistrații de atunci își întemeiau hotăririle lor zilnice, Manega, pentru a ieși din încurcătură, caută a-l inconjura, tăgăduind formal existența lui în Basarabia, ca normă reală de drept uzual.

El făcea parte din categoria acelor legiuitori grăbiți, cari, increzători în puterea inspirației și în eficacitatea reformelor de cabinet, nu au nici odată răgaz să se ocupe din timp cu studiul conștiințios și stăruitor al nevoilor și suferințelor poporului și să-și întemeieze opera lor pe o bază solidă de reconstituire istorică a dreptului național. Indicațiunile guvernului din Petersburg erau precise și hotărâte în ce privește opera de codificare basarabeană, și nu se putea pierde nici un minut cu investigațiuni prealabile în domeniul dreptului istoric moldovenesc și nici cu cercetări pentru stabilirea și colecționarea normelor atât de impestritate și capricioase, ale obiceiului pământului. Cuvântul de ordine era să se improvizeze cu orice preț o codificare, care *stante pede in uno* să satisfacă nevoile socio-economice ale Basarabiei și tendința guvernului din Petrograd de a atașa cât mai strâns această provincie la imperiu.

Iată pentru ce Manega este împins a contesta evidența însăși și a susținea aberațiunea istorică că poporul moldovenesc nu are norme de drept cutumier, și că aceiace basarabenii numesc obiceiul pământului,—nu

Valahia care o învecinează, deși par astăzi a fi atât de sărace în legi, aceste provincii însă sunt moștenitoarele bogate a întregului tezaur de legiuiri ce aveau altădată Roma și Bizanțul. O dovadă mai eloquentă de decăderea la care o cărmuire proastă poate să împingă un popor. credem, ca nu poate fi.

Vezi, *Discours préliminaire du projet de Code Civil pour la Basarabie*, pag. 8.

există în realitate. „On ne s'est occupé nullement d'usages, ni de contumes, zice el, parcequ'il est constant qu'il n'en existe point de réelles, et que celles qu'on qualifiait ainsi, loin d'être des modifications, que l'état variable de la société, avait pu réclamer et consacrer, n'étaient que des abus et déviations des principes de droit et d'égalité“¹⁾.

Astfel fiind, bazele pe care Manega și-a croit noul său proiect de drept civil pentru Basarabia, sunt din punctul de vedere istoric și etnografic, false. El justifică procedarea sa în chipul următor: »Conform intențiunilor guvernului imperial, opera de față este aproape în întregime întemeiată pe legislațiunea antică... Noi am luat legislația imperiului roman drept bază legilor provinciei basarabene. Cu cât în orient legislația s'a îndepărtat de această sursă primară, cu atât a devenit mai arbitrară. Decadența moravurilor sociale a adus după sine corupțiunea legilor. Pentru a reconstitui aceste legi în toată puritatea lor, a trebuit să ne apropiem de sursa lor primitivă adevărată, — care este dreptul roman. Această însărcinare, ne-am dat toate silințele ca să o aducem la îndeplinire cu un scrupul religios“²⁾.

*
*
*

Lucrarea lui Manega, intitulată »*Projet de Code Civil pour la Bessarabie*, compusă din 1517 articole, alcătuește, precum vom vedea mai jos, un sistem complet de cod, conținând toate materiile dreptului civil. Ea a fost elaborată în limba franceză în decurs de trei

¹⁾ Vezi, *Observations préliminaires sur l'état de la législation en Bessarabie*, pag. 2.

²⁾ Vezi *Discours préliminaire du projet de Code Civil pour la Bessarabie* pag. 10.

ani, dela 1822—1825, cu concursul funcționarului superior de pe lângă guvernământul Basarabiei de atunci, baronul Brunnov, care își făcuse studiile juridice în Léipzig. Concomitent cu elaborarea textului francez se făceau și două traduceri, una în limba rusească și alta în limba moldovenească, această din urmă sub privigherea boerului moldovan Sturdza, mareșalul nobilimei basarabene de atunci.

Despre soarta acestor din urmă traduceri nu se mai știe nimic astăzi. Rolul cel mai important în elaborarea codificării basarabene, revine personal lui Manega, deoarece baronul Brunnov, precum el însuși mărturisește în scrisorile sale datate din Chișinău Fevruarie 1824, a avut o parte contributivă foarte redusă ¹⁾. Colaborarea acestuia din urmă a constat mai mult în apropierea noii codificări basarabene de terminologia și de schema generală a legiului civile rusești, potrivit indicațiilor speciale primite în această privință dela Petersburg.

Terminat în 1825, „*Projet de Code Civil pour la Bessarabie*» a fost înaintat grafului Worontzov, ministrul de interne de atunci, pentru a fi examinat și aprobat. Odată însă cu încetarea din viață a țarului Alexandru I, întâmplată în acel an, s'a schimbat și politica guvernului rus față de Basarabia. Noul monarh Neculai Pavlovici, autocrat și reacționar, nu vedea cu ochi buni starea de lucruri creată în Basarabia sub predecesorul său. Incelul cu încetul au fost suprimate toate instituțiile basarabene locale, începând cu consiliul suprem al Oblastiei Basarabiei. Lucrării de codificare a lui Ma-

¹⁾—Vezi *Lettre du baron de Brunov à M-r de Blondoff*, care pe atunci era atașat al Ministerului de interne rusesc pentru afacerile Basarabiei, publicată în opera lui Manega, pag. 4.

nega, nu i s'a mai dat nici un curs și dela 1825 ea a rămas îngropată și uitată sub praful arhivelor ministerului de interne rusesc, până în anul 1912, când ministrul de instrucție L. Casso, a avut fericita idee de a o scoate la iveală și a o da publicității.

„*Projet de Code Civil pour la Bessarabie*“, deși nu reprezintă o sinteză a dreptului uzual și consuetudinar basarabeau din acea epocă, deși nu alcătuiește o încercare de reconstituire pe baze istorice a dreptului nostru moldovenesc și a vechilor așezăminte juridice, totuși trebuie să recunoaștem că are importanță destul de mare pentru istoria dreptului românesc.

Opera lui Manega, precum vom vedea mai departe, este cea dintâi încercare științifică de elaborare pentru poporul moldovenesc a unui cod civil sistematic, la curent cu cele mai noi exigenți tehnico-juridice, — cod întocmit în parte pe baza celei mai strălucite și mai civilizate legiuri ce exista în Europa în acea epocă, adică a *Codului Napoleon*. Chiar planul și titulatura acestei lucrări este împrumutată din codul lui Napoleon. Ea consista din trei părți și anume: partea I *Despre Persoane* (Des Personnes), partea II *Despre Bunuri* (Des Biens) și *despre diferite modifițiuni ale proprietății*, partea III *Despre Obligații* (Des Obligations). Aceste trei părți trebuia să fie urmate de o a patra parte, consacrată procedurii dreptului civil, pe care Manega însă n'a terminat-o.

Ca și codul francez, lucrarea lui Manega este procedată de o vastă introducere intitulată „*Discours préliminaire du projet de Code Civil pour la Bessarabie*“, urmat de semnătura lui Manega și a lui Brunnov, în care găsim vaste împrumutări din „*Discours préliminaire*“

a lui *Portalis*, câteodată chiar fără ghilimele, — reproduceri interesante, pentru că ele confirmau părerea lui Manega asupra rolului, pe care monumentele legislative romano-bizantine l-a avut în ce privește cărmuirea vieții juridice a popoarelor neolatine.

În *Discours Préliminaire*, Manega susține că Hexabiblosul lui Armenopol n'are decât importanța unui simplu compendiu prescurtător al legilor bizantine, și că el a fost introdus în Principatele Dunărene abia mai târziu, când compilațiile romano-bizantine mai vaste și mai complete au devenit inaccesibile, din pricina scăderii nivelului culturii juridice. Se vede că Manega credea că în Moldova și Valahia, cultura juridică a avut cândva epoca sa de aur, în care judecătorii citeau și tâlmăceau liberi Institutele lui Justinian!!...

Proiectul de cod civil al lui Manega urmărește de aproape planul codului lui Napoleon, mai ales în ce privește împărțirea materiilor pe cărți, titluri, capitole și paragrafe, expunerea conținutului acestor materii și însăși dispoziția paragrafelor.

Pentru a ne face o idee de valoarea juridică a acestui proiect de cod, vom expune în rezumat materiile ce el conține, în ordinea stabilită de autor.

Cartea întâia, *despre persoane*, se subîmparte în cinci titluri. Titlul întâi, *despre legi în genere*, tratează în 6 capitole despre definiția și noțiunile preliminare asupra întinderii și aplicațiunii legilor, despre forma în care legile sunt redactate, despre modul de modificare sau de abolire a legilor, și despre privilegiul despre dreptul scris și despre dreptul cutumier, sau nescris despre interpretarea legilor, despre promulgarea legilor (par. 1.—35).

Titlul al doilea, *despre persoane în genere*, tratează în șase capitole despre naștere sau nativitate, despre sex, despre vârstă, despre integritatea corpului și a spiritului și despre reputație, despre rudenie și despre afinitate, despre starea sau condițiunea civilă (par. 39—102).

Titlul al treilea, *despre căsătorie*, tratează în cinci capitole, despre logodnă, despre declarațiile și publicațiile de căsătorie, despre opozițiunea la aceste declarațiuni și despre competența judecătorească în această privință, condițiunile cerute pentru validitatea căsătoriei; consimțământul părinților; diferitele cauze cari împiedică contractarea căsătoriei, precum și acele cari o fac nulă; solemnitățile prescrise de legile bisericești pentru căsătorie; despre căsătoriile clandestine și ilicite, despre obligațiunile care nasc din căsătorie; datoriile bărbatului; datoriile femeiei, datoriile părinților față de copii cari nasc din căsătorie; datoriile copiilor față de părinții lor; datoriile părinților față de copii lor bastarzi; despre efectele civile ale căsătoriei (par. 103—233).

Titlul al patrulea, *despre puterea părintească*, tratează în patru capitole despre exercitarea puterii părintești asupra copiilor născuți din căsătorie legitimă; efectele și restricțiunile acestei puteri, despre copii născuți dintr'o căsătorie nelegitimă, despre căștigarea și exercitarea puterii părintești prin mijlocul legitimării, despre căștigarea și exercitarea puterii părintești prin mijlocul adopțiunei, despre încetarea puterii părintești (par. 236—290).

Titlul al cincilea, *despre tutelă și curatelă*, tratează în opt capitole, despre tutelă în general, despre curatelă în general, despre administrarea tutorilor, despre autoritatea tutorilor, despre tutorii și curatorii suspecti, despre

cauzele cari pot dispensa sau exclude din gestiunea tutelei sau curatelei, despre acțiunea la care dă loc tutela, despre încetarea tutelei și curatelei (par. 291—430¹).

Cartea II-a, *despre bunuri și despre diferitele modificări ale proprietății*, se subîmparte în 8 titluri.

Titlul întâi, despre distincțiunea bunurilor și a lucrurilor (par. 431—451). Titlul al doilea, despre dreptul asupra lucrurilor în general (par. 452—454). Titlul al treilea, despre posesiune, tratează în 4 capitole, despre

¹) Cartea întâia e însoțită la sfârșit de un apendice, compus din 20 de paragrafe, referitor la situațiunea legală a țiganilor robi din Basarabia.

La sfârșitul faptului, arătat de noi mai sus, că Manea tăgăduiește existența la poporul moldovenesc a obiceiurilor juridice, e interesant să cunoaștem principiile, pe care le consacră dreptului cutumier și să vedem cum înțelege el funcționarea și rolul cutumelor în Basarabia.

În proiectul său de drept civil, Manea rezervă dreptului cutumier un capitol întreg, alcătuit din 12 paragrafe. După ce, spre deosebire de dreptul scris, definește dreptul cutumier, ca drept nescris, transmis prin tradiție din generație în generație, aplicat în viață prin uzanțe statornice și consacrat prin trecerea timpului, Manea stabilește că rolul dreptului cutumier este de a completa dreptul scris, de a înlocui legislația, în cazurile acelea pe care legiuitorul nu le-a prevăzut. Pentru că un obicei oarecare să poată îndeplini asemenea rol, trebuie născut să îndeplinească următoarele condițiuni: 1) să corespundă principiilor religioase și bunelor moravuri; 2) să nu fie în contradicție vădită cu dispozițiile legale, stabilite de dreptul comun scris al țării; 3) să se bazeze pe convingerea a tăncă a locuitorilor în necesitatea existenței lui, și să fie consacrat de o practică generală, unanimă și statornică în acel sens. Dovada legală a existenței unui obicei juridic se face prin cinci martori, persoane bine reputele, bucurându-se de plenitudinea drepturilor civile și mai ales ajruse la o vârstă respectabilă, pentru a putea stabili existența îndelungată a obiceiului în chestiune. Existența obiceiului juridic se mai poate stabili și prin acte; cinci acte constatând practica uniformă și neîntrerupă a unui obicei sunt suficiente. Un obicei juridic recunoscut și sancționat în mod expres și prin o lege scrisă, înțelegez de a mai face parte din dreptul cutumier și trebuie considerat ca încorporat în dreptul scris al țării. Un obicei juridic odată recunoscut de justiție ca valabil din punctul de vedere legal, numai are nevoie de a fi dovedită existența lui prin martori. Ultimul articol asupra cutumelor, (par. 28), este formulat de autor în chipul următor: „Toate obiceiurile cari până astăzi au putut să se introducă în provincie, dar cari derogă, dela dispozițiunile conținute în prezentul cod, sunt și rămân abolite. — el: nu vor mai putea fi în viitor pro luse și citate la aiute tribunalelor în sprijinul vreunor reclamațiuni oarecare.

Dispozițiunile acestui articol final, — zice Manea în nota ce urmează capitolul despre cutume, — sunt dictate de anumite împrejurări. Dreptul scris admite existența dreptului cutumier, dar numai în marginele prezcris: de lege. Se admite în general existența și valabilitatea unui obicei, care, ca să zicem așa, completează oarecare lacune din legislație, dar nu poate fi îngăduit un obicei care sînde a altera sau a denatura o lege existentă. Ni s'a părut cu atât mai necesar de a adopta în această privință o dispozițiune expresă, cu cât aci s'a abuzat prea mult de cuvintele *obiceiuri și tradiții*, pentru a se paraliza acțiunea regulată a legilor. Vezi *Projet de Code Civil pour la Bessarabie*, pag. 30).

definiția și noțiunile preliminare asupra posesiei, despre diferitele moduri de a câștiga și de a conserva posesia, despre modul prin care se pierde posesiunea, despre drepturile cari derivă din posesiune (par. 455—488).

Titlul al patrulea, despre proprietate, tratează în trei capitole, despre definiția proprietății și noțiuni preliminare, despre dreptul de accesiune, despre dreptul de ocupațiune, precum și despre drepturile asupra comoarei găsite (par. 489—539).

Titlul al cincilea, despre uzufruct, despre uz și despre abitațiune, tratează în două capitole despre uzufruct, definiția lui, drepturile și obligațiile uzufructuarului, modul de stingere al uzufructului, despre uz și abitațiune (par. 540—618).

Titlul al șaselea, despre servituți sau servicii fonciare, tratează în 4 capitole despre definițiunea servituților și noțiuni preliminare, despre diferite specii de servituți urbane și rurale, despre modurile de câștigare sau stabilire a servituților, cum se sting servituțiile (par. 619—685).

Titlul al șaptelea, despre emfiteoză (par. 686—700).

Titlul al optulea, despre succesiune ¹⁾.

¹⁾ Proiectul de cod civil al lui Manega, referitor la succesiuni, conține 352 articole, adică dela paragraful 701—1.052, care alcătuiesc reproducerea literară a articolelor 718—1.099 a codului civil francez, iar mai departe, el dă ca anexă traducerea articolelor corespunzătoare 692—1.145 din codul Calimach. Pentru justificarea acestei procedări Manega ne dă următoarea explicație: „Materia succesiunilor fiind cea mai importantă din dreptul civil, redactorii proiectului de cod civil pentru Basarabia și-au dat dela început seama de dificultățile ce au de întâmpinat și de sarcina pusă asupra lor. Neavând încredere în propriile lor forțe, au luat ca călăuză redactarea codului francez, întemeindu-se în această privință pe aceleași motive de care s'a vorbit deja de mai multe ori în cursul lucrării noastre. Totuși dispozițiunile referitoare la succesiune alcătuind acea parte a codului civil, căreia nobilimea basarabeană și toți locuitorii acestei provincii dau cea mai mare importanță, redactorii proiectului, pentru a satisface conștiința lor proprie, au crezut de datorie de a adăuga la opera lor și o lucrare suplimentară, proprie de a arunca o lumină mai mare asupra acestei părți esențiale a dreptului civil. Crezând că Ministerul Imperiului va găsi util de a consulta în această privință și legile actualmente în vigoare în Principatul Moldovei, am avut grija de a

Cartea a treia, *despre obligații*, cuprinde 16 titluri, cu următorul cuprins:

Titlul întâi tratează în 5 capitole despre obligații în general, despre modul de contractarea obligațiilor, despre garanți sau fidejutori, despre modul de stingerea obligațiilor, despre obligații cari nasc din quasi-delict (par. 1.053—1.079).

Titlul al doilea, despre închiriere, (par. 1.080—1.099).

Titlul al treilea, despre drepturile dotale, (par. 1.100—1.131).

Titlul al patrulea, despre cererile de formulat în justiție relativ la obligații, tratează în 13 capitole, despre termene, despre acțiunea pe care o avem pentru a face să ni se restituie plata lucrului nedatorit, despre probe, despre martori, despre senatus-consultul Macedonean, despre senatus-consultul Veleian, despre suma datorită și neplătită, despre ignoranța de drept și de fapt, despre compensații, despre dobânzi, despre jurământul voluntar, necesar sau judiciar, despre dolul cu rea credință, despre condamnățiunea la daune interese (par. 1.132—1.230).

Titlul al cincelea se subimparte în trei capitole, tratând despre cauzele de restricțiune, despre restituția în întregime acordată minorilor înainte de vârsta de 25 ani, despre arbitri (par. 1.231—1.272).

Titlul al șaselea cuprinde două capitole, despre gajuri și despre ipoteci (par. 1.273—1.311).

Titlurile al șaptelea până la al patrusprezecelea in-

reproduce în traducere paragrafele asupra succesiunii din codul Printului Calimach, care de câțiva ani a obținut putere de lege în Moldova. Aproprierca și examinarea acestei duale lucrări va ușura rectificarea erorilor ce s'au putut străcura, și va face cu putință completarea pe cât posibil a unei lucrări, care, tremu s'a mărturisim, Jasi totdeauna mult de dorit în legislațiile tuturor timpurilor. (Vezi *Projet de Code Civil pour la Bessarabie*, St. Petersburg, pag. 195).

clusiv, cuprind câte un capitol tratând despre evicțiuni, despre schimb, despre acțiunile directe și contrare cari nasc din depozit, despre acțiunile directe și contrare derivate din mandat, despre acțiunile directe și contrare cari nasc din comodat, despre împrumut, despre societate, despre transacțiuni (par. 1.312—1.474).

Titlul al cincisprezecelea cuprinde trei capitole tratând despre contractele de vânzare, clauze rezulutorii și despre dreptul de preferință (par. 1.475—1.509).

Titlul al șasesprezecelea tratează într'un singur capitol despre prescripție (par. 1.510—1.517).

* * *

Acesta este conținutul proiectului de cod civil pentru Basarabia, elaborat în Chișinău în anii 1.824—1.825 de către juriconsultul adus din Iași Petru Manega, în colaborare precum am spus mai sus, cu baronul de Brunnov.

Conform instrucțiilor primite, autorul notează în dreptul fiecărui paragraf al proiectului, izvoarele de unde este împrumutat, adică în primul loc face trimiteri la fragmentele din codicele romane, apoi citează paragrafe din codul civil francez și numai arare ori trimiterile se referă la codul civil rusesc, iar în câteva locuri face mențiunea că principiul în chestiune este stabilit pentru prima oară. Nu arare ori întâlnim pe margine observațiuni și aprecieri cu caracter general cu privire la izvoarele citate. În una din aceste observațiuni este citată opera pandectistului german Tibo, care probabil că a influențat repartiția în materie în prima carte a proiectului lui Manega. Mai adesea ori sunt reproduse tirade din Institutule, Digestele și Codicele lui Justinian, ceiace

ne dovedește că Manega, ca cunoscător al limbei latine, a utilizat direct volumele din *Corpus Juris Civilis*. În ce privește Hexabiblosul lui Armenopol, el îl citează foarte rar, considerându-l chiar ca o prescurtare denaturată a dreptului roman.

Citatele cele mai numeroase ale proiectului se referă la Codul Napoleon, din care, precum am văzut, autorul împrumută titluri și capitole întregi, și pe care el îl consideră ca expresiunea cea mai exactă și mai fidelă a normelor dreptului roman. Substratul de origină romană a Codului Napoleon, servește de astă dată lui Manega drept justificare a împrumuturilor largi ce le face din el pentru proiectul său de cod civil, intrucât, am arătat în altă parte, autorul consideră dreptul roman ca sorgintea cea mai de căpetenie a dreptului băștinaș moldovenesc. Cu toate acestea, am văzut mai sus, că, când este vorba de materia succesiunilor, Manega nu mai are încredere în propriile sale aprecieri, și de aceea propune guvernului rus de a aproba legiferarea sau a articolelor corespunzătoare 718—1099 din cartea a treia a Codului Napoleon, ca cele mai apropiate de dreptul roman, sau articolele 692—1145 ale Codului Calimach despre succesiunea testamentară și abintestat, ca fiind mai apropiate, după părerea lui, de conștiința juridică a nobilimei basarabene.

Evident că proiectul de cod civil al lui Manega, ca orice lucrare de codificare, poate avea părțile sale slabe și criticabile. În el putem întâlni multe norme învechite, cari niciodată n'au avut aplicațiune în Basarabia, ca de pildă dispozițiunile referitoare la *Senatusconsultum Macedonianum*, și altele asemenea. Putem deasemenea găsi în proiectul lui Manega erori tehnice și dogmatice

în ce privește repartiția materiilor, că de pildă tratarea regimului dotal în cartea a treia despre obligații.

Totuși, vorbind în general, trebuie să recunoaștem că opera lui Manega constituie o lucrare de mare valoare și intrunește însemnate calități juridice pentru vréneurile de atunci și pentru poporul moldovenesc din Basarabia în special. Manega are marele merit de a fi cel dintâi jurisconsult român care a întrevăzut în Codul lui Napoleon, încă dela 1824, lucrarea legislativă cea mai potrivită și mai adaptabilă la moravurile juridice ale poporului românesc, convingeri la care au ajuns jurisconsulții din România tocmai la 1865, cu ocaziunea unității legislative înfăptuită sub Marele Domnitor Alexandru Ioan Cuza.

X

Scrisoarea baronului Brunnoff către D-l de Blondoff.

Discurs preliminar la proiectul de cod civil pentru Basarabia.

Crezând de o importanță deosebită pentru istoria dreptului românesc scrisoarea baronului Brunnoff, dată din Chișinău, 8 Februarie 1824, precum și discursul preliminar la proiectul de cod civil pentru Basarabia, alcătuit de autorii acestui proiect: P. Manega și Brunnoff, dăm aici, în traducere românească, textele ambelor documente.

Scrisoarea baronului de Brunnoff către D-l de Blondoff, Chișinău 8 Februarie 1824.

Domnule,

Cu plăcere vă vorbesc astăzi despre un lucru ce-ați avut bunătatea să ni-l recomandați la plecarea mea din Petersburg și pe care fără îndoială nu l'am pierdut din vedere de atunci, vreau să spun despre redacțiunea proiectului de cod civil al Basarabiei.

Câteva zile înainte de a pleca la Chişinău, Conteles Woronzoff mi-a ordonat de a mă ocupa în mod serios de acest lucru şi a căută, împreună cu D-l Manega, mijloacele prin care această lucrare ar putea fi gata cât mai repede şi totodată conformă cu intenţiile Ministerului. Conteles mi-a făcut onoarea să-mi spue în acelaşi timp că s'a observat cu regret că expozeul motivelor legii cerut redactorului, n'a fost alcătuit după forma prezentată de Minister, şi că dealminteri, chiar motivele n'au fost dezvoltate cu destulă întindere şi precizie. Comunicându-mi aceste observaţiuni, contele mi-a dat partea a doua a proiectului de cod, (dreptul lucrurilor, jus rerum) care îi fusese trimisă de d-l Manega.

Astfel d-l Manega şi cu mine ne-am întrunit la Chişinău pentru a examina această lucrare, am comparat-o cu instrucţiunile fixate de Minister, şi am convenit s'o întocmim în cadrul formei rânduită.

Am început lucrarea fără a pierde de vreme şi am dat un exemplar Contelui de Woronzoff.

Cred că E. S. v'a trimis aceste foi de probă. Sper că ele vor corespunde intenţiunilor Ministerului.

Dacă le aprobaţi, vom continua a lucra după acelaşi plan. Dacă doriţi să aduceţi oarecari schimbări binevoişti a ni le indica. Noi ne vom conforma cu stricteţă.

Manega se însărcinează de a transforma în felul acesta partea I a codului trimisă deja la Petersburg. Căci pentru ca să fie uniformitate în lucrare am socotit indispensabilă această transformare. Dănsul va continua a redacta după acelaşi plan partea a 3-a (obligaţiuni şi contracte) pe care deja a început-o.

Până atunci mă voi ocupa la Odessa cu prefacerea cărţii a II-a tot după acelaşi sistem.

În felul acesta, redactarea celor 3 cărți va merge împreună și va fi gata aproape în același timp. Materiile fiind gata cred că peste două luni să avem satisfacția de a vedea cele trei cărți redactate după forma hotărâtă.

Mai înainte de a comunica această lucrare Ministerului, Conte Woronzoff s'a gândit că ar fi de folos s'o supunem în prealabil examenului mai multor persoane, care prin sfaturile lor și mai ales prin cunoștința intereselor locale și a instituțiilor provinciei, ar putea sub multe raporturi, corecta și complecta lucrarea noastră.

O astfel de revizuire ar fi poate cu atât mai necesară cu cât d-l Manega și cu mine, suntem amândoi absolut străini de Basarabia și este de dorit, din toate punctele de vedere, ca persoane mai direct interesate și ca să spun sincer mai solid versate în afacerile (țării), să participe oare-cum la această lucrare.

Contele a desemnat, cred, în acest scop, pe d-l de Sturdza, mareșalul nobilimei și pe d-l Weigel, membru în consiliul superior, care vor lua cunoștință de proiectul codului, și care îl vor examina, înainte de a fi supus sancțiunii ministerului.

Ocupându-ne astfel de prima redacțiune (în franțuzește) a proiectului de Cod, nu pierdem din vedere traducerea rusă, și moldovenească. Pe măsură ce caetele vor fi isprăvite, le vom da traducătorului. După toate informațiunile pe care le-a cules contele, d-lui a ales pe d-l Tovmansky, tânăr impiegat, care este primit de curând la Departamentul afacerilor străine și care, după părerea d-lui Weigel, cunoaște perfect de bine limba rusă. De are nevoie de mine, pentru priceperea textului

sunt la dispoziția d-sale. De alminterea traducerea rusă va fi revăzută de d-l Weigel la epocă la care va examina textul el însuși.

Cât privește traducerea moldovenească, nu mă pot pronunța încă, dacă această lucrare trebuie începută de acuma, sau dacă este mai bine să fie amănată, până la epocă când proiectul de lege, făcut pe rusește, va fi fost investit de sancțiunea suverană.

De altfel, traducătorul moldovean care se va însărcina cu această lucrare ne este cunoscut și ea va fi supusă la rândul său examenului d-lui de Sturdza.

Astfel redactarea și traducerea codului, vor înainta încetul cu încetul și sper, într'un mod sigur și uniform.

Mai am de adăugat un cuvânt asupra părții a IV din cod, aceea care tratează despre procedură.

Consider această parte ea una din cele mai importante și în acelaș timp, cea mai grea din toate. Spun importantă, pentru-că se ocupă despre formele la care se va supune de aci înainte activitatea tribunalelor țării, și știți cât de mult tendința acestor tribunale a fost îndrumată până în prezent pe o cale neregulată, zic dificilă, fiind-că izvoarele dreptului român, atât de abundente pentru partea civilă, ne lipsesc aproape de tot în materie de procedură. Va trebui multă grijă, multă circumspecțiune pentru a face această a IV-a parte solidă și foloșitoare.

Dacă reușim, se va fi făcut de sigur un mare pas spre ordine, în această provincie. Când ne vom ocupa de partea a IV-a vom recurge la asistența procurorului, om cult și versat în afaceri și pe care contele l-a numit în aceste funcțiuni, sunt aproape 3 luni, exercitându-le cu zel și integritate.

Aș crede că nu mi-aș îndeplini o datorie de conștiință și de încredere, dacă aș termina această scrisoare fără a vă spune două cuvinte despre d-nul nostru Manega. Este un om de un caracter foarte stimat, studios, înzestrat cu cunoștințe mai mult solide de cât întinse, în materie de drept, și pe lângă toate acestea, de o răbdare tare folositoare pentru munca la care este dedat. Această răbdare, mărturisesc, a fost pusă la o grea încercare, timp de doi ani a lucrat fără a primi nici o retribuțiune. A compilat, redactat, copiat, singur. Aceasta explică în parte trimiterea textului de cod, a cărui copie nu s'a păstrat. Conteale a avut bunătatea de a-i promite asistența unui copist și cred că Dv. când va fi nevoie, veți binevoi a avea oare care considerație pentru lucrările unui om care cu toată dreptatea merită incurajare.

Scrisoarea mea a devenit un volum, vă rog să ierțați unui compilator care de cincisprezece zile n'a văzut de cât »Digeste« și »Coduri« și care scriindu-vă, uită că veți avea mai puțină răbdare pentru a'l asculta, de cât el plăcere a vă vorbi.

Primiți vă rog Domnule, expresiunea sentimentelor respectuoase ale prea umilului și prea devotatului D-voastră,

Brunhoff.

DISCURS PRELIMINAR LA PROIECTUL DE COD CIVIL PENTRU BASARABIA.

Odessa 5 Martie 1825. Redactorii proiectului de cod civil pentru Basarabia și-au îndeplinit sarcina ce li s'a încredințat. Șupunând lucrarea lor la examenul și aprobarea Autorității, cred că au datoria de a reda într'un

mod scurt lucrările pregătitoare cari au precedat redactarea aci alăturată, precum și principiile cari le-au slujit de bază.

Fiind dat că M. S. Impăratul a binevoit să acorde Basarabiei dreptul de a păstra, în materie civilă, legile și obiceiurile cari o guvernau până la epoca intrupării acestei provincii cu Impériul, prima grijă a guvernului fu de a strânge într'un singur corp de lege instituțiunile imprăștiate, cari nu se păstrau, ca să zicem așa, de cât printr'o vagă tradiție.

În acest scop, Dl. Secretar de Stăt Conte Capodistrias, însărcinat pe atunci cu gestiunea afacerilor Basarabiei, invită pe generalul Bachmetiess să întocmească un comitet care ar lucra sub supravegherea D-sale, pentru a culege și a redacta un proiect de cod civil.

Comitetul se întruni la Chișinău și prima sa lucrare fu înaintată Ministerului afacerilor străine, spre sfârșitul anului 1819. Lucrarea a fost examinată cu băgare de seamă. Ea avea multe imperfecțiuni. Era de tot lipsită de plan și de ordine logică; mai cuprindea de altfel lacune și greșeli simțitoare mai ales în articolele asupra căsătoriei, divorțului, tutelei, etc.

Ministerul Imperial, atrăgând atenția asupra erorilor comise de redactori, le indică un plan pentru continuarea ulterioară a lucrării. Această lucrare fu supusă Impăratului. M. S. binevoi a-i da o atenție specială. Binevoi a-i face câteva schimbări. Șterse împărțirea în «liberi» și «robi», pe care redactorii o introduseseră în proiectul lor de cod, ca dedusă din legislațiunea romană. Impăratul observă că majoritatea locuitorilor din provincie fiind chemată să se bucure de drepturile libertății individuale, ar fi neexact de a stabili în prin-

cipiu general, o distincțiune care nu există decât pentru o singură clasă (clasa țiganilor) din care se compune populația Basarabiei.

În consecință, M. S. ordonă de a scoate din proiectul de cod legile asupra robiei și a insera dispozițiunile relative la țigani într'un Apendice anexat la Cartea I-a a codului.

Lucrarea pe care Ministerul o supuse în acest scop Împăratului, avu sancțiunea imperială în timpul cât M. S. era la Troppau, în 29 Octomvrie 1820. După aceste noi instrucțiuni, Comitetul continuă lucrarea sa, sub direcțiunea D-lui general Inzoff.

Cel de al doilea proiect de cod fu prezintat în luna Martie 1822. Gestiunea afacerilor Basarabiei trecuse atunci dela Ministerul afacerilor străine la Ministerul de interne. Redacțiunea Comitetului fu din nou supusă unui scrupulos examen.

Ministerul, bazându-se pe principiul că codul Basarabiei trebuie să se razeme pe izvoarele instituțiunilor vechi ale țării căreia era destinat, ceru ca redactorii să arate textul legilor pe cari le consultase și să spună motivele pentru care ar fi putut în anumite cazuri, să modifice legile vechi sau să adopte în întreg instituțiunile noi.

Plecând dela acest punct de vedere, Ministerul însărcină pe redactori să împartă lucrarea lor în trei categorii: *legi vechi*, *legi modificate*, *legi noi*. Instrucțiunile pe care Dl. Conte Kotschoubeg, adresă în acest scop D-lui general Inzoff sunt consemnate în oficiul din 22 August 1822.

După aceste instrucțiuni și după forma dată de Minister, a fost redactat prezentul proiect de cod. Oricât de grea a putut fi sarcina pe care această din urmă lu-

crare o impunea redactorilor, ei au îndeplinit-o cu atât mai mare râvnă, cu cât tinde a pune la adăpost propriilor răspundere.

Căci au reprodus cu exactitate textul legilor pe care le-au consultat, au expus cu sinceritate motivele ce i-a hotărât în anumite cazuri pentru a modifica legile vechi. Aci se opresc însărcinările lor. Autorității îi aparține verificarea lucrării precum și aprobarea sau respingerea schimbărilor ce propun.

Nu le rămâne decât să adauge aci câteva observațiuni generale asupra întregii lucrări.

Conform intențiunilor Guvernului Imperial, această lucrare este aproape întreagă bazată pe legislațiunea veche.

Sub acest raport nu lipsa materiilor, dar abundența lor, a putut oarecum încurca și împedeca lucrarea redactorilor. Ei au fost obligați, pentru ca să zicem așa, să se țină de legislațiunea veche de-a curmezisul unei îndelungate durate pe care ea a purturs-o timp de 13 secole. Din acest punct de vedere, țara căreia codul este destinat, prezintă desigur un fapt demn de remarcat. Basarabia, precum și Principatele Moldovei și Munteniei ce o învecinesc, aceste provincii cari se par astăzi atât de sărace în legi, încât abea dacă să mai pomeneste de ele, aceste provincii sunt bogatele moștenitoare ale tuturor tezaurilor de legi pe cari la aveau Roma și Bizanțul: mărturie uimitoare a degradării la care poate fi redus un popor sub un guvernământ josnic.

Intr'adevăr toate așezămintele, toate amintirile de legi pe care provincia le-a păstrat până în prezent sunt de obârșie veche.

Fiind colonie romană, ea primise ca și restul Impe-

riului codurile publicate de Impăratul Justinian. Constituțiunile publicate în diferite timpuri de către Impărații din Orient și cunoscute sub numele de Basilici se adăugară ca urmare acestei prime legislațiuni. Pe măsură ce Imperiul mergea spre ruină, cunoștința dreptului și studiul legilor se denaturează și se pierde din ce în ce mai mult. Imperiul din Orient dispăre. Căderea sa îngroapă pentru multă vreme resturile civilizațiunei.

În secolul al XV-lea neștiința care pusesese stăpânire asupra provinciilor guvernate odinioară de legile Romei, ajunsese la acel punct, încât citirea codului Justinian devenise inaccesibilă tuturor. Atunci s'a introdus în Principate, întrebuintarea lui Armenopol care până în prezent a dobândit în Basarabia forță de lege. Această culegere sau compilație făcută de un jurisconsult al Orientului, cunoscut sub numele de Constantin Harmenopoulos, este un fel de prescurtare a Codului lui Justinian și al Basilicilor. Aceasta carte scrisă în limba grecească vulgară, la îndemâna celor puțin versați în cunoștința limbilor vechi, înlocui încetul cu încetul izvoarele legilor și deveni regula căreia judecătorii și tribunalele conformară judecățile lor. Am depăși limitele prezenței lucrării, dacă am face analiza operei despre care vorbim. Este de ajuns să arătăm în general că este redactată fără nici un plan, că conține contradicțiuni numeroase și că nu se recomandă decât printr'un stil ușor, îndemânatec pentru judecătorii nedeștoinici de a se servi de textul legilor.

Afară de cartea ce am menționat-o mai sus, Hospodarii Moldovei și ai Munteniei au dat la iveală la diferite epoci colecțiuni de legi publicate în limba țării. Astfel este codul lui Moruzi și acela al lui Calimachi cari nu cuprind decât un extras al textului Basilicalelor și a

lui Armenopol la care se adaugă dispozițiunile făcute în diferite timpuri de către Hospodarii celor două Principate.

Utilizând aceste diferite izvoare ale dreptului, am plecat dela un principiu general. *Am considerat legislațiunea romană ca bază a legilor provinciei.*

Cu cât legislațiunea în Orient s'a depărtat de acest prim izvor, cu atât ea a devenit mai arbitrară. Destrăbălarea moravurilor a adus corupțiunea legilor. Pentru a le restabili în toată curătenia lor, a trebuit să le readucem la izvorul lor veritabil: *dreptul roman*. Ne-am silit a îndeplini această sarcină cu un scrupul desăvârșit și sub acest raport n'am făcut decât să *urmăm exemplul care ne-a fost dat de către redactorii codului francez*. Nu putem a nu cita aci în sprijinul celor spuse mai sus pasagiul următor, trăs din discursul preliminar care însoțește primul proiect din acest cod: »Dreptul scris care se compune din legi romane a civilizat Europa. Descoperirea pe care strămoșii noștri au făcut-o despre compilația lui Justinian, fu pentru ei un fel de revelațiune. La epoca aceia tribunalele noastre au luat o formă mai regulată, iar teribila putere de a judeca fu supusă unor principii. Cea mai mare parte a autorilor care cenzurează dreptul roman cu amărăciune și ușurință condamnă ceiace nu știu. Oricine se convinge repede dacă în colecțiunile care ne-au transmis acest drept se poate distinge legile cari au meritat de a fi numite: *rațiunea scrisă*, de cele cari nu emanau decât dela instituțiuni particulare, străine situațiunei și obiceiurilor noastre, dacă poate să distingă încă senatus-consultele, plebiscitele și edictele de rescriptele Impăraților,—specimene de legislație cerșită, acordată pe credit și fabricată la curțile atator monștri, cari

au dezolat Roma și care vindeau în public judecățile și legile.

Aceste considerațiuni pline de adevăr, ne-au hotărit linia sarcinilor noastre. Ele ne-au impus să ne păzim de „*legislațiunea cersită*” a Imperiului de jos și de „*judecățile și legile în public vândute*” în Principate. Ele ne-au readus continuu la rațiunea scrisă a dreptului roman, pe care o considerăm cu drept cuvânt ca moștenirea cea mai prețioasă pe care Basarabia a căpătat-o din trecut.

Acesta este principiul pe care l-am urmat în compilațiunea legilor vechi.

Privitor la *modificațiunile* de propus, sau la instituțiile „noui” de adoptat, s’a ridicat o dificultate mai mult, Iată motivul. Primul principiu al oricărui legislațiuni este de a nu schimba o lege cât timp această schimbare nu este absolut indispensabilă, ori pentru a se pătrunde de necesitatea de a modifica legea, trebuie să dobândești convingerea că această schimbare este cerută de nevoile reale ale țării. Și această convingere nu poate fi decât fructul însuși al experienței.

Toate legislațiunile moderne au simțit necesitatea de a uza de această înțeleaptă circumspecțiune. Redactorii Codului francez i-au adus cel mai frumos omagiu. „Raționat, prea des, spun ei, ca și cum neamul omenesc s’ar isprăvi și s’ar începe la fiecare clipă, fără nici un fel de legătură între o generațiune și aceia ce o înlocuște. Generațiunile succedându-se, se amestecă, se leagă unele de altele și se contopesc. Un legislator ar izola instituțiunile sale de tot ceia ce poate să le naturalizeze pe pământ, dacă n’ar observa cu bagare de seamă raporturile firești care leagă pretutindeni, mai mult sau mai puțin, prezentul cu trecutul și viitorul cu prezentul

și care fac ca un popor, afară numai dacă nu a fost exterminat sau nu a căzut într'o degrađațiune mai rea decât distrugerea, să nu înceteze niciodată până la un oarecare punct să nu samene cu el însuși. Legând trecutul cu prezentul și prezentul cu viitorul, națiunile cele mai civilizate ale Europei cu ajuns să transmită din generație în generație un corp de legi, așa zicând, întotdeauna viu, fiindcă se reînnoește pe neșemțite și merge întotdeauna în acelaș timp cu trebuințele și obiceiurile națiunii. Iată ce a imprimat instituțiunilor unora din țări acest caracter de permanență și stabilitate care a făcut, precum a spus un orator englez (Edmond Burke), ca întotdeauna pline de vigoare aceste instituțiuni nu se resimt niciodată nici de debilitatea copilăriei, nici de decrepitudinea extremă a bătrâneții. Pretutindenea de altmintrelea, această reînnoire neșemțită a legilor se operează gradat în sânul Curțiilor de justiție și a tribunalelor. Legea n'ar putea nici să prevadă tot, nici să definească tot. Ea stă pe loc, în timp ce națiunea pe care ea trebuie s-o guverneze merge fără încetare singură. -Experiență trebuie să umple rând pe rând golurile pe care legislațiunea le-a lăsat. Căci codurile popoarelor *se fac cu timpul*, sau mai propriu vorbind, nu se fac de nimenea. (Discursul preliminar al codului francez).

Astfel se stabilește peste tot autoritatea „*lucrului judecat*“ (usus fori) adică autoritatea judecăților drepte date în tribunale asupra mai multor cazuri de natură asemănătoare. Aceasta este ceea ce se reînnoește și, dacă ne este permis să ne exprimăm astfel, aceasta este ceea ce face să dureze legile. Ori acest izvor unic pentru modificarea legilor, ne-a lipsit în Basarabia. Această

provincie a moștenit din nenorocire prejudecățile și vicirile ce le-a lăsat administrația Hospodarilor.

Prea des arbitrajul ține locul justiției, prea des interesul personal al judecătorilor și spiritul de partid care îi dirijează, influențează asupra judecăților și alterează adevărul. De aci a rezultat că aceleași tribunale au judecat de mai multe ori și în aceleași cauze într'un fel deosebit. Cu astfel de antecedente autoritatea lucrului judecat ne-a părut fără valoare și nici într'un caz ea nu a putut să ne lumineze asupra nevoilor adevărate ale provinciei. Această considerațiune ne-a făcut de două ori mai circumspecți în schimbările ce am crezut că trebuie să propunem. Ori de câte ori existau dispozițiuni vechi, încă aplicabile în situația actuală a lucrurilor, le-am pus în evidență și le-am preferat oricărei inovațiuni; căci socotim că vechile legi trebuiesc cu sfinteno păstrate ca și vechile moravuri. Și numai în cazurile când nevoile, odinioară necunoscute de societate reclamau instituțiuni noi, am făcut tot posibilul de a suplini lipsa legilor.

Pentru a îndeplini această datorie am luat de exemplu legislațiunile moderne. Am extras dispozițiuni din codul francez, având în vedere că el este întemeiat în mare parte pe baza dreptului roman, acest cod permite sub multe raporturi o apropiere ușoară cu instituțiunile țării. Ne-am mai servit de codul francez și din alt punct de vedere.

De câte ori reproduce în întregime sau în parte textul vre-unei legi de origine romană, redactarea acestui cod am preferat-o oricărei alteia, convinși că n'am putea mai bine îndeplini indoitul interes de precizie și de claritate.

În alte cazuri am căutat să apropiem instituțiunile țării cu legile generale ale Imperiului. Această apropiere a avut loc (pag. 14) în materie de prescripțiune. Sub acest raport veazul din 28 Mai 1823, stabilind prescripțiunea decenală, a deslăsat distincțiunile în zece, douăzeci, treizeci și patruzeci de ani ce cuprindeau legile vechi. Și oricare ar fi prețul ce-l atribuim conservării legilor vechi, bucuros le-am înlăturat, când trebuiau înlocuite printr'o dispozițiune pe care o considerăm cu drept cuvânt ca garanția cea mai bună a proprietăților private și în consecință drept zălogul cel mai sigur al prosperității viitoare a provinciei.

Ne-am referit deasemenea legilor generale ale Imperiului relativ la administrația bunurilor și lucrurilor destinate serviciului bisericeii și cultului divin, relativ la dispense de căsătorii din cauza apropierii gradului de rudenie și afinitate, în fine relativ la divorț.

Toate aceste diferite obiecte făcând parte din resortul legilor bisericeii, ni s'a părut indispensabil ca dispozițiunile ce o privesc să nu difere în Basarabia de legile în general adoptate sau de adoptat pentru restul Imperiului. Căci însuși interesul Bisericeii cere ca să fie în toată întinderea Rusiei uniformitate de principii pentru tot ceiace se raportă la diferite chestiuni pe care le-am expus. Această uniformitate de principii sub raportul cultului și a religiei, este de altfel o legătură mai mult care unește de Imperiu provinciile cari au aceeași religie, căci puterea ce o exercită ea se întinde mai departe de legile civile, și însuși conștiința este supusă regimului ei.

Iată în câteva cuvinte care sunt principiile ce ne-au condus în redactarea prezentei lucrări.

Pentru a o face folositoare și potrivită nevoilor pro-

vinciei căreia este destinată, a trebuit să avem în vedere persoanele în mâinile cărora codul urmează să fie dat. A trebuit să ne facem idee de starea magistraturei din provincie. Sub acest raport n'am putut decât să recunoaştem cu părere de rău, insuficienţa cunoştinţelor în materie de drept ce o întâlnim în clasele superioare a locuitorilor provinciei şi în general printre persoanele chemate la magistratură prin naşterea sau bogăţia lor. Prin urmare a trebuit să ne punem la nivelul celor destinaţi prin funcţiunile lor să servească de tălmăcitori de legi. A trebuit ca codul să fie nu numai regula după care urmează să se judece cauzele litigioase, dar încă şi mijlocul prin care trebuie să se instruiască judecătorii. Am fost deci constrânşi de a introduce în redactarea proiectului nostru de cod, multe idei elementare care par de prisos de altfel, dar care erau absolut indispensabile, avându-se în vedere localităţile. A trebuit să expunem această consideraţiune cu sinceritate, pentru ca intenţiunile în care lucrarea noastră a fost concepută să nu rămâe necunoscute autorităţii.

S'a prezentat în cursul lucrării noastre o chestiune delicată asupra căreia ne-am îndreptat toată atenţiunea noastră şi care credem că nu trebuie trecută sub tăcere. Am întâlnit în compilaţiunea legilor o instituţiune oarecare bazată pe legile vechi de origină, fie greacă, fie moldovenească şi care a obţinut sancţiunea usajului şi a timpului; dar această instituţiune putea fi contrară oarecum teoriei sănătoase a dreptului. Trebuia admisă în codul cel nou, sau trebuia proscrisă? Ne-am gândit că aci trebuie să distingem două nuanţe.

Instituţiunea în chestiune, dacă este cu totul arbitrară, produsul intrigei şi al corupţiei, rezultatul acestei

legislațiunii cerșită și vândută a Imperiului de Jos, de care am vorbit mai sus, în acest caz, fără îndoială că trebuie proscrisă (pag. 15).

Dar o instituțiune cât de străină ne pare, orcât de contrarie ar fi spiritului celei mai mari părți din legislațiunile moderne, dacă ea este mai întâi fondată pe vre-un principiu legal, dacă este compatibilă cu menținerea bunelor moravuri, în fine, dacă este veche și în general primită, ca să zicem așa, naturalizată în țară, într'un cuvânt, este admisibilă ca instituțiune:

- 1) legală,
- 2) morală,
- 3) națională.

În cazul când întrunește aceste trei însușiri, credem că trebuie menținută. Iată motivul. Codul Basarabiei trebuia să cuprindă legile și obiceiurile țării. Acestea au fost intențiunile Guvernului. Conformându-ne, ne-am adus aminte că nu era vorba de a da provinciei instituțiuni noi, cât de perfecte ar fi ele de altminteri, dar că trebuia adunate legile existente.

Aceste legi și obiceiuri trebuie însă să fie astfel, încât să fie demne de investirea sancțiunii Imperiale, și această condițiune arată linia de demarcațiune între legile admisibile și cele inadmisibile.

Ne explicăm ideia citând 2 exemple trase din legislațiunea țării.

Dreptul de succesiune în Basarabia se regulează încă astăzi după principiile stabilite de legea romană. Ne reamintim aci toate variațiunile ce le-a suferit dreptul de moștenire dela legea celor XII table până în timpul lui Iustinian, dela epoca când femeile erau excluse dela orice participație la împărșirea bunurilor ereditare

până la epocă când luminile răspândite de religia creștină au dat femeilor drepturile lor naturale și au făcut să dispară, în același timp deosebiri riguroase între drepturile de cogațiune și de agnațiune.

Dar aceste schimbări introduse pe neșimțite în legislațiunea veche, au lăsat o oarecare confuziune de idei, un fel de închinare spre dreptul strict de echitate care s'a comunicat la foarte multe legislațiuni moderne.

Sub acest raport nu ne-am putut împiedeca de a recunoaște superioritatea codului francez, mai simplu în sistemul său, mai ușor în aplicațiunea sa. Și cu toate acestea suntem foarte departe de a voi să-l adoptăm. Căci ar fi să turburăm ordinul de succesiune stabilit în această provincie, ar fi să rupem lanțul ce unește trecutul cu prezentul, care a transmis până astăzi proprietatea dela tată la fiu și care trebuie deasemenea s-o transmită generațiunilor viitoare.

Vom da acum un exemplu cu totul opus celui dintâi.

În materie de divorț, am găsit că de mulți ani s'a introdus în Principate obiceiul de a permite separațiunea soților cu o foarte mare ușurință, și aceasta pentru niște cauze pe cari legile civile nu le-au stabilit. Această ușurință a fost dusă așa de departe că redactorii primului proiect de cod n'au șovăit pentru a recunoaște, drept cauză legală de separațiune, pierderea averii survenită în persoana unuia din soți după contractarea căsătoriei.

Acest obicei, dacă e bine să-i dăm acest nume, trebuie oare să fie sancționat de noul cod? Noi am fost departe să credem așa ceva și aceasta exact după principiile expuse mai sus, fiindcă într'o societate bine organizată (licența) destrăbălarea moravurilor nu poate obține nici o dată putere de lege, iar uzanțele vițioase sunt

întotdeauna abuzuri, și ele nu dobândesc niciodată autoritatea unui obicei.

Noi știm că vor fi persoane cari ne vor adresa reproșul că cutare sau cutare instituțiune care făcea parte din dreptul moldovenesc și muntenesc n'a intrat în redactarea noului cod. Răspundem la aceasta: Basarabia a încetat de a face parte din Principate, este plasată sub imperiul legilor, ea își păstrează vechile sale instituțiuni și obiceiuri cât timp ele sunt compatibile cu principiile cari cărmuesc societățile bine organizate. Ea a fost nevoită să renunțe la rest și ne place să credem că ea a câștigat sub toate raporturile.

Nu contestăm că opiniunile pot fi împărțite, și că lucrarea noastră va fi judecată în două feluri. Unii vor judeca că ar fi trebuit *»să admitem totul!«*, alții ar vrea ca *»totul să fie înlăturat«*.

Socotim că pentru a rămâne credincioși datorilor noastre, n'a fost nevoie să ne dedăm nici uneia, nici altei din acele două opinii extreme. Am încercat să rămănem într'o justă mijlocie. Astfel credem că am conservat țării instituțiunile sale veritabile, degajându-le de tot ceiace corupțiunea îi adăugase arbitrar și ilegal, într'un cuvânt, de tot ceiace contribuia pentru a-i altera și denatura caracterul.

Un alt motiv care a fixat în special atențiunea noastră este necesitatea de a evita în redactarea legilor orice dispozițiune cu două sensuri sau contradictorie.

Reamintindu-ne aici ceiace am spus mai sus asupra izvoarelor de unde legile provinciei cu fost extrase, cineva se va convinge asupra dificultății de a evita antinomiile care trebuia să rezulte fireș'e dintr'o legislațiune care îmbrățișează 13 secole.

Cât timp provincia era unită cu Principatele, mai exista încă un mijloc de a decide cazurile dubioase și de a suplini nesiguranța legilor. Acest mijloc se găsea în autoritatea absolută a curților superioare de justiție. Sub acest raport, fiecare sentință pronunțată de Divanul Moldovei și al Munteniei, putea fi considerată ca o lege nouă. Remediul era atunci alături de rău. Arbitrariul tribunalelor înlocuia insuficiența legilor.

Astăzi; când Basarabia este pusă sub protecția unei administrațiuni regulate, această specie de arbitrariu a trebuit să dispară. Este deci, pentru două motive important de a forma un corp de legi statornice, care să se concorde între ele și care să împiedece cât mai mult posibil orice interpretațiune falșă sau pur arbitrară.

Această reflecție depinde direct de o altă observațiune tot atât de importantă pentru cunoștința stărei judiciare a provinciei. Credem că putem să o supunem aici aprecierii Autorității.

Nesiguranța legilor, despre care am vorbit mai sus, a produs nu numai o instabilitate a lucrurilor, dar încă o neliniște a spiritelor oamenilor, care a provocat litigii numeroase; căci legea, fiind aproape la fel favorabilă uneia sau celeilalte dintre părțile litigante, ele se găseau amândouă cu șanse de succes. Tribunalele la rândul lor gășind în legi și mai cu seama în precedente principii care militau la fel în favoarea și a unora și a altora au rămas în suspensie; de aici au decurs aceste sentințe diferite și adesea contradictorii despre care curțile de justiție în Basarabia ne-au dat din nenorocire multe exemple.

Redactarea codului civil este destinată a preveni cât mai mult posibil toate aceste inconveniente. Primul

său scop este de a pune proprietățile particulare sub garanția legilor. De aci totul intră în ordinea naturală pe care o reclaină interesul societății; de aci drepturile se găsesc aranjate ele însuși alături de datorii; speranța și dorința de a turbura proprietatea, încețază pentrucă nimica nu mai încurajază speranța de a o turbura, fără pedeapsă, și la adăpostul legilor, iar locuitorii pașnici se bucură de siguranța ce el acordă bunătatea Guvernământului.

Deci, aplicațiunea legilor nu mai este rezultatul unui capriciu sau a întâmplărei. Codul civil, pus la îndemâna tuturor aceloră cari vor să se instruiască, va ușura și încuraja studiul legilor. Oamenii cari, prin nașterea sau averea lor, sunt chemați la magistratură, se vor pregăti a îndeplini cu demnitate funcțiunile la care rangul lor îi designă. »In starea societății noastre este lucru prea fericit ca jurisprudența să formeze o știință care să poată fixa talentul, măgulă amorul propriu și desțeptă emulațiunea». O clasă întregă de oameni se devotează, prin urmare acestei științe și această clasă consacrată studiului legilor, oferă sfaturi și apărători cetățenilor cari n'ar putea să se dirijeze și să se apere ei însuși și astfel devine ca un seminar al magistraturei.

Tochmai această clasă de oameni, respectabilă prin profesinimea sa, folositoare prin lucrările sale și adeseori ilustră prin talentele sale, lipsește provinciei și în general este prea puțin cunoscută în țara noastră. Cu toate acestea, în mâinile ei este incredințat depozitul sacru al legilor; căci fără magistratură nu există legi. Și această lipsă devine de două ori mai apreciabilă într'o țară unde nu este decât ușor să abuzezi de credulitatea unui popor puțin instruit și doritor de gâl-

ceavă. De aceea, trebuie s-o spunem, *ignoranța judecătorilor și reaua credință a avocaților este cel mai mare flagel al țărilor cari merg spre civilizațiune.* Proprietatea nu este inviolabilă de cât atunci când răspândirea justiției este incredințată judecătorilor luminați și integri.

Dorim ca această epocă să nu fie prea departe de noi și suntem convinși că un mare pas va fi fost făcut, când codul va obține sancțiunea Imperială.

Punându-l azi sub ochii Ministerului, iar îndrăsnim să ne măgulim că am înlăturat toate imperfecțiunile care se leagă de o lucrare atât de vastă în totalitatea sa și atât de variată în părțile din care se compune. Dar chiar dacă această lucrare ar fi încă foarte departe de gradul de perfecțiune ce l-am fi dorit să-l atingă, publicațiunea codului, va fi totdeauna privită ca una din cele mai mari binefaceri de care Basarabia trebuie să fie recunoscătoare reginului ce o guvernează; și această binefacere va reaminti cuvintele solemne prin care Justinian consfinți legislațiunea ce a dat-o Imperiului său. »Maiestatea tronului, spune el în exordiuul Instituțiunilor sale, trebuie să strălucească nu numai prin fală armelor, dar mai trebuie să fie însoțită și de autoritatea legilor, pentru ca să cărmăneasă de o potrivă în timp de pace ca și în timp de războiu. Și Suveranul învingător în lupte, trebuie să gonească injustiția din statele sale, pentru ca să guverneze pe supușii săi cu sfîntenie tot așa de bine după cum el a pedepsit pe inamicii săi în urma victoriilor sale «¹⁾.

Prezintat de Manega, D-r în drept,

Baronul de Brunhoff.

1) Prooemium de confirmatione Institutionum.

Prefață la ediția din anul 1869

Senatorul consilier intim A. A. Sahmatov, în vederea extinderii reformei judiciare și asupra Basarabiei, și-a exprimat guvernatorului E. E. Gaugart din Basarabia, dorința de a se invita la redactarea legilor locale, cei mai buni juriști localnici. În consecință, invitații în acest scop pe tru ziua 27 Martie 1869, au aprobat următorul plan de lucru: 1) Înainte de toate să se aducă la cunoștință cari din legile locale ar urmă să fie supuse unei excluderi complete, ca fiind învechite, nediferite de cele generale rusești, sau că după lege ne mai fiind aplicabile în cauzele din acest ținut. 2) Legile găsite ca urmând a fi lăsate și pentru viitor, să fie împărțite între colabaratorii acestei lucrări, pe secțiuni, urmându-se sistemul volumului X de lege. 3) La fiecare secțiune: a) să se citeze textul original al legilor locale; b) să se explice cu ce sunt ele corespunzătoare sau necorespunzătoare legilor generale rusești și după cari considerente e de dorit sau ar fi necesar de a le păstra și pe viitor; c) să se întocmească într'o noua redactare un proiect cu textul însuși al legilor locale, în cazul când redactarea dinainte nu e îndeajuns de clară și definită și g) să se indice în care art. din Volum. X-lea, legea locală ar putea servi ca completare sau anexă și 4) Pe măsura prelucrării fiecărei secțiuni, să se procedeze la o nouă întrunire pentru desbaterea ei din toate punctele de vedere și corectare, în cazul când o atare ar fi necesară, după care secțiunile prelucrate în acest mod să fie înaintate spre cele cunite d-lui senator.

În ședințele următoare, pentru executarea acestui program, mai mult sau mai puțin, au luat parte activă: președinții și membrii tribunalelor locale penal, civil, co-

mercial și regional: prințul N. N. Teretelev, C. P. Artemovschi-Gulac, I. V. Cristi, A. M. Ralli, F. F. Crupenschi, A. X. Cervenvodali, C. I. Duncă și A. E. Treastovschi, procurorul regional V. N. Bateanov, primul consilier al administrației regionale M. C. Zazulin și avocații: N. F. Gorainov, R. S. Cohmanschi, D. R. Ratco, I. I. Tauschii, V. D. Fomov, C. P. Șumanschi, I. L. Jurcevschii și subsemnatul. S'a convenit a se începe cu cartea lui Armenopulo, cu condiția ca fiecare să noteze mai întâiu siagur—ce va găsi într'ansa după părerea lui în plus (netrebuincios), după care, aceste note personale să fie verificate în ședințe generale. În acelaș timp, sub denumire de legi învechite s'a convenit a se înțelege acelea cari tratează despre robi, emancipați, idolatrici, eunuci, eretici, precum și legile prin cari se determină drepturile femeii și atribuțiunile suveranității părintești, cari din punctul de vedere al vechimei clasice, nu mai sunt aplicabile în timpul de față. La categoria legilor nediferit: de cele generale rusești, s'a convenit a se încorpora numai acelea, cari chiar în detaliile mărunte de redactare nu se deosebesc de cele expuse în volum. X. În ce privește legile locale, cari după lege nu mai sunt aplicabile în cauzele din acest ținut, s'au repartizat la această categorie următoarele: 1) în primul rând, toate legile necivile în general (de stat, internaționale, canonice, militare, navale, penale, polițienești, financiare, de construcții și cele cari determină drepturile stărei materiale)—în virtutea exactă a art. 160 din partea II a Volum. X; 2) legile privitoare la ordinea de urmărire după obligațiunile de plată și despre vânzare de domenii prin licitație—în virtutea art. 1609 din partea II a Volum. X; 3) legile privitoare la înstrăinarea averii celor mici de vârstă în virtutea art. 277 din partea I a Volum. X (continuare la ediția anului 1868); 4) legile privitoare la prescripții, mijloacele ei de calculare pentru cei mici de vârstă—în virtutea Rescriptului din 28 Maiu 1823 și art. 213 din partea II a Volum. X; 5) legile asupra termenelor de răscumpărare și punere în posesie în virtutea opiniei consiliului de Stat sancționată la 3 Iulie 1842 (mai înainte în lege la art. 57); 6) legile privitoare la ordinea de ga-

rantare a dotei soției intrată în compunerea averii soțului în virtutea opiniei Consiliului de Stat, sancționată la 15 Decembrie 1847 (mai departe în lege art. 31) și în sfârșit al 7) legile privitoare la partea procesională și rituală a dreptului civil—în virtutea art. 1596 și ultimului art. dela partea II a volum. X.

Pe aceste baze generale, întrunindu-ne de câte două ori pe fiecare săptămână, sub președinția binevoitoare a șefului ținutului, noi am examinat întreagă carte a lui Armenopulo și am decis că din ea numai legile arătate mai jos își mai pot încă pastră aplicarea la procesele din acest ținut, iar toate celelalte, își pot deține doar o însemnătate istorică, în felul »Colecției noastre întregite de legi«. Nici vorbă că hotărârile noastre au fost date cu cea mai mare băgare de seamă; noi cu toții am fost pătrunși de conștiinciozitatea colosalei însemnătăți a lucrării, la care am avut meritul de a fi invitați; fiecare în mod conștiincios și-a dat partea sa de știință și experiență; cea mai mică discordanță se judecă cu atențiune și nu se rezolvă decât cu majoritate de voturi exprimate.

Când, așa dar, reviziurea cărței lui Armenopulo, făcută în comun, s'a terminat, eu mi-am luat asupra-mi greutatea de a aranja articolele culese din ea în ordinea părții I din volumul. X, de a le întovărăși cu legiferările corespunzătoare din cartea lui Donici, după care extrasul întocmit în această formă, să fie editat într'un volum separat, atât pentru a ușura colaboratorilor lucrării preluate, continuarea întocmirii legilor locale după programul arătat mai sus, cât și pentru ca viitoarele autorități judiciare și judecătorești, să nu fie împovărați prea mult în căutarea legilor locale, întrucât din citatele numai a acestei legi, e lesne de înțeles cât de nemulțumitoare și grea este această muncă și cât de mult și prețios timp s'ar cheltui pentru această operațiune. Mai înainte totuși de a începe propriu zis cu explicațiile de redactare, socot necesar de a menționa aci următorul fragment din articolul meu despre legile locale, tipărit în numărul 202 al ziarului »Buletinul Odesei«, din anul trecut, cu privire la

observațiunile aduse mie pe nedrept asupra lor, de un oarecare turist *)

Când eu m'am văzut nevoit a scrie această explicațiune, de sinceritatea căreia cred ca nimeni nu se va îndoi, nici nu-mi venise măcar în minte că tot mie, și așa de curând, va fi sortit rolul de redactor al legilor locale, într'o formă mai estetică. E ușor de înțeles bucuria cu care eu am procedat la alcătuirea acestei cărți; e ușor de înțeles că preocuparea mea de căpetenie constă în a exclude din ea tot ce eu însumi, în edițiile anterioare găsisem ca insuficient. Ca atare, mai înainte de toate, am citat textul legilor Armenopulo după vechiul original grecesc, care singurul se prezintă a fi obligator pentru judecăți la rezolvarea cauzelor locale și numai în foarte puține cazuri, mai mult pentru clarificarea legii, împreună cu acest text, sunt citate de mine în paranteze și variante din traducerea din greaca modernă. La fiecare lege s'a făcut o amănunțită mențiune de bază a cărței, titlului, paginei și paragrafului din edițiile Senatului, întrucât ediția din Chișinău a d-lui Popov e supraplină de erori și omisiuni. În fine, mai mult pentru că Volumul meu nu poartă un caracter oficial, toate legile locale sunt citate în el cu cea mai amănunțită exactitate și fără cea mai mică abatere delatextul original, așa că din acest punct de vedere, folosirea cu el prezintă o atât mai mare siguranță, întrucât la tipărirea lui s'au depus toate stăruințele pentru evitarea celor mai mici omisiuni.

El mai prezintă însă partea lui folositoare și importantă în cel mai înalt grad și anume: trebuie de observat că până în prezent, la noi, în practică, în cele mai multe cazuri s'a dat preferință volumului lui Armenopulo, de cât volumului lui Donici și aceasta atât prin faptul că volumul acestui din urmă posedă mai mult sistem de cât al celui dintâi, cât și pentru motivul că legile lui Donici cuprind un total de 115 pagini, pe când în volumul lui Armenopulo sunt 639 pagini. Pe lângă aceasta,

*) Am găsit ca inutil tipărirea acestui fragment, întrucât articolul în chestiune a fost introdus în întregime la anexa a doua a acestei ediții.

de oarece până în prezent nu s'a scos vre-o ediție în care atât unele cât și celelalte să fi fost expuse în mod paralel, nimeni n'a bănuț că între ele ar putea fi o esențială deosebire: credeau că Donici a grupat în mod conștiincios numai legiferările vechi și credeau cu atât mai mult, că Donici aproape fiecare din tezele sale și le întârea prin destul de detaliate invocări de surse, între care și pe volumul lui Armenopulo. În timpul de față se stabilește (art. 27, 43, 51, 53 și altele) că volumul lui Donici conține un mare număr de modificări fundamentale sau compozițiuni introduse de el însuși fără de nici o ezitare, ori pasagii bazate pe practica Tribunalelor Moldovenesti din 1814, neobligative pentru noi și departe de a ne servi ca exemplu. Această circumstanță, prezintă cu atât mai multă importanță, prin faptul că au fost cazuri când Senatul Dirigent clasă destul de justificat contradicțiunile dintre legile locale, ca "necomplete" și pe această bază aplică după litera art. 1606, partea II din volum. X, în cauzele noastre, în locul legilor indigene pe cele generale rusești.

Și acum, dela sine se naște întrebarea — dacă lucrarea lui Donici poate fi considerată de "lege", iar în caz de dezacord dintre aceste lucrări și volumul lui Armenopulo, dacă este în drept a se recunoaște că legile însuși sunt în contradicție.

Las deschisă această chestiune, voi fi însă foarte mulțumit, dacă volumul meu va conduce la rezolvarea ei, — e și timp deja.

Chișinău, 15 Iunie 1869.

A. Egunov.

LEGILE LOCALE BASARABENE

Pentru a se putea distinge în mod lămurit dispozițiile legale luate din Armenopol, de acelea luate din Donici, am arătat în paranteza 7, de unde anume dispozițiile sunt luate însemnând prin prescurtarea Arm., pe Armenopol, iar prin prescurtarea Don. pe Donici. Cifrele cari însoțesc cuvântul de Arm., când sunt în număr de trei, înseamnă: prima—*cartea*, a doua—*titlul*, a treia—*pagina*, după ediția senatorială din 1854; când însă sunt numai două cifre, atunci înseamnă că citația se face din cartea «diverse legiuri», prima cifră însemnând *titlul*, iar a doua *pagina*. Tot așa și cifrele adăugate pe lângă cuvântul Don., indică: prima *titlul*, a doua *paragraful*, după ediția din 1831.

Dispozițiuni generale

1. Cine va spune *parte* și nu specifică care anume, înseamnă jumătatea (Arm. 3—274).

2. Cuvântul *imediat* înseamnă trei zile; *timp mijlociu* înseamnă zece zile, sub *timp scurt*—se înțelege două luni (Arm. 3—276).

Dacă cineva spune că face *zilele acestea*, fără să spună în cât timp anume, atunci se înțelege în două zile (Arm. 3—273). Dacă este stabilită condiția că, cineva trebuie să facă ceva *zilele acestea*, atunci condiția trebuie îndeplinită în două sau în zece zile (după altă variantă «*intre două și zece*») (Arm. 3—276).

3. Sub cuvântul *restituire* (adică a restitui ceva cuiva) se înțelege și fructele, cu toate că despre aceasta nu se face anume mențiune (Arm. 2—257). Sub expresiunea *dare îndărăt*, trebuie să se înțeleagă și veniturile, cu toate că

nimic nu s'a spus despre aceasta. Restituitorul dă nu numai lucrul cerut, dar și toate drepturile și avantajele inerente aceluia lucru (Arm. 1—12—111). A restitui înseamnă a da nu numai lucrul în sine, pentru care a intervenit procesul, dar și toate accesoriile și fructele lui (Arm. 3—271). Dacă cineva a făgăduit a da lucrul, după cum se cuvine, atunci înseamnă că-l va da cu fructele lui (Arm. 3—274).

Drepturile și datoriile familiare

(partea I, Tom X, art. 119—179).

4. De oare ce toate fructele zestrei aparțin bărbatului apoi și toate greutățile casei este dator a le suporta. (Donici 33—17). Soțul n'are drept a cere dela socru restituirea cheltuelilor făcute de dânsul cu ocaziunea bolii soției, iar cheltuelile de înmormântare le poate cere dela socrul care a luat îndărăt zestrea. (Arm. 2—3—171). Cheltuelile de înmormântare se scad, ca datorie, din averea răposatului. (Don. 36—14). Mama nu poate cere restituirea banilor cheltuiți pentru hrana copiilor săi, dar are drept să ceară restituirea cheltuelilor făcute de ea cu folos pentru administrarea averii lor (Arm. 4—7—44). Casa și întreaga avere, care a rămas dela soț, vor rămânea în îngrijirea soției, iar copiii sub tutela sa (în caz când soțul prin testamentul său n'a ales un alt tutor, sau în caz când tutorul ales a refuzat tutela, în acest caz femeia va cere numirea unui alt tutor). Dacă femeia nu trece în a doua căsătorie, atunci administrând singură gospodăria, ea trebuie să se îngrijască de tot, după cum este datoria părinților: a educa bine pe copii, a-i căsători, a-i înzestra și a împărți moștenirea drept, rezervând și sie-și o parte ca a unui copil, din averea soțului; dacă însă femeia se va recăsători, atunci slobozi sunt copiii, din ori care pricină, a o părăsi și a relua întreaga avere pârintească din stăpânirea ei, lăsându-i pe lângă zestrea ei numai darurile de nuntă (Don. 30—12) Mama, care va voi să fie la sine pe copii săi, în caz când căsătoria este desfăcută prin moarte soțului, poate să-i ia, însă până nu s'a recăsătorit (Arm. 4—7—38).

5. Soția e slobodă de a se bucura, precum voește, de toate lucrurile rămase ei după testament în afară de zestre; ea poate chiar să le înstrăineze (Arm. 4—9—74). Lucrurile, afară de dotă, aduse de dânsa în casa bărbatului și cari sunt ale ei, cum și alte daruri primite de ea în timpul căsătoriei, e slobodă a le vinde sau a le dărui; iar soțul nu are acest drept decât cu consimțământul soției (Don 33—16). Dacă soțul va înstrăina ceva din lucrurile aduse de soție în casa sa, și cari îi aparțin, afară de dotă, apoi, în cazul chiar când înstrăinarea aceasta s'a făcut cu consimțământul ei și cu semnătura ei, ea nu va avea nici o valoare (Don. 33—33). Toate lucrurile, pe cari soția le-a avut, dar nu le-a înscris în foaia de zestre, și toate cele primite de dânsa în timpul căsătoriei și aflate în stăpânirea ei particulară, asemenea lucruri, dacă bărbatul le va înstrăina cu cunoștința și voința ei, dând ea consimțământ scris la aceasta, atunci, după desfacerea căsătoriei, soția nu mai poate cere îndărăt acele lucruri, sau a invoca în apărarea ei supunerea puterii maritale (Arm. 3—3—259).

6. După desfacerea căsătoriei, copiii, dacă vor fi, rămân în partea celui nevinovat, iar partea vinovată va fi datoare a se îngriji de hrana și cele necesare ale copiilor. (Don. 30—18). În caz de divorț, copiii rămân la acela din părinți care nu e cauza desfacerii căsătoriei (Arm. 4—7—38).

7. Acela care a înfiat o fată e dator a o înzestra (Don. 33—14). Infietorul unei fete e dator de a-i da o zestre din averea sa (Don. 33—2). Infietorul unui copil e dator să-i lase a patra parte din averea sa (Arm. 5—8—141). Dacă cine va va înfia pe un străin și nu va lăsa testament, atunci infiatul va moșteni egal cu copiii legitimi, iar dacă infietorul lăsând testament nu pomenește nimic despre infiat, atunci el nu poate să se opună. Dacă infiatul este o rudă descendentă, atunci infietorul este dator de a testa pentru acest infiat până la a patra parte din averea sa și dacă testament nu există, infiatul are drepturi legale depline, ca acele rezervate copiilor legitimi (Don. 36—5).

V â r s t a

(partea, I, Tom. X, art. 213—224)

8. Prin minori se înțelege bărbatul până la 14 ani și femeia până la 12 ani dela naștere, până atunci ei se găsesc sub cărmuirea tutorilor. Ori-ce ar porunci minorul fără permisiunea tutorului nu este permis (Arm. 1—12—99). Bărbatul până la 14 ani dela naștere se numește după lege minor, iar femeia până la 12 ani; în acea vârstă minorul, fiind orfan și sub tutelă, nimic nu poate întreprinde fără tutor și tot ce face nu-i este opozabil (Don. 29—1). Dacă femeia va pieri în naufragiu în același an cu un copil de un an, se va considera că copilul a murit înaintea mamei, iar dacă copilul a fost major, atunci se va considera că mama a murit înaintea copilului (Arm. 1—9—92). Persoanele de sex bărbătesc, pot să testeze după împlinirea de 14 ani dela naștere, iar de sex femeesc după împlinirea de 12 ani (Arm. 5—1—91). Minorul de sex masculin, ajungând la vârsta de 14 ani, poate să facă testament care se va considera de valabil (Arm. 1—12—101). Cel care a ajuns mai mult de 14 ani, precum și cea care a ajuns mai mult de 12 ani, pot testa și testamentul lor va fi valabil, chiar dacă s'a scris cu o zi înaintea arătătorilor vârste (Don. 35—10).

9. Dela 14 și până la 25 ani dela naștere (femeia și bărbatul), se numesc nevrâstnici și ca atare se găsesc sub conducerea tutorului și fără permisiunea lui nimic nu pot face (Arm. 1—12—99). Minorul dela 14 și până la 25 ani, se numește nevrâstnic, în care timp se află sub conducerea tutorului, și tot ce va face fără știința și dorința tutorului și în ceiace rezultă pentru sine pagubă, poate în urmă să întoarcă în folosul său (Don. 29—2). Dacă nevrâstnicul va vinde sau va dărui ceva din averea sa fără consimțământul tutorului, actul lui nu are putere (Arm. 1—12—105). Dacă până la vârsta de 25 ani, nevrâstnicul va vinde, dărui sau într'un alt fel va dispune de ceva, apoi el are drept în urmă a schimba în folosul său acea dispoziție și a începe din nou procesul, a revizui împărțiala, vânzarea, și celelalte (Arm. 1—12—99). Fiul, care se află sub puterea părin-

tească, nu poate dărui chiar din ceiace a agonisit singur în alt mod de cât cu permisiunea părinților săi (Don. 24—11). Cine, având mai puțin de 25 ani, va dărui logodnicei sale daruri în timpul tratativelor, acela nu va putea să le ceară îndărăt sub motivul nevrâstniciei. (Arm. 4—3—12). Vânzarea pe preț de nimic sau mai mic decât jumătatea prețului adevărat este nulă, dacă este vorba de un nevrâstnic (Don. 11—16). Se socotește vrâstnic acela care a împlinit 25 ani dela naștere. (Arm. 1—12—103).

10. Minorilor nu li se vor dà satisfacție în orice caz fără excepțiune, dar numai când-au suferit o leziune, sau au luat asupra lor o obligațiune din propria greșală, sau înșelați de alții (Arm. 1—12—107). Nu tot ce a făcut nevrâstnicul se anulează; dar numai aceea ce vădit a fost făcut din înșelăciune sau din o mare lipsă de precauțiune. (Arm. 1—12—108). În ceea ce privește vânzarea, cumpărarea, schimbul, făcute de nevrâstnic în dauna sa, dacă în urmă se constată dauna sau obida lui, atunci el poate, sub motivul nevrâstniciei, după ajungerea la vârsta legiuită, să intențeze acțiune în interval de 4 ani, în care caz are protecțiunea legii (Don. 29—3). Când minorul va vinde un câmp, primește prețul vinzării și declarând ca s'a înșelat, voește să ia înapoi ceiace vânduse, și-l va luă îndărăt, atunci el nu este obligat să restituie prețul primit, dacă nu a avut nici un profit dela el, sau dacă cel ce întoarce lucrul a stabilit ceva referitor la aceasta. Dacă însă minorul a avut profit dela prețul primit, atunci el trebuie să-l restituie cumpărătorului. (Arm. 1—12—5)

T u t e l a

(Partea I, Tom X, art. 262—297)

11. Când tatăl prin testament a numit un tutor, atunci rudele de aproape nu se vor putea opune acestei numiri (Don. 28—7). Tutorul este dator a îngriji de averea minorului, întocmai ca de a sa proprie (Don. 28—2). Când după moartea bărbatului vor rămâne copii, atunci ei sunt supuși tutelei mamei, dacă dânsa nu se va recăsători (Arm.

1—13—112). Mama, fără împiedicare, are tutela asupra copiilor săi, cu toate acestea dacă ea va trece în a doua căsătorie, se va înlătură imediat dela tutelă (Arm. 5—11—195). Mama devine tutoarea minorilor, dacă n'a contractat o altă căsătorie, iar după moartea sa devine tutor bunicul sau bunica (Don. 28—4). Dacă mama, fiind tutoarea copiilor minori, va voi să contracteze o nouă căsătorie și nu va cere numirea unui alt tutor, căruia să-i deie socoteală și să plătească tot ce este datoare, atunci ea ipotechează averea sa și a aceluia cu care s'a căsătorit copiilor săi, și dacă unul din acești copii va muri minor, ea nu-l va moșteni, chiar dacă tata lui ar fi încuviințat aceasta prin testament (Arm. 4—7—39). Dacă mama, care va avea tutela copiilor, va contractă, contrariu făgăduelii sale, o a doua căsătorie și nu va cere prealabil numirea unui alt tutor asupra copiilor și nu-i remite acestuia socoteli amănunțite, atunci averea și celui de al doilea soț al ei va fi supusă urmării (Arm. 5—11—195). În caz când mama a primit asupra sa tutela copiilor, luând hotărîrea de a nu mai contractă a doua căsătorie și apoi va îndrăzni să se căsătorească, înainte de a cere tutori pentru copiii săi și înainte de a da pe seama tutorului tot ce aparține copiilor de la tatăl lor, în acest caz nu numai întreaga sa avere, dar și averea întreagă a fostului ei soț, va rămâne zălog pentru garantarea averii copiilor, rămasă dela tatăl lor, iar legea o oprește de a moșteni pe fiul ei mort, minor ¹⁾ (Don. 37—6).

12. Dacă tutorul va da banii minorilor la dobândă, dobânda de două luni dintr'un an, va fi a lui; în caz dacă va pierde această dobândă, paguba lui va fi (Don. 28—11). Pentru pagube de forță majoră întâmplare în averea orfanicească, nu vor fi răspunzători tutorii, așa de pildă pentru epizootie, incendiu, inundație, etc., căci dacă a condus cum

¹⁾ Armenopol explică că în dispozițiile referitoare la succesiune «sub cuvântul de fiice niciodată nu se înțelege și fiul, din contră, sub cuvântul de fii se înțelege și fiicele cîci «denumirea mai importanță de fiu, cuprinde în sine și denumirea mai puțin importanță la fiică» (Arm. 5—10—175). Trebuie de observat pe lângă această, că în legile locale, sub cuvântul de părinți se înțelege totodată și mama, sau din contră, sub cuvântul părinți se înțelege toți ascendenții, în genere, iar sub cuvântul de copii se înțelege toți descendenții.

trebuiește averea orfanicească, el nu este vinovat pentru pierderile pricinuite din vre-una din arătatele nenorociri (Arm. 1—12—108). Când tutorul va micșorâ cu cumpătare cheltuelile pentru întreținerea minorilor, facute din venituri, va putea cere restituirea cheltuelilor făcute din partea sa pentru educația bună a minorului și pentru îmbunătățirea averei spre folosul vădit al minorului (Don. 28—10).

13. Tutorul n'are voie să cumpere un lucru care aparține orfanului, asemenea n'are voie s'o facă nici curatorul, nici mandatarul orfanului (Arm. 3—3—252). Tutorul nu poate cumpără averea minorului, asemenea nici curatorul (Arm. 5—11—192). Tutorul nu poate cumpără lucrurile minorului (Don. 10—6). Nici tutorul nu poate cumpără din averile minorului, nici curatorul (Don. 28—13), dar dacă lucrurile se vor pune în vânzare la mezat, atunci el poate, la licitațiune să urce prețul vânzării; dacă un alt amator va dâ același preț ca și tutorul, atunci va fi preferit acestuia, iar dacă nimeni nu va urcâ prețul, atunci slobod va fi tutorul să-l urce și să facă cumpărarea, plătiind banii gata imediat; dacă altfel va face, va plăti indoit (Don. 28—19). În nota 2-a la art. 277, partea I, vol. X, după contin. 1863, se spune: „Rânduelile despre vânzarea averilor minorilor, astfel cum sunt expuse în colecția legilor, se aplică și în Basarabia”. Comp. art. 277, punctul 3, din aceeași parte, vol X, după contin. 1868.

Dreptul de proprietate

(Partea I, tom. X, art. 420—431, 3; 543—556).

14. Femeea are drept de a vinde, cumpără, dârui și, cu un cuvânt, a dispune după voia sa de tot ce a primit ea în socoteala zestrei și de toate celalte daruri (Arm. 1—13—116).

15. Când cineva câștigă ori unde un teren prin aluviune, atunci dânsul devine stăpânul acestui teren (Arm. 2—1—156). Când vre-un râu, ce curge pe marginea proprietății cuiva, treptat începe să-și schimbe albia și prin depunere de pământ, face să crească moșia, atunci

această crește redevine proprietatea stăpânului moșiei. Dar dacă râul va părăsi brusc albia sa și, eșind dintr'însa, va cuprinde o parte din pământul altei moșii, atunci partea copleșită va rămâne totuși proprietatea moșiei din care a fost ruptă (Don. 26—1). Dacă râul, care desparte două câmpuri, încetul cu încetul și pe nesimțite, va depune pământ, măbind moșia mea, așa că nu se va putea determina cantitatea pământului și timpul când s'a făcut creșterea, atunci pământul acesta al meu va fi. Dar dacă în chip silnic și prin acțiunea apei de odată este ruptă o parte însemnată din moșia ta și este alipită la a mea, așa că se va putea vedea cantitatea pământului alipit, atunci tu vei rămâne stăpân asupra acestui pământ, căci aceasta s'a făcut nu în mod neobservabil (Arm. 2—1—157). Dacă râul care desparte două câmpuri, treptat și fără a se observa, aduce pământ la câmpul meu, astfel că nimeni să nu poată ști cât pământ și în care timp a fost adăugat, atunci eu devin proprietarul pământului alipit. Dacă prin puterea și acțiunea râului a fost ruptă din câmpul tău o parte și adusă la câmpul meu, astfel că se poate vedea cât pământ s'a adăugat, în asemenea caz, tu rămâi proprietarul lui, căci, aceasta s'a făcut în mod vizibil (Arm. 2—4—214).

16. Dacă pe câmp, sau într'o casă lăsată mie în amanet, voi găsi o comoară, atunci, o parte ¹⁾ din comoară sunt dator a o da datornicului, iar restul, chiar dacă voi fi primit datoria, nu-l remiți și rămâne proprietatea mea bună.

Dreptul la avere străină

(Partea I, tom. X, art. 433—466)

17. Vecinii n'au drept a face lucrări pe urma cărora, iazurile se pot mări s'au micșora (Arm. 2—4—211). Dacă apa care curge dela moară, aduce stricăciuni câmpurilor, viilor sau livezilor, atunci proprietarul morii este obligat a răspunde de daune, în caz contrariu, moara să nu mai

¹⁾ Aplicând la ace-stă expresiune legea din paragraful I, prin »parte» trebuie să înțelegem jumătate.

lucreze. Dacă proprietarii câmpurilor, nu voi voi ca apa să se scurgă prin moșiile lor, slobozi sunt a o popri. (Arm. 6—14—253). Dacă apa, curgând pe pământul cuiva îi face stricăciuni, și el rădică stăvilar, îndreptând curentul apei spre proprietatea altuia, făcându-i prin această daune, atunci se va lăsa apa în cursul ei dinainte, iar cel ce a stăvilit-o, va avea să desfacă stăvilarul, oricât apa i-ar cășuna daune (Arm. 2—4—210).

Când scurgă a. ele unei case se scurg în curtea vecinului, sau am vre-o fereastră în curtea vecinului, atunci curtea vecinului va fi supusă mie (Arm. 1—9—89). Dacă mai mulți au o casă comună, care învechindu-se, începe a se ruina și nu se înțeleg între ei în privința refacerii casei, dar numai unul din ei reface casa cu cheltuelile sale, atunci se cuvine aceluia, sau să-și ia înapoi toate cheltuelile sale, sau în termen de patru luni, după refacerea casei, să primească procente pentru acest timp; după trecerea însă a termenului de patru luni, el are dreptul de a cere toate cheltuelile sale, și dacă nu se înțeleg ca să i le plătească lui, atunci el are dreptul, în puterea legii, a lua în stăpânirea sa casa refăcută.—pentru aceasta i se dă și termen de patru luni (Arm. 3—10—341).

Dreptul de a stăpâni și de a se folosi

(Partea I, tom X; art. 513—540)

19. Posesiunea de bună credință înseamnă când cineva stăpânește un lucru considerându-l ca al său în suflet și conștiință curată (Don. 9—30). A stăpâni un lucru cu bună credință, înseamnă când stăpânitorul în conștiință și fără cea mai mică îndoielă, este încredințat că acel lucru îi aparține lui și că acela care mai înainte îl avea i l'a transmis cu bună dreptate, și când stăpânitorul nu bănuiește că a fost sau pot vr'olată să fie contestații cu privire la acel lucru (Don. 9—7). A stăpâni un lucru cu rea credință, înseamnă că stăpânitorul se îndoiește dacă lucrul îi aparține lui și dacă după dreptate i-a fost lui cedat de fostul stăpânitor și nu va avea cu dânsul în urmă discuțiuni în

privința proprietății lucrului, sau când el știe că există, sau că au fost măcar un singur moment contestații judecătorești în privința lucrului (Don. 9—9). Cel ce a plătit prețul nu este socotit stăpânitor de rea credință (Arm. 2—4—217). Cine a cumpărat un lucru dela altul care-l stăpânește cu rea credință, crezând că lucrul într'a devăr îi aparține lui, acela poate să se folosească de stăpânirea lucrului (Arm. 3—3—255). Cine cu bună credință a cumpărat un lucru și în urmă află că eră străin și face construcție pe acel loc, nu primește înapoi cece a cheltuit; dar poate să-și rădice construcția fără să pricinuiască daune proprietarului locului (Arm. 2—4—21). Cine a cumpărat un lucru cunoscând că este străin, acela ni iodată nu poate fi proprietarul lui; dacă însă nu cunoaște aceasta, atunci el se folosește de stăpânirea lucrului, iar vânzătorul trebuie să se judece cu proprietarul acelui lucru (Arm. 3—3—252). Când cineva cere averea sa care să găsește în stăpânirea altuia, atunci procesul trebuie îndreptat nu în contra vânzătorului aversei străine, ci în contra cumpărătorului care se folosește de acea avere și cumpărătorul nu poate la cererea proprietarului lucrului să răspundă, ca acesta să se adreseze vânzătorului, căci el (cumpărătorul), iar nu vânzătorul să folosește de lucru (Arm. 1—3—32). Cel ce are dreptul de a cere un lucru care i se cuvine lui din succesiune, poate să introducă proces pentru lucrul său și în contra cumpărătorului lucrului (Don. 35—25). Veniturile primite de cineva de pe moșia dată lui în stăpânire, în baza unei sentințe judecătorești, nu pot fi cerute înapoi (Arm. 1—3—38). Atât timp cât cineva stăpânește în mod legal un lucru străin, el poate să culeagă fructele și veniturile pe care le poate detașa fără a vătăma lucrul; căci el nu este proprietar deplin asupra lucrului (Don. 9—3).

Dreptul de a contracta

(Partea I, tom X, art. 568—573)

20. Dacă majorul, după ce a încheiat un contract, va zice că a fost indus în eroare, zisele lui nu se țin în seamă

(Arm. 1—10—96). Numai atunci poate cineva se renunța la un contract încheiat, când va dovedi că drepturile lui au fost mistificate de partea protivnică sau de rudele ei (Don. 18—5). Dacă se va constata că în condițiile stipulate s'a făcut o greșeală, din care cauză persoana înșelată s'a lipsit mai mult de jumătate din prețul convenit, atunci acea persoană va avea drept la restituirea prețului deplin. Iar dacă se va dovedi că greșeala înadins pentru a înșelă s'a făcut, în asemenea caz condiția stipulată poate fi desființată, însă dacă partea înșelată, nu va voi aceasta, atunci va fi în dreptul ei să ceară o plată pentru completarea prețului convenit (Don. 10—5). Cine caută a viola condiția și contractul încheiat de bună voie de el, face, prin aceasta neeficace orice acțiune ar putea el să aibă, și va plăti condamnarea stipulată pentru neindeplinirea condițiunii și învoielii; afară de aceasta, va pierde dreptul de a stăpâni lucrul pentru care s'a învoit și acel lucru va rămâne în folosul părții protivnice (Arm. 1—10—95). Dacă însă la îndeplinirea condițiunii stipulate mă împiedică chiar persoana în folosul căreia condiția trebuie îndeplinită, atunci se va considera că condițiunea a fost îndeplinită (Arm. 2—255).

Dreptul de despăgubire pentru vătămare și daune

(Partea I, tom. X, art. 574 și 609—689)

21. Posesorul de rea credință este dator a restitui nu numai însuși lucrul și fructele culese de el, ba chiar și acele fructe pe care le-ar fi putut, dar nu s'a îngrijit să le culegă din timpul începerei acțiunii. La cererea moștenirii, trebuie să se socotească și fructele obținute până la începutul acțiunii (Arm. 2—1—151). Posesorul de rea credință, restituie toate fructele primite de el pe tot timpul cât a stăpânit lucrul (Don. 26—4). Cine a cumpărat vre-un lucru cu rea credință, va remite îndărăt lucrul cu toate fructele percepute (Don. 12—4). Cine a cumpărat moșie dela unul care nu era stăpânul moșiei și despre aceasta va fi încunoștințat de stăpânul adevărat pentru ca să nu facă acea cumpărare, acela este dator a restitui moșia cu toate

fructele ei pe timpul stăpânirii sale (Don. 12—1). Dacă cineva se folosește de moșie străină, stăpânind-o prin siluire, sau prin oarecare motiv nedrept, acela trebuie să deie înapoi și veniturile primite dela acea moșie și întreținere dela ele nu primește (Arm. 1—3—38). Posesorul de rea credință a unei case străine, va înapoiă casa cu toate acarelele și îmbunătățirile făcute de dânsul, fără a avea drept la vre-o despăgubire pentru cheltuelile sale (Arm. 2—1—158). Cine va stăpâni o casă cu rea credință fără închiriere, acela va restitui casa înapoi împreună cu banii primiți pentru închiriere, precum și va plăti pentru toate stricăciunile făcute (Don. 15—18). Posesorul de rea credință al vre-unei moșteniri care aparține altuia, este dator nu numai a înapoiă moștenirea în starea în care a fost acea moștenire în momentul când dânsul s'a făcut stăpân pe ea, dar și toate fructele ce a adunat sau a putut să adune, și pentru cea mai mică greșală va avea a răspunde, iar dacă moștenirea a fost în bani, va plăti și toata dobânda lor (Don. 36—15). Posesorul de rea credință al moștenirii străine răspunde de toate și chiar de cea mai mică greșală; el va plăti fructele și fructele fructului, nimic nu se va lua în vedere fie că, apărându-se va zice că lucrul a eșit din stăpânirea sa, sau că cu siluire s'a luat dela dânsul, el pentru toate este dator a da asigurare și a prezintă garanție, adică dacă este avut să dea zalog averea, iar dacă nu, chezășie (Don. 35—25).

22. Posesorul de bună credință primește fructele lucrului ca fiind proprietatea lui chiar dacă nu a semănat dânsul (Arm. 2—1—151). Asemenea laptele, lâna și părul sau prășila vitelor, aparțin posesorului de bună credință (Arm. 2—1—150). Cine posedă cu bună credință un lucru oarecare, acela capătă fructele lui de mai înainte începerei acțiunii, iar nu acela care va urma după aceasta (Don. 26—4). Dacă posesorul de bună credință al unui câmp, după ce a semănat și înainte de culegerea fructelor, află că câmpul este străin, fructele se cuvin lui ca unui stăpânitor de bună credință (Arm. 2—1—151). Posesorul de bună credință când va înapoiă câmpul, n'are voie a

cere cheltuelile ce a făcut, afară numai dacă a făcut oarecare adausuri, ținând seamă de cantitatea fructelor obținute înainte de începerea acțiunii (Arm. 2—1—150). Cine a stăpânit o casă străină cu bună credință, acela o va remite cu chiria și accesoriile, iar cheltuelile nu le va primi, afară numai dacă ele au fost indispensabile, căci tot ceia ce este necesar pentru casă, și nu vatămă starea ei anterioară, posesorul poate lua înapoi (Arm. 2—1—149). Posesorii de bună credință a unei moșteniri străine, trebuie să restituie moștenirea în acea stare în care se găsește în momentul acțiunii, ei nu vor remite fructele și nici vor răspunde pentru greșeli făcute (Don. 36—15). Când se cere un lucru aparținând cuiva din moștenire, dela stăpânitorul de bună sau de rea credință a acelui lucru, se cer și fructele lui, dar cu următoarea distincțiune: a) posesorul de bună credință primește înapoi cheltuelile făcute de el pentru îmbunătățirea lucrului; b) posesorul de bună credință a lucrului, nu este supus răspunderii, dacă lucrul se pierde din întâmplare, înainte de începerea acțiunii; c) fructele și dobânzile ce a ridicat înaintea începerii judecării și a cheltuit pentru trebuințele sale vor rămănea ale lui, iar nicidecum fructele cari se găsesc în ființă precum: recolta, bucate adunate în hambare și coșare, dobânda bani, or neprimiți încă, prăsila vitelor; d) el nu este culpabil de asemenea pentru slabă îngrijire despre conservarea lucrului; e) dacă se va întâmplă că lucrul s'a vândut înainte ca judecata să fi început, el va răspunde numai pentru prețul cât costă lucrul, iar nicidecum și pentru dobânda banilor (comp. legea 19). De asemenea și datoriile atribuite altuia din moștenire, dacă posesorul de bună credință a izbutit a le încasa, se vor încasa celui în drept (Don. 35—25).

23. Dacă cineva va construi deasupra casei mele o locuință, eu voi fi proprietarul acestei locuințe și cine va construi casa din materialul altuia pe pământul său, acela va deveni stăpânul casei și va plăti numai prețul materialului, căci casa aparține numai stăpânului pământului (Arm. 2—1—156). Dacă cineva va construi casă pe loc străin sau alte construcțiuni sub pământ, fără a avea pentru

aceasta invoială cu stăpânul locului, acesta din urmă se va face stăpânul construcțiilor și va răspunde celui dintâiu pentru cheltuelile făcute, sau construcțiile se vor dărâma și materialul se va ridica de constructor (Don. 26—2). Cel care va construi casă pe pământul altuia, sau va sădi vie, va semăna sau altceva va face, va pierde lucrul și nici chiar nu va primi înapoi cheltuelile făcute. Cine sădește ceva pe locul altuia, pierde împreună cu locul, și ceeace a sădit. Dacă cineva a construit pe loc străin casă din lemnul său, atunci proprietarul locului va fi stăpân și asupra casei, cu material cu tot, și cel ce a construit nu poate să înceapă acțiune referitoare la prețul materialului (Arm. 6—14—252).

Cel ce a semănat pe câmpul altuia, n'are voie să ceară restituirea seminței, dacă câmpul i s'a luat (Arm. 2—1—160).

Plugarul care lucrează câmpul său, nu va face brazdă peste hotarul vecinului său; și care va lucra peste hotar și va tăia câmpul vecinului, acela, dacă a făcut-o când a arat, va pierde munca sa, dacă a semănat, va pierde recolta și munca și bucatele. Dacă plugarul fără știrea stăpânului va ară câmpul, sau va semăna, nu va primi nimic pentru munca sa, nici sămânța ce a semănat nu i se va înapoia (Arm. 6—14—236). Dacă cineva va semăna sau va sădi pe moșia altuia fără voia stăpânului, atunci recolta și bucatele ale stăpânului terenului vor rămânea, căci acelea din pământ au crescut (Don. 26—3).

Dacă cineva a sădit pe pământul altuia vie ¹⁾ sau pomi și va voi să vândă plantația, atunci este dator să înștiințeze pe stăpânul locului prin martori de credință cât l-a costat sădirea, iar dacă stăpânul nu va voi s'o cumpere, atunci, după ce vor trece două luni, săditorul va fi slobod să vândă altuia și stăpânul locului silit va fi să primească pe cumpărător (Arm. 3—3—271).

24. Dacă cineva a făcut ceva din material străin, și dacă obiectul făcut poate fi transformat în material primitiv din care a fost alcătuit, atunci stăpânul materia-

¹⁾ Dar pe un pământ care se găsește în folosință emfiteotecară a aceluia care a semănat, căci însuși această lege este intitulată la Armeanopol: „Despre Emfiteoză”.

lului rămâne și stăpânul lucrului făcut; în cazul contrar, acel care a dat materialului o formă deosebită, rămâne stăpânul lui. Dar dacă eu am făcut ceva din materialul tău și al meu împreună, atunci produsul aparține mie căci eu nu numai am întrebuițat în acel produs muncă și cheltueli, dar am pus de la mine și o parte din material (Arm 2—1—154). Când cineva, din material străin, face o alcătuire sau intruchipare care nu poate fi descompusă sau desmembrată, fără vătămarea materialului, atunci acela va plăti materialul și lucrul va rămâne proprietatea lui; dacă însă este posibilitate de a readuce materialul în starea lui primitivă, atunci va pierde munca pusă la intruchiparea lucrului (Don. 26—5).

La dispută asupra tablourilor, scândura străină urmează pictura și pictorul tabloului devine stăpânul scândurei străine (Arm 2—1—157). Dacă cineva desemnează un chip pe scândură străină, atunci în cazul când desemnul este mai valoros, chipul rămâne proprietatea stăpânului său, iar pentru scândură el va plăti (Don. 26—6). Dacă chipul este făcut cu bună credință (fără înșelăciune), atunci cel ce l-a lucrat poate cere răsplata pentru cheltueli și munca sa; dacă însă este făcut cu rea credință (intentionat), atunci stăpânul nu va plăti nimic, nici pentru muncă, nici pentru cheltueli. Când cineva ia material străin cu rea credință pentru alcătuirea unui lucru, sau pentru construirea unei case, atunci dacă stăpânul materialului îl dovedește că el a avut cunoștință că materialul a fost străin, iar în același timp stabilește că singur nu a avut cunoștință când materialul i-a fost luat, atunci poate începe acțiune de furt și a cere îndoit; în cazul însă când stăpânul materialului a avut cunoștință și a tăcut, atunci va primi alt material în locul celui ce i s'a luat (Don. 26—5).

D ă r u i a l a

(Partea I, tom. X, art. 967—993)

25. Darul unui nevrâstnic și al unuia neîntreg la minte nu are putere (Don. 24—6).

Asemenea, dacă cineva neavând copii va face dar altuia, iar apoi va avea copii, darul se desființează (Don. 24—8). Dacă cineva va dărui vreun lucru oarecare fără condițiuni, acela nu poate în urmă a se judeca pentru a face asemenea condiții, iar darul rămâne temeinic (Don. 24—4). Dacă cineva va dărui altuia și va trimite lui darul, iar până la primirea sa donatorul va muri, atunci donatarul nu va avea drept a lua darul. (Arm. 3—1—243). Când cineva dăruiind cuiva vreun lucru mișcător și în acelaș ceas îl va da în mâna donatarului, și i-l va lăsa în stăpânire lucrul, acel dar este temeinic și nu poate fi răsturnat, afară numai din motive grave de ingratitude a aceluia care a primit darul (Don. 24—3). Darul între soți nu are putere legală (Arm. 4—11—78). Orice dar făcut între soți, în caz de moarte, are putere legală și se întărește (Arm. 4—11—80). Darul făcut de soț soției, sau de această aceluia sub condiția morții, după moartea dăruitorului rămâne în deplină putere și se separă din averea mortului întocmai ca o datorie. (Don. 38—11). Darurile, în caz de moarte, între soți, au toată puterea, chiar dacă sunt făcute fără înscris, astfel că după moartea dăruitorului se câștigă stăpânirea asupra lucrului; cu toate acestea, dacă se întâmplă divorț, darul acesta nu se ține în seamă (Don. 38—6). Darurile date cu limbă de moarte, se capătă după moartea dăruitorului (Don. 24—4). Dacă cineva a dărui ceva logodnicei, pentru ca dânsa să se folosească ca dar după căsătorie, apoi acest dar nu este valabil, căci existența lui este amânată până în vremea căsătoriei, iar darurile între soți n'au putere legală. (Arm. 4—3—12). Dacă darul se va face chiar în ziua nunței, atunci se va vedea unde a fost femeea și în ce anume loc s'a făcut darul: dacă este făcut în casa ei, atunci este prezumția că darul este dat logodnicei, dacă este dat în casele bărbatului, prezumția este că este dat soției (Arm. 4—3—13). Tot ce logodnicul dăruiește părinților logodnicei, pentru săvârșirea nunței, se ia înapoi dacă nunta nu a avut loc (Arm. 4—3—12). Darurile, înaintea nunței, intră imediat în proprietatea donatarului, cu aceea însă că în caz de

nesăvârșirea nunței, ele se anulează (Arm. 4—3—11). Darurile dinaintea căsătoriei sunt valabile, precum și cele făgăduite înainte de căsătorie și date după căsătorie (Don. 32—1). Darul făcut de către socru și soacră logodnicei sau ginerelui, nu se întorc sub nici un cuvânt îndărăt după desfacerea căsătoriei (Arm. 4—3—13). Darurile din partea socrilor sunt bine daruite (Don. 32—2). Cine dăruind lucruri nevestei sale, nu i le-a transmis anume ci va arăta că le-a primit în socoteala zestre, acela nu este dator nimic a restitui. Dacă mirele, care n'a primit zestre, va voi să constituie miresei o zestre din partea sa și va dăruia aceleia care are să devină soția sa diferite lucruri, pe cari în urmă le va primi dela ea drept zestre, atunci darul mirelui se socotește valabil, căci darul a fost făcut înaintea căsătoriei, și lucrurile date drept zestre se întăresc întocmai ca acelea aduse de logodnică (Arm. 4—3—11). Dacă mirele logodit va dăruia lucruri logodnicei sale și ea după încheierea căsătoriei le va aduce în casa soțului, acesta nu este în drept a înstrăina acele lucruri întrucât ele sunt proprietatea femeii (Don. 32—6). Dacă darurile făcute înaintea căsătoriei se vor compune din avere nemiscătoare, atunci soțul nu o poate înstrăina, iar dacă constă din bani sau alte bunuri mișcătoare, și soțul le-a întrebuințat pentru ale sale trebuințe, atunci femeia niciodată nu poate să fie lipsită de ele, afară numai de cazul când se va dovedi că acele lucruri au fost amanetate mai dinainte creditorilor. (Don. 32—4).

26. Dacă cel care a primit darul se va arăta ingrât față cu dăruitorul și-l va calomnia, sau îl va băjocori, sau va ridica mâna asupra sa, sau îi va face o daună, sau se va gândi măcar a atentă asupra vieții sale, sau va refuză de a-i plăti cele convenite prin scris sau fără înscris pe când s'a făcut darul,—dacă unul din aceste fapte va face și această în fața judecății se va dovedi, atunci darul se va remite îndărăt (Arm. 3—2—245). Când cineva se va arăta ingrât, sau va face pără, sau va băjocori, tare sau va necinsti pe bine voitorul său, sau va ridică asupra sa mâna, îi va face un rău mare, sau se va dovedi că a atentat la

viața sa, sau nu va ține condițiunea scrisă sau nescrisă luată la stabilirea darului, atunci i se va lua darul îndărăt, ca dela un nemulțumitor, cu toate că darul fusese făcut.

27. Când mama va contracta o a doua căsătorie, atunci toate darurile ei dinaintea căsătoriei celei dintâiu în folosul copiilor vor rămânea, și dânsa n'are dreptul de a preferi pe un copil și pe altul de a obijdui, căci recăsătorindu-se, pe toti deopotrivă i-a obijduit, și de aceea darurile dinaintea căsătoriei ale fetei vor fi; mama va avea numai dreptul de a se folosi de dar până la moarte. (Arm. 4—7—40). Contractând a doua căsătoriei, ea nu va primi nici atât din darul dinaintea căsătoriei întâia cât ar trebui să primească ca moștenire dela fiul său, și legea va da totul copiilor, cari nu vor considera aceasta drept moștenire, ci ca partea lor din darurile primite înainte de nuntă de mama lor, a căror caracter nu se schimbă (Arm. 4—7—43). Dar darurile pentru virginitate (feoritron) vor rămânea ale ei (Arm. 4—7—49). Dacă femeia după moartea soțului, nu va împlini anul tânguelii și va contracta a doua căsătorie, atunci nu numai darurile făcute de bărbat, înainte de nuntă, se iau de copii, dar ea trebuie să lase copiilor jumătate din averea sa; iar dacă copii nu vor fi, atunci primesc nepoții sau părinții, sau bunicul cu bunica, sau frații; iar dacă nu va fi nici un fel de rude, atunci toate cele amintite mai sus, se vor pune la dispoziția carității publice (Don. 30—11). Dacă bărbatul se va căsători a doua oară, atunci va fi dator a păstra nevătămate lucrurile rămase dela femeia răposată pentru copiii ce a avut cu ea; el n'are drept să le vândă, să le instrăineze; el va mai păstra și din averea sa partea legală pentru copiii săi (Don. 30—9).

28. Dacă cineva va face un dar deosebit unuia din copiii săi, sau numai unora din copiii săi, atunci va fi dator, la împărțirea averii a păstra pentru ceilalți copii partea legală, întocmai precum li s'ar fi convenit lor înainte de a se fi făcut acest dar deosebit; și dacă va face aceasta, atunci ceilalți copii, n'au a se plânge de darul deosebit, căci au primit din averea părintelui conform legii, partea sporită potrivit averii care a fost înainte darul special făcut ce-

lorlalți copii; iar copiii cari au primit darul deosebit, nu pot zice că, mulțumiți cu ceiace au primit se dezistă dela moștenire, dar de asemenea nu sunt datori de a primi moștenirea fără voe, și neapărat sunt datori a restitui celorlalți frați din darurile speciale primite, atât cât trebuie pentru ca să se egaleze averea lor după măsura sus arătată, ca ei să nu aibă mai puțin decât li se cuvine după lege, din cauza neegalității darurilor, căci tatăl poate să inzestreze cu chibzuință pe toți copiii; dar copiilor pe cari îi favorizează, nu trebuie să le deie atât în plus, încât cu asemenea dar) să aducă pagubă și obidă celorlalți copii (Arm. 5—9—156).

Despre împărțea—raport (sinisforă)

Partea I, tom. X, art. 994—1000

29. Dacă cineva voiește a face vre-o dispoziție cu averea sa, el este dator înainte de toate a lăsa fiului său¹⁾ partea sa legală (nu a patra, căci aceasta îi va face săraci, ci a treia sau jumătate²⁾, după numărul copiilor) și numai după aceasta a rindui cu restul averii precum voiește (Arm. 5—1—102). Cine voiește a împărți averea sa, acela va avea a pastră partea legală copiilor săi, și anume nu a patra parte (căci este puțin), ci neapărat a treia sau jumătate, după numărul copiilor, apoi va deduce zestrea și darurile dinaintea căsătoriei din restul averii, și dacă partea legală este insuficientă pentru dăruirea lor cuviincioasă și potrivită calității persoanelor, apoi să se adauge la partea legală pentru completarea zestreii și a darurilor înainte de nuntă și numai atunci restul averii se poate da cui trebuie.

Părintele, după deducerea zestreii femeiei sale și a darurilor dinaintea căsătoriei, precum și a datoriiilor, e slobod a lăsa copiilor săi, când are mai mulți decât patru, jumătate din averea sa; dacă mai puțin de patru, a treia parte; și aceasta este partea lor legală, (care se numește

¹⁾ Vezi mai sus legea 11.

²⁾ Partea aceasta se cheamă în legile locale falchidium. «Falchidium în cazul când sunt nu mai mult de patru copii, este o treime din întreaga avere curată; în cazul fusă când sunt mai mult de patru copii,—jumătate» (Arm. 5—9—151).

falcidium); cu restul averii slobod este a uză după voința sa (Don. 35—7). După deducerea datoriilor și a cheltuielilor de înmormântări, precum și de asemenea a zestreii și a darurilor de nuntă a soției sale, tatăl este în drept, împărțind restul în trei părți, să-l distribuie între succesorii săi, în chipul următor: Dacă el are patru copii, sau mai puțini, atunci va lasa lor o treime, iar dacă are mai mult de patru, atunci va lasa lor jumătate din avere; restul averii slobod este să-l dăruiască după dorința sa (Don. 36—2).

30 Dacă unul din copii a primit dela părinți zestre sau partea de moștenire cuvenită lui, atunci el nu va mai putea fi părtaș în moștenire cu ceilalți copii cari n'au primit nimic, dacă nu va face raport. Raportul se face în acest mod: cineva a dat zestre unora din copiii săi sau partea cuvenită lor din moștenire și i-a slobozit de sub puterea părintească; apoi părintele a murit, sau fără testament, sau făcând un testament în care nu i-a pomenit, iar copiii aceștia se opun la aceasta și voiesc a lua parte la moștenire împreună cu ceilalți frați cari n'au primit dela tată nimic înaintea morții sale și să împartă averea părintească cu dânșii în chip egal. Pâra se desbate înaintea judecării și legea stabilește că, copiii aceștia să depună tot ce au primit dela părinți și să amestice totul acesta cu restul averii părintești, și atunci să se facă parte egală tuturor moștenitorilor. Acesta în sensul legal se cheamă raport (sinisforă) (Arm. 5—8—127). Dacă părinții dotează cu zestre, sau în timpul vieții dau unora din copii partea pe care singuri o doresc și în urmă mor fără testament, sau lăsând testament nu pomenesc nimic de aceasta, atunci acei copii, dacă socot că au primit o parte prea mică, pot să raporteze și să depue într'o singură masă, aceia ce au primit dela părinți și unind cu averea rămasă în casa părintească, să împartă apoi în părți egale cu ceilalți frați (Don. 39—1). Dacă fiul, pe când trăiește tatăl, a primit vre-un dar oarecare în contul părții legale de moștenire, atunci nu va putea să facă acțiune contra testamentului, ci raportând acel dar la masă cere ceia ce i se cuvine din partea legitimă și primește îndestulare dreaptă (Don. 35—15). Nepoții, cari

vor voi să intre în sinisforă, vor intra toți, în locul părintelui lor, considerându-se ca un trup întreg și trebuie să aducă și să depună la un loc tot ce a primit părintele lor (Don. 39 — 5). Dacă tatăl dă zestrea fetei sale pentru ca aceasta să se mulțumească cu zestrea dată, și să nu participe mai mult la moștenirea lui, o asemenea condițiune n'are putere (vezi legea 65) și nu împiedică pe fată de a moșteni dacă tatăl moare fără testament: numai ea trebuie să raporteze la masă zestrea sa, și s'o amestece la un loc cu averea părintească, din care apoi va primi parte egală cu frații săi. Darul dinaintea căsătării, întocmai că și zestrea, trebuie asemenea să fie raportat la masa succesiunii, dacă cel care a dat darul a murit fără a lăsa testament, oricine ar fi el—tată, mamă, bunic, bunica sau străbunul după tată sau mamă (Arm. 5—8—128). Fiica, care a moștenit pe mama după un testament, nu va raporta zestrea sa la masă (Arm. 5—8—128). Tot ce s'a dăruit copiilor după moartea tatălui, nu se rapoartă la masă; iar ceeace tatăl le-a dăruit pe când era în viață, acea se raportează la masă, exceptând cazul când tatăl singur a dispus ca aceasta să nu se raporteze (Arm. 5—8—127). Tatăl, care a dat zestrea ficei sale, chiar dacă n'a scris în foaia de zestre că fiica să fie satisfăcută cu ceeace a primit ca zestre dela părinți și ca ea să nu mai ceară nimic din averea părintească, o asemenea dispozițiune nu are putere, căci fiica are drept la moștenirea părintelui în caz când acesta a murit fără testament (Don. 32—10). Dacă copiii vor cere adunarea la un loc a succesiunii tatălui lor, atunci sunt obligați a aduce și depune tot ce au primit dela tatăl lor; de asemenea referitor la moștenirea mamei lor trebuie să depeie la un loc tot ceia ce au primit dela ea (Don. 39—3). Dacă însă fiul sau fiica vor fi mulțumiți cu partea lor sau zestrea primită dela părinți pe când aceștia erau în viață, atunci nu pot să fie siliți a depune ceeace au primit, chiar dacă partea primită de ei va fi fost mult mai mare de ceia a se cuvenea, afară numai când celorlalți frați nu li se ajunge partea lor legală (Don. 39—2). Dacă moștenitorul, în urma acțiunii în-

cepute în contra testamentului, capătă dreptul de a primi partea legală, atunci este obligat a rapoartă într'o singură masă tot ce a primit mai dinainte din averea mortului (Don. 35—22). Majorii, cari moștenesc împreună cu minorii frați, fără testament, trebuie să raporteze la masa succesiunii tot ce au primit ei din averea părintească, precum și fructele; dar nu sunt obligați a raportă și cece au agonisit dela sine. Copiii majori raportează la masă împreună cu frații numai aceia ce au avut la moartea tatălui, iar ceiace au agonisit apoi nu raportează. Afară de aceasta, ei distrag aceia ce datorau la moartea tatălui, și raportează aceia ce în urmă le rămâne (Arm. 5—8—125). Frații sunt datori a aduce și depune împreună tot ceiace nu au agonisit singuri, de asemenea aceia ce le-a rămas dela părinții lor, precum și fructele primite dela averea părintească, dar nu și ceiace le aparține lor propriu (Don. 39—4). Averea agonisită prin munca proprie a fraților nedespărțiți nu intră la partaj (Don. 40—3).

Z e s t r e a

(Partea I, tom. X, art. 1001—1009)

31. Soția are prioritate asupra tuturor creditorilor, pentru a-și relua zestrea (Arm. 1—13—116). Zestrea, chiar când e amanetată, are prioritate față cu ceilalți creditori, chiar dacă lucrurile sotiei au fost risipite și ea nu ar avea copii (Arm. 3—5—299). Zestrea are prioritate față de datoria către Stat, dacă însă acea datorie nu este mai veche decât zestrea (Arm. 1—13—117). Femeia se va preferi tuturor creditorilor, atât înainte de intrarea ei în căsuicie, cât și în urmă, în ceiace privește primirea zestreii sale (Don. 33—19). Soția are preferință tuturor creditorilor soțului ei atât celor anterior nunții, precum și celor posteriori, în ceiace privește primirea zestreii sale; în dispută însă a daturilor dinaintea căsătoriei și ai povolonului legea (cf. 40) nu are preferință primilor creditori (Don. 33—25). Dacă soția va băga de seamă că soțul ei risipește zestrea sa, apoi va putea să înceapă judecată și ceea ce s'a risipit se

va restitui din averea bărbatului chiar când avea să-și restituie averea sa, va afla amanetață pentru datoriile sale personale, căci fea mea are prioritate celorlalți creditori (Don. 33—26). Dacă se va întâmpla că și zestrea trebuie restituită și datoriile plătite, se va da prioritate zestrei; iar darurile dinaintea căsătoriei nu vor avea precădere față de datorii (Don. 33—20). De aceleași drepturi, pe care legea le asigură soțiilor, pentru a-și disputa zestrea se bucură și moștenitorii acestora (Don. 33—11).

În fața unor atari prerogative ale legii locale față de zestre, prin înaltul ukaz a consiliului de stat dela 14 Decembrie 1847 (legea imp. rus. No. 21.795) se legisfează: 1) toate persoanele de sex femeiesc din Basarabia, a căror zestre e garantată în averea bărbatilor lor, sunt datorare s'o declare, prezintănd dovezile legule în tribunalele ținutale și regionale, în cursul unui an dela publicarea sus evatului ukaz; 2) după aceste declarațiuni, tribunalele ținutale și regionale, vor face încredat poprire asupra averilor cari garantează acele zestre; 3) femeia, care n'ă făcut declarațiunea de zestre în cursul de un an, deși nu pierde dreptul de face asemenea declarație și după expirarea termenului, dar în asemenea caz, nu poate, dacă averea soțului va fi înstrăinată dela el, înainte de aplicarea popririi, să-și arate nici un fel de pretenții asupra ei, sub pretextul ipotecei oculte existente asupra acestei averi; 4) toate foile de zestre făcute de azi înainte vor fi înfățișate la tribunalele ținutale sau regionale, cari vor dispune poprirea averii soților drept garanțiilor a zestrei; 5) în caz de intenturea acțiunii în contra valibilității zestrei, afacerea va urmă procedura legulă, rămânând până la terminarea acțiunii averea bărbatului sub poprire.

32. Dacă cineva numai prin graiu, sau altfel a promis zestre, este dator a o da. Tatăl, chiar dacă numai prin graiu a promis zestre fiicei sale, este dator a i-o da (Arm. 4—8—55). Dacă tatăl singur a promis zestre, atunci dela dânsul singur să se urmărească aceia; iar dacă a promis împreună cu fiul, atunci o vor da ambii împreună sau fiecare în parte egală, dacă nu sunt determinate părțile sau nu în mod egal, când partea fiecăruia este determi-

nată (Arm. 4—8—61). Dacă tatăl a promis să dea zestre fără a desemna anume cât, va trebui pe cât trăește, să dea în socoteala zestre, atât cât alcătuește falchidul (Arm. 5—9—155). Pentru valabilitatea zestre se cere transmiterea ei bărbatului iar nu numai înscrierea condiției referitor la aceasta (Arm. 4—8—55). Tot ce să cumpără din banii zestre aparține zestre (Arm. 4—8—58). Cine va promite zestre, acela e dator să o remită, fie frate, fie mamă, fiecare din averea sa, și oricine a ajuns vârsta legală, bărbat sau femeie, dacă au făgădit zestre, sunt datori a o remite, chiar dacă au fost siliți să promită (Don. 33—3). Dacă bărbatul a cumpărat ceva cu banii din zestre, lucrul cumpărat nu se va considera ca proprietatea femeii, ci numai aceea ce e dator soțul soției sale se va cere dela dânsul (Don. 33—3.). Zestrea se dă în vederea urmării căsătoriei; prin urmare, dacă căsătoria nu s'a făcut, zestrea trebuie să fie restituită; asemenea și în cazul când căsătoria se desface, se va înapoia împreună cu fructele din ziua defăcerii (Don. 33—24). Dacă defacerea căsătoriei se va face din vina bărbatului, atunci el va fi dator a remite, nu numai toată zestrea până la cel mai mic lucru, dar și darurile dinaintea căsătoriei, dar încă, după câtimea prețului darurilor dinainte de nuntă să remită a treia parte din ceiace singur a agonisit; și toate acestea, dacă nu vor fi copii, devin proprietatea soției, iar în caz când vor fi copii, ceiace a primit dânsa va păstra pentru copii și ea singură se va folosi de fructe. Dacă însă defacerea se va face din cauza soției, atunci soțul va deveni stăpân peste zestre sa și peste darurile dinaintea căsătoriei, cari, în caz de nu vor fi copii, rămân ale lui, afară numai dacă zestrea a fost dată de o persoană străină, pe temeiul a vreunei condițiuni anume stipulate înaintea căsătoriei, sau de la tată, când fiica lui despărțită n'a ajuns la majorat, sau s'a încheiat o condițiune specială înaintea căsătoriei; iar dacă vor fi copii, atunci soțul păstrând zestrea pentru ei, se va bucura numai de fructe (Don. 30—17).

33. Contractele de zestre se pot schimba și pe timpul căsătoriei, dacă tatăl va dispune despre aceasta pentru

fiica sa în testament și zestrea se poate mări sau micșora pe timpul căsniciei (Arm. 4—8—54). Zestrea dată nu din averea părintească, ci de o persoană străină din amicitie către părintele fetei, chiar în raport nu intră (a se vedea legea 30) și nu poate fi supusă nici unei schimbări. Dar tatăl poate face schimbare în zestre, numai dacă această schimbare va fi în folosul fiicei, adică poate ca banii să-i prefacă în lucruri și lucrurile în bani pentru a mări zestrea fetei (Don. 33—1). Dacă folosul soției va cere, banii pot să se preschimbe în lucruri, iar lucrurile în bani. Tatăl - și după căsătoria fiicei sale, poate să adauge la zestrea ei, fără însă ca să dăuneze pe creditorii săi și fără să micșoreze partea legală a moștenitorilor săi (Don. 33—4). Dacă voiu fixa fiicei mele zestrea, făcând aceasta în dauna creditorilor, atunci fata se va feri de a merge la judecată cu privire la zestre (Arm. 3—5—249). Dacă cineva va da ca zestre fetei un lucru oarecare în dauna creditorilor, atunci creditorii vor avea drept să cheme în judecată pe acei ce au primit lucrul (Arm. 3—5—295). Dacă tatăl, din mărinimie dă unuia din copiii săi pentru întreținere sau ca zestre orice din averea soției sale, atunci ceilalți copii au dreptul să ceară restituirea și să micșoreze zestrea, căci trebuie să împartă egal averea mamei (Arm. 4—9—72). Copiii vor împărți zestrea și tot ce a rămas dela mamă; așa dar, dacă tatăl, pe temeiul unei preferințe pentru unul din copii săi, îi va da vre-un lucru ce aparține femeii sale, atunci ceilalți copii sunt în drept de a cere depunerea acestui lucru în totalul averii, pentru a o împărți frățește (Don. 33—31).

34. După ce s'a făcut căsătoria, nu femeia, ci bărbatul va cere restituirea zestrei dela cel care a promis-o (Arm. 4—8—54). Soțul are drept și după moartea soției, în curgere de zece ani, ca să ceară zestrea promisă lui (Arm. 4—9—70). Dacă în contractul de căsătorie s'a stabilit cauzitatea zestrei și nu s'a dat, atunci bărbatul și moștenitorii săi, tatăl bărbatului (dacă el a primit împreună zestrea) și moștenitorii săi, au drept să ceară zestrea, să facă plângere în contra femeiei și moștenitorilor ei, cerând

restul, numărând un an după desfacerea căsătoriei. Dacă zestrea nu s'a restituit pe când s'a făcut căsătoria și bărbatul a murit după trecere de trei ani și în acest interval nu s'a cerut restituirea zestre, atunci nu se va mai putea cere zestrea, iar dacă el, soțul, a trăit zece ani după contractarea căsătoriei, având vârsta legală la căsătorie, atunci va fi silit să remită femeiei zestre din averea sa, sau de unde va putea; dar dacă la contractarea căsătoriei a fost nevârstnic, atunci sorocul de zece ani se va număra dela majoratul său, și dacă nici atunci nu va cere zestre, atunci va trebui să dea zestre femeiei sale. Dacă însă, după ce a devenit major și au trecut zece ani, a murit fără a cere zestre, atunci moștenitorii săi vor răspunde și se vor socoti cu femeia. Dacă a murit înainte de a se scurge acei zece ani, atunci se va număra dela începutul căsătoriei, în cazul vârstniciei soțului, și dela majorat, în caz de nevârstnicie. După zece ani, moștenitorii săi, dacă vor fi vârstnici, vor lua un termen de trei luni și vor plăti zestrea femeiei; iar dacă vor fi nevârstnici, atunci, după majoratul lor, li se va mai da un termen de doi ani, pentru ca să se mai gândească; altfel sunt datori să plătească zestrea femeiei. Iar dacă nu vor voi să reclame zestrea dela cei cari au promis-o pentru a o remite, cui se cuvine aceasta, rămâne în puterea lor (Arm. 2—2—166). Bărbatul, care despre zestrea în bani nu s'a îngrijit s'o primească, va avea drept s'o ceară în curgere de zece ani, prin judecată și să primească indestulare; dacă în cursul acestui interval păstrează tăcere, va pierde dreptul de a o reclama (Don. 33—15). Acțiunea cu privire la zestrea făgăduită prin foaia dotală, trece și în contra moștenitorilor făgăduitorului, cu urmărirea tuturor fructelor, sporirelor și pagubelor (Don. 33—23). Soția, care n'a adus zestrea făgăduită în casa soțului ei, nu poate cere darurile dinainte de nuntă; de asemenea dacă nu o aduce complet după făgăduință, atunci nu va primi nici ea complet (Don. 32—7).

35. Dacă soțul a primit o zestre prețuită, atunci se va considera că el a primit ca zestre nu lu ruri, ci prețul lor, și prin urmare, în caz de desfacerea căsătoriei, el va

dă în locul lucrurilor prețul lor. (Arm. 4—8—54). Dacă el a primit o avere (de pildă pentru trei litri) și apoi va trebui s-o restituie, atunci va avea să dea o altă avere de același preț, iar nu prețul averii, trei litri. Dacă averea se va știrbi, dauna o va plăti soțul, iar dacă va îmbunătăți acea avere, atunci îmbunătățirea poate să o socotească la o parte sau să și-o iee lui, neaducând vreo vătămare averii. Dacă a păstrat averea în starea sa dinainte și n'a micșorat-o, atunci o va remite așa, și nu va fi condamnat de a da trei litri, iar dacă el cu rea credință a știrbit-o, va răspunde pentru daună. Zestrea prețuită rămâne pe răspunderea soțului, adică dacă în zestrea compusă din vite, haine și alte lucruri, toate prețuite în bani, se va face vre-o știrbire (hainele se vor uză de femeie, vitele vor pieri), atunci atare dauna cade pe seama soțului, care va plăti daunele (Arm. 4—8—52). Dacă în zestre se vor prețui și vitele drept bani, atunci, în caz de vor pieri de boală, dauna o va plăti soțul, care este obligat sau să cumpere altele în loc, sau să dea prețul lor. Dar dacă vre-un animal va pieri înaintea căsătoriei, dauna va fi a femeiei. Iar dacă nu s'au dat după prețuire, atunci soțul va fi obligat numai ca să nu fie nepăsător, sau de rea credință și să le îngrijească după puțință, iar dacă, totuși, se va întâmpla ceva, el nu va fi răspunzător (Arm. 4—8—53). Când zestrea n'a fost prețuită, dauna va fi a femeiei, iar venitul și ceace, vor fi a soțului, dar dânsul înainte de toate va fi dator a completa numărul vitelor, câte au fost, adică în locul celor ce au pierit a pune pe altele din nou născute. Prin mărirea și micșorarea zestrei se înțeleg, aici, acelea cari au venit pe calea naturală, precum mărirea pământului din cauza curențului apelor râului, aparițiunea unei insule, înmulțirea arborilor și celelalte avantaje întâmplătoare. Adăugirea și îmbunătățirea făcută de bărbat într-o zestre neprețuită, el le capătă, și dacă soțul va primi ca zestre o casă sau un loc de lângă oraș, prețuite, atunci va fi dator a da prețul său; dacă a făcut îmbunătățire și adăugire, atunci folosul va fi al lui; asemenea și dauna a lui este (Arm. 4—8—52). Dacă zestrea va fi prețuită, și în foaia de zestre va

sta scris: „atătea parale, astfel de lucru,“ atunci soțul va deveni stăpân deplin al lucrului și slobod este de a-l instrăina sau vinde; iar în caz de pierdere, pe seama sa va căleă dauna, fiind obligat a răspunde și a remite paralele arătate în foaia de zestre; și când va sta scris: „următorul lucru, care prețuește atât“, atunci vreasăzică că acel lucru a fost dat ca zestre și prețul lui, a fost arătat pentru ca bărbatul să nu-l poată schimbă sau preface (Don. 33—6). Bărbatul nu pierde cheltuelile făcute pentru mărirea și îndreptărea averii date ca zestre, precum și pentru curățirea otcinei (Don. 33—18). Venitul zestrii îl pierde bărbatul pentru întâmpinarea greutăților căsnice; iar venitul perceput înaintea căsătoriei aparține zestrii, dacă n'a existat vre-o a altă condițiune (Arm. 4—8—60). Pe tot timpul cât trăește soțul cu soția, el primește venitul zestrii pentru greutățile căsătoriei (Arm. 4—8—67). Bărbatul, fie cât de sărac, datorște întreaga zestre (Arm. 4—9—69).

36. Zestrea o administrează pe tot timpul căsătoriei soțul, iar nu soția, și aceasta din urmă nu poate să o dăruiască cuiva (Arm. 3—1—244). Lucrurile ce aparțin zestrii sau darurilor de nuntă, nici chiar cu consimțământul soției nu se pot instrăina și nu se vor amaneta, numai dacă femeia după doi ani, pentru a doua oară, va da consimțământul său primind garanție în valoarea unor altor obiecte, atunci se va putea; iar dacă cineva va cumpără aceste lucruri, din această daraveră nu poate isvoră nici o daună femeiei, căci el e obligat să răspundă pentru ele (Arm. 3—3—259). Lucrurile aparținătoare zestrii sau darului de nuntă nu se pot instrăina nici amaneta, chiar cu consimțământul femeii; numai în caz dacă soția, pentru a doua oară se va învoi la aceasta și va da consimțământul său, după doi ani, dar aceasta numai dacă ea poate să primească ceia ce i se cuvine ei din alte lucruri. De aceia, acel care a cumpărat asemenea lucruri va suporta pierderea, iar femeia nu va avea nici o daună (Arm. 4—9—73). Zestrea și darurile, înainte de nuntă, barbatul nu este în drept să le instrăineze, chiar dacă soția și-ar da consimțământul la aceasta (Don. 32—5). Zestrea și darurile de nuntă soțul n'are

voesă le înstrăineze, chiar dacă soția în repetite rânduri va da pentru aceasta consimțământul său, de oarece încuviințarea ei se poate considera ca dată de frica soțului; asemenea și dacă femeia, pe timpul căsătoriei, va înstrăina ceva din zestre, înstrăinarea se va considera ca făcută din înșelăciunea sau insistența bărbatului, și deci în ambele cazuri înstrăinarea zestrei nu poate avea nici o putere, afară de aceasta, după doi ani de zile, când femeia va declara că n'are grija în ceia ce privește lucrurile înstrăinate din zestrea sa și va da un alt zapis, cu întărirea voinței ei și cu primirea altui lucru din averea bărbatului dela care să poată primi aceleași venituri (Don. 33—25).

37. Zestrea, chiar când se află în administrațiunea bărbatului, aparține însă femeii, și prin urmare, dacă se va iscă pără despre câmpul dat ca zestre, femeia îl va revendică, căci al ei este, și dacă nu-l va revendică, va pierde dreptul de a-l avea ca zestre. (Arm. 4—8—67). Dreptul femeii de a cere zestrea nu trece la moștenitorii ei, ci numai la copiii ei (Arm. 4—8—68). Femeia are drept de a cere zestrea, chiar când s'a făcut de-jă cununia, dacă va vedea că averea bărbatului se micșorează și nu va putea ajunge pentru plata întregii zestre (Arm. 4—8—62). Dacă femeia, fiind majoră, a știut că soțul cheltuisese averea sa și știind, a tăcut și nu i-a cerut-o, atunci se va învinovăți singură și va fi păgubășă de moștenirea părintească; iar dacă a fost sub ocrotirea părintelui, sau cu toate că a fost în afară de puterea părintelui, totuși tatăl ei a putut cere dela soțul ei restituirea zestrei și dânsa a cerut dela el ajutor pentru primirea averi dela barbat, iar tatăl nu a ajutat-o, atunci dânsa va lua parte la moștenire, ca și când ar fi avut zestre și ar fi raportat-o la masa succesorală, căci tatăl a fost vinovat că n'a voit s'o ajute în contra soțului ei (Arm. 5—8—126). Dacă femeia va afla că soțul ei a amanetat lucrurile sale altuia, și despre aceasta a tăcut într'adi s, ca prin această să înșele pe cel cu care contractează barbatul, iar aceasta se va dovedi, atunci ea nu se va bucura de nici o protecție (Don. 33—25). În caz de moarte a persoanei ce are drept a

cere înapoi zestrea sa, intră în drepturi succesorii ei (Don. 33—27). Dacă femeia va înnebuni și bărbatul o va lăsa fără îngrijire, iar zestrea o va întrebuința rău, atunci zestrea se va pune prin puterea autorității sub sechestrul (Don. 30—14).

38. Soțul, pe timpul căsniciei cu femeia, nu poate să-i restituie zestrea fără o cauză dreaptă și dacă o va face, se consideră că i-a făcut un dar, și femeia, va avea drept să i-o ceară din nou cu toate veniturile. Pe tot timpul duratei căsătoriei, femeia nedivorțată poate să ia îndărăt zestrea pentru următoarele trebuințe: pentru a plăti datorii, pentru întreținerea sa și a lor săi, sau a tatălui, dacă el se află în exil, sau a fraților soțului sau dacă sunt săraci, sau pentru cumpărarea unui câmp bun. Pentru cheltuelile făcute pentru plăceri, femeia nu este obligată a plăti, chiar dacă aceste cheltueli s'au făcut cu al ei consimțământ; cheltuelile utile numai atunci însă se scad din zestre, când sunt făcute cu consimțământul femeii. (Arm. 4—8—69). Cheltuelile necesare se numesc acele, fără facerea cărora zestrea s'ar micșoră (Arm. 4—8—69). Dacă va fi dovedit că instrăinarea zestreii s'a făcut pentru văditul folos al soției, adică pentru dobândirea altei averi, cu venit mai avantajos, sau când instrăinarea s'a făcut pentru nevoia soției, adică pentru plata datoriilor ei, sau pentru hrana părinților, sau a fratelui, sau a bărbatului, cari se găsesc în călătorie și nevoie,—în asemenea cazuri instrăinarea zestreii este îngăduită (Don. 33—25).

39. Femeia, în curgere de trei luni după moartea soțului, este datoare a face opisul zestreii sale și al darurilor de nuntă, precum și al restului averii soțului și, prin arătarea acestei catagrafii, să arate ce anume schimbări a făcut bărbatul în averea sa; iar fără opis, sau fără vre-o dovadă sigură, nimic nu poate cere, și dacă va cere, nu va primi (Arm. 1—13—119). Femeia, care n'a făcut cuvenitul opis odată ce soțul ei a murit, va pierde lucrurile cari au aparținut zestreii și nu sunt în ființă, adică nu le mai poate cere (Arm. 1—13—118). Femeia, după moartea soțului, dacă vor rămânea copii, este datoare a dresa o catagrafie detaliată despre tot ce a rămas după soțul ei și a păstra

tot fără vătămare, nefiind slobodă a înstrăina nimic, ea totodată trebuie să alcătuiască inventar de toată zestrea care a adus-o în casa soțului ei și de toate darurile făcute înainte de nuntă, precum și de asemenea de toate lucrurile cari aparțin ei, pe care dânsa, afară de zestre, le-a adus în casa bărbatului, cu dovezi vădite despre tot (Don. 30—12). La restituirea zestrei, trebuie să se facă socoteala fructelor anului din urmă, și după această socoteală să calculeze ceilalți ani din ziua primirii zestrei de către soț, precum și din ziua în care dânsul trebuie să o restituie, iar împreună cu zestrea să primească și fructele (Don. 33—30). Când zestrea trebuie să fie dată înapoi, atunci averea imobiliară trebuie restituită imediat¹⁾, plătindu-se bărbatului pentru adausurile făcute de el, în urma unei cercetări făcute în această privință, iar în privința mobilelor să da un termen de două luni (Don. 33—28).

40. Iповолон²⁾ se întărește nu imediat după căsătorie și numai când barbatul moare înaintea soției, atunci există (Arm. 4—10—67). Dacă femeia va muri înaintea bărbatului, cererea ipovolonului nu poate avea loc. Dacă la contractarea căsătoriei se va stabili că la înapoirea zestrei, bărbatul va fi dator a da ipovolon atâta, în acest caz, cantitatea ipovolonului se va remite precum s'a stabilit; iar dacă n'a fost stabilit despre ipovolon nimic, atunci cel care restituie zestrea este obligat a da și pentru ipovolon o treime din câtimea zestrei (Arm. 4—10—75). Dacă se întâmplă că moare barbatul, atunci la restituirea zestrei să se dea și ipovolon, atât cât se cuvine după învoiala stipulată; dacă însă n'a fost învoială stipulată, atunci să se socotească o treime din câtimea zestrei, și această parte separându-se din averea bărbatului, dacă nu sunt copii, să se dea soției ca proprietate în deplina ei dispoziție, dacă însă sunt copii, atunci această a treia parte să se păstreze pentru dânsii, iar soția să se folosească numai de fructe (Don. 34—1). Dacă soțul va muri neavând copii și n'au fost condițiuni stipulate pre-

¹⁾ Aplicând în cazul de față legea 2, urmează să se înțeleagă 3 zile.

²⁾ Iповолон este acea parte din averea soțului, pe care o primește soția rădăvă dimpreună cu restituirea zestrii sale.

tabil, atunci femeia va primi zestrea cu ipovolon și nimic mai mult; dacă va muri femeia, atunci moștenitorii ei vor primi numai zestrea ei, iar soțul nu va pierde nimic din averea sa și străinii nu vor primi din proprietatea lui, căci ar fi foarte nedrept ca particularii să aibă avantajii din averea barbatului, iar acesta, după ce a pierdut pe soție, să plătească ipovolon din averea sa (Arm. 4—10—76). Femeia, care se căsătorește a doua oară, având copii dela întâiul bărbat, pierde proprietatea ipovolonului, adică nu-l stăpânește ca proprietatea sa (Arm. 4—7—49). Femeia, care va deveni grea în anul de doliu, pierde ipovolonul (Don. 34—2).

T e s t a m e n t ¹⁾

(Partea I, tom. X, art. 1010—1103)

41. Testamentul făcut la vârstă mai mică de 14 ani (comp. legea 8) n'are valoare (Don. 35—6). Testatorul trebuie să exprime voința sa vădit și în toată libertatea, fără convingeri impuse forțat și fără lingușiri sau alte mijloace (Don. 35—3). Când bolnavul vorbește și va voi să mai urmeze a vorbi, dar limba îi va amuți și vorbirea va încetă, atunci și ceiace a zis înainte nu se va

¹⁾ Actualmente modul alcătuirii testamentelor în Basarabia este același ca și în restul Rusiei; dar mai înainte se deosebeau de *testamente* așa numitele *codicile*. Iată ce vorbește Armenopol despre codicile: »Dacă testatorul omite a scrie ceva în testament, iar în urmă își aduce aminte despre aceia, atunci el scrie o hârtie deosebit, în care declară ceiace a voit să scrie în testament și aceasta se cheamă codicil. (Adaus la un testament necomplet). Deosebirea între codicil și testament constă în aceia că, în testament testatorul are dreptul de a institui moștenitor, a exclude dela moștenire, a refuza ceva, a face instituții și substituții; în codicil însă, nu poate nici institui moștenitor, nici a-i elimina dela succesiune (Arm 5—7—117). Codicile făcute înainte de testament, nu au nici o valoare, dacă nu vor fi confirmate prin testament și prin alt codicil care ar urmă, sau dacă testatorul va voi în alt chip să dovedească valabilitatea lor, atunci se vor întări» (Arm. 5—7—118). *A face instituții și substituții înseamnă propriu vorbind a numi moștenitori direcți sau substituți; »Succesorul poate fi sau natural și adevărat — institutus, sau în caz de neexistența moștenitorului adevărat, averea trece la altul, care se numește substituțus. Transmisțiunea poate fi sau simplă (de pildă când se spune: »dacă cutare nu mă va moșteni, atunci moștenitorul meu va fi cutare»), sau complexă (când se spune: »cutare moștenește sau nu moștenește, dar dacă va muri minor, atunci cutare altul va fi moștenitorul meu») Arm. 5—8—118). Slobod este omul așa instituit moștenitor, iar acestuia un altul, iar acestuia un al treilea (Don. 36—7). Acești al doilea moștenitori, legea locală permite a fi numiți »din orice profesiune» (Arm 5—8—119). Se cuvine deasemenea să observăm că în Basarabia nu există deosebire între averile patrimoniale și averile agoniste.*

luă în considerațiune (Don. 36—4). O condițiune nelegală impusă fiului fare testamentul nevalabil, căci nu se poate executa (Arm. 5—5—114). Condițiunile nelegale și ridicole, prin cari cineva întărește un moștenitor, sau testează cuiva ceva, nu împiedică întărirea, iar moștenirea sau liberalitatea se dă fără asemenea condițiuni (Arm. 5—8—139). Tatăl, care imparte averea sa după testament copiilor săi, e dator a arată partea fiecăruia sau a face pentru fiecare în parte hârtie de împărțire iscălită de dânsul sau a sili pe copii ca ei să semneze acea hârtie astfel el nu va nedreptăți pe nici unul din ei (Arm. 5—1—98). Dacă fiul nu e amintit în testament, un atare testament nu se va întări, chiar când fiul va muri înaintea tatălui (Arm. 5—5—113). Dacă fiul se va naște după testament, atunci, chiar în cazul când s'a născut într'un mod anormal, dar respiră sau a fost scos din pântecele mamei prin spintecare, testamentul va fi nul. Dacă în testament nu se pomeneste despre fiul care se află în pântecele mamei și care s'a născut apoi fără a fi țipat, sau, născându-se viu, a murit imediat după naștere, sau în mâinele moașei, atunci testamentul se desființează; pe copiii născuți după moartea tatălui nimeni nu-i poate lipsi nici de întreaga moștenire, nici de cea mai mică parte a ei, în orice loc sau în orice grad de înrudire s'ar afla (Arm. 5—5—114). Dacă după moartea tatălui, s'a născut un fiu, atunci el desființează testamentul, iar codicilul nu desființează (Arm. 5—7—118). Dacă testatorul, având o fiică sub ocrotirea sa, sau o nepoată, sau o strănepoată, nu le institue moștenitoare, în acest caz testamentul nu se va strică în tot, ci și ele vor fi o moștenitoare; iar dacă moștenitorii instituiți vor fi niște străini, atunci rudele vor primi jumătate din moștenire și dacă sunt rude, atunci toți moștenesc deopotrivă (Arm. 5—5—112). Instituirea unui moștenitor făcută în scop (după altă variantă: «ca recompensă pentru darul viitor»), de grațitudine nu se va întări; instituirea moștenitorului, făcută ca respect pentru darul anterior, se întărește (Arm. 5—8—119). Cel care e prizonier poate fi instituit moștenitor, în speranța că poate se va întoarce, și când se va întoarce va primi moștenirea

(Arm. 5—8—130). Dacă mama unui ostaș, după o știre falsă despre moartea fiului său, va institui un alt moștenitor, iar apoi fiul se va întoarce, atunci, acesta din urmă, ia moștenirea și deferă liberalitățile după testament (Arm. 5—8—132). Dacă mama, în urma unei știri neadevărate despre moartea fiului ei, institue alt moștenitor, testamentul se desființează prin acțiunea adevăratului moștenitor (Don. 35—20). Testamentul se va considera nevalabil în următoarele cazuri: când în el nu se va arăta numele moștenitorului și nu se va putea înțelege cine este moștenitor; sau când va fi numit moștenitor o persoană pe care legea nu o admite, sau când testatorul a omis pe acei din moștenitori cari după lege sunt chemați a moșteni, sau i-a depărtat dela moștenire fără pricină, sau când se va dovedi că testamentul a fost făcut cu siluire sau vicleșug, sau că, după ce s'a făcut testament, se va naște un moștenitor viu, întreg și la termen, fie că el în momentul nașterii n'a dat nici un țipăt, dar a avut suflare, sau că, fiind în brațele moașei viu, a căzut jos și a murit, și chiar dacă din pânțele mamei a fost scos viu, asemenea și când testamentul n'a fost iscălit și întărit cu pecețile mărtorilor, sau că martorii de față n'au subscriș sau n'au voit a pune pecețile lor, sau că testamentul se va constata neisprăvit, rupt, cu ștersături, răsături, sau în multe locuri rândurile lui sunt tăiate cu condeiul, așa ca nu se poate înțelege conținutul lor; căci ceea ce e dubios și neînțeles într'un testament, se consideră ca nefiind scris; sau dacă moștenitorul instituit refuză moștenirea, ceiace chiar dacă s'ar întâmpla, darurile însă făcute prin acel testament și arătate în scris, se consideră ca binefăcute; sau se va constata că moștenitorul instituit prin testament nu se cuvine să moștenească, ca de pildă dacă se va dovedi cum că el a atentat la viața testatorului, sau că n'a apărut viața sa, și după ce testamentul a fost deja scris a clevetit pe testator, sau l'a acuzat de crime și n'a avut grijă de dânsul în caz de boală grea sau împrejurări dificile (Don. 35—26).

42. Dacă răposatul va scrie în testamentul său că cineva îi este dator, sau că dânsul este dator cuiva, atunci

aceasta nu se consideră ca dovadă, fără martori de bună încredere (Arm. 3—5—301). Cuvintele răposatului, care zice că cineva i-a rămas dator, alcătuiesc o dovadă deplină, cu toate că dânsul despre aceasta s'ar jură în scris; iar dacă va scrie că el e dator să plătească, atunci aceasta se crede pe deplin (Don. 35—13).

43. Poruncim ca tatăl, mama, bunicul sau răsbunicul și bunica sau răsbunica să nu depărteze dela moștenirea lor pe fii, fiice, nepoți și strănepoți, fără a spune în testament anume pricina ingraturității. Iar pricinele vor fi următoare: a) când cineva a ridicat mâna asupra părinților, sau le-a zis cuvinte necuvincioase și batjocoritoare, sau îi va acuză de o crimă, afară de crimă în contra Țarului ¹⁾ sau a ocăr-muirii, sau va atentă asupra vieții părinților; b) când fiul se va împreună cu mama sa vitregă sau cu concubina tatălui (Arm. 5—9—162); c) când va calomniă pe părinți și ei din cauza clevetirii vor suferi daune însemnate; d) când părinții au zăcut un timp lung, sau au săracit, sau au căzut în slăbăciune, sau au înebunit, ²⁾ iar copiii n'au îngrijit de ei și părinții imploră ajutorul lor, dar ei nu voesc să îngrijească de dânsii; e) când unul din părinți e în temniță, iar copiii de sex masculin, cari au dreptul a moșteni fără testament, nu vor voi fiind chemați de părintele lor, ca să dea cheazășie pentru dânsul, referitor la persoana lui sau la datoriile lui în măsura în care cel chemat are posibilitate a o da; f) când unul din copiii se va dovedi că a împiedecat pe părinții săi de a face testament, și dacă apoi părintele va găsi posibilitate de a face testament, atunci are dreptul din această pricină a exclude pe copil dela moștenire (Arm. 5—9—163); g) când cineva din părinți va voi să mărite pe fiică-sa sau pe nepotă-sa și după putință a-i da zestre, iar dânsa va refuză și va duce o viață desfrânată (Arm. 5—9—164). Așa dar, dacă părinții vor scrie limpede în testamentul lor, toate cele mai sus puse cauze de nemulțumire, sau unele din ele, sau chiar una singură, atunci oricare ar fi ea, dacă moștenitorii insti-

¹⁾ Adaus de comisiunea întocmită de guvernatorul Guadgardt.

²⁾ După legea locală a Basarabiei, acela care a îngrijit până la moarte pe un nebun îi moștenește averea, chiar dacă nu este rudă cu dânsul (Arm. 5—9—165).

tuiți pot dovedi adevărul unor astfel de pricini, sau a uneia din ele, ordonăm ca testamentul să aibă deplină putere și în totul să se întărească; iar dacă nici una din acele pricini nu va fi dovedită, atunci copiii excluși dela moștenire nu vor întâmpina nici o vătămare; ei se vor chema din nou la moștenire, testamentul se va strică și dâșii moștenesc averea părintească deopotrivă cu ceilalți copii. Dar dacă în atari testamente se vor înscrie renunțări sau fideicomise, sau se institue tutori sau alte dispozițiuni legale, atunci toate aceste se vor împlini întocmai, precum sună testamentul (Arm. 5—9—169). Copiii născuți dintr'o căsătorie legitimă sunt moștenitorii părinților lor, tatăl este obligat a pomeni numele fiecăruia din ei în testament, împărțind între ei averea sa, de aceea tatăl e dator a pomeni și numele fiului care a ieșit din casa părintească (chiar dacă acest fiu e înfiat de un străin), așijderea și pe fiul ce are să se nască. (Don. 36—4). Tatăl adevărat al înfiatului nu poate în testament să treacă sub tăcere pe fiul său, cu toate că el ar fi înfiat de un altul (Don. 36—5). Când nu sunt copii, atunci rudele ascendente sunt datoare a testă moștenirea celor descendente, adică bunicul, bunica, strămoșul, străbunica, nepoțiilor fiilor sau ai fiicelor; iar dacă rudele ascendente vor uita pe fiii lor, sau pe unii din ei, atunci testamentul lor nu va avea valoare legală (Don. 36—6). Părinții pot să depărteze pe copiii lor dela moștenire, însă numai pentru cauze legale, și anume: când aceștia vor ridică mâna asupra lor sau vor ațâța pe alții s'o facă, sau vor ridică bastonul sau altă armă în contra lor, vor pricinui lovituri sau vor calomniă, vor necinsti, vor face un denunț de crimă, vor necinsti patul părintesc cu mama lor vitregă, sau nu vor ajută pe părinți la nevoie, părinții sărăcind și fiind în mizerie de lipsă, copiii nu le dau ajutor, sau când părinții vor fi întemnițați, iar copiii, aflând despre aceasta, nu vor căută să-i scape, dând cheazășie sau interpunându-se pentru dâșii, toate aceste bineînțeles, dacă copiii nu vor fi în vârsta copilăriei, căreia legea până la 18 ani îi dă iertăciune; odată ce însă copiii au ajuns la vârsta majoră, tatăl, după eliberarea lui din închisoare, este în drept să-i îndepărteze dela moștenire. Deasemenea, dacă

se va întâmpla lui să moară în închisoare și va fi dovedit că nici copiii nici rudele n'au cautat să-l scape, atunci pentru pedepsirea răutății lor, dâșii se îndepărtează dela moștenire, iar averea se dă bisericii orașului, unde răposatul a avut domiciliul său și se întrebuintează în folosul prizonierilor săraci, pentru pomenirea răposatului sau pentru alte fapte de binefacere; deasemenea când copiii se unesc cu tâlharii sau furii pentru fapte rele, sau se dedau la oarecare întreprinderi rușinoase, de pildă să fac bufoni (măscărici) și comediași la spectacole publice; deasemenea când copii se opun și împiedecă pe părinții lor nepermițându-le să facă testamentul și să dispună de averea lor după dorința și voința lor, în asemenea caz, după ce se va face dovadă despre aceasta, copiii vor fi lipsiți de dreptul de moștenire; sau când copiii vor disprețui credința pravoslavnică și se vor îndepărta de biserică și de împărătenie, își vor schimbă religia și vor cădea în erezie; când părinții inebunesc, iar copii și rudele nu se vor îngriji de ei, deasemenea vor fi îndepărtați dela moștenire; dacă însă cineva din persoanele lătrualnice, de milă ia pe părinte în îngrijirea sa și despre aceasta înștiintează pe rude, iar acestea rămân în nepăsare, atunci moștenirea trece la acea persoană lătrualnică (Don. 36—10). Dacă părinții vor dori a mărită fiica lor, iar ea va căută să se împotrivescă și nu va voi, petrecând viață desfrânată, atunci părinții pot s'o îndepărteze dela moștenire (Don. 36—11).

44. Dacă copiii, fie ei de sex bărbătesc, fie ei de sex femeiesc, în caz de moarte, vor scrie un testament, atunci moștenitorii instituți prin acest testament, vor primi averea indicată lor; în acest caz, nu este oprit a fi numită moștenitoare mama, căreia, se rezervă dreptul de acțiune în contra testamentului, dacă copilul nu-i lasă nimic, sau fără pricină o îndepărtează cu totul dela moștenire. Poruncim ca copiii să n'aibă voie a depărta pe părinții lor dela moștenire, dacă nu vor înscrie în testament următoarele cauze: a) când părinții au atentat la viața copiilor lor (Arm. 5—5—9—170); b) când tatăl a avut relațiuni sexuale cu femeia sau concubina fiului său; c) când părinții împiedecă

pe copii de a testă lucrurile, de care dânsii pot dispune; d) când unul din părinți a atentat la viața altuia, copiii pot desmoșteni pe cel vinovat; e) când cineva dintre copii va inebuni și părinții nu vor îngriji de el (Arm. 5—9—171). Astfel, dacă copiii vor scrie în testament sau toate pricinile arătate mai sus, sau câteva sau măcar una din ele și moștenitorii instituiți vor dovedi temeiul tuturor sau măcar a uneia din ele, atunci testamentul va fi valabil și cele prescrise în el se vor executa; iar dacă niciuna din aceste cauze nu se va putea dovedi, poruncim, ca testamentul să n'aibă niciun efect în ceea ce privește excluderea moștenitorilor și testamentul se anulează complet; iar succesiunea se dă acelorora cari ar fi putut să moștenească și fără testament; liberalitățile, fideicomisele, instituirea de epitropi asupra succesiunii și alte dispozițiuni, prescrise în testament, au deplină putere și se vor executa conform testamentului (Arm. 5—9—172). Intocmai după cum părinții sunt datori a face mențiune în testament despre copiii lor moștenitori, sau din cauze binecuvântate să-i îndepărteze dela moștenire, tot așa și copiii sunt îndatorați prin reciprocitate (Don. 36—3). Copiii pot să îndepărteze pe părinți dela moștenirea averii lor, din cauze legale și anume când tatăl atentează la viața fiului, păcătuiește cu nevasta lui, face denunț asupra fiului de vr'o faptă criminală, vede pe fiul său căzut în suferință de boală, de sărăcie și lipsă sau în închisoare și-l lasă fără nici o îngrijire și compătimire, când fiul vede că tatăl său nu profesază credința pravoslavnică (Don. 36--12).

45. Acel dintre frați devine ingrât și se exclude dela moștenire, dacă a atentat la viața fratelui său, l-a acuzat de crimă, sau va stărui să-l obijduiască prin luarea averii. Parte sa vor lua-o ceilalți frați sau fii fraților și mama răposatului (Arm. 5--9--173).

46. Părinții, copiii și frații, au drept să se plângă în contra nedreptății unui testament, iar nu alte rudeni; dar și acestea din urmă pot să se plângă, că testamentul e fals. Rudele ascendente și descendente, adică părinții și copiii, au drept să se plângă în contra nedreptății

unui testament, dacă testatorul i-a exclus dela moștenire afară numai când el le-a lăsat lor partea legală cuvenită, sau dacă s'au arătat ingrati față de testator, iar rudele laterale pot să se plângă atunci numai când în testament moștenitorii instituiți sunt persoane de profesiune necinstită (surugii, bătauși de meserie, caraghioși, sau a avut cu dânșii legături rușinoase) (Arm. 5—6—115). Fiul poate să se plângă în contra nedreptății testamentului tatălui, sau în contra unei donațiuni lăsată de tată în folosul altor copii, dacă moștenirea lăsată lui e mai mică de $\frac{1}{3}$ parte a averii parintelui. Asemenea și fiica are drept să se plângă în ceiace privește averea mamei, dacă zestrea e mai mică decât $\frac{1}{3}$ parte (Arm. 5—9—159). Părinții, copiii și frații pot contestă un testament, iar nu ceilalți moștenitori, și vor cere partea lor legală din moștenire, după ce s'au plătit datoriile și cheltuelile pentru pomenire, partea care trebuie să fie scoasă din testament dovedind că pe nedrept au fost excluși de testator, iar celelalte puncte din testament rămân în puterea lor (Don. 35—17). Atât copiii cât și părinții pot să intenteze acțiune în contra testamentului pentru îndepărtarea lor dela moștenire, sau pentru nelăsarea părții succesoriale legale, cu arătarea justificărilor lor; frații însă și descendenții lor, când vor fi îndepărtați dela moștenire prin testamentul altui frate, iar moștenitorii instituiți vor fi nevrednici și necinstiți, au dreptul de a intentă acțiune în decurs de 5 ani din ziua intrării moștenitorilor în stăpânirea succesiunii (Don. 36—13). Rudele descendente sunt datoare a face parte în moștenire rudelor ascendente; frații și ceilalți lăaturalnici nu sunt prenumărați între ele, testatorul este obligat a testă lor din moștenire; însă și frații sunt slobozi și au dreptul a intentă acțiune în contra testamentului, când succesiunea va fi lăsată unui desfrânat sau netrebnic (Don. 36—6).

47. Cel care are copii legitimi nu poate lăsa moștenire neligitimilor, nici celor lăaturalnici, născuților dela concubină împreună cu mama lor, mai mult de $\frac{1}{12}$ parte din averea sa, iar dacă există numai concubină, poate să-i lase $\frac{1}{24}$ parte din avere. Cel care n'are moștenitori legali, nici rude ascendente cărora este dator a lasă parte din averea sa,

are drept a-și institui moștenitori lăaturalnici pentru toate cele 12 părți ale averii sale; iar dacă are rude ascendente, slobod este a lăsa lor partea legală din moștenire, iar restul a-l testă moștenitorilor lăaturalnici (Arm. 5—8—139). Copiilor naturali, adică născuți nelegitimi, tatăl nu poate să testeze mai mult $\frac{1}{12}$ parte, ca dânsii împreună cu mama lor să o împartă, dacă însă nu vor fi copii legitimi sau alte rude, care după lege ar urma să moștenească, atunci omul poate să testeze parte din moștenirea sa și copiilor săi nelegitimi, fără testament însă, legea nu le dă lor nimic, dar însă copiii legitimi, când nu va fi testament, sunt datori, ca din moștenirea părintească primită de ei, să îngrijească de hrana acestora; mama însă și bunica lor, sunt obligate a lăsa lor moștenire, sau din cauze binecuvântate, să-i îndepărteze dela moștenire prin testament.

48. Cel care revendică averea în contra testamentului, pierde dreptul la partea testată lui în alt testament, sau la lucrul dăruit. În caz de moarte, fie că este lăsat lui însuși, fie că este lăsat altuia care trebuie să i-l procure (Arm. 5—6—115). Moștenitorul neînstituit, dacă în urma relațiilor cu moștenitorii instituiți, va lua moștenirea și, în contra testamentului, va stăpâni-o singur, este dator a da și legalele (Arm. 5—8—124). Cine va contesta un testament, pierde dreptul său la darul dat printr'insul (Don. 38—5).

49. Darurile testate în testament, dacă vor covârși falchidia moștenitorilor obișnuiți, nu sunt valabile, dacă se va constata după opisul moștenirii că nu rămâne lor falchidiul deplin (Don. 38—7). Dacă moștenitorului din moștenirea lăsată lui nu i se împlinește curat partea legală, în asemenea caz aceasta nu numai că se împlinește din ceia ce a rămas în casa părintească, dar el poate începe chiar acțiune în contra aceloră cărora le este testat vr'un legat (Don. 38—10 și 36—17). Oricine e îndreptat a lăsa în dar, după moartea sa, două părți din averea sa, dar $\frac{1}{3}$ parte e dator să o păstreze pentru moștenitori (Don. 38—9). Dacă moștenitorul nu va remite darul lăsat cuiva prin testamentul răposatului și va fi chemat la judecată, atunci va plăti el nu numai fructele culese de dânsul, dar și aceia ce ar fi

putut primi acela căruia îi este testat lucrul (Don. 38—8). Legatarii nu răspund pentru datorile răposatului, ci moștenitorii (Don. 38—8). Legatele lăsate cu condițiune, se remit numai atunci când legatarul îndeplinește condițiunile, iar dacă nu le-a îndeplinit, atunci ei nu pot cere lucrurile lăsate lor și moștenitorii nu le vor remite (Arm. 5—10—175). Dacă cuiva i s'a testat parte din avere, atunci moștenitorul are drept a remite sau partea din însuși lucrurile sau valoarea ei; cu toate acestea, dacă lucrurile nu se pot divide, atunci el este obligat neaparat a da valoarea. Dacă având multe și variate lucruri, testezi cuiva una din ele, sau vr'o câteva, fără a determina care anume le testezi, atunci moștenitorul are dreptul de a alege, care-i va plăcea și a-l da legatarului, cu aceia însă, ca să-l dea nu pe cel mai rău, dar dintre cele de mijloc (Arm. 5—10—178). Dacă s'a lăsat o turmă, atunci legatarului aparține și tot ce iace se naște și se face sporire la acea turmă, iar dacă se întâmplă prăpădierea turmei și nu rămâne decât un singur animal, care nu se va putea numi turmă, atunci va lua numai pe acest animal. Dacă casa va fi testată și în urmă va arde, atunci legatarul va primi numai locul (Arm. 5—10—175).

50. Falchidia, când există numai patru copii, este a treia parte din întreaga avere curată; iar dacă vor fi mai mulți copii decât patru, este jumătate (vezi legea 29). În această a treia parte sau jumătate a moștenirii, iau parte toți cei cari sunt desemnați la falchidium, în urma îndestulării moștenitorului, care, după voința ultimă a răposatului, moștenește restul averii (Arm. 5—9—151). Nu numai tatăl trebuie să lase falchidia fiilor și fiicelor, dar și mama, bunicul, străbunicul, bunica și străbunica după tată și după mamă; și nu numai nepoților de sex masculin, ci și nepoților de sex femeiesc; și nepoții și strănepoții vor primi atât cât ar fi primit tatăl sau mamele lor, dacă s'ar afla în viață. Copiii făcuți cu o mamă care n'a avut zestre, au dreptul la falchidie, dacă sunt legitimi (Arm. 5—9—160). Copilul care a murit fără a avea copii, este dator a lăsa falchidia părinților, adică $\frac{1}{3}$ parte din

avere (Arm. 5—9—155). Dacă zestrea hotărâtă fiicei de tată prin testament sau darurile facute prin el vor fi neproporționale, așa că nu va rămânea partea legală moștenitorilor legali, atunci se va intenți acțiune și testamentul se desființează (Don. 35—14). La determinarea falchidiei, trebuie să se ia în considerare toate defalcate datoriile răposatului și cheltuielile de înmormântare, restul e averea curată și din această avere moștenitorul reține a treia parte, care se numește *falchidom*. Când un lăaturalnic este instituit ca moștenitor, atunci fiul primește falchidia din averea curată a părintelui, iar dacă sunt doi fii, din care unul este instituit ca moștenitor, iar altul are să primească numai din falchidie atunci fiul instituit moștenitor, va primi ca moștenitor averea întregă a părintelui, iar ca fiu va împărți falchidia, cu celalt fiu, adică cu fratele lui, căci tatăl ar fi putut institui moștenitor și o persoană lăaturalnică, întocmai cum a instituit pe fiu (Arm. 5—9—153 ¹⁾). Dacă cineva a scris la moartea sa că iartă datornicului datoria, atunci falchidia, adică defalcarea a $\frac{1}{3}$ parte din avere, are să se facă față cu datoria. Dacă barbatul va dăruia femeiei, sau femeia va face dar barbatului, atunci prin moartea dăruitorului, darul se întărește; dar, deoarece, în acest caz, darul are aparență de fideicomis, atunci falchidiul va avea loc ²⁾. A treia parte a averii cerută pentru falchidie se deduce, după trebuință, egal din darurile tuturor legatarilor. Dacă moștenitorul, din neștiință (adică a faptului, iar nu a legii), s'a înșelat și, fără a reține falchidia, a remis legatarilor mai mult decât le se cuvenia, atunci va primi prisosul îndărăt (Arm. 5—9—161). Când cineva, lăsând moștenire

¹⁾ Pentru mai bună înțelegere, Armenopulo, aduce aici un astfel de exemplu: „Am avut eu trei fii, Petru, Pavel și Ion; am dat lui Petru 10 litruri, lui Pavel 6, și la moarte am instituit pe Petru moștenitor, prescriindu-i lui a da lui Ion un litru; Ion însă cere falchidiul. În asemenea caz, trebuie să prenumărat tot la un loc, adică și 10 litruri și 6 și restul averii, presupunem 8 litri și să se alcătuiască un singur întreg din 24 litri; din aceasta se desparte: 10 litri pentru Petru, 6 pentru Pavel, restul însă de 8 (adică $\frac{1}{3}$ parte din 24 litruri) îl împart toți trei frații între dânși; căci falchidium când sunt patru copii sau mai puțin, constă din o treime a averii curate și când sunt mai mulți de patru copii, din jumătatea averii.

²⁾ Juriștii ruși explică cuvintele „*Ve avea loc*” prin faptul, că în acest caz darul și ertarea datoriei, trebuie să se cuprindă în socotirea acelei averi curate, a cărei treime, sau jumătate, va constitui falchidium.

zice: „voesc ca casa mea și altă cutare avere să fie vândute, și din întreaga mea avere să se plătească datoriile creditorilor mei, iar fiului meu să i se dea partea legală”, atunci partea legală (a treia) se va da fiului, nu după deducerea datoriilor, ci înainte de toate fiul își va lua falchidia și numai din rest vor lua creditorii ce li se cuvine lor (Arm. 5—9—154). Când se da falchidia, atunci și venitul părții a treia din averea testatorului din momentul morții lui se da moștenitorului (Arm. 5—9—155). Falchidia nu poate fi dată în timpul vieții părinților, căci oricât să fi primit fiul, el, totuși, după moartea părintelui, poate să-l ceară și să-l urmărească dela moștenitori, cu toate că între fii și părinți a avut loc convenție și făgăduință că nu o va cere (Arm. 5—9—154). Dacă moștenitorul nu va face opisul averii întregi a părintelui (acceptarea sub beneficiu de inventar), atunci nu va putea reține falchidia și va trebui să satisfacă deplin pe legatari, chiar dacă suma legatelor va covârși averea curată a părintelui (Arm. 5—6—160). Dacă cineva va face testament și va testă familiei sale sau altcuiva averea nemișcătoare și va zice anume, că ceiace lasă să nu se înstrăineze și să rămăe pentru totdeauna moștenitorilor și urmașilor lor, atunci dăm poruncă ca din acea avere, falchidia să nu se ia, căci testatorul a poprit înstrăinarea averii (Arm. 5—9—161).

Dreptul de moștenire

(Partea I, titlul X, art. 1104—1345)

51. Moștenirea este investirea cu toate drepturile pe cari le avea testatorul (Arm. 5—8—134). Nimeni nu poate testă moștenitorului său mai mult decât are (Arm. 5—8—137), iar moștenitorul are același drept ca și testatorul (Arm. 5—8—133). Moștenitorii sunt moștenitorii drepturilor și, dacă testatorul n'a împărțit între ei averea lui, atunci dânsii moștenesc toți împreună în mod egal (Arm. 5—8—129). Cine are vârsta mai mare de 25 ani și va primi moștenirea tatălui, nu va putea să se eschiveze dela judecată cu creditorii, sub pretext că fratele îl năpăstuște

și-i ia partea lui, (după altă variantă: „sub pretextul că nu poate răspunde fără fratele său”), dar trebuie să se judece pentru partea sa (Arm. 5—8—124). Numai moștenitorii sunt datori a plăti datoriile, aceia însă cari au primit liberalități prin testament nu răspund de ele (Don. 8—8). Moștenitorul se numește sau simplu moștenitor sau fideicomisar. De pildă a zis cineva. „Gheorghe va fi moștenitorul meu, cu condițiune ca să nu moștenească averea mea, ci numai să o ocârmuiască și să o păstreze pentru moștenitorul meu legal Teodor”. În acest caz, Teodor se numește fideicomisar și primește $\frac{2}{3}$ din moștenire, iar Gheorghe se numește moștenitor și primește $\frac{1}{3}$ din moștenire (Arm. 5—8—119). În caz de remiterea moștenirii (fideicomisarului) veniturile nu se adaugă, afară numai când s'a făcut amânare (după altă variantă: „când au trecut mulți ani dela timpul când s'a dat hotărîrea de primirea moștenirii”), sau anume a fost spus de acela care a lăsat moștenirea ca, ea să fie remisă cu veniturile; și ele se separă din falchidie, căci cine cere înapoierea moștenirii, cere aceia ce aparține moștenirii, veniturile însă nu aparțin moștenirii, ci lucrului însuși (Arm. 5—8—138). Când se remite o moștenire, chiriile și procentele se consideră ca venituri. Dela moștenitor nu se preține (fideicomisar) venitul, pe care l-a primit, fără a pierde termenul restituirii moștenirii; dar dacă acela care trebuie să primească moștenirea (fideicomis) cere ca moștenirea să-i fie transmisă așa precum se află în acel moment, atunci se va satisface cererea sa. Cel ce a primit fideicomisul nu poate sub nici o formă înstrăina din vreun lucru oarecare din moștenirea încredințată lui pentru a fi pastrată pentru altul; căci, dacă va înstrăina vreun lucru, prin aceasta pierde dreptul la partea sa din moștenirea testată lui, excepțiune făcându-se de cazul când s'ar află lucruri supuse stricăciunii, sau vor fi rămas datorii după răposatul, cari nu s'ar putea plăti fără a nu se vinde ceva din moștenire, sau vor fi alte cauze, pentru cari, neapărat, a fost nevoie de a vinde ceva din moștenire. În aceste cazuri, despre toate acestea trebuie să existe ho-

tărîrea ocărmuirii, tot așa dacă cineva institue un moștenitor asupra unui imobil și în testament hotărăște să nu fie vândut, ci să se păstreze pentru urmașii lui (Don. 36—8).

52. Moștenitorii descendenți de sex bărbătesc sau femeiesc se preferă moștenitorilor ascendenți. Dacă va muri bunicul, lăsând fiu și nepoți dela un alt fiu răposat, atunci acești din urmă, reprezentând persoana părintelui lor, se vor chemă la moștenire împreună cu fiul, adică cu unchiul lor, și vor primi din moștenirea bunicului atât cât ar trebui să capete părintele lor; și aceasta deopotrivă, fie bărbați, fie femei (Arm. 5—8—120). Copiii, făcuți cu soția care n'a avut zestre, în caz de moartea părinților fără testament, vor moșteni egal cu copiii făcuți cu altă soție care a avut zestre, și între ei nu este nici o deosebire (Arm. 5—8—144). Dacă mama va muri, înaintea fiicei, atunci darul de nuntă va fi al fiicei, iar dacă fiica va muri înaintea mamei, atunci mama va moșteni partea cuvenită ei; restul din moștenire trece la fiică și la moștenitorii acesteia, cărora legea le acordă dreptul de moștenire (Arm. 4—7—40). Se preferă la moștenire întâi descendenții; prin urmare, când cineva moare fără testament și va avea părinți și copii, atunci se vor preferă fiii și fiicele legitime, în numărul cărora intră și pruncul conceput în pântecul mamei sale și născut viu după moartea tatălui, bine făcut și la termen, chiar dacă n'a țipat la naștere, dar a avut respirațiune, viață și făptură omenească și este născut după moartea tatălui la timpul potrivit¹⁾, va intră deopotrivă în numărul copiilor, înfiatul care a eșit de sub puterea celui care l-a născut și-a intrat sub puterea celui care l-a înfiat. În numărul copiilor intră și nepoții ai căror părinți au murit—ei intră în moștenirea unchiului în locul tatălui lor, socotindu-se toți împreună ca un trup (Don. 37—1). Dacă cineva va muri având copii dela două soții, atunci, deoarece acești copii tot din același tată sunt, vor moșteni împreună și egal, iar deoarece s'au născut dela două mame, vor moșteni fiecare pe mama sa; așijderea și copiii dela doi tați moștenesc pe mamă împreună

¹⁾ Trebuie să înțelegem aici «înainte de expirarea a 106 zile» ca în legea rusă.

și egal, iar față cu tatăl lor, fiecare pe părintele său (Don. 37—3). Ce rămâne dela părinți se împarte egal între moștenitori, dacă nu există testament; iar dacă tatăl a făcut testament, atunci fiecare ia atât cât este stabilit în testament. Acei cari au zestre sau daruri de nuntă le vor depune; iar dacă alți frați n'au căpătat partea lor legală cuvenită dela părintele comun, atunci acei cari au, trebuie să răsplătească pe acei cari n'au parte egală cu ei, din averea care a venit în afară de moștenire (Arm. 5—8—127).

53. Dacă cineva va muri fără testament și va lăsa după el copii naturali și înfiați, atunci aceștia vor moșteni deopotrivă. Cât legea lasă mamei răposatului și fraților naturali (consanguini) din același tată, atâta se lasă și copiilor lui înfiați (Arm. 5—8—141). Dacă cel ce a murit va avea copii naturali și n'a făcut testament, atunci acești copii vor lua $\frac{2}{12}$ din averea răposatului, pe care o vor împărți cu mama lor, astfel ca mama să capete o parte egală cu partea fiecăruia din copii; aceasta se va face când nu există copii legitimi. Iar dacă vor fi copii legitimi, atunci copiii naturali, în caz de moartea părintelui fără testament, nu vor moșteni nimic, iar cei legitimi vor fi siliți să-i întreție, conform cu cantitatea averii ce au moștenit ei dela părintele lor. (Arm. 5—8—139). Dacă tatăl va legitimă pe fiul său natural, atunci acest copil devine legitim numai față cu tatăl său, iar nu față cu rudele descendente, nici față cu cele ascendente, nici față de rudele colaterale și nu are dreptul la succesiunea lor; ele de asemenea nu-l pot moșteni pe el fără testament (Arm. 5—8—140). Pe lăaturalnic nu-l moștenesc rudele lui după tată, deoarece tatăl său nu este cunoscut; numai mama sa și frații mamei îl moștenesc. Născuții dela o curvă moștenesc și pe bunica sa după mamă, dacă ea moare fără testament. Infiatul, în caz dacă infietorul său va muri fără testament, poate să moștenească pe infietor; dar dacă tatăl va face testament, atunci el nici nu va putea să capete ceva din moștenire, nici să se plângă de nedreptatea testamentului, nici să ceară ceva în contra testamentului, căci tatăl infiatului nu este obligat a-l face moștenitorul

său, dar el nu se va exclude dela $\frac{1}{4}$ parte (vezi legea 7) care i se cuvine (Arm. 5—8—141). Infiatul, care a trecut sub puterea infietorului, participă la moștenire împreună cu copiii lui legitimi; în numărul copiilor direcți intră și copiii făcuți cu o femeie liberă, cu care a trăit bărbatul înainte de a se fi căsătorit cu dânsa legal, după săvârșirea cărei căsătorii, între tată și mama lor, intră și ei la moștenire împreună cu copiii direcți; asemenea dacă cineva va da naștere unui fiu sau unei fiice cu o femeie liberă și apoi va da un înscris, întărit cu martori demni de a fi crezuți, prin care recunoaște acest copil ca fiind din trupul său, fără a adaoga »fiu natural« sau »fiică naturală«, atunci și aceștia se vor socoti în numărul copiilor direcți și vor avea drept la moștenirea părintelui care i-a recunoscut, primind partea lor legală; cel nelegitim, va moșteni pe mamă-sa și pe bunicul după mamă, dar nu va moșteni pe tatăl care n'a lăsat testament (Don. 37—1). Nici tata, nici mama, nici chiar alți ascendenți, sau rude colaterale, nu pot să moștenească pe copiii naturali, și de aceea, dacă nu vor fi rude descendente, averea lor se dă la dispoziția asistenței publice (sic!) (Don. 37—7) ¹⁾

54. În caz de nu există descendenți, se vor chema la moștenire ascendenții, cu preferință înaintea tuturor colateralilor, exceptând pe frații de la aceeași părinți. Printre ascendenți se preferă cei mai de aproape, fie că va fi o femeie; iar dacă toți sunt de același grad de rudenie, atunci împreună se vor chema la moștenire și vor moșteni egal, adică o jumătate din moștenire vor primi toți ascendenții după linia paternă, iar alți ascendenții după linia mamei, ori câți ar fi ei (Arm. 5—8—120). Dacă fiul va muri fără testament, atunci, dacă el a avut copii, aceștia vor moșteni partea sa; iar dacă el n'a avut copii, vor moșteni frații împreună cu mama, fie că mama se va căsători pentru a doua oară, fie că nu (Arm. 4—7—42). Dacă fiul mamei care s'a căsătorit pentru a doua

¹⁾ Comparând acest pasgiu din Donici cu legea No. 7 și No. 47, se vede ușor că aici e vorba de o interpretare făcută de însuși Donici, care denaturează înțelesul uman al legilor Armenopol (nota lui Eguiof).

oară, va muri fără testament și fără copii, atunci mama poate moșteni tot ce el a avut din darurile dăruite ei înainte de nuntă sau din averea părintelui său, dar va moșteni numai pentru folosință, căci acea avere este proprietatea fraților și surorilor răposatului; tot însă ce a câștigat el din alte împrejurări, se moștenește de dânsa în plină proprietate; dacă însă fiul ei va scrie la moartea sa un testament, atunci mama va primi ca proprietate aceea ce-i va lăsa răposatul (Arm. 4--7--44). Dacă femeia, care n'a avut zestre, va da, împreună cu soțul, fiului sau fiicei lor zestre, iar apoi soțul va muri în sărăcie, și ea cu nimic nu se va alege dela el, va cere dela fiu sau fiică ca să-i dea parte din avere egală cu copiii, dacă femeia care n'a avut zestre, împreună cu soțul va da fiului sau fiicei zestre, iar apoi soțul moare în sărăcie, dânsa însă nu s'a ales cu nimic dela el, atunci ea poate cere dela fiu sau fiică, ca să i se dea parte din avere egală cu a copiilor, căci femeia care nu a avut zestre, dacă soțul moare în sărăcie, lăsând copii, primește din averea bărbatului atât cât fiecare din copii (Arm. 5--9--72). Dacă nu vor fi moștenitori descendenți, atunci vor moșteni rudele ascendente ale răposatului fără testament, mai întâiu tatăl și mama cari împart averea în două părți egale (Don. 37--4). Dacă bărbatul sau femeia vor muri fără testament și fără de copii și vor rămânea în viață tatăl sau mama și vor mai fi frați dela același părinte sau mamă, atunci moștenirea se va împărți așa în cât împreună cu tatăl sau mama să ia parte la moștenire și fratele răposatului; iar dacă înainte a murit cineva din frații sau din surorile răposatului și dela ei au rămas copii, atunci moștenesc și aceștia luând partea pe care urmă s'o primească tatăl și mama lor și-o împart între sine în părți egale. Afară de aceasta, novella patriarhului Atanasie mai prescrie, pe seama părinților, cari au dat zestre și au căsătorit pe copiii lor, dacă aceștia vor muri și vor lăsa un copil, care în scurtă vreme ¹⁾ asemenea va muri, ca

¹⁾ Aplicând aici legea 2 urmează și în'elegem „în 2 luni”. Asupra acestei novele, iată ce se spune la Armenopulo: „Novella patriarhului Athanasie desființează legea după care, dacă în caz de moartea bărbatului sau femeii rămâne un copil, care

atunci să nu se remită moștenirea întreagă părții rămase în viață, fiind că nu cumva părinții, ce jălesc pierderea copilului, să fie lipsiți și de zestrea dată de ei, ci o atare moștenire să se împartă în trei părți, din care una pentru pomenire, alta persoanei rămase în viață, iar a treia să o întoarcă părinților răposatului (Don. 37--5). Dacă nu vor fi părinții în viață, atunci bunul sau bunica din partea tatălui sau a mamei, moștenește, iar împreună cu ei vor lua parte la moștenire și frații răposatului și împart averea în părți egale, dar frații buni, adică dela un tată sau mamă, asemenea și copiii fratelui bun sau sorei bune, primesc partea care se cuvenea părintelui sau mamei lor. Dacă nu vor fi frați buni, atunci pot să ia parte la moștenire frații dela două mame sau doi tați (Don. 37--7).

55. Frații și surorile din același tată și mamă moștensec toți pe răposatul frate, împreună cu ascendenții. Dacă vor rămânea în viață părinții răposatului, frați buni și copii înainte fratelui mort dintr'un tată și o mamă, atunci toți împreună se vor chema la moștenire, și copii fratelui mort înainte, luând locul tatălui lor, vor primi toți atât cât ar fi trebuit să capete tatăl lor, dacă ar fi fost în viață (Arm. 5—8—121). Frații dela același tată și mamă ocupă întâiul loc la moștenirea fratelui bun, cu preferință față de ceilalți frați cari nu sunt dela același părinte; iar când nu există frați buni sau copiii lor, atunci frații dela deosebiți părinți moștensec pe răposatul frate. Dacă cineva moare și va rămânea după el frate dela deosebiți părinți și copii dela frate bun, atunci nepoții se preferă la moștenirea fratelui (Arm. 5—8—122). Când nu e nici frate, nici copii dela frate, se vor chema rudele colaterale, gradele mai deaproape și dacă vor fi câțiva în același grad de rudenie, atunci toți deopotrivă moștensec. Dacă răposatul nu are frați, ci numai nepoți

de asemenea moare după puțin timp, atunci persoana rămasă trebuie să moștenească întreaga avere venită copilului dela tată sau mamă, iar nenorociții părinți ai mortului la pierderea copilului lor, fără drept sunt lipsiți de averea lui. Novela aceasta hotărăște ca însăși zestrea să fie împărțită în trei părți, din care una se destinează pentru pomenirea mortului, alta se dă părinților, iar a treia persoanei rămase, adică bărbatului sau soții (Arm. 5—8—121).

dela doi sau trei frați morți înainte, atunci averea se împarte după numărul sufletelor și fiecare, oricâți ar fi, primesc parte egală. Dacă cineva a murit fără a lăsa testament, lăsând două verișoare din partea tatei și două din partea mamei, atunci, de oarece dela trei unchi ai răposatului rămân patru femei, numite verișoare, ele nu se cheamă la moștenire, după tulpine, adică după numărul unchilor, ci moștenesc individual, adică după numărul verișoarelor (Arm. 5—8—123). Când vor lipsi rude de aproape, se vor chema la moștenire și rudele de gradul al optulea (Arm. 5—8—124). Când nu vor fi ascendenți, se vor preferi colateralii (Don. 37—1). Când nu vor fi nici rude ascendente, nici descendente, atunci vor moșteni lăaturalnicii: întâiu frații și surorile, cu cari participă și copiii de frați și surori morți înainte; toți accia trebuie să primească partea care aparține tatălui sau mamei lor, pe care apoi o vor împărți egal între ei (Don. 37—8). Dacă nu vor fi nici ascendenți, nici descendente, nici lăaturalnici, atunci vor moșteni verii; iar dacă nu vor fi în viață nici aceștia, atunci vor moșteni copiii lor; dacă însă nici aceștia nu vor fi, în asemenea caz, intră la moștenire alte rudenii, care se vor întâmpla, dându-se prioritate spițelor mai apropiate (Don. 37—9).

56. În caz de moarte a bărbatului sau a femeii fără testament, dacă vor lipsi rude sau alți moștenitori ascendenți, descendente și lăaturalnici, atunci se va chema la moștenirea femeii soțul, iar la moștenirea soțului soția, și vor lua întreaga moștenire. Soțul moștenește pe soție, chiar dacă a trăit cu ea numai două luni și în urmă a murit (Arm. 5—8—130). Văduva, care nu s'a căsătorit pentru a doua oară, are drept a se folosi de darurile de nuntă și va mai lua drept proprietate o parte din averea soțului egală cu a unui copil; astfel ca și cum sub raportul dreptului de proprietate, ea ar reprezenta persoana unui copil. Toate acestea se aplică părinților și altor ascendenți, cari nu au intrat în a doua căsătorie, și cari au același drept, a lua partea convenită lor în plină proprietate, a dispune de ea după voință, a o vinde sau

dărui în timpul vieții sau la moarte, iar dacă nu o va înstrăina și nu o va lăsa cuiva după moarte, atunci toți copiii o vor împărți egal între ei, fie că ei nu moștenesc pe tată sau pe mamă, sau fie că unii din ei ar moșteni lor, iar alții nu, afară numai dacă vreunul dintre copii s'ar arăta nedemn (vezi legea 43) tatălui și mamei, atunci acela se va lipsi de o atare binefacere (Arm. 5—8—148). Mama, care n'a contractat o a doua căsătorie, precum și fiecare din ascendenții cari nu s'au recăsătorit, afară de folosința și întrebuințarea averii aduse de căsătorie, va primi în plină proprietate și o parte din avere egală cu a copilului. Aceasta însă privește căsătoriile desfăcute prin moarte, iar nici decum prin divorț; copiii sunt proprietarii oricărei averi aduse de căsătorie în orice chip ar fi desfăcută căsătoria și cu toate că părinții lor nu au trecut în a doua căsătorie, aceștia primind averea numai pentru a se folosi de fructele ei și totodată pentru întreținerea copiilor (Arm. 5—8—146). După cum mama are dreptul a se folosi de darul dinaintea nunței și dacă nu intră în a doua căsătorie după moartea bărbatului, primește în plină proprietate o parte cât un copil, așa și tatăl după moartea soției, participă la darul dinaintea nunței primindu-l cu ocazia morții; dreptul la aceasta aparține nu numai tatălui, și mamei cari au copii, dar de asemenea bunicului și bunicăi, când copiii lor au lăsat fii după moarte. Dacă bunicul sau bunica au murit, atunci persoana rămasă are numai dreptul de folosință a părții ce i se cuvine cu ocazia morții, iar proprietatea acelei părți rămâne nepoților, ca și când ei ar fi copiii acelei persoane; el are de asemenea dreptul a lua în proprietate o parte cât un copil, dacă nu a intrat în a doua căsătorie; iar dacă nu rămân nici copii, nici nepoți, atunci are dreptul de a lua în proprietate tot ceia ce a rămas la moarte (Arm. 4—7—48). Tatăl, chiar dacă s'a căsătorit din nou, se va folosi fără nici o îndoială de averea mamei copiilor săi, și nici un cuvânt necuviincios sau o pâră din partea lor sau a mandatarilor nu poate să fie adresată în contra lui. Aceasta însă în cazul când copiii sunt sub puterea părintească a tatălui, iar dacă au eșit de sub puterea sa,

atunci, în caz de moartea mamei, tatăl va primi o parte din averea mamei lor, cu drept de a se folosi de ea cât va trăi, iar după moarte, acea parte va trece la copii (Arm. 4—7—44). Dacă cineva va fi căsătorit legitim cu o femeie săracă, fără zestre, și apoi va muri înaintea ei, atunci, dacă va fi făcut copii, cu ea sau cu altă femeie legitimă, în număr de trei, dânsa va trebui să primească a patra parte din averea soțului, dar înainte se vor plăti din acea avere datoriile și din rest soția va lua partea a patra. Dacă însă tatăl a lăsat mai mulți copii decât trei, atunci se va face despărțirea averii după numărul copiilor între ei și mamă, și aceasta ia o porțiune egală cu un copil, cu aceea însă ca dânsa să aibă dreptul numai de a se folosi de partea sa, iar proprietatea să aparțină copiilor, dacă sunt născuți dintr'ânsa. Dacă femeia nu va avea copii, atunci poruncim ca, dânsa să aibă drept de proprietate asupra averii rămase după soț, și dacă soțul îi va lăsa mai puțin decât partea sus arătată, atunci să-i se adauge (Arm. 5—8—143). Același lucru se va face și față cu bărbatul, când dânsul n'a dat daruri de nuntă; dacă e sărac, va primi partea a patra din averea soției. Novella Împăratului Leon (52) poruncește ca, femeia să aibă dreptul neclintit de proprietate desăvârșită asupra părții de avere care i s'a dat în astfel de chip și ca dânsa să n'aibă datoria de a da copiilor nimic, afară de falchidia, adică partea lor legală, cu condițiunea însă ca dânsa, pentru cinstea soțului, să nu se căsătorească a doua oară, iar dacă se va căsători a doua oară, atunci va pierde dreptul de proprietate dat ei asupra averii venite și toate bunurile soțului trec după moarte copiilor (Arm. 5—8—144).

Nici tatăl mamei vitrege, nici mama tatălui vitreg nu pot dărui fiind în viață, nici lasă după moarte, mai mult de cât se cuvine a primi un copil, iar dacă sunt copii mulți, atunci fiecare va primi parte egală dar nici tatăl nici mama vitregi nu pot primi mai mult decât se cuvine fiecăruia din copii; dacă copiii vor primi părți neegale, atunci tatăl și mama vitregă a copiilor trebuie să primească din orice binefacere a părintelui atât cât moștenește un copil, care are

partea mai mică din averea părintească, sau cât i-a lăsat tatăl cu limbă de moarte, sau darul făcut în timpul vieții (Arm. 5—8—143). Dacă omul care a murit fără de testament, va lăsa după dânsul în viață copii și femeie care va păstra văduvia, atunci și dânsa va lua parte la moștenire și va primi o parte egală cu o unuia din fii; același lucru va fi și cu femeia săracă care nu a adus zestre în casa bărbatului. De asemenea bărbatul dacă după moartea soției rămân copii, la esirea acestora din casa părintească primește din averea soției o parte ca a unui copil și se folosește în viață de fructele ei; după moarte însă, ea rămâne copiilor lui. Astfel se împarte succesiunea, în urma deducerei din avere a datoriilor mortului și a cheltuelilor de înmormântare și de pomenirea lui (Don. 37—2). Dacă mama care a moștenit pe fiul său, pe fiica sa, morți în copilărie fără testament, sau care a căpătat partea sa legală deopotrivă cu unul din copii din averea răposatului soț, nu se va recăsători atunci moștenirea sus zisă va fi proprietatea ei; iar dacă se va recăsători, atunci va fi datoare a păstra averea pentru frații și surorile răposatului, folosindu-se numai de fructele ei. Același lucru se va întâmpla și cu bărbatul, dacă se va recăsători (Don. 37—6). Dacă se va întâmpla ca după răposat să rămână soție, care n'a adus zestre în casa soțului, atunci dânsa va primi parte egală cu cea a fraților soțului răposat, dacă sunt în număr mai mare de trei; iar dacă vor fi trei frați sau mai puțini, atunci va căpăta a patra parte (Don. 37—8). Cu privire la soția care nu a adus zestre în casa soțului său și care a rămas săracă în văduvie, legea poruncește: după moartea bărbatului fără testament, ea (soția) să moștenească $\frac{1}{4}$ parte din averea bărbatului, dacă au rămas dela el trei sau mai puțini copii; i-ar dacă sunt patru sau mai mulți copii, atunci va primi o parte egală cu a unui copil, dacă numai soțul nu i-a testat ceva, sau nu i-a făcut vreun dar special în viață, sau pentru a-l primi după moarte (vezi legea 25); iar în caz dacă acesta nu-i completează pătrimea cuvenită ei, ea este în drept a intenta acțiune și a primi ceia ce

nu se ajunge pentru complectarea pătrimii (Don. 33—8). Dacă nu vor fi de loc moștenitori ai răposatului și va rămâne numai văduva, atunci dânsa va primi jumătate din averea bărbatului, iar restul va trece la Stat (Don. 37—9).

Răscumpărare

(Partea I, tom X, art. 1346 — 1373)

Chrisocul sobornicesc dela 28 Decembrie 1785, având în vedere că „aproape în fiecare zi” se comit abuzuri în ceea ce privește cedarea votinelor (patrimoniu, moșie) a stabilit: în caz de cedare prin vânzare a unei moșii, sau a unei părți din votina unei persoane particulare, care nu este cu vânzătorul în răzășie sau în rudire trebuie neapărat ca vânzătorul și cumpărătorul să se prezinte la Divan și să aducă zapisul de cumpărare, în care să fie arătat prețul real. Divanul, după ce va vedea condițiunile vânzării, va porunci ispravnicilor finutului, în care se află pământul de vânzare, să facă publicare în curgere de 6 luni, în zilele de târg, dând de știre acelor cari, ca rude sau ca răzeși, au drept la răscumpărare. Dar dacă în curgerea celor 6 luni, nici una din rudele aflate în țară, sau nici unul din răzeși nu va declară dorința de a răscumpăra pământul vândut, atunci ispravnicii finutali vor trimite despre aceasta raport scris la Divan, iar Divanul întărește vânzarea. În caz însă când rudele sau răzeșii vânzătorului aflați de față, vor cere răscumpărarea, după ce a trecut termenul de șase luni, precum și răzeșii sau rudele aflate în alte țări străine, nu s’au prezentat pentru astfel de răscumpărare în curgere de cinci ani, și trecând mai mult timp, ar cere să răscumpere pământul, atunci nici dela unii, nici dela alții judecata să nu ia în vedere cererea.

Tribunalul civil rusesc din Basarabia, găsind că această lege sobornicească este nepotrivită pentru Ruși, cari vor să cumpere pământ în Basarabia, în anul 1840, ziua 7 Februarie, solicită dela guvernul rusesc ca legea în chestiune să fie alrogată, iar în locul ei să fie aplicate în Basarabia legile generale rusești cu privire la termenul răscumpărării (art. 1363 p. 1, tom X), și cu privire la punerea în posesiune pe baza actelor întărite (p. 1, tom. X, art. 925, 926, 927, 929, 1523, 1524 și 1525). După opiniunea consiliului de Stat, având înalta întăritură din 3 Iulie 1842 (colecția completă a legilor No. 15.815), solicitarea arătată mai sus a fost ținută în seamă și în urmă s’au pus în legiuirile locale, următoarele reguli referitor la răscumpărarea averilor vândute.

57. Sunt preferiți (la dreptul de răscumpărare) mai întâi rudele al doilea coproprietarii (răzeșii), al treilea vecinii și cei mai apropiați și al patrulea creditorii (Don.

25—1). Fiul are dreptul a răscumpăra lucrul care a aparținut mamei sale și care a fost vândut de tată, sau lucrul tatălui vândut de mamă, pe când eră încă minor și se află în casele părintești. În caz însă dacă tatăl sau mama vor vinde lucrurile proprii și copiii se vor afla sub puterea părintească și în casa părinților, atunci nici într'un chip nu pot cere preferința răscumpărării, căci dânșii fiind membri ai familiei vânzătoare se socotesc singuri împreună vânzători (Don. 25—2). Răzeșii, cari aparțin aceleiași răzeșii, au drept primordial la răscumpărarea părților din răzeșie, iar dacă nu vor voi să răscumpere, atunci dreptul trece la acei cari sunt de pe aceiași moșie alături cu răzeșia de răscumpărat, iar dacă și aceștia nu vor, atunci se vor preferi răzeșii din același ocol. În cecece privește averile vândute la mezat, prioritatea nu va avea loc (Don. 25—6).

Vânzarea—cumpărarea

(Partea 1, tom. X, art. 1381—1416)

58. În cecece privește pe majori (vezi legea 9), vânzarea va fi bună dacă prin ea s'a obținut jumătate din prețul lucrului vândut (Don. 11—16). Vânzarea și cumpărarea este indeplinită când ambele părți împreună s'au înțeles asupra prețului lucrului vândut, cu aceia ca vânzătorul să predea lucrul, iar cumpărătorul să plătească prețul hotărit pentru el chiar și atunci când vânzătorul a primit prețul stabilit și n'a predat lucrul, sau când cumpărătorul a primit lucrul și n'a plătit pe deplin prețul hotărit, vânzarea se întărește, căci arvuna primită este dovadă vădită de vindere-cumpărare perfectă. Aceasta în cecece privește vânzarea fără înscris; dar vânzarea întocmită prin înscris numai atunci se consideră bună, când înscrisul este făcut cu propria mână a vânzătorului sau deși este scris de altul, dar semnat de vânzător; asemenea dacă vânzarea s'a făcut prin notariat (Arm. 3—3—246). Legea permite fiecăreia din părți, până ce vânzătorul n'a transmis lucrul cumpărat în mâinile cumpărătorului și singur n'a primit prețul acelu lucrul, chiar

dacă prețul vânzării s'a stabilit, a se depărta de convențiune întocmai ca și când n'ar fi fost nici o vorbă despre ea. În ceea ce privește convențiunile cari nu s'au făcut în scris, după obicei, se spune că, dacă lucrul este predat de vânzător sau parte din preț este primită, atunci obligatia formată pe baza convențiunii este valabilă exceptând cazul, când în mod vădit a fost întrebuințată înșelăciune, căci orice înșelăciune dă dreptul de a nimici convențiunile (Don. 11—4). Vânzarea săvârșită prin contract și convențiune sub nici un cuvânt nu se poate anula, chiar dacă vânzătorul ar propune cumpărătorului restituirea prețului îndoit, dar cumpărătorul nu este obligat a restitui lucrul cumpărat în contra voinței sale (Arm. 3—3—264). Vânzătorul transmitând lucrul în mâinile cumpărătorului, nu poate să-l ceară îndărăt nici preferință față de alții în cazul revinderii aceluși lucru; asemenea cumpărătorul nu poate intentă acțiune după ce a plătit prețul a ceea ce a cumpărat (Don. 11—6). Vânzarea simulată ¹⁾ e nulă (Don. 11—7). Vânzarea făcută degeaba, fără nici o plată, nu se întărește; iar dacă ceva se va vinde cu preț mai mic din prietenie, atunci se va întări; dar între soț și soție nici această nu este permis. Vânzarea fără bani nu este valabilă, dar dacă lucrul cumpărat pe un preț mai mic, sau acest preț după vânzare este dăruit, atunci darul acesta se întărește (Arm. 3—3—253).

59. În ceea ce privește arvuna dată, atunci în caz de violare a contractului de una din părțile contractante, dacă cumpărătorul renunță, atunci va pierde arvuna dată; iar dacă vânzătorul va refuza, atunci va fi obligat a restitui cumpărătorului arvuna îndoită (Arm. 3—3—246). Relativ la condițiunile privitoare la vânzare, fie scrise, fie nescrise, odată ce s'a dat arvuna, care este garanția pentru ambele părți, de îndeplinirea făgăduinții, atunci dacă cumpărătorul se retrage, el pierde arvuna, iar dacă vânzătorul, atunci plătește arvuna îndoită, cu toate că despre aceasta n'a fost nici o convențiune (Don. 11—3).

¹⁾ Vânzare simulată (prefăcută) este aceea (zice Armenopol), care în mod public se declară și slujește drept pretext, în timp ce în taină cuprinde altă convențiune (Arm. 3—3—254).

60. Cumpărătorul nu capătă dreptul de proprietate asupra lucrului cumpărat, până când n'a plătit prețul sau n'a dat garanție, sau dacă fără garanție vânzătorul îi acordă încredere (Arm. 3—3—250). Dacă cumpărătorul nu va plăti prețul la termen, atunci va avea să dea numai procente, dar nu tot ceia ce vânzătorul ar fi putut dobândi făcând daraveri cu prețul întreg. Dacă vânzătorul nu va remite lucrul atunci cumpărătorul se va judeca cu dânsul pentru ceia ce a produs lucrul în plus, chiar dacă acesta ar covârși prețul (Arm. 3—3—258). Dacă în actul de vânzare stă scris că, în caz de nedarea prețului la termen, vânzarea va fi stricată, aceasta este în favoarea vânzătorului și de la dânsul depinde de a anula sau nu, căci aceasta este adăugată, dar fără constrângere; cumpărătorul în asemenea caz, poate să se lipsească de lucrul cumpărat (Don. 12—7) Cumpărătorul, care primind lucrul în stăpânire, nu va plăti prețul său la termen, va fi dator a plăti dobândă asupra prețului stipulat pentru tot timpul întârzierii, iar nici decum nu e obligat să plătească aceia ce suma convenită drept preț, după încredințarea vânzătorului, i-ar fi putut aduce folos, dacă ar fi întrebuințat-o în afaceri comerciale (Don. 12—8). Dacă vânzătorul s'ar obliga, prin scris, că în caz de neexecutarea obligației la termenul hotărit, va plăti procente îndoite, tot ceia ce excede dobânda arătată mai sus nu se va ține în seamă (Don. 12—6). Dacă vânzătorul târăgănește și nu transmite lucrul vândut, atunci el va răspunde pentru venitul și dobânda, pe care lucrul poate să le aducă (Don. 11—10).

61. După efectuarea vânzării unui lucru, orice spori-re a lucrului sau orice scădere, va cădea în folosul sau în paguba cumpărătorului, dacă vânzătorul nu a întârziat cu predarea lucrului. După efectuarea vânzării sau a cumpărării pe cale legală, fie că s'a făcut prin scris, fie fără înscris, orice daună ocazionată lucrului, privește pe cumpărător, cu toate că nu a avut loc predarea lucrului, prin urmare, dacă casa vândută ar fi ars în parte sau în tot, arborii ar fi scoși din rădăcină de furtună, câmpul

sau grădina s'ar inundă cu apele râului eşit din albie, și din această cauză s'ar fi făcut mai puțin valoroase, în toate aceste cazuri, paguba privește pe cumpărător. În deobște tot ce s'ar întâmplă cu lucrul vândut fără rea voință sau neingrijire a vânzătorului, nu privește pe vânzător. Precum o diminuare accidentală a lucrului vândut dăunează pe cumpărător, tot asemenea și sporul adus devine lucru în folosul lui, prin urmare, dacă câmpul se mărește din cauza inundației acest spor provine din această cauză aparține cumpărătorului (Arm. 3—3—249). În caz când lucrul vândut s'ar pierde sau s'ar strică înainte de a fi fost transmis cumpărătorului, atunci vânzătorul este dator a înapoiă prețul; dar când lucrul a fost predat cumpărătorului, atunci tot ceace s'ar fi întâmplat cu lucrul, îl privește pe el, cu toate că dânsul nici nu a mișcat lucrul din loc. Intrucât orice știrbire accidentală a lucrului privește pe cumpărător, apoi lui i se cuvine să-i aparțină și orice sporire a lucrului vândut lui (Don. 11—9). Când îți voi vinde câmpul, îți voi arăta hotarele sale și-ți voi zice că în el este pământ pentru o sută de pluguri, dacă apoi parte din acest pământ se va lua și tu te vei plângeră contra mea, atunci cu toate că după măsurătoarea câmpului se arată în el pământ în adevăr pentru o sută de pluguri, cu toate acestea nu-ți este oprit a avea pretențiuni asupra mea pentru pământul care nu se ajunge față de granițele arătate de mine, căci tu ai ținut în seamă mai mult granițele decât numărul plugurilor și vânzătorul răspunde pentru granițele arătate (Arm. 3—3—264). Dacă se vor vinde două vite pereche, din care una bolnavă, atunci trebuiesc înapoiate amândouă, pentru care se dă un termen de 60 de zile. În același mod să se procedeze în caz de vânzarea unei vite despre care vânzătorul știind că ea este bolnavă, a încredințat că este sănătoasă (Don. 11—14). Vânzătorii sunt datori a preveni pe cumpărători despre defectele vitelor ce vând (Don. 11—12). Dacă cine va vinde o vită bolnavă și se va dovedi că a știut despre boală, atunci va plăti pentru toate daunele ocazionate de răspândirea boalei (Don. 11—13).

62. Dacă cineva își va tocni o calfă la prăvălie, atunci toți cari cumpără dela acea calfă sau îi vând ceva, vor avea drept să se judece cu stăpânul prăvăliei, iar acesta nu are dreptul de acțiune asupra lor (Arm. 1—2—22). (Vezi pag. II, volumul XI, art. 705—720).

Facerea și executarea contractelor

(Partea I, tom. X, art. 1528—1544)

63. Legea desființează tocmelele rușinoase și nepermise și pe toate cele contrarii naturei lucrurilor (Arm. 1—9—91). Toate tocmelele făcute în contra legii și a bunelor moravuri n'au putere, fiind nelegale. Când contractul e ilegal, atunci orice promisiune nu are valoare (Arm. 1—9—86). Tot ce se face cu siluire sau de frică, nu e valabil (Arm. 1—11—97). Același drept ca minorii îl au și toți acei cari au executat ceva de frică, sau cu siluire, precum și acei cari au suferit ceva, sau au săvârșit ceva în urma greșelii sau a rătăcirii (Arm. 1—12—99). Condițiunile contrarii legii sunt nevalabile: de pildă, când cineva le-a făcut cu rea credință prin înșelăciune, sau a consimțit de frică sau prin siluire (Don. 10—4)¹). Când se va dovedi că tocmeala s'a făcut de frică (frica însă este aceia ce înspăimântă și sperie pe om) sau prin violenție (de exemplu cu documente, cu mărturii sau cu înscrisuri falsificate sau cu socoteli greșite), atunci se permite judecată; asemenea și în cazul acela când cineva, fără a fi dator, va plăti o datorie, căci ceia ce este dat din greșală, înșelăciune sau rătăcire, se cere înapoi (Don. 18—6).

64. Când mai multe persoane vor încheia o tocmeală între ele, că în caz de moarte a vre uneia din ele, ceilalți să aibă dreptul de a o moșteni, apoi asemenea tocmeală este zadarnică, căci e contrarie bunelor moravuri și nici tocmeala, nici făgăduința nu vor fi valabile. Dacă oameni particulari vor stabili între ei ca să se moștenească reciproc în caz de moarte, asemenea tocmeală e nulă și

¹) Prin frică (spune Donici) se înțelege senzația de neliniște, care ridică îndrăzneala omului cinstit. (Arm. 10—4).

dânșii nu pot primi nimic după moartea unuia din ei (Arm. 1—9—92). Cu toate acestea, când militarii plecând în campanie, vor conveni în acest chip, convenția lor se întărește (Arm. 1—16—130).

65. Dacă în tocmeala despre zestrea fiicei mele voi zice ca dânsa să nu mai nădăjduiască a primi ceva din moștenirea mea, apoi aceasta nu are putere legală. Compară legea 30 (Arm. 5—8—142). Dacă cineva se va tocmi cu socrul său, zicând că, în caz de moartea sa, înaintea soției cu care va avea copii, va remite numai jumătate din zestre, apoi astfel de tocmeală e nulă (Arm. 1—9—93). Dacă la darea foarei de zestre, se va conveni că în caz de vor muri soția și copii, zestrea să rămâe a soțului, apoi această făgăduială e ilegală (Don. 33—9).

66. În afacerile dubioase se va admite ceiace este mai confirm cu echitatea și umanitatea și ceiace este mai blând. În afacerile nelimpezi, trebuie să se ia în seamă ceiace este mai probabil, sau ce se întâmplă mai des (Arm. 1—15—128). În contracte și daraveri de tocmele, dacă voința ambelor părți este vag expusă, se va procede după obiceiul locului unde se închee contractul; dacă însă și obiceiul nu este temeinic sau statornic, atunci se ține în seamă suma cea mai mică (Don. 2—257). Când una și aceeași expresiune are două sensuri, atunci se va preferi acela care e mai compatibil cu dreptatea și cu însuși lucrul (Arm. 1—15—126). Obiceiul să va luă în vedere când este aprobat și întărit de tribunal (Arm. 1—1—4). Expresiunea vagă se va tâlmăci în favoarea făgăduitorului (Arm. 1—15—123). În cazurile dubioase să se aibă în vedere umanitatea și ceiace este recunoscut ca echitabil, potrivit rânduelii. Conform legii se ține în samă și obiceiul vechiu aprobat al unei regiuni (Don. 1—11).

67. Actul de cumpărare dubios se va tâlcui în contra celui care a făcut vânzarea și în favoarea cumpărătorului, căci vânzătorul este dator să nu înșele cu condițiuni exprimate în două sensuri pe cel ce cumpără (Arm. 1—9—89).

Chezăşie

(Partea I, tom. X, art. 1552—1572).

68. Femeia nu răspunde pentru obligaţiunile bărbatului chiar în cazul când s'a făcut garantă (Arm. 1—13—113). Legea apără pe soţie, chiar dacă dânsa a garantat în mai multe rânduri şi în diferite epoci pentru soţul ei. Dacă femeia se va subscrie ca garantă pentru vre-o datorie a bărbatului său şi va pune chezăşie pentru aceasta zestrea sa sau persoana sa, apoi aceasta nu se va lua în vedere şi nu va avea nici o putere, fie că a garantat şi a scris de mai multe ori pentru datorii către Stat sau altfel de datorii, dar exceptând însă cazul când se va dovedi că banii s'au cheltuit pentru trebuinţele ei şi au fost daţi pentru ea (Arm. 1—13—114). Soţia cu toate că ar semnă în înscrisul de împrumut al bărbatului ei şi cu toate că ar amanetă averea şi zestrea sa, sau singură s'ar pune chezaşă pentru bărbat, aceasta nu se va ţine în seamă, afară numai dacă va fi dovedit că banii s'au cheltuit pentru necesităţile ei; dacă însă ea a garantat pentru datoria altuia, iar nu a bărbatului, atunci nu va avea apărare dela lege (Don. 33—35). Femeia nu se primeşte ca garantă, asemenea şi fiul ce se află sub ocrotirea tatălui, omul viclean, sărac, din tagma bisericească şi nevârstnicul (Don. 20—5). Dacă soţia prin obligaţie a consimţit să răspundă pentru datoria soţului şi a făgăduit a plăti această datorie din propria sa avere, dar încă nu a dat nimic, atunci ea nu este obligată a da, căci datoria este străină, iar dacă ea a dat deja ceiace a făgăduit, atunci nu poate lua îndărăt, bine înţeles în cazul când ea este vârstnică. Femeia nu se va putea bucura de legea veleană, când s'a obligat a răspunde pentru creditorul ei, căci această lege îi ajută ei numai atunci când ea însăşi nu datoreşte nimic şi se cere ca ea să îndeplinească o datorie străină (Arm. 1—13—114).

69. Cine a garantat plata vre-unei datorii străine, acela este obligat s'o plătescă, şi obligaţiunea sa, trece asupra moştenitorilor săi (Don. 30—4). Creditorul însă se

va adresa la garant, numai când nu va putea să silească pe datornic a-i plăti (Don. 20—1); pentru aceasta creditorul este obligat a cere datoria sa mai întâiu dela datornic și, dacă dela această nu va primi plata, atunci numai se adresează garantului; de averea însă a datornicului să nu se atingă înainte de a începe acțiunea contra garantului (Don. 20—2).

Zălog-amanet

(Partea I, tom. X, art. 1627—1641 și 1663—1678).

70. Cel dintâiu creditor care a încredințat bani sub amanet, se preferă tuturor celorlalți creditori; față cu lucrul zălogit. (Don. 13—20). Cine a primit zălog pentru banii dați împrumut, pe acela nu-l pot nelinești ceilalți creditori (Don. 13—4). Dacă cineva în aceeași zi a dat unul și același zălog la doi inși, atunci ambii au drept egal a urmări fiecare suma sa și sunt considerați că amândoi au amanetul (Don. 13—11). Creditorul, căruia i s'a încredințat zălogul, se preferă celorlalți și nu poate fi lipsit de nici o parte din capitalul dat cu împrumut. Cei alți creditori, cari nu au zăloguri, urmează după ceilalți (Don. 13—10). Creditorul următor nu se bucură de nici un drept de preferință cu privire la amanetul dat primului creditor, afară numai dacă plătește pe primul creditor și cu chipul acesta se substituie dreptului aceluia, căci primul creditor are preferință, cu toate că nu a fost convenit de a vinde zălogul, și chiar dacă zălogul nu s'ar afla în stăpânirea lui, ci a fost predat în mâinele celui de al doilea (Don. 13—19). Dacă însă lucrul a fost zălogit în diferite timpuri la două persoane, cea dintre ele care a primit întâiu zălogul, are și prioritate (Don. 13—21). Dacă însă creditorii următori vor chibzui că le este mai avantajos o luă pe seama lor zălogul dat primului creditor, atunci ei au dreptul de a plăti lui suma convenită; atunci amanetul rămâne lor și dânsii succed în dreptul de preferință ce aparținuse primului creditor până la concurența sumei împrumutate. (Don. 13—5). Cine a primit în zălog,

un lucru amanetat deja altuia, se va enumera după acesta din urmă, cu toate că a dat capitalul său pe deplin mai înainte lui (Don. 13—22).¹⁾

71. Dacă creditorul va declara verbal sau prin scris că în caz de neplată la termenul hotărât amanetul să rămână lui ca proprietate asemenea condițiune nu este valabilă (Don. 13—23). Creditorul, care a primit un zalog de valoare mai mică decât banii împrumutați, prin aceasta nu este expus la nici un fel de pierdere (Don. 13—15). Dacă zalogul nu e îndestulător pentru acoperirea împrumutului, atunci atât datornicul cât și garantul nu se liberează de obligație, atât timp cât nu va fi plătit complet tot (Don. 13—24). Creditorul poate să reamanețeze altuia zalogul primit, dar nu altfel de cât pentru aceeași sumă (Don. 13—6).

72. Datornicul poate pretinde ca zalogul să-i fie restituit în stare, în care a fost dat creditorului; creditorul pentru aceasta răspunde, fiind obligat a păstra zalogul cu aceeași îngrijire, ca și lucrurile sale proprii (Don. 13—8). În caz de pierderea amanetului, creditorul va avea să dovedească că pierderea s'a făcut fără vina sa; atunci datoria nu se va pierde, dacă însă n'a existat o altă condițiune (Don. 13—7). Cel care primește amanetul pentru păstrare nu răspunde pentru ceiace în mod accidental se întâmplă cu zalogul, iar dauna urmată privește pe proprietar, căci în ce privește zalogul, răspunde numai de reaua credință sau de extrema neprecauțiune, afară numai când în această privință este o deosebită convenție (Arm. 3—9—333). Creditorul care are sub amanet o avere (moara, vie și altele) este răspunzător pentru orice vătămare în administrația sa, dacă vătămarea s'a ocazionat din neglijența sa; dar creditorul din partea sa poate cere înapoi cheltuielile întrebuințate la reparațiune și suma aceasta cu procente se deduce din veniturile averii (Don. 13—9). Dacă sunt amanetate veniturile unui lucru oarecare, orice

¹⁾ De oarece în legiuirile locale se face distincțiune între amanetul cu transferirea lucrului amanetat și amanetul fără transferire (ipoteca), atunci devine înțeleasă amanetarea unuia și aceluiași lucru la diferite persoane și în forme diferite.

sporire sau avantaj provenite dela lucru, trebuie să intre în coprinsul zalogului (Don. 13—14). Creditorul, care a dat bani sub zalog sau ipotecă, are drept de judecată în contra oricui care deține zalogul, cu toate că moștenitorul a primit zalogul ca moștenire sau ca zestre ¹⁾.

Inchirierea bunurilor

(Partea 1, tom. X, art. 1691—1713)

73. Chiriașul este dator a întreține lucrurile închiriate în perfectă integritate, nevătămate și în caz de pierdere, a completa lipsurile (de pildă, a restitui pe deplin același număr de vite), a se îngriji de casele închiriate, de acarete, și a face reparațiunile necesare, pentru a putea remite toate acestea în aceeași stare în care i-au fost încredințate (Don. 15—21). El prinește fructele lucrului, dar numai acelea cari pot să fie despărțite de lucru fără a produce vătămare (Don. 15—1). Dacă închirietorul va conveni cu chiriașul ca, până la termenul stabilit să nu reia lucrul închiriat, iar dacă îl va relua, atunci să plătească amendă, și apoi chiriașul nu va plăti chiria la termenul fixat, sau nu va uză de lucru (pământ) precum se cuvine, atunci închirietorul va fi în drept de a lua lucrul dela el și nu se supune la nici un fel de amendă (Arm. 3—8—326). Dacă cineva va da cuiva un lucru cu chirie pentru un timp determinat, atunci nu va fi în drept înaintea expirării acestui termen să depărteze pe arendaș din stăpânirea lucrului și de asemenea nu poate să ceară adaus la prețul convenit sub cuvânt că alții îi

¹⁾ În ce privește legiunile locale asupra amanetului trebuie de observat că, majoritatea juriștilor și profesioniștilor din Chișinău au hotărât să înlature integral titlu V din cartea III a lui Armenopol, referitor la zalog pe bază că dela 1828 în Basarabia este răspîndită leg. slația rusă privitoare atât la modalitatea facerii amanetului, cât și la procedura de urmărire în privința lor; minoritatea juriștilor însă, susțin, și se pare foarte temeinic, că nu sunt desființate fără distincție toate drepturile deținătorilor de amanet sau a debitorilor amaoetari din Basarabia, căci unele din aceste drepturi sunt prea esențiale pentru a se putea renunța la ele de bunăvoie, și că dacă unele din aceste drepturi sunt irealizabile în ce privește amanetul, ele însă sunt pe deplin realizabile cu privire la ipotecă. Majoritatea însă nu s'a lăsat convinsă de aceste argumentări, și numai din această pricină, eu nu am reprodus aici legile lui Armenopol, ci m-am mărginit numai a insera legile lui Donici (nota este a lui Egunof).

dau mai mult; căci dacă el în chip samavolnic și fără pricină va voi să depărteze pe chiriaș din stăpânire, apoi se va lipsi de toți banii primiți de el în baza convențiunii și afară de aceasta este obligat a răspunde și de toate pagubele arendașului (Don. 15—3). Cine va părăsi câmpul închiriat fără justă pricină înaintea expirării termenului de arendă, acela este obligat a plăti chiria pentru tot timpul (Arm. 3—8—327). Cine va arendă vre-o moșie și apoi fără pricină o va părăsi înaintea expirării arende, acela va plăti întreaga arendă, cu aceia însă că dacă se va găsi un doritor care nu ar putea plăti același preț, ci mai mic, atunci arendașul care a renunțat, va plăti numai ceiace nu se ajunge (Don. 15—17).

74. Acela care va lua în arendă o moșie, fie pe viață, fie pe un timp îndelungat (emfiteosis), n'are drept s'o remită altuia fără știrea și voința proprietarului moșiei, dar după ce va înștiința pe proprietar, trebuie să adaste două luni, și dacă, după acest timp, proprietarul nu se va învoi a da moșia altuia, atunci, după ce va plăti ceiace alții au promis, va căpăta moșia îndărăt; dar dacă deținătorul moșiei nu va preveni pe proprietar, atunci va pierde dreptul emfiteosis (Don. 16—7). Dacă acela, care a primit emfiteosis, având aface cu bisericile și instituțiunile de pietate, nu va plăti dijma sau arenda în curs de doi ani, va pierde în acest caz dreptul asupra emfiteosei, iar față cu ceilalți îl va pierde după trei ani (Arm. 3—4—281). Când vre-o moșie sau vre-o construcțiune se vor da cu chirie pe veci și nu se vor plăti banii după convențiune în curs de trei ani, atunci lucrul se ia îndărăt și închirierea pe veci va fi desfăcută; iar dacă lucrul închiriat va fi proprietate bisericească, atunci termenul va fi numai de doi ani, dacă însă chiriașul lucrului pe vecie n'a fost trimis în locuri depărtate pentru afaceri de serviciu și dacă nu i-a fost oprit prin ordin de a da banii cuveniți în baza convențiunii (Don. 16—5). Oricare să fi fost cauza pentru care s'au desființat clauzele unei închirieri pe vecie, chiriașul are drept de a cere cheltuelile

ce a făcut pentru îmbunătățirea și augmentarea clădirilor (Don. 16—6).

75. Dacă cineva, cerând un lucru străin pentru trebuința sa, va spune stăpânului că ia acel lucru pentru o trebuință anumită, iar apoi va uză de acest lucru în altfel, și dacă va urmări vre-o dăunare a acelui lucru, atunci trebuie să plătească indoit pentru el. Aceeași responsabilitate cade și asupra celui care va lua vita altuia pentru a se transporta undeva în apropiere și pe urmă va pleca în alt loc mai îndepărtat (Arm. 2—10—231). Cine va lua un cal dela altul pentru a pleca până la cutare loc, iar apoi va merge mai departe, acela răspunde dacă calul suferă vre-o vătămare și cade, dând stăpânului satisfacțiune pentru aceasta. Dar dacă dauna sau moartea se va ocaziona calului înainte de a ajunge la locul indicat, în asemenea caz, cel care a întrebuințat calul nu este supus desdaurării, afară numai dacă din neglijență sau rea credință s'a pricinuit calului vătămare (Arm. 6—14—233). Dacă cineva a luat un bou pentru arătură și boul a perit la munca pentru care a fost luat, atunci nimic nu se va urmări dela acela care l-a luat; iar dacă moartea s'a întâmplat la altă muncă, atunci să fie constrâns a da un bou teafăr. Dacă cineva, fără voia stăpânului, a luat un bou sau vre o vită oarecare și pleacă după treburile sale, atunci va da plată indoită; iar dacă vită va muri, atunci va plăti prețul a două vite în loc de una, orice ar fi (Arm. 6—14—239). Cine a închiriat o vită și o va încărcă peste măsură și va pleca cu ea mai departe decât a zis, iar vită va pieri, acela este dator s'o plătească (Don. 15—12).

Intreprinderea

(Partea II, tom X, art. 1737—1745)

76. Meșterii, dacă s'au apucat de lucru și au primit arvună, n'au voie să lepede acea muncă și să se apuce de altă până nu o vor isprăvi. Dacă va fi lipsă de material, sau stăpânul din rea voință nu aduce cele necesare pentru ca lucrul să fie isprăvit, atunci meșterul e dator să ceară de

două ori dela stăpân materialul necesar, pentru ca să nu fie zăbavă; iar dacă nici atunci stăpânul nu va voi, atunci să-l cheme în judecată și să ceară Invoice de a se apucă de altă lucrare, care-i mai avantajoasă. Dacă însă întreprinzătorii, de lăcomie, iubire de câștig mare, sau din rea voință, vor părăsi lucrarea de care s'au apucat și se vor apuca de de altceva, atunci stăpânul e dator a-i somă înaintea maritorilor despre condițiunile făcute în scris sau nelscris și dacă ei totuși nu vor voi să isprăvească lucrarea începută, atunci să fie chemați în judecată și numai atunci să angajeze pe alții, iar cei cari cu samavolnicie au părăsit lucrul, vor fi condamnați de a restitui plata primită dela stăpân și vor fi îndepărtați dela lucrare fără nici o plată; dacă însă stăpânul nu are gata tot ceiace trebuiește pentru săvârșirea lucrării, atunci meșterii, din ordinul și cu consimțământul lui, pot să se apuce de alt lucru, ca să nu rămâie fără lucru și să-și poată câștiga hrana (Arm. 3—8—328).

Imprumut—Dobândă

(Partea I, tom. X, art. 2012—2068)

77. Dacă minorul va imprumută pe un major aflat sub puterea părintească, atunci va fi în drept de a primi îndărăt imprumul (Arm. 1—12—108). Cel care a imprumut pe minor, va fi dator să dovedească că minorul a avut câștig cu imprumul și atunci va primi datoria (Arm. 1—12—105). Femeia, care a imprumut bani pe socoteala sa, și nu s'a pus garantă pentru altul, nu poate să se bucure de legea Veleiană (vezi legea 68). Femeia, care a imprumut dela cineva bani pentru a scoate pe soțul ei din temniță, trebuie să-i restituie și nu poate invoca motivul că ea este garantă sau că ea se află sub putere (Arm. 1—13—114). Femeia, care a imprumut bani pentru răscumpărarea bărbatului din temniță este obligată să-i plătească (Don. 8—10).

78. Dacă cineva recunoaște de adevărată obligațiunea și-a început să plătească datoria, atunci se consideră că

cunoaște suma datoriei și nu poate să zică că n'a primit întreagă suma (Arm. 2—2—166). Datornicul, căruia i se iartă o parte din datorie, cu condițiune să plătească restul la un termen hotărât, și nu va fi făcut aceasta, va plăti întreaga datorie (Arm. 3—5—300). Dacă datornicul se îndosește de datorie și apoi se descoperă că el este dator, dar însă el dovedește că a plătit o parte din datorie, atunci aceasta nu i se va ținea în seamă, ci va fi constrâns la plata întregii datorii (Arm. 3—5—299). Dobânda legală este 12 la sută pe an, și dacă acea dobândă a fost percepută, atunci nu se poate contesta; despre procentul însă neprimit, dacă va fi cerut prin judecată, să se ceară 10 la sută pe an (Don. 19—2). Procentul neindicat în convențiune, nu se plătește (Arm. 3—7—114). Procentul sau sporul nu se plătește când nu este în această privință convențiune, și când nu se face mențiune în scris, dar procentele plătite nu se restituie (Don. 19—1). Dacă cineva îmi este dator mie fără dobândă și eu neputând primi suma îl dau în judecată și se dovedește că el într'adevar este debitor, atunci pot, din acel moment, să cer procente la datorie (Arm. 3—7—317). Dacă creditorul va face convențiune scrisă de a primi în loc de procent fructele unui lucru oarecare, atunci fie că a primit mai mult (10 și 12 la sută), aceasta va rămânea în folosul lui (Don. 9—5).

80. Nimeni nu va putea cere dobândă pentru dobândă, nici pe trecut, nici pe viitor; și dacă dobândă se plătește încetul cu încetul, îndată ce sporirea ei se egalează cu capitalul, se suprimă imediat (Arm. 3—7—319). Când dobândă a covârșit capitalul, ea încetează (Arm. 3—7—315). Dacă se va conveni un procent exagerat sau procent la procent, atunci, după ce s'a dedus partea nelegală, se va plăti numai restul (Arm. 3—7—317). Procent la procent nu se cere nici pentru trecut, nici pentru viitor, și peste procentul arătat nu este permis a se lua, dar dacă cineva ia, atunci prisosul se socotește în datoria principală (Don. 19—3). Procentul plătit parțial, dacă se egalează cu capitalul, se suprimă (Don. 19—6). Când procentele exced capitalul, atunci se suprimă (Don. 19—4).

Depozitul

(Partea I, tom X, art. 2100—2125)

81. Dacă vre un nevărstnic va da ceva altui nevărstnic, iar acesta îl va pierde, primitorul nu e răspunzător (Arm. 1—12—108). Cel ce a primit un lucru mișcător sau nemișcător pentru păstrare trebuie să înlăture orice rea credință sau nebăgare de seamă cu privire la acel lucru; și dacă el evitând reaua credință și neprecauțiunea, din întâmplare lucrul suferă vre-o vătămare, atunci această vătămare privește pe stăpânul lucrului, iar nu pe acela care a primit lucrul în păstrare. Dacă însă acesta din urmă face convențiune și spune anume că se obligă a răspunde și pentru vătămarea accidentală, atunci convențiunea este valabilă și el trebuie să plătească despăgubiri (Arm. 2—10—230). Cel ce a primit un depozit, se îndatorește a pune în îngrijirea lui aceleași stăruinți, pe care le-ar fi pus pentru proprietatea sa, și dacă aceasta nu îndeplinește, atunci se condamnă ca și vinovatul pentru înșelăciune (Don. 14—2). Dar vătămarea pricinuită lucrului încredințat de vre-o întâmplare neprevăzută, privește exclusiv pe cel ce a încredințat lucrul, adică păstrătorul lui nu este supus responsabilității, dacă se va dovedi că, în urma unui incendiu inevitabil, sau a unui atac tâlhăresc, lucrul încredințat a devenit jertfa focului sau a tâlhăriei, împreună cu lucrurile lui proprii (Don. 14—4).

82. Se pot cere veniturile lucrului încredințat spre păstrare; iar dacă au fost bani, pe care păstrătorul i-a plasat în daraveri, atunci se poate cere procente (Don. 14—3).

Asociațiunea

(Partea I, tom X, art. 2126—2138)

83. Asociațiunea se poate încheia prin executare efectivă, prin cuvinte (verbal) și prin mijlocirea persoanei a treia (Arm. 3—10—337). Dacă tovărășia s'a încheiat prin convențiune și contract, atunci se poate intentă acțiune cu privire la tovărășie; iar dacă nu a fost contract, atunci

aceasta se chiamă intreprindere generală (Arm. 3—10—336). Dacă tovarăşia s'a făcut între mai mulţi, atunci unul din tovarăşi nu e volnic a luă vre'o dispoziţie sau a face vre'o schimbare în lucru fără dorinţa şi consimţământul celorlalţi (Don. 27—1). De asemenea, tovarăşul este vinovat şi pentru neglijenţă, căci este dator a avea îngrijirea întocmai ca şi de lucrul său (Don. 27—5). Tovarăşul tovarăşului meu, mie nu-mi este tovarăş (Don. 27—4).

84. Dacă doi oameni au intrat în tovarăşie pentru un comerţ oarecare sau o lucrare, pierderea sau câştigul, chiar după moartea unuia din tovarăşi, se referă la afacerea comună (Arm. 3—10—341).

În tovarăşie cheltuelile, câştigurile şi pierderile, sunt comune şi în caz de pierderea banilor aduşi la masă de vre'o parte oarecare, pierderea de asemenea este comună (Don. 27—2); de aceea, dacă tovarăşul culege singur fructele dela lucrul în tovarăşie, atunci el precum şi moştenitorii lui, sunt datori de a îndestulă pe ceilalţi coasociaţi de partea care ar fi aparţinut acestora (Don. 27—3); dacă va muri vre-unul din tovarăşi, atunci pierderea şi câştigul care a urmat în viaţa lui este comună (Don. 27—8) Dar ca unul din tovarăşi să suporte pierderea pentru câştigul altuia, aceasta nu se permite (Don. 27—10).

**SOBORNICESCUL HRISOV PENTRU DANII,
SCHIMBURI I VÂNZĂRI ȘI PENTRU ȚIGANI,
AL DOMNULUI ȚĂREI MOLDOVEI, ALE-
XANDRU MAVROCORDAT VOEVOD. DIN
ANUL 1785.** (*Acuma cu pravilicești lămuriri din nou
tipărit din porunca prea Înălțatului Domn Mihail Grigorie
Sturza Voevod, Iași, în tipografia Albinei 1835).*)

• Cu mila lui Dumnezeu noi Alexandru Mavrocordat, Domn al Țărei Moldovei, din ciasul ce dumnezeiasca pronie ilu încoronat cu stema aceștii binecredincioase țări și neam sunt la domnescul și părintescul nostru scaun, cugetul domniei mele au fost și iaste ca se aflăm toate chipurile cele de mai folositoare urmări și de întemeerea obștei, și nu numai cele vechi și bune obiceiuri să le întărim, ci și la mai bună stare în cât va fi cu putință să le aducem, iar cele pricinuitoare de neodihnă și strâmbatate, să lipsască cu totul.

Drept acea între alte bune orânduiele folositoare obștei, ce am făcut domnia me, care prin scris în public sau dat; luat-am sama din multe jalobe ce ni sau dat și din necontenite pricini de giudecăți, ce sânt pe toată ziua la Divan, pentru dani de moșii, de vii, de case, și de locuri de casă, i livezi și altele, ce s'au urmat până acum în pământul acesta din rău obicei și din nebăgare de seamă, în care dani lăcuia numai un tănuit vecleşug, ce să metaxerisa de către cii mai mulți cu care putea a ave cuvânt de protimisire în oare ce lucru, ce n'ar fi putut avea dreptate, să între cumpărătorii, și stăpânitorii, și pe de o parte se întuneca și să păgubea cel cu dreptatea, și pe de altă parte cel prin viclesug folosit rămânea însărcinat ca să răspundă.

pentru păcatul acela înaintea dreptei giudecăți a lui Dumnezeu; osebit de alte giurământuri și blăstămuri, și cu totul prăpădenii de suflet, ce se întâmplă între acei ce metaxirisa această necuviincioasă faptă, iar Divanului G. D. pururea nespūsă supărare, așisderea și pentru rânduiala ce se urma la împărțirile de țigani între unii și alții, cum și pentru partea Moldovenească, ce prin însurări și măritări s'au amestecat cu neamul țigănesc asupra cărora pricini au și fost oarecare hotăriri de răposaii domni: Grigore Ghica Voevod Bătrânul și Grigorie Alexandru Ghica Voevod, prin osebite Hrisoave care sau urmat până acum. Deci voind domnia mea da o dreptate desăvârșit și a pune aceste pricini în bun așezământ cu întemeiere, poroncitam prin domneasca noastră țadulă, de s'au adunat la sfânta Mitropolie, Preosfințitul Mitropolit al țarei chir Gavril cu alții Arheriei, i Arhimandriții și Egumeni, cum și toți de obștie d-lor: Veliții Boeri pământenii, care după cercetarea cu mare luare aminte ce au făcut asupra pricinilor arătate mai sus, precum s'au găsit mai cu cuviință și mai cu dreptate a se urma de aice înainte, prin iscălite două anaforale pre larg ne-au înștiințat, care anaforale de iznoavă cercetându-le domnia mea cu amăruntul, și aflându-le cu cale și cu dreptate, s'au întărit și cu a noastră domnească iscălitură și pecete. Adecă prin ce întâia obștească Anafora ce este din anul aceasta 1785, August 14, să arată, că daniile de moșii, de vii, de locuri, de casă, de țigani, sau de alte averi, ce s'au făcut din început cu cuvântul dreptății, și cu chipul ce datoria s'au buna orânduială au îndemnat a să face, fiind drepte și cu cale, fără a nu da pricini de gâlcevi sau de jalobe, au rămas statornice și întemeiate. Iar dăniile ce s'au obișnuit a se face de cătră starea cea de jos și săraci, la cei mai puternici și chiverniciți, nefiind pontul rudeniei la mijloc, socotindule cineva cu luare aminte, lesne să pot curoaște că nu au nici un temeu de dreptate sau cuviință, pentru că firește ce cuvânt cu cale să poată da la o pricină ca aceasta? a se îndatori, adecă: cel neputincios să ajute pe cel puternic, și a dărui săracul celui mai bogat. Ce dar la cele mai multe dintrăcest fel de danii, fiind că se urmează o nedreaptă

lăcomie și strâmbatate, atât despre cei ce le dau, cât și despre cei ce le iau, pentru aceia săvârșirile lor sunt pricinuitoare de gâlcevi, că uneori cei ce voiesc a lua danii, fiind povățuiți de către nesățitul interesului, metaxerisesc sălnicie subț feliuri de chipari și de făgăduinți, prin care sălesc pre cei mai săraci a le lăcina danie, alte ori cei ce obicnuesc a da acest fel de danie, urmând asemenea răutate, ori pentru ca săși isbândească pizma asupra neamurilor i răzeșilor lor, ori pentru ca să se folosească asupra pe aproapele lui, merg de dau danie la cei mai puternici, unii încă lucrul ce nu este a lor, și a celor mai multe danii numai numele le este de danie, pentru ca să nu aibă cuvânt de răspuns neamurile și răzeșilor, iar fapta că întru adevăr, este adevărată vânzare, și de multe ori vânzarea cu preț mult mai mare decât aceia ce plătește lucrul, căci ce preț nu dă un bogat interesat de moșii, pentru ca să găsească chip a se face răzeși pe moșiile altora? nădăjduind ca cu vreme să se lățească după dorința sa și după acea câte sfezi, câte jalobe, câte răbștiri și băstămuri de către cei împreună moșiașii, ispita de față este văzută mai în toate zilele. Dintrăceste și alte asemenea urmări a daniilor, este cunoscut că acest fel de danii, fiindcă din început să urzesc cu ră credință și fără temei de dreptate, nu pot a nu naște prigoniri și gâlcevi, uneori despre cei ce le dau, iar alte ori despre cei ce le iau, din care întâmplândușă neconținute pricini și giudecăți, să pricinuesc pagube, pierderi de vreme, și sărăcii celor săraci dăruitorii și neamurilor lor, osăbit de vătămarea de suflet, ce se întâmplă de multe ori și la o parte și la alta.

§ 1. Drept acea ca un obicei rău obicnuit și ca o faptă pricinuitoare de strâmbatate și de neconținute supărări Divanului G. D. Cu sfatul de obștie sau găsăt cu cale, să se oprească cu hotărâre de istov, și să nu mai fie slobod a se mai face niște danii ca aceste de către cei săraci și de starea de jos, la cei mai bogați și puternici, fiind oprită aceasta și cu hotărârea pravililor; căci scoposul la care privesc și razimă pravilile, este ca să sigurisească stăpânirea fiește căruia pe averea sa, iar cu obicinuința acestor feliuri de danii

să rădică acest deafendevsis a stăpânirii, ce dă dreptate fiește căruia asupra lucrului său, ce dar iată că fapta aceasta este și în protiva pravililor : pentru acea ca să contenească acest catarhis de acum înainte, daniile să fie slobode a să face numai între rudanii, și între cii de stare de o potrivă, sau de către cei puternici ce vor vrea la cei săraci, și de către toată starea la sfintele Mănăstiri și Biserici, unde se dau pentru pomenire și pentru folosul sufletesc, iară altminterea precum sau obicnuit până acum cu chipuri pentru pricinile ce sau zis, să fie oprit tuturor cu hotărâre de obștie, și de vor mai îndrăsni vre unii după hotărârea aceasta a da, sau a lua niscaiva danii de acest feliu, să nu se fie în samă, ci să se socotească ca cum nu sar fi făcut orice toc-mală sau invoială să va face asupra acestui pont.

§ 2. Iar care vor cuteza a metaherisi vicleșug, dând și luând în protiva hotărârei aceștia asemenea danii prin zapisă viclene, cu beleturi mai dinainte, unii ca acea aflândușă și dovedindusă, să fie supuși la pedeapsa a păgubi amândouă părțile atât lucrul ce să va face danie, cât și prețul lui, cu care să se folosească neamurile, sau răzășii acelora ce vor da acele danii.

§ 3. Osebit fiind că asemenea pricini de gâlcevi între moșiașii, și de supărarea Divanului, să nasc și din pricina vânzărilor de moșii ce se vând, și de zalogirile ce să zalogesc pentru datorii, cum și din schimburile ce să fac, urmândușă la cele mai multe a catarhis pricinuitoare de neodihă, care și acestea fiind trebuință de a să pune la cale ce mai bună pe urmarea dreptății, așa sau socotit cu hotărâre, când va fi să se vândă vre o moșie, sau parte de moșii între cei ce nu sint răzeși sau rudanii, să fie datori atât vânzatoriul, cât și cumpăratoriul a să înfașoa la Divan, arătând zapisul tocmelii cu prețul cel adevărat, care după ce se va cerceta apoi dela Divan, să se scrie către dregătorii Țanutului, la care va fi moșia acea, ca să facă publicație în șasă luni la toate zilile de târg, spre înștiințarea acelora ce rudenia și răzășia le dă protimisis a răscumpăra, și până la arătata acea de șasă luni vade, neșind nime din neamuri sau din răzeși, ce

vor fi de față, să vor scula să răscumpere, după ce va trece vadeaua acea de șasă luni ce sau zis, cum și acei răzăși și neamuri ce vor fi înstreinați pe la alte țări, de nu vor veni până în cinci anii ca să răscumpere, ci vor lăsa să treacă mai multă vreme, și apoi vor cere să răscumpere, atuncea să nu li se ție în seamă cererile, nici a celor de față, nici acelor înstrăinați, trecând arătatele vadele, precum aceasta și prin hrisovul Domnii Sale răposatului Grigorie Ghica Voevod Bătrânul este hotărât.

§ 4. Așijderea îndatoritoriul ce va avea moșii, sau vii, sau țigani, amanet pentru datorie, și viind ziua vadelii, la care cel îndatorit prin zăpisiul său, îl face stăpân asupra amanetului, neplătind datoria, să nu fie volnic a stăpâni acel amanet până nu va înștiința Divanul, și dela Divan să se facă ia:ăși publicație pe rânduiala ce sau zis mai sus și până în șasă luni neeșind nimene dintracei ce au protimisic să plătească datoria, să răscumpere amanetul, apoi acel amanet să se scoată la mezat și strigându după obicei cu prețul ce se va adăogi, să se protimisască a lua îndatoritoriul și să se întărească stăpânirea prin hrisov G. D. ca pe urmă de să va scula cineva din neamuri sau răzăși acelu ce au zalogit, pentru ca să răscumpere, să nu i se ție în seamă.

§ 5. Pentru schimburi asemenea sau socotit că este bine să se hotarască ca ori care vor vreu să facă schimburi de moșii, să fie datori întâi a înștiința Divanul, ca dela Divan să se cerceteze lucrurile ce sau dat schimb, și dela o parte și dela alta, și pricina sau interesul ce au îndemnat a să face acel schimb, care de să va gasi cu cale, să se întărească și dela Divan, și așa să rămăe schimbul statornic, iar almintirea să nu să ție în seamă.

§ 6. Osăbit răzășul ce va vre să schimbe sau să vânză partea sa de moșie, urmând după rânduiala arătată de mai sus, să fie datori întâiu aș alege și aș hotărâ partea lui dintraaltor răzăși, și așa să fie volnic a o schimba sau a o vinde, iar alminterea să naibă voie, ca cu acest chip să lipsasca multele pricini și gălcevi.

§ 7. Deosăbit fiindcă din pricina slobodei volnicii a vânzătorilor și schimbătorilor, între alte neorânduiele ce sau urmat, și cele mai multe Mănăstiri au pierdut din vreme în vreme multe moșii ce au avut dela Ktetorii lor, sau socotit cu sfat de obștie ca de acum înainte să fie oprîți Egumenii Mănăstirilor cu hotărâre, ca nici cu un chip să nu vîndă moșii Mănăstirești, căci înstrăinarea moșiilor Ktetoricești de pe la Mănăstiri, osebit că este oprită de pravilă, dar pricinuește și cea de săvârșit zdruncinare Mănăstirilor, cum și schimburile de moșii Mănăstirești, să nu fie slobod a se face fiește cum, ci când va fi trebuință de a să face vre un schimb cu moșie Mănăstirească, să nu să facă cu altă de cât iar cu moșii, care să să cerceteză întâiu de cătră Mitropolitul țării și de cătră Divan, și găsindusă a fi cu cale și mai de folos Mănăstirii prin încredințate cercetări, așa să vor li aice ca să cumpere, apoi dregătorii țanutului să trimeată mărturie în scris la Divan de înștiințare, și așa dela Divan să se întărească vânzarea acea, ca să rămăe statornică, și când rudenile sau răzeșii vânzătorului, care se facă, iar altminterea de să va face să nu se ție în samă nici intrun chip. La toate aceste de mai sus arătate pricini, punere la cale și așăzare intracest chip sau așăzat și sau hotărât ca să se urmeză de acum înainte, iar pentru cele trecute vânzări, danii și schimburi, ce sau făcut până acum fiind că a să desface este cu neputință, căci să poate da pricini de neconțință și fără sfârșit tuburare între răzeșii de moșii, și supărarea Divanului G. D. sau socotit și sau hotărât ca să rămăe statornice, după orânduiala cu care sau făcut.

§ 8. Prin cea al doilea obștiască Anafora, ce s'au făcut mai pe urmă tot în anul acesta 1785 Septembrie 22, să cuprinde pentru pricina împărțelilor de țigani, ce sau obicnuit până acuma aicea în țară, cât și pentru partea Moldovenească ce prin insurări și măritări s'au amestecat cu niamul țagănesc, asupra căror pricini, măcar ca sânt făcute întâi de răposatul domn Grigorie Ghica Voevod Bătrânul, oareșcare hotărări prin domnesc hrisov, și al doilea rînd

mai pre larg și mai cu dinadinsul s'au făcut hotărâre prin zece ponturi, la domnia dintâi întâia în Moldova a răposatului domn Grigorie Alexandru Ghica Voevod, care ponturi fiind făcute cu adunare de sobor a Arhereilor țarei și a Veleților Boierii, prin Anafora s'au arătat domniei sale atuncea, și s'au adevărit atât prin întăritura anaforalii cu iscălitura și pecetia G. D. cât și prin osăbit hrisovul domniei sale s'au întărit, dar pentru că n'ar fi fost deplină întocmire și potrivire, rămânând de nu s'au urmat până acum deplin după numitele hotărâri, și voind domnia mea ca să se așeze cum ar fi mai cu cuviință fără vătămare și drept, a se urma la o pricină ca aceasta, atât din partea celor cu pricini, cât și din partea giudecății prin domneasca noastră tedula, s'au porocit ca să se facă o deplină îndreptare și de săvârșit hotărâre, după care de apururia și în viitoarele vremi ne strămutate să se urmeză și să să păzească ca o Pravilă, însă fiind că precum s'au arătat mai sus, hotărârea ce mai prelarg și mai cu dinadinsul asupra acestor pricini, iaste că din vremea pomenitului domn Grigorie Alexandru Ghica Voevod, făcându-i socoteala cu cea mai mare luare aminte în frică lui Dumnezeu, asupra acelor arătate zece ponturi, la cele ce s'au cunoscut că s'au hotărât atuncea cu cale și cu dreptate, nu s'au făcut acum nici o strămutare, și cele ce s'au părut a fi nepotrivite deplin asupra dreptății, s'au îndreptat precum s'au socotit a fi mai cu dreptul și mai cu cale, așijderea și cele ce s'au cunoscut a fi lipsă spre îndestularea dreptății de ambe părțile, s'au adaos și s'au așezat precum s'au găsit cu cale, care de toate să arată pre larg prin ponturile ce urmează mai jos:

a) Dacă țaganul Domnesc, ori Boeresc, ori Mănăstiresc, sau ori a cui, va lua țagancă Domnească, Boerească, Mănăstirească, sau ori a cui va fi, pentru ca să nu rămâe pe urmă împărțala copiilor, să fie datori stăpânul țaganului a da altă țagancă în locul cialante părți ca să rămâe la stăpânirea lui sălașul întreg, iar când stăpânul țaganului nu va avea țagancă să dea, să fie volnic stăpânul țagancei să-i dea țagan pentru țigan și să ia sălașul, și când nu va

avea nici acel cu țaganul să dea altă țagancă, nici acel cu țagancă să dea alt țagan, atuncea să fie volnic stăpânul țaganului să dea cinci zăci lei prețul țagancii, iar de nu va vre, să fie volnic stăpânul țagancii să dea pentru țagan șaptezeci lei, și partea la care va rămâne vânzarea, să ia zăpis încredințat dela mâna vânzătorului.

b) De se va întâmpla țaganul sau țagancă cu vre un meșteșug, și stăpânii nu să vor putea învoi pentru pricina meșteșugului, atuncea să meargă înaintea giudecării, și giudecata va hotărâ ce preț să dea acela, la care va rămâne sălaşul, pentru meșteșugul țaganului sau a țagancii, afară din prețul ce s'au socotit pentru suflet; însă pentru meșteșugul lăntăriei, a cobzării sau a altor zicatori, să nu se hotărească nici să se dea preț osăbit.

c) Când să va întâmpla vre-un țagan, să ia vre-o țagancă o cuiva neștiută, cum și țagancă să ia țaganul cuiva neștiut, și trecând ani la mijloc, de vor fi apucat a face copii, aflând dovadă stăpânul părții cei pierdute, că este țagancă sau țaganul lui, să fie volnic stăpânul țaganului a da altă țagancă de măritat în locul țagancii, sau stăpânul țagancii, să dea alt țagan de însurat în locul țaganului, ca să rămâe sălaşul întreg la o parte, însă protia volniciei, a lua sau a da schimb, să se dea la stăpânul părții cei pierdute, iar pentru partea de copii ce să va cade a da, pentru ca să nu să facă despărțire copiilor de părinți, să dea bani, însă prețul copiilor dela 16 ani în jos să fie pe jumătate, adică fecioru 35 lei, și fata 25 lei, iar celor de vârsta dela 16 ani în sus, va fi prețul întreg, cum s'au arătat la pontul întâi, 70 lei țaganul, și 50 lei țagancă, iar de să va întâmpla aflarea acelor țagani de cătră stăpânii după îndelungată vreme, în cât și copii țaganilor să fie însurați, și să aibă copii, atuncea acela ce va avea a da, neprimind bani acela ce va avea a lua, pentru câte suflete va avea să dea, să fie îndatorit să dea sălaşe întregi, iar pentru câte suflete nu va avea sălaşul întreg de potrivă ca să dea, să aibă voe să dea banii după prețul rânduit, ca să nu să facă despărțirea de sălaşe.

d) Să se dea publicație și poronci de obștie în toată țara, ca nici unul din Protopopi, sau Preoții să nu fie volnici a cununa țâganii cu țâgance, fără știrea stăpânilor lor, și până nu va lua scrisoare dela acest stăpân, sau dela vekilii lor, că adecă de va fi altul stăpânul țâganului, și altul stăpânul țâgancii, cu învoirea și primirea lor să volnicesc acii țâgani a să cununa, sau de vor fi și țâganul și țâganca tot al unui stăpân, să scrie că sint amândoi drepti robi ai săi, și că cu știrea și voia sa vor să se cunune, și intracestaș kip cununându-i, să fie datori Preoții a țâne la sine, și a păzi scrisorile acele, ca când va naște vre o pricină și să vor întreba, să le scoată de față ca să-și dea sama, să nu rămâe supt vinăvăție; iar care Preot să va arăta prin știință ne supus poroncii, și nu va urma hotărârii aceștia, ci va cununa vre-un țâgan sau țâganca cuiva, fără știrea și voia stăpânului, acel Preot osăbit de pedeapsa canonului Bisericesc ce i să va orându, încă să fie îndatorit a da gloabă prețul orându a țâganului sau a țâgancii, ce va cununa fără știrea stăpânului, la acelaș stăpân, cum și ori care din cei ce au țâganii, va lua cu țâganul sau țâganca ca prin cănunie cu înșălăciune, țâgan sau țâganca a altuia, fără știrea și voia aceluia, asemine să fie îndatorit după ce să va afla, să dea gloabă prețul țâganului sau țâgancii, ce va lua, la stăpânul al căruia să vor afla.

e) Țâganii Domnești, Boerești, Mănăstirești, sau ori acui vor fi, ce umblă cu șetrile prin țară, și sunt obicinuiți a fură fete de țâgani, sau țâgance de le țân fără cununie, zicând că sânt cununați cu dânsăle, pentru aceasta să se dea tare poroncă la Giuzi, ca de acuma înainte unele ca aceste să nu să facă, iar dovedindusă că au urmat în protivă, atât giudele cetii la care să va întâmplă, cât și țâganul acela să se pedeapsască cu mare pedeapsă, iar țâganca cu toții copii ce va ave, să se dea la stăpânul ei, de va fi a altui stăpân.

f) Stăpânul vre-unui țâgan, de va îndemnă pe țâganul, sau să fure pre vre-o țâgancă din casa Boerească, Mănăstirească, Măzilească, neguțătorească, sau ori a cui, și

cu chip de înșelăciune prin alui mărturie să vor cununa, fiindcă de a să despărți nu sloboade pravila, și stăpânul țâgancii a să păgubi de slujba ei nu este cu dreptate, sau socotit, când să va dovedi că stăpânul țâganului au făcut un lucru ca acesta cu îndemnaria și mijlocirea sa, să rămâe țâganul supt stăpânirea stăpânului țâgancii împreună cu țâganca, dându-să și carte G. D. de stăpânire, iar când țâganul va face un lucru cu acesta fără știința stăpânului său, să se socotească cu Divanul G. D. pedeapsa țâganului și pierzaria slujbii stăpânului țâgancii.

g) Un țâgan ce de copil mic îl va lua stăpânul lui în casă, și va sluji cu credință și cu dreptate până va veni la vrâstă, apoi stăpânul lui pentru acia credință, și cu dreptate slujbă, ce au avut dela dânsul intra tâța ani, să va milostivi asupra lui și îl va erta de robie, dându-i și carte la mână iscălită de dânsul, precum că l-au ertat; unul ca acesta să fie slobod de robie în toată viața lui, și nici domnia, nici feciorii stăpânului său, nici altă rudenie, să nu aibă voie al trage la robie, asemenea să se urmeză și la partea femeiască, însă nici țâganul, nici țâganca ce vor fi ertați, să nu fie volnici a să cununa cu partea Moldovenească; și numai copiii ce să vor veni în partea lor, vor fi slobozi de robie.

h) Un Moldovan de va vre să ia țâgancă, sau țâganu să ia Moldovancă precum până acum rău și fără cale să obicinuisă, rămăind ca aciasta pricină în robie partea cia slobodă, și fiind acest lucru în protiva a toată dreptatea și pravila, sau socotit: ca de astăzi innainte, nici de cum Moldovanul țâgancă să nu ia, nici țâganul Moldovancă, ci acest feliu de însoțire și cununie să fie de istov cu hotărâre oprită, iar de să vor cununa prin greșală și prin neștiință, îndată ce se vor află, să se despartă, căci și pravila, condica, Armenopolu, carte al pătrălia, Titlu 12, fila 341, hotărăeste așa: „de să va dovedi după facerea nunții, că unul din casnici este rob, să despărtește îndată ca când s'ar fi întâmplat moarte“, pentru care să se dee înștiințare, și tari poronci, cătră Preoții de pre la toate satile și orașile țării, ca nici de cum să nu îndrăznească a cununa pre unii ca

aceștia și ori cari Preot prin știință nu va urma poruncii și hotărârii aceștia, să se katerisască de darul Preoției. Iar când vre-un Moldovan să va îngurloi cu vre-o țagancă, sau Moldovancă cu vre-un țagan, cerând cu dinadinsul amândouă părțile ca să se însoțească prin cununie, și stăpânul părții țagânești va face căzuta silintă, și nu va putea săi desbăreze, și ei însă vazând că nu li să dă voie după cererea lor, vor fugi împreună, și vor trece peste hotar intraltă țară și să vor cununa, și pe urmă să vor intoarce iarăș la locul lor, ori unde și când să vor afla și să vor prinde, să se despartă, și copiii să rămâe toți în partea țagânească. Iar când stăpânul vre-unui țagan sau țagancă, pentru lăcomie de interes, prin a sa voință va îndemna, sau va mijloci cu chipuri de meșteșug ca să se cunune țaganul, sau țagancă lui, cu partea Moldovenească, dovedindu-să o faptă ca aceasta iarăș să se despartă și copiii toți să rămâie în partea țagânească; iar stăpânul părții țagânești să fie îndatorit a rămânea păgubași de robul sau roaba sa, vânzându-să la mezat țaganul sau țagancă; ce să vor cununa cu acest chip, dinpreună cu toți copii, și banii câți vor cuprinde să se dee la facerea podurilor, iar Preotul ce va face acest felii de cununie, dovedindu-să că au știut pricina, și au cununat împotriva hotărârii, să se canonisască cu lipsire de vredinția Preoției precum mai sus s'au arătat.

i) Pentru împărțalile de țagani, ce sau făcut până acum la hotărârea aceasta, după obiceiul ce sau urmat din veci, cum și pentru partea Moldovenească ce sau însoțit până acum prin cununie cu partea țagânească, fiind și hotărâri prin Hrisoave G. D. că un Moldovan de va primi să ia țagancă, sau Moldovancă țagan, să rămâie robi ca niște țagani, la care de vreme că până acum așa sau urmat, întru aceiași hotărâre, și orânduială, sau ăsat cu cale ca să rămâie atât împărțirile ce au apucat a să face până acum, cât și însoțirea părții Moldovenești cu partea țagânească, ce sau făcut până la această hotărâre, iar de acum înainte să se păzască și să urmeze fără strămutare dia pururea după chipurile ce sau arătat și sau hotărât mai sus, rămâind cu toată întemeierea, și să se pă-

zască ca o pravilă statornică și nestrămutată în veci. Și spre aceasta este și credința a însum Domniei mele Noi Alexandru Ion Mavrocordat Voevod, și credință a cinstiții și credincioși Boeri a Divanului Domniei mele, sau Domniilor sale Dimitrie Sturza Vel-Logofăt de țara de jos, Nicolai Rosăt Vel-Logofăt de țara de sus, Lupul Kostachi Vel-Vorn., Iordachi Kanta Vel-Logofăt, Lascarachi Rosăt Vel-Vorn., Kostachi Ghica hat., Kostachi Rosăt Vel-Post., Mateiu Kanta Vel-Vist., Scarlat Karagia Vel-Agă, Kostandin Katargiu Vel-Spăt., Nicolae Balș Vel-Vor., Kostandin Bașotă Vel-Banu, Kostachi Karagea Vel-Kom., Iancu Racovița Vel-Kamaraș., Mihalachi Kostachi Vel-Pacrn., Ioniță Rosăt Vel-Kam., Vel-Sard., Toma Iamandi Vel-Stoln., și credința tuturor boierilor Domniei mele mari și mici. Postim dar Domnia me cu dragoste pe alții luminați Domni pe care sfântul Dumnezeu ai va orândui în urma noastră la Domnia acestii țări, să nu să strice aceste bune orânduile și îndreptări, care cu sfat de obștie au făcut Domnia me, ci mai vârtos să întărească spre mai buna, statornicie și întemeierea țării. Scrisusau Hrisovul acesta la scaunul domniei mele în orașul Eșii, intru cea dintâi Domnie a voastră la Moldova, în anul dintâi, de boierul nostru Serban Logofăt de taină, în cursul anilor dela Hristos, 1785. Dechemvrie 28.

Noi Alexandru Mavrocordat V. V. D. (Voevod)

(L. P.) (Locul Pecetii).

„Lămuriri pravilicești asupra legiurilor sobornicescului hrisov, din anul 1785, care lămuriri acum la anul 1835, încuviințate de sfatul Administrativ, și întărite de domnul, vor sluji de povățuire locurilor judecătorești, spre a nu să prilegi vre o nedumerire din neindeplinirea dispozițiunelor sobornicescului hrisov.”

„Numirea de danii nu să poate aplicarisi la altă înpregiurare, de cât numai la acturile între vii, prin care o față dănuște și trădă în stăpânirea altuia, vre un lucru fără de nici o plată de banii, sau dare de vre un lucru. Iar în toate celelalte acturi, precum Testamenturi, legături, Fi-

deicomise, alcătuiți Mortis cauza (la prilej de moarte) că aplicarișăște legiuirea § 476. Din Codica țivilă unde zice »în puterea dreptului se are fiește cine de adispozarisî ne-îngrădit pentru ale sale, poate cel desăvârșit proprietariu, dacă de către lege, anume nu va fi oprit, să întrebuițăză regulat al său lucru după a sa plăcere, sau să-l lasă ne-întrebuițat, poate să-l strice de istov, sau să-l dea la alții întreg, sau în parte, ori să-l părăsască sau să-l lăpede cu totul«.

»Termenul de șasă luni, precum acel de cinci ani, pentru acei ce sar afla în locuri dipărtate, privește numai vânzările în bani. Iar nici cum schimburile sau alte alcătuiți«.

»Scoposul aceștii legiuiri au fost a cuprinde în vremea publicații de șasă luni făcută mai înainte de mezat; terminul cari pravilile slobod în folosul datornicului, după hotărârea judecătorească, o asemenea înprejurare nu să aplicarișăște la vânzările de bură voe ce să fac prin mezat, care pe temeiul urmării statornic păzâte în această Tară și a Codicii țivile anexa a doua pentru lițitații, după publicații de patruzeci zile în toate ținuturile, și strigare la mezat în aceiași vremei la divansă dă slărșit vânzătorilor, fără a să face publicațe de șasă luni, și fără, a să atinge de dritul cumpărătorului, termenul de cinci anii«.

»Despre acest obiect sau legiuit cu lămurire prin Kodica țivilă § 1400, unde zice, schimburile cele curate a lucrurilor nemișcătoare au tărie și fără a să face înștiințare Divanului, iar cele amestecate, adică acele făcute în lucruri împreună și danii, nu sânt ertate a să face fără de știință Divanului, după care să și urmează.

Asupra schimburilor, slujăsc de povățuire următoarele lămuriri după a pravilelor duh, și așăzământ: a) Schimburile de lucru pentru lucru, nu să pot jigni sunt pricinuri, că unele din lucrurile date, sau luate în schimb, ar cuprinde mai puțin sau mai mult de jumătate a valorii ce-luilant lucru, căci la schimburi nu să ia în bagare de samă cătimea și potrivirea prețului lucrurilor schimbate, fiind că schimbul să întemeiază pe »Comaditaoa și plăcere; (pretium affectionis) a schimbătoarelor;

b) Acest principium are a sa aplicație cu atât mai vârtos la schimburile care să fac dândusă lucru pe vre un jus virtuale, adică pe vre un drept asupra unui lucru ce încă nu să află în stăpânirea aceluia cel poate pretenderisi;

v) Inalcătuirile pe jus virtuale și prin vânzări de sar face iarăș cererea de protimesis nu are locul ei, după ce sau căștigat stăpânirea lucrului fiindcă cumpărarea unui jus virtuale, este o tocmeală pe noroc, și precum la rizicul cumpărătorului nu sau împărtușit acei ce avea dreptul protemisirii, așa nu să cuvine să se împărtășască nici din folosul unui asemenea cumpărătoriu, precum pentru aceasta slujesc drept pilda lucrătoare alcătuirile făcute pentru moșiile din rajaoa Hotinului și altile, cum și § 1700 din Kodica țivilă unde zice »la tocmelele de noroc, nu are loc legiuita agiutorință pentru paguba *ce trece peste giunătatea prețului*«.

»Această legiuire privește schimburile făcute pentru trupuri mari de moși întregi, iar nu pe părții răzlețite, pentru care prin știrea Mitropolitului țării, sau făcut și în urma sobornicescului hrisov feliori de alcătuirii, după a Monastirelor îndemănare, care au nestrămutată tărie.

Dreptul protemisirii la răscumpărare au: Din suitorii:

a) Tatăl și mama; b) Bunul și buna și apoi alți suitori,— din coborătorii; v) Fiii Emanțipați,—din lăaturalnici: Gh.) Frații; d) Nepoții de frate; e) Unchii și Mătușile; j) Verii primari; z) Nepot de văr primare; i) Al doilea văr«.

Explicațiile Senatului cărmuitor privitoare la hrisovul sobornicesc.

Adunarea generală a depart. 1, 2 și de casație a găsit, că stăpânirea de pământ existentă în Basarabia a așa numiților răzăși a atras asupra sa atenția guvernului rus încă pe timpul anexării provinciei arătate în anul 1812, la Impărăția Rusă. Așa, în legea organizării provinciei Basarabiei din 29 Aprilie 1818, (col. leg. No. 27.357) se află relativ la această materie următoarele indicații: »In pro-

vincia Basarabia, ca și în celelalte părți ale Principatului Moldovenesc, se află multe moșii subdenumirea răzășești în stăpânirea diferitelor tagme; acești proprietari se numesc răzăși și se bucură de proprietatea pământului în cele mai multe cazuri împreună cu alții; pentru a evita orice fel de per-ecutare, care ar putea să facă pe răzăși să piardă dreptul de stăpânire, se confirmă în toată vigoarea ei ordonanța precedentă, explicată în așa numitul Hrisov sobornicesc din anul 1785 Dec. 28*. În acest hrisov (al domnitorului Moldovei Mavrocordat) anexat la Colecția legilor lui Arme-nopulo (în ed. oficială din anii 31 și 54 pag. 288—290), se află regulile amănunțite pentru apărarea pământurilor răză-șești de trecerea unor loturi din ele în stăpânirea unor persoane străine. Apoi, în Decretul Senatului, prin care se dă publicației Deciziunea Consiliului de Stat, Confirmată la 17 Octombrie 1849, asupra instituirii unei Comisiuni pentru Compunerea unor reguli generale de hotărnicire a pământurilor provinciei Basarabia (Col. leg. No. 23.578) din cari la chestia de față se referă următoarele indicații: în numărul originalităților regiunei intra și răzășii: altfel se numesc oamenii de diferite tagme, cari stăpânesc nedes-părțiți un pământ sau o moșie comună; răzășii provin din cauza trecerei pământului dela un stăpân la mai mulți moștenitori, altfel că, cu înmulțirea moștenitorilor, s'au micșorat și loturile de pământ într'atâta, că, după spitele genealogice făcute, unora din urmași le rămâneau loturi de un palmac (parmac) mai puțin de un verșoc; din rela-țiunile date de autoritățile locale asupra răzășilor se vede că dreptul celor din urmă asupra pământului se bazează pe spine genealogice. Mai departe, în legea din 14 Iunie 1868, despre așezarea pe pământuri a sătenilor (țăranilor) din Basarabia (anexa specială la Vol. IX din anul 1876) se pomeneste de câteva ori pe răzăși și pământurile răză-șești. Așa în art. 5. al acestei legi se spune: regulile expuse în această lege nu se întindă asupra acelor săteni (țărani) improprietăriți pe pământuri răzășești (săteni-proprietari); sătenii improprietăriți pe aceste pământuri se folosesc de pământ și își îndeplinesc pe el toate prestațiile în înțelegere

de bună voie cu răzășii», iar în observația dela acest articol se spune: »în numărul răzășilor, amintiți în art. 5, sunt trecuți toți în general, fără deosebire de clase, persoane cari sunt stăpânitori ai așa ziselor ocini răzășești, iar la anexa la această observație, și anume în remarca la art. 1, se află următoarea clauză: în numărul ocinilor răzășești nu pot să intre:

a) Moșiile și pământurile dobândite de răzăși în ocine nerăzășești și b) Moșiile și pământurile, despărțite formal din trupul ocinilor răzășești, în proprietatea deosebită a stăpânitorilor lor. În fine, în art. 119 din aceeași lege din 14 Iunie 1868 se ordonă: sătenii din gub. Basarabia, împământeniți pe pământurile proprii (răzăși), precum și pe pământurile proprietarilor particulari, pe economiile mănăstirești și a altor economii ale instituțiilor duhovnicești (țărani) păstrând pentru sine drepturile acordate lor de locuitorii rurali liberi, sunt supuși, în ceea ce privește organizația și administrația lor, legii generale pentru toată populația rurală, și în art. 120 din aceeași lege, se lămuiește că obștiile, plășile și administrația sătenilor din Basarabia, sunt organizate pe bazele expuse în legea generală privitoare pe țărani și în art. 123; care vorbește de modul în care sătenii trebuie să plătească biruri etc, se pomenește, între altele, că banii pentru întreținerea instituțiilor țărănești se percep dela sătenii-proprietari (răzăși), pe aceleași baze, ce sunt stabilite în această materie în legea generală privitoare pe țărani din anul 1861 precum și a legilor suplimentare la ea. Din legile citate, cu toate că nu conțin regule speciale relative la răzăși, reiesă, că înainte de toate în aceste legi e exprimată opinia că proprietatea răzășilor este o formă specială de proprietate a pământului, formând »particularitatea provinciei«, de unde rezultă că, sub denumirea de proprietate răzășească, cu toate că și ea prezintă un fel de comunitate, așa că în col. legilor în vigoare în Basarabie și anume ale lui Donici răzășii se numesc »coproprietari«. (tit 9 § 14 și titl 25 § 1), nu se poate înțelege o proprietate cu »dreptul comun de proprietate«, în sensul art. 543 și următ. vol. X p. 1,

fiindcă aceasta din urmă e fenomenul cel mai obicinuit, cunoscut peste tot locul și neputând din această cauză să fie socotită ca vre-o „particularitate“ a vre unei regiuni. La baza proprietății răzășești, cum se vede din datele citate mai sus, se află indiviziunea pământului, cari se află în proprietatea comună a unor persoane, din acelaș neam, încât fiecare ocină răzășească, ca un întreg, se află „în stăpânirea comună și indivizibilă“ a rudelor ce trăiesc pe ea. Indivizibilitatea aceasta n'are însă acea însemnătate de a nu se permite împărțirea pământului în loturi separate printre coproprietarii: atari loturi există din timpurile cele mai vechi pe fiecare moșie răzășească, formate după măsura rămificației familiilor și cari în virtutea fracționării drepturilor de proprietate, ajungeau la dimensiuni foarte neînsemnate (pallac).

Însă fiecărui proprietar de lot separat aparține până la un grad anumit și dreptul de dispoziție independentă, așa încât se permite cedare de pământ, schimbul, ipoteca etc., însă cu limitări însemnate în privința persoanelor străine, cari nu sunt răzășii, cum se vede din hrisovul anului 1785 pomenit mai sus, precum și din colecția legilor lui Donici (tit. 25 capit. 4), în virtutea cărora instrăinarea vre unui lot unei persoane străine, sub forma de ipotecă sau vânzare, e condiționată de o autorizație specială pentru fiecare caz din partea autorităților respective (după hrisovul pomenit se cere cercetarea fiecărei transacțiuni de către ispravnicul ținutului și întărirea Divanului) și publicația preliminară, fiindcă în caz de ipotecare sau de vânzarea lotului, corăzășilor se acordă dreptul ca într'un termen anumit să răscumpere lotul ipotecat sau vândut, afară de aceasta pentru instrăinarea arătată se cere ca mai întâiu să-și despartă și să-și hotărâncească lotul de instrăinat. Pe când pentru răzășii înșiși ocina lor comună se consideră indivizibilă, cea ce are ca urmare că încetarea acestei comunități, după cererea unor coproprietari, sau în urma consimțământului lor comun, în sensul art. 550 și 551 vol. X, p. 1 nu poate să fie aplicată la ocinile răzășești, și dacă se întâlnesc ca-

zuri unice de despărțirea unui lot în proprietatea particulară a vreunui coproprietar, atunci, după textul legii citate din 14 Iunie 1868, atari pământuri, împărțite în mod format, nu se consideră că făcând parte din numărul ocinilor răzeșești. De aici urmează, că, după regula generală, fiecărui răzăși, chiar dacă stăpânește și un lot separat și poartă numele de proprietar (deosebindu-se de țărani, cari trăesc pe pământ străin), din trupul ocinei răzășești nu-i aparține de fapt, dreptul de proprietate pe acest lot, ci numai dreptul de folosință, pe când toată ocina, ca un întreg indivizibil, se socotește ca fiind proprietatea tuturor răzășilor, ca obștie. Acest mod de a vedea se confirmă și prin arătările legii din 29 Aprilie 1818, citată mai sus, în care se vorbește anume, că proprietarii ocinei răzășești „se folosesc de pământurile ocinei în cele mai multe cazuri în mod indivizibil”. Însă fiindcă această folosință a proprietarilor ocinei răzășești e în legătură cu împărțirea ei în loturi separate, rezultă de aici că stăpânirea însăși a răzășilor nu poate să fie comparată cu proprietatea obștiei, în sensul art. 113 și 114 din legea relativă la țărani, ci poartă caracterul unei folosinți a pământului pe curți sau loturi, și de aceea și toată ocina răzășească, ca aparținând ca proprietate unei societăți întregi de răzeși, însă împărțită în parcele, trebuie să se considere ca fiind în stăpânirea lor, nu după dreptul obștiilor, ci în baza dreptului societăților. Așa fiind caracterul stăpânirii răzășești, sub forma societară, toate afacerile, interioare și exterioare, pe cât ating interesele generale ale ocinei și ale populației ei, pot să fie rezolvite nu prin dispoziția unor proprietari separați, ci de uniunea lor întreagă, de societatea lor. Din procesele relative la pământurile răzășești, ce ajungeau până în ultimul timp până la autoritățile superioare ale statului reiese că, aceste procese erau conduse în numele societății întregi de răzăși prin imputerniciții lor, și raporturile străinilor către dânșii erau ca față de o societate: așa afară de procesele relativ noi, cercetate deja de Departamentul civil de casație 80/32, 83/115,

84/83 etc.), cât și de acele, ce servesc în prezent ca ocazie de a se ridică această chestiune, e destul a se arăta, din cele precedente, la deciziunea Senatului, dep. 2, din 31 Ianuarie 1842 No. 871 (col. dec. privitoare la afacerile din Basarabia, ed. din Chișinău, anul 1868, pag. 176) din care reiese, că Senatul a confirmat hotărîrea tribunalului civil local, prin care se lasă pământul în litigiu »în stăpânirea și dispoziția completă a societății razeșilor».

O atare recunoaștere din partea judecătorilor și a senatului a așezământului stăpânirii răzășești se explică prin aceea, că din timpul unirii Basarabiei cu Rusia, legislația noastră, în privința acestei regiuni, s'a mărginit a prescrie conducerea mai cu samă după legile și obiceiurile locale. Așa, în regulamentul citat din 29 Aprilie 1818, la hotărîrea obligațiilor judecătorilor civile ale regiunii se spune drept: »în ceiace privește apărerea proprietății particulare, judecătoria trebuie să se ție după drepturile, privilegiile și obiceiurile pământului». Apoi, în decretul, din 3 Aug. 1825 (Col. leg. No. 30439) în privința trecerii proceselor prin apel dela Trib. Civ. Reg. din Basarabia la Dep. Senat. No. 2 se ordonă: »Senatul la rezolvarea acestor procese se va conforma legilor și obiceiurilor locale ale provinciei Basarabiei». În virtutea unui obicei vechiu, fiecare ocină răzășească se află sub administrația societății răzășilor și a întrunirilor lor, a dispozițiilor luate în comun precum și a hotărîrilor, și confirmarea directă, legală a acestui mod de a lucra e cuprinsă în sensul exact al dispozițiunilor legii din 14 Iunie 1868, citate mai sus, în virtutea cărora toți răzășii, ca proprietari ai ocinilor răzășești, se numesc »săteni-proprietari» și asupra organizației și administrației pământurilor lor se întind drepturile generale ale locuitorilor rurali liberi cu societățile lor. Cu o atare concluziune se rezolvă și cealaltă chestiune și anume: au dreptul răzășii a alege, prin mijlocirea hotărîrilor comunității, împuterniciți pentru apărarea pământurilor ce se află în proprietatea membrilor societății lor? Fiindcă, conf. celor expuse mai sus, răzășii stăpânesc ocinile ce le aparțin pe baza dreptului de so-

cietate (comunitate) și administrația societară a acestor pământuri e confirmată de legea anului 1868, atunci, având în vedere regulele generale din art. 2292 și 2223 vol. X p. I cod. civil, în baza cărora toate obștiile sătești au dreptul a da »procură pentru a interveni pentru pământurile lor. comune și în procesele lor«, și pentru fiecare procură de acest fel trebuie să fie redactată o hotărîre legală, care se dă procuratorului și-i servește ca împuternicire, întrebarea de mai sus trebuie să fie rezolvată în sens pozitiv. În baza motivelor expuse, Senatul a recunoscut că răzășii stăpînesc pământurile ce le aparțin în baza unui drept societar și, ca urmare, au dreptul a alege prin mijlocirea unor hotărîri societare, împuterniciți în numele societății pentru apărarea drepturilor pămîntești ale fiecărui membru aparte. (Decizia adunării generale a departamentului Senatului Cărmuitor No. 10 din 1880).

Adunarea generală a dep. 1, 2 și de Casație, a găsit că, conform legii de organizare a provinciei Basarabia din 29 Aprilie 1818, a decretului din 17 Octomvrie 1849 pentru redactarea regulelor de hotărnicire a acestei provincii și legea din 14 Iunie 1868 asupra sătenilor din Basarabia (col. spec. la vol. IX, 1876) fiecare ocină răzășească, ca un întreg indivizibil, se află în folosința coproprietarilor ei pe dreptul de stăpînire în obștie; de aceea, societatea formată pentru dirijarea afacerilor unei atari ocini, are dreptul, în bază generală, ca și celelalte obștii sătești, a stabili în privința afacerilor ocinei hotărîri obligatorii pentru toți membrii obștiei. De aici urmează că, societății răzășilor, ca atari, aparține și dreptul de a emite orice fel de dispoziții privitoare la folosința și administrația pământurilor răzășești. Însă având în vedere că, în fiecare ocină răzășească există loturi separate ereditare, folosința însăși a lor, ca loturi sau curți, e permanentă, obștia n'are dreptul, în ceea ce privește atari parcele, a întreprinde vre-o limitare, aplicabile numai la pământuri ce se află în stăpînirea obștiei. (Observ. la art. 113 din legea locală privitoare pe țărani). Cu aceasta însă nu se exclud măsurile luate de Comunitatea răzășilor, cari cuprind nu o delimitare nouă a loturilor, ce se află în folo-

sința permanentă a proprietarilor separați, ci numai întinderea administrației ocinei pe regiuni separate. De așa natură e împărțirea ocinei răzășești în parcele (mai mari), care a servit ca motiv la ridicarea acestei chestiuni. Ea de mult se aplică de către răzăși la teritorii mai întinse sau mai puțin întinse ale ocinilor ce le aparțin, conservând însă pentru teritoriile separate însemnătatea unor părți integrante din aceeași ocină indivizibilă. Așa, de aceste părți de ocină se pomenește în colecția legilor lui Donici cu ocazia fixării ordinei de răscumpărare a parcelelor înstrăinate din trupul ocinei răzășești, și anume în titlul 25, cap. 4, se spune că, la răscumpărare se dă preferință în modul următor: „acea, cari sunt din unul și acelaș lot, au întâietatea la răscumpărarea părților cuprinse în acel lot; iar dacă aceștia n'ar dori să le răscumpere, atunci se dă întâietatea aceloră din lotul vecin, însă din aceeași ocină» etc. Despre loturile mai mari, ca părți din ocina răzășească, se pomenește destul de des și în afacerile judecătorești, atât din trecut (col. dec. proc. civ. ediția Chișinău 1868) cât și mai noi, cari au ajuns la Depart. Civil de Casație (Dec. 83/115, 84/83, etc.) De aici rezultă că împărțirea ocinei în părți n'are nimic comun cu o nouă împărțire a pământului. Inșă dacă aceasta din urmă, având în vedere că există parcele separate hereditare, nu poate să aibă loc, nu rezultă însă de aici, că nu se poate admite, din când în când, îndreptări sau schimbări în compunerea posesiunilor separate ce ar putea fi necesare pentru hotărnicirea mai comodă a părților ocinei, sau în cazurile de întindere neregulată a unor parcele pe socoteala altora, sau, ceiace nu se poate evita, în caz de lipsă de pământ, provenită dela creșterea unor familii, cari intră în compunerea populației de baștină a ocinei. Atari corecturi parțiale făcute din timp în timp, se fac aproape în fiecare an, în fiecare ocină răzășească, la întrunirile membrilor, cum reiese între altele și din relațiile relative la org. proprietăților răzășești, publicate în ediții oficiale, de exemplu în „Monitorul Basarabiei» din anul 1858 No. 25 și 1860 No. 45, în materialele pentru

geografia și statistica Rusiei, adunate de ofițerii cartierului general ed. 1862 (Prov. Basarabia) etc. Toate dispozițiile de acest fel, fiind luate în baza unei hotărâri a obștei, trebuie să fie considerate obligatorii pentru toți membrii săi, dacă sunt provocate de trebuințele reale ale populației și nu tind a micșora sau în general a viola drepturile de moștenire pe curți și parcele ale proprietarilor separați. În baza motivelor expuse, Senatul a recunoscut, că așa zișii răzăși, săteni-proprietari, au dreptul a lua hotărâri în privința dispoziției pământurilor, ce le aparțin, fără însă a viola drepturile de moștenire pentru stăpânirea curților și parcelelor, de către proprietarii separați. (Decizia adunării generale a departamentului Senatului Cărmuitor, No. 11/1889).

JURISPRUDENȚELE INSTANȚELOR JUDECĂTO- REȘTI SUPERIOARE RUSE, DATE CU PRIVIRE LA LEGILE LOCALE BASARABENE

Considerațiuni generale

1. — Litigiile în materie de drept civil în Basarabia se rezolvă pe baza legilor acestei țări, legile generale ruse aplicându-se numai în cazurile, când legile locale de drept material se vor dovedi insuficiente, sau când acest lucru se indică în însăși legea; de aceea rezolvirea litigiului pe baza legilor civile generale ruse, dacă aceste legi nu se aplică în Basarabia, și nefăcându-se mențiune că legile locale sunt insuficiente pentru judecarea litigiului, acest mod de judecare culcă dispozițiile art. 100, al. 2, vol. II, codul legilor și art. 1.606, al. 2, vol. X. (Hotărârea Casației 1874, No. 273).

2. — În virtutea art. 9 proc. civ., orice litigiu în materie de dr. civil trebuie să fie judecat pe baza acelei legi, prin care s'a fixat și asigurat dreptul în litigiu; pe baza art. 130 al. 2, vol. II, regul. de organizarea Basarabiei, în Basarabia se aplică la procese civile legile țării, și numai în caz de insuficiență a acestor legi, se aplică legile generale ale Imperiului. Așa fiind, aplicarea legilor generale ale Imperiului, fără a se face mențiune în sentință, care chestiuni de drept urmează a se rezolvi, dela care dată și în virtutea căror dispozițiuni de lege legile locale au pierdut valoarea lor, acest fapt constituie un motiv pentru anularea hotărârii. (Hotărârea Casației 1876, No. 500).

3. — La caz că se găsesc contradicții între legea lui Donici și codul de 6 cărți, trebuie să se aplica legile generale ale Imperiului. (Procesul Semașco, Curtea de apel din Olesă 1870, arhiva No. 711, codul lui Cohmanschi No. 52.)

4. — Nota 2 la art. 213, al. 2, vol. X, prevăzând aplicarea în Basarabia a dispozițiilor aliniatului 2, art. 214, vol. X, relativ la suprimarea termenului de prescripțiune de 10 ani a acțiunii pe tot timpul cât este minor succesorul, nu anulează nici prevederile art. 131, al. 2, vol. II, relativ la aplicarea dreptului civil material în judecarea afacerilor în Basarabia, nici legea relativă la vârsta majoră în Basarabia (25 ani). (Sentința Casației 1876, No. 444).

5. — Pe baza art. 1606, al. 2, vol. X, la procesele civile în Basarabia se aplică legile locale. Textul acestui articol arată însă că legile locale se pot aplica numai în judecarea afacerilor civile ale *locuitorilor moldoveni băștinași*, la judecarea căror afaceri Tribunalul este dator să aplice legile țării, pentru care motive, chestiunea referitoare la majoratul mandatarului, trebuie să se rezolve pe baza legilor generale ale Imperiului rus, fiindcă această chestiune nu se referă la dreptul material al moldovenilor băștinași, care drept prevede aplicarea exclusivă a art. 1606, al. 2, vol. X, ci la dreptul procesual, pentru care există dispoziții în procedura civilă, unde pentru majorat, conf. art. 221, al. 1, vol. X, se cere etatea de 21 ani. (Procesul Andreev, mandatarul lui Mimi, Curtea de apel 1875, arhiva 887).

6. — Deși ediția nouă publicată în 1876, a aliniatului 2, vol. X, nu conține la art. 1606 același aliniat și volum al ediției anterioare, indicațiuni că în Basarabia la procese civile se aplică legile țării, de aci încă nu urmează nici decum că aceste legi nu se pot aplica, de-oarece Înaltele Decrete relative la anularea lor nu s'au publicat, și deci este necesară aplicarea legilor locale ale lui Donici și Armenopulo. (Procesul Șor, Curtea de apel 1883, arh. No. 62).

7. — Legile locale ale lui Armenopulo și Donici, relative la majorat și capacitatea legală, se aplică numai locuitorilor băștinași, care au manifestat dorința a petrece permanent în Basarabia (Dos. Paderevscaia, Curtea de Apel 1874, arh. No. 145).

8. — Legile lui Donici și Armenopulo, au valoare numai pentru locuitorii băștinași ai Basarabiei și cu privire la drep-

turile și obligațiunile civile de orice natură și la consecințele cari decurg din aceste și cari au fost întemeiate pe aceste legi și fixate în timpul cât au fost în vigoare aceste legi. (Dos. Cozinchevici, Curtea de Apel 1885 arch. No. 831).

Etatea

9. — Etatea, care coincide cu deplina capacitate legală de a putea dispune de un bun, este după expresiunea legii, vârsta majoră, care conform dispozițiilor legilor locale (Armenopulo, vol. I, pag. 5, 99, 102—107, ediția 1854) se socotește la începutul anului 25 (douăzeci și cinci) (Sentința Trib. din Chișinău.) [Curtea, pentru acelaș motiv, a lăsat definitivă sentința Tribunalului, iar Senatul a lăsat fără urmare apelul în afacerea numită]. (Procesul lui Dimitriu cu Ermolinscaia și Carastati 1874, arch. No. 246).

10. — După legile locale ale lui Armenopulo vol. I, pag. 99 și Donici tit. 29 § 2, majoratul se socotește când se împlinesc 25 ani. (Afacerea Feodosiu, Curtea de Apel 1880, arch. No. 346).

11. — Majoratul se socotește numai cu începere dela 25 ani. (Codul lui Armenopulo vol. I. tit. 12, legile lui Donici titl 29 § 2). (Afacerea Anghel, Curtea de Apel 1870, arch. No. 61).

12. — Majoratul fixat prin legile locale ale lui Armenopulo vol. I, tit. 12, pag. 99 și ale lui Donici tit. 29 § 2, nu poate fi aplicat la mandatar, de oarece în ce privește pe aceștia, sunt în vigoare legile generale procesuale, fixate în procedura civilă, unde majoratul în virtutea art. 221, vol. X al. 1 se socotește la 21 ani (douăzeci și unu). (Afacerea Minei, C. A. 1876, arch. No. 887).

Dreptul familial

a) *Relațiile dintre soți*

13. — Bărbatul are dreptul asupra veniturilor dotei soției sale, dacă soții trăesc la un loc, și bărbatul suportă toate cheltuelile pentru întreținerea familiei (educația copiilor).

(Armenopulo cartea IV, titl VIII, pag. 52, 54, 55, 60, 62, 72 și Donici tit. 33 § 3 și 17. (Afacerea Trebinschi, C. A. 1870, arch. No. 70).

b) *Relațiile dintre copii și părinți*

14. — Nefiind în legile locale din Basarabia, o noțiune exactă cu privire la copii neemancipați, această expresiune nu poate avea importanța pentru o judecare a litigiilor, bazată pe lege. Dacă admitem că expresiunea de „copii neemancipați“, a căror situație nu este determinată nici prin legile în vigoare, nici cele generale rusești, în codurile lui Armenopulo și Donici, s'a imprumutat din legislația romană, și considerând că și după legile romane deosebirea copiilor neemancipați de cei emancipați, nu consista numai în faptul că cei liberi erau înzestrați cu avere, care era expresia evidentă a drepturilor acordate, ci mai cu seamă în raporturile copiilor față de autoritatea părintească, trebuie a se conchide că cea mai potrivită noțiune în legile existente, pentru situația copiilor neemancipați este noțiunea minorității, de oarec sînt în legile locale ale Basarabiei cât și în cele generale ruse dobîndirea unor drepturi de către copii independent de părinți este condiționată prin împlinirea etății fixe a majoratului. (Afacerea Ilter, C. A. 1874, arch. No. 882).

c) *Tutela și curatela*

15. — Femeia, care s'a căsătorit pentru a doua oară nu poate fi tutoarea copiilor săi, ramăși din prima căsătorie, partea sa ca văduvă, o va primi ca proprietate pe viață. (Afacerea Feodosiu, C. A. 1870, arch. No. 78).

16. — Dacă văduva, care este tutoarea copiilor săi minori din prima căsătorie, se va mărita din nou, asupra averii copiilor se mai numește încă un tutor. (Legea lui Donici tit. 28, § 4). (Afacerea Bocicovscaia, C. A. 1873, arch. No. 27).

17. — O scrisoare de împrumut semnată de un minor și de mama lui (care ipso-jure este tutoarea acestui minor)

trebuie să fie satisfăcută de către minor și nu poate fi contestată pe motivul că curatorul nu și-a dat asentimentul în mod clar pentru eliberarea obligațiunei de către minor. (Afacerea Anghel, C. A. 1870, arch. No. 61).

(Cererea de casație a mandatărilor Anghel Cohmanschi a fost lăsată fără urmărire de către Senat, la 8 Iunie 1871).

d) Minoritatea

18. — Persoana, care n'a împlinit etatea de 25 ani, se consideră minoră, deci obligațiunile ce le va elibera fără asentimentul curatorului, se socotesc nule. (Codul lui Cohmanschi No. 18, 19, 39, 42 58 și 63).

19. — Pentru ca să fie valabil un act de datorie, eliberat de către un minor, este suficient, dacă acest act va fi dresat cu știința și asentimentul curatorului și semnat de acesta din urmă; de aceea dacă în un asemenea act va lipsi semnătura curatorului, menționând că își dă asentimentul pentru eliberarea actului, aceasta încă nu duce la nulitatea actului. (Col. Cohmanschi No. 58).

20. — Obligațiunile eliberate de un minor fără aprobarea curatorului, sunt nule. (Legea lui Donici, cap. 29 și Armenopulo vol. I, cap. 12). (Procesul Varzar, C. A. 1870, No. 58).

21. — Persoana ce va fi împlinit 21 ani, se consideră majoră, iar obligațiunile ce va fi eliberat fără aprobarea cuiva, se declară valabile. (Col. Cohmanschi No. 40).

22. — Dacă un minor are mai mulți curatori, aprobarea unuia pentru eliberarea unui act de datorie, este absolut suficientă pentru valabilitatea actului. (Col. Cohmanschi No. 18).

23. — Dacă după o scrisoare de împrumut, ce au dat fiul și mama lui, care a fost în timpul acesta curatoarea, se va constata că debitorii au prezentat o garanție recoprocă (unul pentru altul) creditorului, garanția fiului pentru mamă nu poate fi valabilă, pentru motivul că fiul fiind debitor, fiul n'a putut să aibă pentru aceasta asentimentul mamei, ci ar fi trebuit să aibă alt curator. (Col. Cohmanschi No. 58).

24. — Nu se anulează totul ce se face de către minor, ci numai ce se va dovedi că s'a săvârșit prin fraudă sau mare imprudență. (Proc. Warzar, C. A. 1870, arch. No. 58).

Despre bunuri

25. — După legile lui Donici și Armenopulo nu se face distincție între bunurile moștenite (ereditare) și cele agnitate. (Proc. C. A. Paninopulo 1880, arch. 734, Cogan-Bernstein 1871, arch. No. 97 și Moșanov 1874, arch. No. 826).

Despre dreptul de proprietate

26. — Toate clădirile făcute pe pământurile moșierilor, aparțin proprietarului moșiei. (Col. Cohmanschi No. 46).

27. — Clădirile făcute de bărbat pe un loc ce aparține soției, se socotește proprietatea acesteia. (Col. Cohmanschi No. 47).

Dreptul servitutii particulere

28. — Dacă cu noua clădire se va închide lumina pentru ferestrele casei vecine, proprietarul acestei case care s'a folosit neturburat de acea lumină în curgerea prescripțiunii imobiliare, are dreptul pe de o parte să ceară vecinului său, să i se deschidă lumina necesară pentru ferestre la o întindere de trei coși $\frac{1}{2}$ dela perete, iar pe de altă parte să ceară despăgubire pentru chirie și pagube. (Col. Cohmanschi No. 37).

29. — Zidind o casă în vecinătatea unui perete, trebuie să se plătească proprietarului acestui perete, o treime din valoarea peretelui. (Armenopulo, vol. II, cap. 4, pag. 188, 1854). (Proces. Ghereviț, C. A. 1872, arch. No. 70).

30. — Vecinul care va fi construit în mod arbitrar o clădire în vecinătatea unei case străine este dator să plătească proprietarului acestei case jumătate din valoarea numitului perete, (col. Cohm. No. 17).

Despre uzurpare și despre despăgubirile respective

31. — Dispozițiile legii locale relative la posesiunea de bună credință și de rea credință (legea lui Donici cap. 9, § 7, 9 și 30 și Armen. vol. II, cap. 4, pag. 217), fiind contradictorii, nu pot fi aplicabile (art. 1606, vol. X, p. 2), pentru care motiv în Basarabia trebuie să se aplice pentru asemenea chestiuni legile generale (vol. X, p. 1). Proc. Semîșco, C. A. 1870, arh. No. 71.

32. — Intrarea în stăpânirea pământului înainte de hotărîrea judecătorească definitivă, prin care intrare se întreprinde folosința posesorilor lui de fapt și legal se consideră ca o posesiune de rea credință (iar după legile rusești: arbitrară și falsă, art. 446—448 partea 1, vol. X, ed. 1842). (Armen. vol. II, pag. 114 și 115 și Donici cap. 9, § 8, 9 și 30).

(Sentința adunării generale 4, 5 și departamentelor de hotărnicie din 4 Februarie 1854 în procesul Hâjdău cu Ermolinschi pentru dreptul de proprietate asupra unei jumătăți din moșia Medveji. Colect. sent. vol. II, No. 719).

33. Posesorul de rea credință este dator să restituie nu numai toate fructele percepute în tot timpul cât a posedat bunul (legea lui Donici cap. 26, § 4), dar chiar și fructele fructelor (Donici cap. 35, § 25). (Proc. Dângă, C. A. 1871 arh. No. 52).

34. — După legile lui Donici cap. 9, § 23, relative la bunurile însușite pe nedrept, se permite a le lua înapoi, deși însușirea a fost întărită prin diplome și alte acte (colect. sent. Senatului guvernant din 23 Februarie 1861, vol. II, al 3 și 4, No. 997 în procesul Bancovschi cu proprietarul Miculin, pentru dreptul de proprietate asupra moșiei Tăplești).

35. — Posesorul de rea credință trebuie să restituie veniturile ce a perceput din ziua uzurpării imobilului din stăpânirea proprietarilor adevărați până în ziua restituirei acestuia în urma hotărîrei judecătorești definitive, precum și pagubele suferite de proprietari. (Armenop., vol. II, pag. 114 și Donici, cap. 26, § 4, cap. 35, § 25 și cap. 36, § 16).

(Sentința adunării generale 4, 5 și depart. hotarnici

1 Februarie 1854 în procesul Hăjdău cu Ermolinschi pentru dreptul de proprietate asupra unei părți din moșia Medveji. (Col. sent. vol. II, No. 719).

36. — Cel ce a deținut o avere străină, cu rea credință, este dator să restituie proprietarului toate veniturile ce a avut din această avere (împreună cu dobânda de 10 la suta pe an) precum și pagubele și cheltuielile. (Col. Cohm. No. 16, 55, 57).

37. — Cel ce a avut în posesiune o avere străină nu în mod forțat și arbitrar, ci în baza actului legal de cumpărarea și din ordinul autorității în drept, nu va restitui veniturile câștigate. (Col. Cohm. No. 64, 69).

Despre succesiune conform legii

1) Dispoziții generale

38. — În materie de drept de succesiune, legile generale ale Imperiului nu pot fi aplicate în sensul art. 1606 al. 2, vol. X. (Col. Cohm. No. 32, 56, 68).

39. — Succesiunea legală se deschide atât imediat după moartea naturală, cât și odată cu anularea testamentului redactat de către defunct. (Col. Cohm. No. 15, 43, 45, 52 și 66).

40. — Dreptul asupra succesiunii deschise aparține succesorilor chiar dela moartea succedentului. (Cohm. No. 33).

41. — Asupra succesorilor trece obligațiunea de a plăti toate datoriile succedentului. (Cohm. No. 34, 52, și 67).

42. — Afinitatea nu acordă dreptul de succesiune legală (Cohm. No. 33).

2) Despre succesiunea copiilor

43. — Dreptul de preferință asupra succesiunii legale aparține copiilor celui decedat fără testament, (Cohm. 15, 43, 45 și 52).

44. — Dacă în urma celui decedat fără testament vor rămâne copii dela două căsătorii, ei vor împărți moștenirea în părți egale. (Cohm. 15 și 43).

45 — În conformitate cu dispozițiile vol. V, cap. 9, pag. 153 din Armenopulo, se hotărăște „*fahidium*” pentru succesorii legali numai când succesorii instituți sunt persoane străine, dacă însă succesorii instituți vor fi rude, toți vor moșteni de o potrivă. (Proc. Stamati, C. A. 1874, arh. No. 920).

46. — După legile locale ale lui Armenopulo vol. V, cap. 8, pag. 123, ediția 1854 și Donici cap. 37, § 7 și 8 în materie de drept de succesiune legală, atât în linie descendentă cât și în linii colaterale, frații nu au nici o preferință față de surori. (Proc. Polonscaia, Ruso 1880, arh. 510 și proc. Ugriumova Semigraboscaia, C. A. 1880, arh. No. 511).

47. — Frații și surorile după moartea părinților vor moșteni părți egale (Don. 37, § 1 și 2). (Afacerea A. O. Varzar 1870 arh. No. 58, Petrova 1878, arh. No. 28 și Vlasova 1880, arh. 462).

48. — Frații și surorile se bucură de același drept la împărțirea succesiunii. (Cohm. No. 15, 43 și 65).

3) Despre succesiunea în linie colaterală.

49. — După legile lui Donici cap. 37, § 7 și Armenopulo, vol. V, cap. 8, pag. 121 și 122, sora îi moștenește fratelui în părți egale cu ceilalți frați. (Proc. Russo, C. A. 1873, arh. No. 52).

50. — În cap. 37, § 8 din legile locale relative la succesiune, ale lui Donici se spune: „când nu vor fi nici rude ascendente, nici descendente, atunci vor primi moștenirea rudele colaterale: mai întâiu frații și surorile, cu cari iau parte și copiii fratelui și surorii, care au decedat mai înainte.” (Proces Ojoga C. A. 1879, arh. No. 271).

51. — După legea locală a lui Donici cap. 37, § 8, în linii colaterale, la caz de moarte a unei persoane, în lipsa succesorilor în linii descendente și ascendente, averea ei după dreptul de succesiune trece asupra fraților și surorilor sau asupra copiilor acestora în măsură egală. (Proces Stihi, C. A. 1887, arh. No. 865).

52. — Văzând legile locale ale lui Armenopulo partea II, vol. V, cap. 8, pag. 122—122 și Donici cap. 37 § 8, precum și § 5 și 7, se constată că, în drepturile de succesiune după moartea fraților și surorilor, frații și surorile, precum și copiii fraților și surorilor *nu se deosibesc intru nimic unul de altul*. Dacă în urma unui decedat vor rămâne frați și surori, precum și copiii fratelui și surorii, decedați mai înainte, copiii trebuie să moștenească după dreptul reprezentățiunei, adică după tulpine, căci în baza legilor lui Armenopulo partea II, vol. V, cap. 8, pag. 122, frații dela un tată și mamă ocupă primul loc în succesiunea fratelui lor legitim, însă dacă sunt copii dela alt frate dela același tată și mamă, acești copii, împreună cu frații legitimi, sunt chemați la moștenirea unchiului (ibidem pag. 121—122), dacă la cel decedat vor rămâne în viață părinții, frații legitimi și copiii fratelui mort mai înainte dela acelaș tată și aceeași mamă, *toți împreună sunt chemați la moștenire, deși au fost de sex masculin sau feminin, și copiii fratelui mort mai înainte, venind în locul tatălui lor, primesc toți la un loc atâta, cât ar fi primit tatăl lor dacă ar fi trăit*; iar după legea lui Donici, prima jumătate, § 8, cap. 37, „când nu vor fi nici rude descendente, nici ascendente, atunci vin la moștenire rudele colaterale: 1) frații și surorile, cu cari iau parte și copiii fratelui sau surorii, morți mai înainte; toți aceștia trebuie să primească partea ce a aparținut tatălui sau mamei lor și să împartă această parte între dânșii în părți egale” § 5 (ibidem) „dacă bărbatul sau femeia moare fără testament și fără copii și rămâne în viață tata sau mama și dacă vor fi deasemenea frați dela același tată și mamă moștenirea se împarte așa ca să participe la împărțirea moștenirii împreună cu tatăl și cu mama și fratele defunctului, iar dacă cineva dintre frații sau surorile defunctului a murit mai înainte și au rămas în urma lui copii, atunci și acestia participă la moștenire, primind partea care avea să primească tata sau mama lor și o împart între ei în părți egale (comp. § 7, ibidem).

După legea lui Armenopulo partea II, vol. V, cap. 8, pag. 123, „dacă defunctul nu are frați, ci numai nepoți dela doi

sau trei frați decedați mai înainte, moștenirea se împarte după numărul sufletelor și toți, ori câți ar fi, primesc deopotrivă. (Decretul Senatului din 14 Iunie 1879 No. 6.751, proces. Stihî, C. A. 1877, arh. 865).

53. — Precum după legile lui Armenopulo (partea II vol. V, cap. 8, pag. 121—124), tot așa și după legile lui Donici (cap. 37 § 3, 7 și 8) moștenirea rămasă după moartea fratelui sau sorei, în lipsa liniei descendente, se împarte între frați și surori în mod egal; dacă în afară de frații și surorile rămase în viață, au mai fost și frații și surori decedate, cari însă au lăsat copii, și acestia din urmă primesc moștenirea după dreptul reprezentăției, adică toți copiii unui frate sau surori primesc aceeași parte ce revine fiecărui frate sau surori rămase în viață. De și cu privire la cazul acela când în urma defuncțiilor fratelui și surorii, au rămas numai copiii fraților sau surorilor, este o oarecare contradicție între legile lui Armenopulo și ale lui Donici, dar și în cazul acesta în conformitate cu art. 130 al. II, legea de organizarea Basarabiei și art. 1.135, partea I, vol. X, moștenirea urmează a fi împărțită nu pe capete ci pe tulpine (C. R. No. 106—1.879).

54. — În lipsa liniei descendente la succesiunea legală se chiamă frații legitimi și surorile legitime acelui decedat fără testament. (Col. Cohm. No. 47, 60, 68).

4) Despre succesiunea ascendenților

55. — Dacă în urma celui decedat fără urmași, împreună cu frații și surorile legitime vor rămâne și părinți, aceștia împreună cu cei dintâi, vor primi aceeaș parte de moștenire (Col. Cohm. No. 65, 66).

56. — În lipsa liniei descendente, precum și a fraților și surorilor legitime, toată moștenirea rămasă în urma celui decedat fără testament trece la linia ascendenților. (Col. Cohm. No. 8, 13, 14, 25, 32, 33, 42, 56).

57. — Mama rămânând succesoarea fiului sau fiicei decedați, fiind minori, dacă nuse va căsători din nou, va dobândi această moștenire ca proprietatea sa. (Cohm. No. 33).

58. — În linia ascendentă în succesiunea legală, gradul cel mai apropiat (tata și mama) înlătură gradul cel mai îndepărtat (bunic și bunică) (Cohm. No. 32, 56).

59. — Puterea Novelei Patriarhului Atanasie (legea lui Donici cap. 37 § 5), care acordă acelaș drept în linie ascendentă bunicului și buniciei asupra moștenirii rămase în urma morții fără urmași a nepotului și nepoatei deopotrivă cu tata acestora din urmă, se aplică numai în cazul când succedentul moare nu mai mult ca după două luni în urma mamei care i-a lăsat moștenirea (Cohm. 32, 56).

5) *Despre succesiune între copii uterini și-consângeni*

60. — Dacă mama, care a rămas moștenitoarea fiului decedat fără urmaș, se va căsători pentru a doua oară, unchiul defunctului nu poate revendica restituirea moștenirii ce ea a primit nici cât aceasta trăește nici după moartea ei (Cohm. No. 8).

61. — În succesiunea averii unui decedat fără urmași, părinții au preferință față de frații și surorile consângene ai defunctului și față de mătușa de gradul al doilea și unchiul de gradul al treilea (Cohm. 14, 42, 43).

62. — Frații consângeni se moștenesc unul pe altul numai când nu sunt succesori mai apropiați, adică frați legitimi. (Cohm. No. 60).

6) *Despre succesiunea soților*

63. — Soții se moștenesc unul pe altul numai în lipsă absolută de rude mai apropiate (Cohm. No. 63).

64. — În succesiunea legală, soții sunt chemați la succesiune unul după altul, numai în lipsa altor rude, fie descendente, ascendente sau laterale (Legea lui Armenopulo vol. V cap. 8, pag. 130). (Proces Cvașinschi, C. A. 1875, arh. No. 658).

65. — Legea lui Donici, cap. 37 § 8 și cap. 33 § 8, relativă la succesiunea soției, care nu adusese zestre și a rămas săracă în văduvie, se referă numai la cazurile succesiunii legale. (Proces. Paninopulo, C. A. 1880 arh. No. 734).

66. — In baza legilor lui Armenopulo vol. V, cap. 8 pag. 143 și 144, ed. 1854 și Donici cap. 33 § 8 cap. 38 § 9, văduva fără copii are dreptul să primească ca proprietate a sa, a patru parte din averea defunctului ei bărbat, și dacă conform testamentului bărbatului i se va lăsa un legat de mai puțin de o pătrime, ea are dreptul să revendice completarea restului. Pe baza legilor lui Armenopulo vol. V cap. 8 pag. 143 și Donici cap. 33 § 8, dreptul menționat al văduvei depinde în mod categoric de împrejurarea că văduva afară că nu a adus zestre, să fi fost și săracă; pentru acest motiv văduva recunoscută săracă, nu are dreptul să revendice moștenirea după bărbat.

(Indexul lui Șimanovschi No. 331, suplimentul „Monitorul Oficial al Basarabiei” 1872, No. 28, 30).

67. — După legile locale ale lui Armenopulo cartea V cap. 8 pag. 154 și Donici cap. 33 § 8, dreptul de succesiune după bărbat, aparține numai văduvei sărace, care n'a adus dotă (Proc. Roșcova, C. A. 1879 arh. No. 901).

68. — După legile lui Armenopulo cartea V cap. 8 pag. 144 și Donici cap. 33 § 8 și cap. 37 § 8, dreptul văduvei asupra părții ce-i revine ca văduvă, este condiționat nu numai de faptul că n'a adus dotă, ci și de sărăcia ei, adică că, în momentul morții bărbatului nu a avut nici un fel de avere. (Proc. Stanevici, C. A. 1876, arh. No. 902).

69. — In baza legilor locale ale lui Armenopulo cartea V cap. 8 pag. 143 și Donici cap. 37 § 2 și 8, dreptul de participare la averea bărbatului defunct, se recunoaște numai văduvei, care n'a adus nici o zestre în casa bărbatului, aceeași cerință este arătată și în legea lui Donici cap. 33 § 8 (Proc. Cerchez, C. A. 1883 arh. No. 400).

70. — Cu toată confaziunea și contradicțiile din legile locale ale Basarabiei, din aceste legi se poate conchide că văduva în lipsa testamentului, după moartea bărbatului are dreptul asupra unei părți anumite din moștenire. (Legea lui Donici cap. 37 § 2 și cap. 33 § 8. (Proc. Bilevici, C. A. 1881 arh. 11856).

71. — După sensul general al legilor lui Armenopulo

și Donici, când sunt moștenitori de față, dreptul de participare la averea defunctului bărbat se recunoaște văduvei numai cu acel mic scop că după cum se spune la Armenopulo (ediția 1854 cartea V, cap. VIII, pag. 144), în cazul morții soțului cu avere ea (văduva) asemenea să nu rămână săracă. Faptul că în legile lui Armenopulo și în cap. 8 § 33, al legilor lui Donici se vorbește de soția sărmană fără zestre, iar în cap. 8 § 37, al legilor lui Donici, în care este vorba despre drepturile văduvei, fiind succesori colaterali, se face mențiune de soția «care n'a adus zestre» fără să se adauge cuvântul «săracă», acest fapt nu poate constitui un temel pentru interpretarea acestui ultim paragraf în sensul că averea proprie a văduvei ar constitui un obstacol pentru ca să nu primească partea anumită din averea bărbatului numai într'un singur caz, când în urma bărbatului au rămas copii, căci considerând toate legile indicate se constată în mod clar că aceste legi au avut în vedere numai o astfel văduvă, care n'a adus dotă în casa bărbatului și rămâne sărmană după moartea lui; prin urmare și *expresiunea* întrebuintată la cap. 8 § 37, cod. lui Donici: «care n'a adus dotă în casa bărbatului» implică noțiunea de văduvă săracă care nu are nici o avere proprie, pentru care motiv tribunalul stabilind acel fapt cum că văduva posedă avere proprie și că nu poate fi considerată ca săracă și respingând pentru acest motiv acțiunea ei pentru succesiunea defunctului ei bărbat, nu va admite interpretarea greșită a legilor susmenționate. (Sentința de casație No. 401/1872).

72. — Văduva nu este succesoare la moștenirea bărbatului și rudelor lui și nu se bucură de dreptul de reprezentare, ci primește din averea bărbatului numai o parte anumită. (Procesul Șor C. A. 1883, arh. No. 62).¹

73. — Partea de moștenire a soției constituie a patra parte din întreaga avere succesorală. (Armenopulo cartea V, cap. 8, pag. 146). (Procesul Botean, C. A. 1877, arh. No. 839).

74. — Partea pentru văduvă a soției fără copii din averea bărbatului este a patra parte. (Cohmanschi No. 29, 68).

75. — Partea pentru vădavă a soției fără copii din averea bărbatului este a treia parte. (Cohmanschi No. 47).

76. — Partea pentru văduvă se scade din masa întreagă a moștenirii părintești. (Legea lui Donici cap. 36 § 2, cap. 37, § 2). (Proccsul Varzar, C. A. 1870, arh. No. 58).

77. — Partea pentru văduvă a bărbatului fără copii din averea soției este a patra parte. (Cohmanschi No. 65, 66).

78. — Deoarece în legile locale ale Basarabiei se întâlnesc contradicții în determinarea cotei ce revine bărbatului văduv rămas în viață, împreună cu copiii, în conformitate cu art. 1606 al 2, vol. X, în asemenea cazuri trebuie să se aplice dispozițiile art. 1148 și 1153 partea 1, vol. X. (Cohmanschi No. 52),

79. — Soția primește după moartea bărbatului în uzufruct, una a patra din averea imobilă. (Armenopulo cartea V, vol. 8 pag. 143). (Proccsul Panicovă, C. A. 1871 arh. No. 79).

80. — Bărbatul, care va fi rămas fără copii după moartea soției, nu va primi nimic din dota ei, chiar în cazul când aceasta s'ar prevedea în contractul de căsătorie. (Cohmanschi No. 25, 68).

81. — Bărbatul sărman, care va fi rămas fără copii după moartea soției, va primi ca moștenire una a patra din averea ei. (Cohmanschi No. 68).

82. — Prin faptul că bărbatul a primit banii dotați ai soției, aceasta are numai dreptul să revendice acești bani cu adăugirea unei treimi din valoarea lor (ceea ce se numește : *«ipovoi»*), dar nici de cum dreptul de proprietate asupra averi ce bărbatul a cumpărat cu banii aceștia. (Armenopulo cartea IV, cap. X, pag. 75 și Donici cap. 34 § 1). (Proccsul Varzar, C. A. 1870, arh. No. 58).

83. — Soțul ce va fi rămas în viață, va primi din averea defunctului o parte egală cu partea ce revine fiecăruia din copii, păstrând acest drept chiar în cazul, când împreună cu el ar moșteni numai un singur copil. (Cohmanschi No. 56, 67).

84. — Legea lui Donici cap. 37 § 2, determină dreptul soțului rămas în viață asupra moștenirii după moartea celui alt soț, drept asupra unei părți egale cu partea ce revine fiecăruia din copiii rămași după defunct. (Procesul Trohi, C. A. 1876, arh. 629).

85. — Când în urma defunctului vor rămâne mai mult decât *trei* copii, văduva va moșteni în părți egale deopotrivă cu copiii (Armenopulo cartea III, cap. 8, pag. 143, ediția 1854). (Procesul Stoianova, C. A. 1873, No. 90).

86. — Soțul, care va fi rămas în viață, va primi din averea defunctului una a patra din averea mobilă, una a șaptea din cea imobilă, iar restul averii îl vor moșteni copiii lor. (Cohmanschi No. 52).

87. — Soția își rezervă dreptul de a lua partea ce-i revine ca văduvă din averea bărbatului, chiar în cazul când se va face contestație contra testamentului sau când conform testamentului ea va fi înlăturată cu totul dela succesiune. (Cohmanschi No. 7, 13).

88. — Văduva, care se va căsători pentru a doua oară, va pierde dreptul de a primi partea ce-i revine ca văduvă, din averea bărbatului prim, și nici chiar anularea căsătoriei de a doua nu poate restabili dreptul pierdut. (Cohmanschi No. 43).

89. — După sensul legilor locale ale lui Armenopulo cartea V, cap. 8, pag. 143, 144 și 148, bărbatul care se va fi căsătorit pentru a doua oară, nu are dreptul să primească partea cuvenită din averea primei soții. (Procesul Ștefaniuc, Boderevscaia, C. A. 1882, No. 810).

90. — Soția, care se va fi căsătorit pentru a treia oară după moartea succedentului în virtutea legilor lui Armenopulo, cartea V, cap. 8, pag. 143 și 144 și Donici cap. 33 § 8, cap. 35, § 7 și cap. 37, § 6 și 8, nu are dreptul să moștenească împreună cu copiii vre o parte din averea bărbatului în plină proprietate, ci se va bucura numai de a patra parte în uzufruct, ce-i revine ca văduvă. (Procesul Goldman C. A. 1880, No. 632).

Ipovol

91. — Ipovol formează o despăgubire suplimentară care se dă soției la înapoierea dotei și de aceea dacă soția primind dota, a renunțat la Ipovol, nu mai poate să-l ceară. (Decizia Casației, anul 1876, No. 269).

92. — În baza legilor locale ale lui Armenopulo, cartea IV, cap. 10, soția care a adus zestre, are dreptul după moartea soțului să primească din averea lui ipovolul, adică încă o treime din zestrea sa. (Dosarul Berladschi, Curtea de apel 1875, arh. No. 634).

93. — După legea lui Armenopulo, cap. 10, pag. 75 și 76, Ipovolul formează parte din averea soțului, egală cu o treime din valoarea zestrei primită de el dela soție, care, ca despăgubire pentru folosința acestei averi, se dă soției numai după moartea soțului odată cu dota. (Dosarul Cêrchez, Curtea de apel 1874, arh. No. 814).

Uzufruct

94. — Soțul rămas în viață, stăpânind averea dotală din Basarabia a soției decedate care aparține copiilor ei, nu poate printr'o astfel de stăpânire să calce dreptul copiilor și ca atare, ei nu pot avea nici motiv și nici bază pentru intentare de acțiune, pe câtă vreme el nu începe să dispună de avere ca de averea sa personal agonisită. În baza aceasta și termenul prescripțiunei pentru intentare de acțiune de către copii tatălui lor pentru averea maternă, aflătoare în uzufructul soțului, va trebui să fie calculat numai dela timpul când tatăl își va fi exprimat voința să dispună de avere, ca de averea lui proprie. În puterea titlului 36, par. I, din legile lui Donici și a cărței VI, tit. 7, pag. 44, din cele șase cărți ale lui Armenopol, soțului rămas în viață, îi aparține uzufructul averii dotale a soției-lui decedată. Renunțarea la un atare uzufruct în favoarea fiului, formează nu cedarea de către părinți a averilor lor în proprietatea copiilor, prevăzută în art. 991—998 și 1004 partea I, vol. X, ci cedarea unui drept de folosință în averea ce aparține însăși copiilor.

Prin această, o astfel de renunțare nu poate fi socotită ca egală cu despărțirea și dotarea fiului din averea părintelui său. Cum însă, după sensul art. 1254, 1255, 1265—1268, p. I, vol. X, de cari potrivit art. 1606, partea II, vol. X, trebuie să ne călăuzim pentru motivul că în legile locale ale Basarabiei lipsește indicațiunea la renunțare dela succesiune, renunțarea la succesiune este posibilă numai după deschiderea succesiunii, în acest caz, renunțarea fiului dela succesiunea rămasă după tatăl său fără ca ei să fi fost anticipat despărțit din averea părintească, conform tit. 39, par. I a legea lui Donici și a cărții V, tit. 8, pag. 127 și 128 și tit. 9, pag. 154 din legea lui Armenopulo, nu este valabilă. (Deciz. Casației, 1879, No. 67).

Succesiune prin testament

1) Despre testatori

95. — Bărbații dela 14 ani au dreptul de a testa (legea lui Armenopulo, cartea V, tit. I, pag. 91 și cartea I tit. 3, pag. 28 și Donici tit. 35, § 10). (Dosarul Cogan-Bernștein, Curtea de apel 1872, arh. No. 97).

96. — Persoanele cari au împlinit etatea de 14 ani, au dreptul să testeze (Armenopulo cartea V, tit. I). (Dec. Casației 1874, No. 663).

97. — Persoanele de sexul femenin cari au împlinit etatea de 12 ani, au dreptul să facă testamente fără asentimentul curatorilor și al rudelor. (Col. Kohmanschi No. 39).

98. — Persoanele cari n-au împlinit etatea de 25 ani, n-au dreptul să facă testamente. (Col. Kohmanschi No. 42).

99. — În baza legilor lui Armenopulo cartea I, tit. 12, pag. 101 și ale lui Donici tit. 35, § 10, dreptul de a face testamente aparține și acelor persoane cari n-au împlinit încă etatea de majorat. (Dosarul lui Razuvaevoi, Curtea de apel 1876, arhiva No. 513).

2) Falkidion

100. — Partea legală a succesorilor se numește falkidion. (Dosarul Cogan-Bernștein, Curtea de apel 1872, arh. No. 97).

101. — Nu se interzice a testă averi părintești lăsând succesorilor legali o anumită parte (falkidion) (Armenopulo, cartea V, tit. 9, Donici tit. 35, § 7 și tit. 36, § 21). (Dec. Casației 1874, No. 663).

102. — După § 7, tit. 35, din colecțiunea legilor lui Donici, tatăl, după separarea dotei soției lui și a darurilor dinaintea căsătoriei, precum și a datoriilor, poate liber să dispună de averea lui cu excepția părții ce se lasă copiilor. Această parte, numită falkidion, trebuie să fie nu mai mică de jumătate, dacă copiii sunt mai mult de patru și nu mai mică decât a treia parte, dacă copii sunt mai puțini de patru. Prin aceasta și conform § 17 din același titlu 35, în caz când părintele n'a lăsat avere, copiii pot interveni pentru a li se da partea legală de avere testată de tatăl lor altor persoane.

Testamentul însă al tatălui, după excluderea din el a părții legale de avere, rămâne în vigoare. (Deciz. Casației No. 67, 1879).

103. — Obligația succesoarei din testament, de a completa partea legală sau falkidionul succesorului legal, se evidențiază din legea lui Donici, tit. 35, § 17, lămurită în dec. dep. de Casație civil a Senatului pe anul 1879, No. 67. (Dosarul Sor, Curtea apel 1873, arh. No. 62).

3) Despre persoanele cărora li s'a testat

104. — În puterea legii lui Donici tit. 36, § 3 și 6 testatorul este obligat a testa ruinelor ascendente și fraților săi parte din averea sa. (Dosarul Mosanov, Curtea apel 1874, arh. No. 826).

105. — Atât după legile generale rusești (1026 art.) cât și după legile locale ale lui Donici tit. 35 § 26, referitor la testamente, se pretinde ca averile de testat și persoanele cărora ele se testează, să fie specificate exact, sau în orice caz astfel ca să se vadă limpede cine a fost desemnat ca succesor. (Dosarul Iurésco, Curtea apel 1876, arh. No. 830).

106. — În testament trebuie arătat limpede, cărei persoane sau cărei instituțiuni trebuie să treacă averea, iar în

caz de neclaritate averea trece succesorilor legali (legea lui Donici tit. 35, § 25).

(Deciziile Adunărilor generale 4, 5 și ale departamentelor hotarnice dela 3 Iunie 1841, în afacerea baronesei Distoran. Colecțiunea deciziilor V. II No. 240).

107. — Legile lui Armenopulo, cartea V tit. I pag. 102 și 103 și tit. 5 pag. 110 și 113 și ale lui Donici tit. 35, § 26, reclamă arătarea și denumirea succesorilor în testamente pentru ca să nu se poată produce greșeli în persoana succesorilor. (Dosar Stamati, Curtea apel 1877, arh. No. 761).

4) Nulitatea testamentelor

108. — În colecția lui Donici se vorbește clar, că testamentul se socotește nul, dacă testatorul nu pomeneste nimic despre acei succesori cari sunt chemați de lege la succesiune (tit. 35 § 26). (Dosar Mozanov, Curtea apel 1874, arh. No. 826).

109. — Testamentul se socotește ca nul, dacă după facerea lui, testatorului i se naște copil. (Col. Kohmanschi N. 10).

110. — La întocmirea dispozițiilor testamentare, testatorul este obligat ca a treia parte din averea sa să o lase pentru succesorii săi legali, de cealaltă două treimi poate să dispună după dorința sa. (Legea lui Donici tit. 38 § 9). (Dosar Șor, Curtea apel 1883, arh. No. 62)

111) Persoanele cari au dreptul la succesiune legală, nu pot fi depărtate prin testament dela succesiune fără indicarea motivelor legale. (Armenopulo cartea 5, tit. 9 și Donici tit. 36, § 5, 6 și 11). (Dosar Șor, Curtea apel 1883, arh. No. 62).

112. — Testamentul se consideră nul, dacă dela succesiune vor fi depărtate persoanele cari, chiar de lege sunt chemate la succesiune prin testament, precum sunt copiii și părinții. (Col. Kohmanschi No. 15, 45 și 66).

113. — Testamentul se socotește nul, când testatorul nu pomeneste în el despre succesorii legali, sau când fără

motive și îndepărtează dela succesiunea legală. (Legea lui Donici tit. 35 § 26). (Decizia adunării generale departament. I și II și al Depart. Gheroldii dela 20 Martie 1857 în afacerea Kristi. Colecțiunea de decizii a Senat. Gubernial v. 1, No. 558).

114. — În baza legilor lui Armenopulo, cartea 5, tit. 6, pag. 115 și cartea 5, tit. 9, pag. 160 și Donici tit. 36 § 13, din succesorii recunoscuți după lege la succesiune, nu pot fi depărtați (excluși) din testament numai succesorii ascendenți și descendenți, însă nu și cei laterali. (Dosar Razuvaevoi, Curtea apel 1876, arh. No. 573).

115. — Tata, mama, bunicul sau străbunicul, buna sau străbuna, nu pot să excludă în testament dela succesiune pe fii, sivele, nepoții sau strănepoții lor fără indicarea motivelor de ingratitudine. (Dosar Șor, Curtea apel 1883, arh. No. 62).

116. — Când bunica în testament îndepărtează fără motiv dela succesiune pe nepotul său, ocolindu-l și neamintind despre el sau trecându-l cu tăcerea; atunci testamentul se socotește nul, când însă bunica nu-l îndepărtează și nu-l ocolește, deasemenea nu-l dă tăcerii, însă amintește despre el desemnându-i numai o parte mai mică de cât i se cuvine lui de fapt după partea lui legală de succesiune, atunci el are drept numai la diferența corespunzătoare cuantumului părții ce i se cuvine, iar testamentul își păstrează puterea lui. (Dosar Șor, Curtea apel 1883).

117. — După sensul legilor lui Donici tit. 35 § 17 și tit. 56 § 13, mama și frații au dreptul de a intenta acțiune și de a revendica succesiunea lor, în cazul îndepărtării lor dela succesiune. (Dosar Mosanov, Curtea apel 1874, arh. No. 826).

118. — Soția n'are dreptul de a contesta testamentul soțului, pentru că acest drept aparține numai părinților, copiilor și fraților testatorului. (Legea Donici tit. 35 § 17). (Dosar Bilevici, Curtea apel 1881, arh. No. 831).

119. — Părinții, frații și copii au dreptul să se plângă pentru nedreptatea făcută în testament și numai aceste per-

soane, iar nu alte rude, pot introduce acțiune în contra testamentului. (Dosar Șor, Curtea apel 1883, arh. No. 62).

120. — Soția n'are drept de-a contesta testamentul soțului, pentru că acest drept aparține numai părinților, copiilor și fraților testatorului. (Legea lui Donici, tit. 35 § 17).—(Dosar Bilevici, Curtea apel 1881, arh. No. 636).

5) *Cine poate fi îndepărtat dela succesiune prin testament.*

121. — Copiii pot fi îndepărtați dela succesiune prin testament pentru motivul de ingrătitudine față de testator. (Col. Kohmanschi No. 15).

122. — Copii, dotați din averea tatălui lor, pentru singurul acest motiv nu pot fi înlăturați de mama lor dela succesiune prin testament, iar în consecință, testamentul ei se declară nul. (Col. Kohmanschi No. 15).

123. — Dacă prin testament se înlătură dela succesiune fiul și motivul înlăturării lui nu va fi respectat de Tribunal, atunci măcar că testamentul rămâne în puterea lui, fiului însă i se dă parte din succesiune. (Col. Kohmanschi No. 13).

124. — La numărul de persoane, obligator chemate la succesiune după testament, se consideră și frații testatorului. (Col. Kohmanschi No. 7).

125. — Armenopulo cartea 5, tit. 9, pag. 162 și 169 și Donici tit. 36, § 4, 5, 6 și 10, stabilesc obligația de a nu trece cu vederea în testament pe rudele ascendente și descendente, pentru rudele însă colaterale, se recunoaște dreptul de a se plânge contra falsității testamentului și pentru nelăsarea unei părți de succesiune și pentru ei, numai în cazul când succesorii instituiți prin testament sunt persoane cu o reputație de oameni necinstiți. (Armenopulo cartea 5, tit. 6, pag. 115 și Donici tit. 36, § 13). (Afacerea Kvașinschi, Curtea apel 1875, arh. No. 658).

126. — În legea lui Donici tit. 36 § 6, se legiferează un drept după care testamentul se socotește nul în acel caz, dacă testatorul nu desemnează în el nimic în favoarea copiilor lui sau nepoților. Referitor la frați, în această lege s'a

dispus numai, că testatorul este obligat a le testă din succesiune, ei însă sunt liberi de a intentă acțiune în contra testamentului numai când succesiunea se lasă unui desfrânat sau netrebnic. Sensul exact al acestei legiferări arată că, după dreptul local basarabean, acele testamente, în cari nu s'au făcut nici un fel de dispoziții în favoarea rudelor din linie colaterală pentru singurul acest motiv, ele nu pot fi recunoscute ca nule și că frații testatorului, sunt în drept să ceară anularea testamentului, numai în acel caz, dacă testatorul a desemnat în el ca succesoare persoane destrăbălate sau netrebnice (Afacerea Kvașinschi, Curtea de Apel, 1875, arh. No. 658).

127. — După legile lui Armenopulo cartea 5, tit. 7, pag. 45, 46, 47 și Donici tit. 30, § 11, văduva care se căsătorește a doua oară, până la expirarea anului de doliu dela ziua morții bărbatului, se privează de toată averea testată ei de bărbat (Afacerea Razuvaevoi, Curtea de Apel 1875, arh. No. 513).

128. — După legile lui Armenopulo cartea IV, tit. 6, pag. 115 și ale lui Donici tit. 35, § 17, cu excepția părinților, copiilor și a fraților, celelalte rude sunt în drept de a intentă acțiune pentru declararea nevalabilității testamentului numai atunci când protestul lor are de obiect falsitatea testamentului, neadmițându-li-se să se plângă contra testamentului pentru înlăturarea lor dela suc esiune (Afacerea Razuvaevoi, Curtea de Apel 1876, arh. No. 513).

129. — În legile lui Armenopulo cartea V, tit. 6, pag. 115 și ale lui Donici tit. 35, § 17, sunt arătate exact persoanele cărora le aparține dreptul de a se plânga împotriva nejusteții testamentului și anume: părinții, copiii și frații, iar nici de cum alte rude colaterale, cari pot să se plângă sau împotriva falsității testamentului sau când succesorii instituiți în testament sunt persoane cu o reputație necinstită. (Dqsarul Stamati, Curtea de Apel 1877, arhiva No. 761).

130. — Dacă prin testamentul soțului, soția lui va fi înlăturată dela succesiune, o atare înlăturare în acest caz nu

o privează pe ea de dreptul ei de a primi din averea soțului nici a părții ei de văduvă și nici a dotei sale (Col. Kohmanschi No. 13).

131. — După legile locale ale Basarabiei (art. 1606, vol. X, pag. 2), nu se interzice soțului de a testa soției sale averea lui, dacă n'are rude descendente, al cărora drept la succesiune se ocrotește în puterea legii Armenopulo cartea V, tit. 9, pag. 152, 153 și 154.

Curtea a lăsat în putere sentința Tribunalului, trecând cu tăcere asupra legilor lui Donici. Senatul a recunoscut că Curtea întărind hotărîrea Tribunalului, a avut dreptul de a nu se atinge de legile lui Donici.

Ordinul Senatului dela 5 Octomvrie 1876, No. 4055 (Dosarul Moșanov, Curtea de Apel 1874, arh. No. 826).

6) Despre obiectul testamentului.

132. — Toate averile fără deosebire, fie că ele sunt părintești sau agonisite, sunt deopotrivă supuse puterii testamentare (Col. Kohmanschi, No. 7, 24).

133. — După lăsarea părții legitime moștenitorilor, după scoaterea dotei soției și după achitarea datorilor cu restul averii sale, fiecare poate să dispună după cum va găsi de cuviință (Legile lui Armenopulo cartea V, tit. IX, pag. 159 și ale lui Donici tit. 36, § 7, 36 și 21). (Afacerea Cogan-Bernstein, Curtea de Apel, 1872, No. 97).

134. — Proprietarul averii imobile, exceptând partea succesorilor legali, are dreptul de a dispune de partea rămasă după cum va găsi el de cuviință (Legea lui Donici tit. 35 § 7).

(Decizia adunării generale 4, 5 și a departamentelor de hotărnicie dela 3 Iunie 1841, în afacerea baronesei Detoran) (Colecțiunea dec. vol. 2, No. 240).

135. — Ca obiect testamentar poate fi averea nedivizată în mod definitiv a testatorului și care nu a intrat încă în patrimoniul său în mod exclusiv (Col. Kohmanschi No. 30).

136. — Ca obiect testamentar poate fi dota soției, însă

numai în acel caz, dacă părintele care a dat dota, va fi murit înainte testatoarei (Col. Kohmanschi No. 30).

7) *Despre contestarea testamentului*

137. — Avera mișcătoare a testatorului nu poate fi de loc obiect de contestare (Col. Kohmanschi No. 7).

138. — Deschiderea acțiunii de contestare împotriva fondului dispozițiilor testamentare, oprește executarea testamentului și supune averea disputată la administrația tutelară (Col. Kohmanschi, No. 7, 50).

139. — La deschiderea acțiunii de contestare împotriva fondului dispozițiilor testamentare partea de văduvă a soției testatorului nu este supusă administrației tutelare.

8) *Diverse*

140. — Din înțelesul legilor lui Donici tit. 36, § 7 și 8 și ale lui Armenopulo cartea V, tit. 9, nu decurge că locuitorii Basarabiei sunt în drept a face dispozițiunile testamentare contrar ordinei expuse la observația art. 1011, vol. X, partea I (Indicatorul lui Șimanovschi No. 868, adăugarea departamentelor regiunilor basarabene din 1872, No. 63).

141. — Pentru legalitatea și desăvârșirea testamentului, se cere înafară de semnăturile martorilor, și aplicarea sigilului lor (Armenopulo cartea V, tit. I, pag. 71 și 80), în caz contrar testamentul se socotește ca inexistent și nul. (Armenopulo, cartea 5, tit. V, pag. 88 și Donici, tit. 35 § 26). (Deciziile adunărilor generale 4, 5 și a Depart. hotarnic din 8 Martie anul 1845, în afacerea Buzne. Colecțiunea deciz. V 2 No. 396).

142. — Testamentul trebuie să fie confirmat de cel puțin cinci martori (Armenopulo. cartea 5, tit. I, pag. 172, 78 și 80).

(Deciziile adunărilor generale 4, 5 și ale Depart. hotarnic din 8 Martie anul 1845, în procesul Buzne. Colecțiunea deciz. v. 2, No. 396).

143. — Un testament poate fi înlocuit cu altul numai

in acel caz, când acest ultim testament a fost făcut în conformitate cu legile și a avut toate calitățile unui testamentul desăvârșit, (Armenopulo, cartea 5, tit. I, pag. 77 și 79).

(Deciziile adunărilor generale 4, 5 și ale Departamentului hotarnic din 8 Martie anul 1845, în afacerea Buzne. Colecțiunea decizii v. 2, No. 396).

144. — Acțiunea pentru dreptul la succesiune după testament trebuie să fie introdusă în decurs de o sută de zile, dela moartea testatorului. (Armenopulo, cartea 1, tit. 3, pag. 24).

(Deciziile adunărilor generale 4, 5 și ale Departamentului hotarnic dela 8 Martie anul 1845, în afacerea Buzne. Colecțiunea de decizii v. 2, No. 396).

145. — Deși în legea lui Armenopulo cartea 4, titl 7, pag. 37, se vorbește că soția trebuie să fie în doliu după soț timp de un an, însă în aceeași carte și titlu, pag. 38, s'a menționat că soția poate să intre în a două casatorie și în decursul anului de doliu. (Afacerea Razuvaévoi, Curtea Apel 1876 arch. No. 513).

146. — Legatul lăsat prin testament moștenitorului în baza dreptului de succesiune, formează nimic altceva de cât o succesiune, și numai legatul lăsat prin testament unei persoane străine sub formă de dar, iar nu ca succesiune, se socotește ca legat adevărat. (Afacerea Șor, Curtea Apel 1883, arch. No. 62).

147. — La partea privitoare la dotă din legile lui Donici, tit. 32, 33, 36 și 37, nu se află nici o dispoziție, care ar admite instituirea limitării dreptului proprietarului de a dispune de averea pe care a primit-o el. Din contra, din dispozițiunile cari interzic reținerea dotei constituită (Donici, tit. 33 § 3, 7 și 15), sau diminuarea părții de succesiune (idem, tit. 36 § 2—6), sau împovărarea averii succesoriale prin legate (tit. 35 § 14), se observă, că legile locale resping în mod pozitiv posibilitatea instituirii unor asemenea limitări. (Dosarul Scordelli, Curtea Apel 1873, arch. No. 26).

Răscumpărarea

148. — Răscumpărarea se admite numai în cazul înstrăinării averii către persoanele străine. (Col. Cohnmanschi, No. 16, 64)

149. — Dreptul la răscumpărarea averii vândute aparține rudelor vânzătorului, coasociaților lui (corozeșilor) și vecinilor. (Col. Cohnmanschi, No. 1, 16, 38).

150 — Un astfel de drept nu se acordă acelor copii ai vânzătorului, cari în timpul vânzării au fost minori. (Col. Cohnmanschi, No. 62).

151. — La intentarea acțiunii despre răscumpărare, reclamantul este obligat să prezinte dovadă, cum că el se află cu vânzătorul în gradul de rudenie, în care conform art. 1355—1361, part. 1. v. 10, răscumpărarea se admite. (Col. Cohnmanschi, No. 38).

152. — Prin hrisovul sobornicesc al domnitorului Alexandru Mavrocordat dela 28 Decembrie anul 1875, s'au determinat două termene pentru răscumpărare: de șase luni pentru cei prezenți și de cinci ani pentru cei aflați în străinătate. (Col. Cohnmanschi, No. 1, 38).

153. — Prin opinia Consiliului de Stat sancționată la 3 Julie anul 1842, în schimbul acestor două termene s'a stabilit un termen de trei ani, arătat în art. 1363, par. 1, vol. 10. (Col. Cohnmanschi, No. 1).

154. — Dispozițiile din legile locale ale Basarabiei, relative la dreptul de răscumpărare a averii, se găsesc în cele cuprinse în exabibul lui Armenopulo cartea 3 tit. 3 pag. 272, în novella împăratului Roman și dreptul roman în chrisovul Sobornicesc al domnului Mavrocordat dela 28 Decembrie anul 1785 și în cartea lui Donici a anului 1814 tit. 25 §§ 1 și 4. După legile lui Armenopulo, în cazul dacă mai multe persoane au o proprietate indiviză sau îmbucătățită, sau fiind vecini, plătesc impozitele într'un singur loc, și când cineva dintre ei va voi să vândă partea lui de avere unei persoane străine, dreptul de răscumpărare se atribuie de preferință în mod gradat rudelor, asociaților, celor aflați

în proprietatea împrăștiată vecinilor cari participă la plata impozitelor și în sfârșit locuitorilor învecinați; pe lângă aceasta, ei se pot folosi de dreptul lor în decursul unui termen de treizeci de zile, dacă se află prezenți, și în curs de patru luni, dacă se află absenți, fiind obligați să plătească, în primul caz după o evaluare justă, iar în cazul din urmă, prețul dat de cumpărător cu procente și cheltueli. În caz însă de nerespectare a acestor reguli, la vinderea unei părți din averea comună sau îmbucătățită la o persoană străină, atunci acțiunea de judecată în privința dreptului de preferință are putere în decurs de nouă ani, iar dacă în decursul acestui termen n'a fost nici un fel de declarație împotriva acelor care au primit acea parte prin dăruire, testament sau altfel de mod, atunci dreptul de preferință pierde puterea sa, și toți pot să cedeze partea în chestiune atât la ai lor cât și la străini. Prin chrisovul sobornicesc s'a stabilit că la cedarea unui domeniu sau unei parcele din el, la o persoană străină, care nu se află nici în răzășie nici în rudenie, pe cale de vânzare sau schimb, sau creditorului ca achitare a datoriei, atunci dreptul de răscumpărare aparține rudelor și răzășilor prezenți în decurs de 6 luni, iar celor absenți în decurs de 5 ani, cu plățirea sau a prețului efectiv stipulat în act sau a sumei datorate; dacă însă cineva dintre rude sau dintre răzăși, va încerca să pretindă răscumpărare după răscumpărarea menționată, atunci acțiunea lor în acest caz nu trebuie să fie luată în considerație. În sfârșit cartea lui Donjei indică că, la dreptul de răscumpărare au întâetate în mod gradat rudele, răzășii aceleiași lot, răzășii lotului limitrof din acelaș domeniu, ceilalți răzăși ai acelui domeniu, vecinii și creditorii. (Afacerea Ghetiu, dec. Cărții de Apel 1874, arh. No. 81).

155. — Regulele privitoare la răscumpărarea averilor imobile din Basarabia, se copriind în novelia împăratului Român, Armenopulo cartea 3, tit. 3, pag. 272 și în chrisovul sobornicesc al domnitorului Alexandru Mavrocordat, din anul 1875, funcționând aici în puterea art. 130 part. 1 vol. 2 și art. 1606 part. 2 vol. 10. În trăsături generale ele se

aseamănă cu dispozițiunile dreptului general rus. După novella împăratului Roman (pag. 172) dreptul de răscumpărare fusese rezervat în ordine consecutivă, mai întâi rudelor vânzătorului, apoi coasociaților lui din posesiune și în sfârșit vecinilor; în acelaș timp, dreptul rudelor fusese condiționat, în felul dreptului coasociaților, cu existența unei posesiuni comune.

Prin chrisovul sobornicesc a Domnitorului Alexandru Mavrocordat, dreptul rudelor la răscumpărare fusese extins nu numai asupra parcelelor aflătoare în proprietate comună, ci și asupra lăturilor separate; dreptul însă al coasociaților (răzeșilor) se extindea ca și mai înainte numai asupra parcelelor aflătoare în proprietate comună, iar dreptul vecinilor a fost suprimat, (pag. 288 și 289). După ambele legiferări arătate mai sus, dreptul coasociaților (răzeșilor) la răscumpărare a fost pus în precisă și determinată atârănare de existența unei posesiuni comune și amestecată. (Armenopulo, cartea III tit. 3 pagina 272, 273 și 275). Tot odată, ca preț de răscumpărare se recunoștea, conform cerinței art. 348, 555 și 1.314 part. I vol. 10, suma de evaluare (Armenopulo pag. 273); iar pentru realizarea dreptului de răscumpărare fuseseră stabilite două termene de șase luni pentru cei prezenți și de cinci ani pentru cei absenți din ziua publicației făcută în privința vânzării (chrisovul sobornicesc pag. 289); aceste termene, în baza primei note dela art. 1.363, part. 1 vol. 10, au fost înlocuite cu un singur termen de trei ani, stabilit prin art. 1.363. Din comparația dispozițiilor legilor locale din Basarabia cu legiurile generale rusești privitoare la răscumpărare, se vede: că în ambele dispoziții se disting de o potrivă două feluri de răscumpărări: una pentru rudele vânzătorului cari cuprinde în sine nu numai parcelele lotului comun, și al doilea pentru coasociați (corăzeșii), al cărora drept la răscumpărare este limitat numai la parcelele din averea comună, indiferent de divizibilitatea sau nedivizibilitatea ei. În puterea novellei Împăratului Roman, a chrisovului Domnitorului Alexandru Mavrocordat și a art. 555 part. 1, vol. 10, nu se poate admite de loc răscum-

părarea în baza dreptului de vecinătate, de oarece acest drept a fost desfiintat prin chrisovul Domnitorului Alexandru Mavrocordat fără a se afla prevăzut la art. 555, part. 1, vol. 10. (Afacerea Ghêtu decizia Tribunalului regional din Chișinău, dosarul Curții Apel 1874, arh. No. 81).

156. — Titlul 25 paragraf 1 din legile lui Donici și chrisovul sobornicesc a lui Mavrocordat, enumerând persoanele, cărora li se acordă mai întâi dreptul de cumpărare cu preferință, iar apoi și dreptul de răscumpărare, nu arată referitor la cari anume averi este acordat acest drept; cum însă în novella Împăratului Roman arătată în titlul III din colecțiunea Armenopulo s'a lămurit că, dreptul de cumpărare cu preferință și apoi dreptul de răscumpărare, nu se admit pentru toate averile și toate persoanele, ci pentru averile aflate în proprietatea comună a câtorva persoane, și pentru persoanele cari se află în relații speciale atât față de averea însăși, cât și față de vânzător, adică în privința coposesiunii sau vecinătăței, sau în sfârșit cu privire la plățile dărilor efectuate în comun pentru același domeniu, singura apartinere în acest caz la numărul de persoane, specificate în tit. 25, parag. 1 a colecțiunii lui Donici și în chrisovul sobornicesc a lui Mavrocordat, nedovedindu-se existența unor raporturi deosebite față de avere sau posesorul, arătate în novella Împăratului Roman, — nu dă drept la rescumpărare. (Dec. de Casație No. 834 — 1875).

Impărțirea Succesiunii

157. — În baza legilor locale a Basarabiei, copiii proprietarului decedat, impart între ei averea imobilă rămasă după el, iar soția neluând parte la succesiune, are num. i drept la ipovol, fapt care s'a decretat în colecțiunile Armenopu'o, cartea IV, tit. 9 și 10 și cartea VI, tit. 8 și Donici tit. 37, parag. 2 și 34, (Afacerea Berladschi, Curtea Apel 1875, arh. No. 634).

158. — Prin legea despre restituirea făcută în comun (Sinasfora), specificată în tit. 39 a lui Donici, dreptul de a

pretinde împărțirea averii părintești în părți egale aparține copiilor proprietarului, cari au primit pe când părinții trăiau încă, la eșirea din casa părintească, sau ca zestre, o parte mai mică de cât averea, care li s'ar fi convenit lor din întreaga avere părintească, atât cea rămasă după ei, cât și cea împărțită deja tuturor copiilor; tot odată acest drept pentru ei se deschide numai în cazul, dacă părinții mor fără testament, sau dacă lasă testament nu amintesc că unii dintre copiii lor au fost deja satisfăcuți prin separațiune sau dotă. (Afacerea Filatovoi, Curtea Apel 1884, arh. No. 3).

159. — Cu toate că după Armenopulo cartea 5, tit. 8 succesorii din Basarabia trebuie să aducă la masa succesorală și dota primită de mama lor, aceeași lege însă nu cere, ca dota să fie adusă chiar la intentarea acțiunii, așa că ei pot să o aducă la executarea hotărârii, prin care s'a recunoscut dreptul lor la succesiune. (Dec. casației No. 444, 1871).

Dota

160. — Dota formează o proprietate necomplectă a femeii. (Armenopulo, cart. III, tit. 1, pag. 224, tit. 3, pag. 259, cartea IV, tit. 8, pag. 50, 54, 62 și 67, tit. 9, pag. 73, Donici tit. 30, pag. 17 și 33, pag. 25). (Afacerea Iurcevscoi, Curtea Apel 1872, arh. No. 31).

161. — În baza legilor locale despre zestre cari funcționează în Basarabia conform art. 130, part. 2, vol. II (ale lui Donici tit. 33 și ale lui Armenopulo part. 1, cart. III, tit. 1, pag. 244, cart. IV, tit. 9, pag. 67, 69 și 74, edit. 1.854) s'a stabilit: 1) că dreptul de proprietate al soției asupra dotei adusă de ea în casa soțului, după senzul acestor legiuiri se prezintă a fi limitat în privința dispunerii de această avere, pentru că dota, socotindu-se ca avut al familiei se află în tot timpul existenței căsătoriei sub ordinele soțului care este obligat să întrețină familia cu veniturile aduse de acea dotă; 2) că soției aparține dreptul incontestabil de a pretinde restituirea dotei numai în cazul de încetarea căsătoriei prin moartea soțului sau prin desfacerea căsătoriei, pe

cale legală; 3) că în timpul duratei căsătoriei, soția poate să solicite restituirea înapoi a dotei exclusiv numai pentru satisfacerea trebuințelor, prevăzute în legea arătată mai sus (Armenopulo cart. IV, tit. 9, pag. 69), precum bunăoară la achitarea datoriiilor și pentru întreținerea sa și a rudelor apropiate. (Dosarul Frangopulo, Curtea Apel 1877, arh. No. 602).

162. — Nici în legile generale, nici în cele locale ale lui Domici și Armenopulo din Basarabia, nu se prevede că dota, și cu atât mai mult o parte din ea să nu poată fi dată sub anumite condițiuni. (Dec. casației 1301, 1872).

163. — Toate persoanele de sexul feminin din Basarabia, a cărora avere dotală este garantată cu averea soților lor, sunt obligate să anunțe în această privință cu prezentarea dovezilor legale, la tribunalele locale județene și regionale în decursul unui an de zile. (Col. Kohmanschi, 2).

164. — Pe baza acestor avizări Tribunalele județene și regionale aplică imediat în ordine legală interdicție pe averile, cari garantează dota. (Col. Kohmanschi, 2).

165. — Soția, care n'a anunțat în privința dotei în decursul termenului amintit de un an de zile cu toate că nu pierde prin aceasta dreptul ca să facă o atare publicație, și după acest termen nu mai poate, însă în acest caz, dacă averea soțului mai înainte de punerea ei sub interdicție va fi fost înstrăinată de el, să ridice asupra ei nici un fel de pretenții sub pretext că acea avere ar fi împovorată în mod tacit cu o garanție a dotei. (Col. Kohmanschi, 2, 67).

166. — Toate actele dotale ce se încheie trebuiesc să fie declarate la Tribunalele județene sau regionale pentru aplicarea sechestrului pe averea soților în garantarea dotei. (Col. Kohmanschi, 2).

167. — În caz de contestație contra valabilității dotei, procesul respectiv se va desbata după dreptul comun, lăsând până la terminarea lui, averea soțului sub sechestrul (Col. Kohmanschi, 2).

168. — Pentru valabilitatea dotei nu se cere act în scris, sau altă întărire formală, ci e suficientă singura pre-

dare a averii, pentru acesta neîntărirea dotei în ordine formală nu dă dreptul la restituirea ei. (Col. Kohmanschi No. 32).

169. — Actul dotal pe care nu există semnătura soțului de primirea dotei indicate în act, se socotește de nul. (Col. Kohmanschi No. 67).

170. — Dota soției în timpul vieții conjugale se află în administrarea și complectă dispoziție a soțului, iar soția pentru gestiunea lui în administrarea averii ei, nu răspunde. (Armenopulo cartea III, tit. 1, pag. 187 cartea IV, tit. 8, pag. 41, 48 și 53, Donici tit. 33, pag. 17, 25, 26 și 35). (Decizia Adunărilor generale a Departamentelor 1 și 3 și a Departamentului Gheroldii dela 29 Octombrie a. 1859 în afacerea Prohnițchi. Decis col. v. II; partea 2 și 3 No. 633).

171. — Dota soției în tot decursul căsătoriei, se află pusă sub stăpânirea soțului care se folosește de veniturile ei până în ziua morții sale. (Col. Kohmanschi 36 și 51).

172. — În puterea unui atare drept, veniturile provenite din dota soției pot fi trecute pentru satisfacerea pretențiilor bănești ce sunt reclamate dela soț, numai până în ziua morții lui. (Col. Kohmanschi 36).

173. — După înmormântarea soțului, dota soției trece în întregime în posesiunea ei directă; iar tot odată soția rămasă văduvă nu răspunde cu dota ei pentru gestiunea soțului. (Col. Kohmanschi 36).

174. — Dota soției se garantează cu toată averea soțului, iar în caz de risipire se complectează din averea soțului înaintea tuturor creanțelor ce ar exista față de el. (Col. Kohmanschi 2, 8, 13 și 34).

175. — Dacă soțul primește ca dotă după femeie lucruri, cari n'au fost evaluate în actul dotal, în caz de pierdere, el nu răspunde. (Col. Kohmanschi No. 25).

176. — Soțul are dreptul să pretindă înapoierea numai acelor cheltuieli, întrebuintate pentru buna amenajare și îmbunătățire a dotei soției, cari au fost săvârșite de el cu asentimentul soției. (Col. Kohmanschi 68).

177. — Soția în timpul duratei căsătoriei, n'are dreptul nici să pună în ipotecă, nici să vândă, nici prin alt mod să înstrăineze zestrea ei. (Col. Kohmanschi 5, 6, 31 și 51).

178. — Norma stabilită de legile locale pentru gubernia Basarabia ale lui Armenopulo, cartea IV. tit. 9 pag. 69 și 70, care interzice înapoierea dotei de către soț, sub penalitatea declarării acestei transacții ca nulă și obligarea lui în caz când soția va cere, de a i da ei dotă a doua oară, nu se extinde și asupra cazurilor, când dota s'a restituit soției pentru o cauză justă. La numărul de cazuri când în timpul duratei căsătoriei soția poate să ia și soțul poate să restituie dota, s'a referit cazul de restituire a dotei în urma constatărei făcute cum că zestrea necesită soției pentru întreținerea sa. Ca atare este necesar a se recunoaște, că remiterea dotei soției pentru întreținerea ei, formează una din acele tranzacțiuni referitoare la dotă, recunoscute de lege ca juste; tot odată legea nu face deosebire între cazurile când soții trăesc împreună, și acele, când ei trăesc despărțiți, din cauza unuia sau altuia dintre ei, ci menționează numai, că demersul de restituire a dotei pentru întreținere să poată fi întreprinsă de soția nedivorțată în timpul duratei căsătoriei. În modul acesta în Basarabia dreptul soției de a pretinde restituirea dotei și al soțului de a executa această cerere, fără consecințe dăunătoare pentru el, fusese determinat să depindă nu de traiul dus de soți împreună, ci de circumstanțele cari au putut conduce la restituirea dotei de către soț. (Dec. Casației No. 269, 1876).

179. — În timpul existenței căsătoriei soția va putea primi dota înapoi numai pentru anumite scopuri, și anume: pentru achitarea datoriei, pentru întreținerea sa și a rudelor apropiate, dacă ele sunt lipsite de mijloace materiale. Numai în aceste cazuri este permis soțului, în timpul căsătoriei, să restituie dota soției, în caz contrar, legea face supoziție, că soțul a dăruit soției această avere, iar dânsa nu pierde dreptul asupra acestei dote, și în consecință averea dotală continuă a fi garantată prin sechestrul asupra averii soțului, dacă acest sechestrul a fost aplicat după regulile dela 15 Decembrie anul 1847. După legile locale dota se pune sub ocrotire în interesul întregii familii. (Armenopulo cart. IV tit. 8 pag. 60, 67 și 69). (Dosarul Franțishevici, Curtea Apel 1872, arh. No. 78).

180. — În puterea legilor locale ale lui Armenopulo cart. IV tit. 8 pag. 68, dreptul soției de a pretinde dota nu trece la succesorii ei, exceptând copiii. (Dosarul Cohanovschi, Curtea Apel 1884, arh. No. 164).

181. — Vinderea dotei soției poate fi admisă pentru acoperirea cheltuelilor cu lecuirea ei. (Col. Kohmanschi No. 5).

182. — La ea poate fi admisă și vinderea dotei, dacă valoarea corespunzătoare a ei va fi garantată prin averea soțului. (Col. Kohmanschi, 26).

183. — După legile locale dota aparține soției, însă aflată în administrarea și proprietatea soțului (Armenopulo cartea IV tit. 8 pag. 68); în modul acesta dreptul la dotă îl au: soțul, femeia și familia, adică copii sau succesorii; legea interzice înstrăinarea dotei de către soțul singur, sau soția singură, sau de către ambii împreună, după cum se vede pentru motivul că, prin aceasta se violează interesele copiilor, și ale succesorilor, cari deaseînenea au parte la dotă. Din aceasta urmează, că dacă la înstrăinare sunt de acord toate persoanele interesate în ea, adică: soțul, soția, și restul familiei, acea înstrăinare este posibilă; și în adevăr legile locale nu prevăd cum că înstrăinarea dotei ar fi interzisă și în orice caz, din contra, după Donici, tit. 35, § 25 înstrăinarea dotei o poate face și soțul singur, dacă acea înstrăinare va fi necesară pentru folosul sau trebuințele soției sau pentru alimentarea părinților, fratelui sau soțului ei. (Dos. Dobrovoi, Curtea Apel 1874, arh. No. 14).

184. — După moartea fără urmași a soției, toată dota primită de ea se restituie înapoi părinților ei și altor rude. (Col. Cohmanschi 24, 30, 68).

185. — Dota soției decedată fără testament, se moștenește de către rudele ei și de către soț în ordinea legală de succesiune. (Col. Cohmanschi 66).

186. — După senzul exact al legilor lui Donici tit. 33 § 12 și ale lui Armenopulo cart. IV tit. 8 pag. 55 și 56, predarea dotei dela prima căsătorie soțului din căsătoria a doua trebuie să fie dovedită sau prin acte în scris, sau prin alt mod. (Afacerea Dobrovoi, Curtea Apel 1874 arh. No. 14).

187. — Legea lui Armenopulo tit. 8 și 9 pag. 62, 66, 67 și 69, nu oprește pe soția și cât timp trăește soțul ei, de a pretinde restituirea dotei. (Dosarul Cerchez, - Curtea Apel 1874, arh. No. 814).

188. — Dreptul de a intenta acțiune, despre dota promisă, însă neliberată încă, aparține, după încheierea căsătoriei, și în mod exclusiv numai soțului, iar nu soției. (Armenopulo, cart. IV, tit. 8, pag. 54, Donici, tit. 33 § 19). (Dec. casație 14/1881).

189. — Deși prin cartea IV, tit. 8, pag. 58 a lui Armenopulo, și prin §§ 25, 26 și 29 tit. 33 din legea lui Donici: averea cumpărată de soț pe numele lui chiar și din sumele dotale, nu aparține dotei, iar soția are dreptul la acțiune pentru partea ce nu va ajunge până la completarea dotei; aceasta însă nu se poate referi la cazul, când soțul n'a cumpărat nici un fel de avere din sumele dotale ci a schimbat numai averile dotale ale soției lui cu altele și când după un atare schimb soțul a stăpânit averea ca dotă a soției, care după moartea ei, va aparține copiilor ei, de oarece înstrăinarea făcută pentru foloasele evidente ale soției, adică pentru dobândirea unei alte averi cu un venit mai avantajos este permisă soțului. (Dec. casației 67/1879).

190. — Prescripția pentru acțiune despre dota promisă, însă ne eliberată își începe cursul său din ziua facerii căsătoriei, iar nu din ziua morții soției (Armenopulo cart. II tit. 2, pag. 166, 167 și 169 și cartea IV, tit. 9, pag. 70; Donici tit. 33, § 15. Dec. casației 14/1881).

Contractele

Dispozițiuni generale

191. — Conform ucazului dela 10 Octomvrie 1829 (suplimentul colecției legilor No. 3.299) actele și contractele din Basarabia se săvârșesc în conformitate cu legile generale ruse aflate în vigoare. (Dosarul Chereviț, Curtea Apel 1872 arh. No. 79).

192. — Actele casnice sunt valabile numai atunci când

pe ele există semnăturile a trei martori (Armenopulo. cart. 1, tit. 8, pag. 81) (Afacerea Broețchi, Curtea Apel 1873, arh. No. 16).

193. — Dacă prima bază a convențiunii este nulă atunci și acțiunile ce decurg din ea nu pot să aibă nici un fel de putere și temeinicie. (Armenopulo, cap. 49, tit. 2). (Deciziile Adunărilor generale ale Senatului Gubernial dela 15 Aprilie 1841, în afacerea răzeșilor moșiei Susleni. Colect. decis. v. II, No. 48).

194. — Acel care calcă convențiunea și transacțiunea încheiată de el, de bună voe face nulă orice acțiune care el ar fi putut să o aibă, perzând în plus și dreptul de stăpânire asupra lucrurilor ajunse în posesia lui prin acea convențiune, cari lucruri rămân în folosul părții adverse. (Armenopulo, cart. 1, tit. 10, pag. 95). (Afacerea Vranov, Curtea Apel 1873, arh. No. 35; Decis. de casație No. 273/1871).

195. — În baza art. 420 a legii ruse de organizare judecătorească, notarii la încheierea actelor, sunt obligați a se conduce după legea notarială, pentru aceasta, actul de împrumut, încheiat de notarul din Gubernia Basarabia, conform regulii stabilită de art. 147 din legea notarială, nu poate fi declarat ca nul, pentru motivul că, nu a fost încheiat în conformitate cu legea notarială existentă în Basarabia, până la punerea ei în vigoare și că actul de împrumut este scris numai într'o singură limbă, rusă, întrucât art. 875, part. 1, vol. 10, permite numai, iar nu obligă, întocmirea actelor în Basarabia în două limbi: rusă și moldovenească. (Dec. Casației, 257/1874).

Garanția

196. — Garanția femeilor nu se admite. Dacă pe obligație există garanția unui bărbat și unei femei, atunci legea ocrotește pe femeie. Armenopulo, cartea III, pag. 255 și 256, edit. 1850, Donici tit. 20 § 5. (Acest fapt rezultă din împrejurările afacerii, Curtea însă a recunoscut că, aici nu este garanție, ci o responsabilitate solidară asupra unei obligațiuni). (Dosarul Grosman, Curtea Apel 1870, arh. No. 46.)

Despre gaj

197. — Transacția despre preschimbarea obiectului gajat, întărită conform regulilor existente la instituțiile oficiale din Basarabia înaintea promulgării legii de organizare pentru administrarea regiunii Basarabiei, din anul 1828, nu poate fi contestată în baza instrucțiunilor generale pentru încheierea acestui gen de acte în imperiu, cari instrucțiuni până în anul 1828, nu fusese extinse și asupra Basarabiei. (Decizia adunării generale a Senat. Gubern. dela 25 Octombrie 1845, în afacerea Radici. Colect. deciz. No. 189).

198. — După legile moldovenești—ale lui Donici, tit. 13, § 25.—averea se socotește ca ipotecată, când documentele asupra ei sunt date în gaj, aceste legi însă nu determină formele în care urmează să fie întocmită obligațiunea ce se încheie la o astfel de ipotecă. (Decizia adun. gen. a Senatului Gubernial dela 3 Iunie 1841 în afacerea Detoran. Colect. deciz., v. II, No. 240).

199. — Averea se socotește ca ipotecată, când documentele asupra ei se dau în gaj. (Donici, tit. 13, § 25). (Dec. adun. gener. 4, 5 și ale Departament. hotarnic dela 3 Iunie 1841 în afacerea Detoran. Colect., dec., v. II, No. 240).

Promisiunea de vânzare

200. — Actele de promisiune de vânzare pentru averile imobile, trebuiesc săvârșite după norma actelor întărite, ca atare contractul de promisiune de vânzare făcut în mod casnic nu poate avea valabilitatea și puterea unui act de promisiune de vânzare în consecință, printr'un astfel de contract, în cazul de încălcarea contractului de către vânzător, banii primiți de el ca arvună nu pot fi urmăriți îndoit dela el. (Colecția Kohmanschi No. 9).

201. — Contractul pentru promisiunea de vânzarea unui imobil făcut în mod casnic este nul și nu este obligator pentru vânzător, totuși, însă, banii primiți de vânzător ca arvună trebuiesc incasați dela el în măsură îndoită. (Colect., lui Kohmanschi No. 41).

Cumpărare-Vânzare

202. — Mănăstirile și bisericile închinat în străinătate, dreptul să vândă averile lor imobile aflate în Basarabia, numai cu autorizarea și întărirea legală a autorităților superioare bisericești, de cari depind menționatele averi mănăstirești. (Colecția Kohmanschi, No. 3).

203. — Supușii moldoveni, deasemenea mănăstirile și bisericile din străinătate, la vinderea averilor imobile aparținătoare lor în Basarabia, sunt scutiți dela plata taxelor pentru transferarea a capitalurilor lor în străinătate. (Col. Kohmanschi No. 3).

204. — Cel intrat deja în călugărie nu perde dreptul la vânzarea averii sale imobile. (Col. Kohmanschi No 7).

205. — Soția în decursul existenței căsătoriei n'are dreptul să vândă dota ei. (Col. Kohmanschi No. 5 și 31).

206. — O astfel de vânzare însă se permite, dacă ea va avea de scop acoperirea cheltuelilor pentru tratamentul medical al soției, sau dacă valoarea corespunzătoare a dotei va fi asigurată prin averea soțului. (Col. Kohmanschi No. 5 și 26).

207. — Averile minorilor, supuși străini, aflate în Basarabia, pot fi vândute numai, cu autorizarea și aprobarea date de jurisdicția din Basarabia; de aceea aprobarea acestei vânzări dată de un guvern străin n'are nici o însemnatate. (Col. Kohmanschi No. 69).

208. — Supușii moldoveni n'au dreptul de a agonisi în proprietate averi imobile în Basarabia. (Col. Kohmanschi No. 34).

209. — Prin opinia Consiliului de Stat, sancționată la 3 Iulie anul 1842, publicarea de 6 luni în întregul teritoriu ce se făcea până atunci în Basarabia pentru transmiteri dela o persoană la alta, precum și actele de stăpânire vecinică ce se eliberează din Tribunalul Civil al Basarabiei, în afară de actele întărite formal, au fost înlocuite cu regulile specificate în v. 10 cartea 2, partea 3, în cap. 8, despre introducerea în posesiunea averilor imobile. (Col. Kohmanschi No. 1).

210. — Dacă minorul își va vinde averea sa în desa-

vantajul său, se admite în acest caz pentru intentarea acțiunii despre anularea vânzării, un termen de patru ani din ziua când el a devenit major. (Col. Kohmanschi No. 63).

211. — În cazul anulării vânzării avutului minorilor, aceștia sunt obligați de a restitui cumpărătorului întreaga sumă, plătită lor pentru acea avere. (Col. Kohmanschi No. 69).

Furnizarea

212. — Contractele despre vânzarea cerealelor și a vinului, încheiate de vânzător în timpul când el era minor, adică până la împlinirea lui a vârstei de 25 ani, și fără asentimentul curatorului, se vor declara ca nule. (Col. Kohmanschi No. 19).

213. Contractul despre vânzarea cerealelor, încheiat de vânzător înainte ca el să fi împlinit vârsta de 25 ani și fără asentimentul curatorului, se recunoaște ca valabil, de oarece majoratul începe după împlinirea vârstei de 21 ani. (Col. Kohmanschi, No. 40).

214. — În contractele despre vânzarea produselor agricole, dacă cantitatea produsului vândut nu s'a fixat cu exactitate, ci s'a indicat numai prin cuvântul *aproximativ*, d. ex. *aproximativ o sută chile*, sau *aproximativ o sută oci*, la executarea contractului în acest caz vânzătorul poate să dea sub cantitatea indicată cu cuvântul *aproximativ*, în câțime de cel mult de 10⁰/₀. (Col. Kohmanschi, 21).

215. — În contractele despre cumpărare de cereale dela întreaga obștie sătească, dacă această operație comercială se îndeplinește de cumpărător prin unul dintre săteni, care primind bani dela cumpărător, face cu fiecare din vânzători, socoteală separată atunci la neexecutarea contractului de către vânzător, urmează a figura ca părți față de cumpărător nu toată obștia sătească, ci numai persoana mijlocitoare. (Col. Kohmanschi, 23).

216. — În contractul despre vânzarea de grâu dacă nu s'a precizat termenul, la care cumpărătorul e obligat să primească grâul, atunci nu se poate admite ca primirea

grăului să poată depinde de bunul plac al cumpărătorului; iar contractul însuși trebuie interpretat după intențiune și bună credință. (Col. Kohmanschi, No. 70).

217. — În contractul despre vânzarea vinului, dacă cumpărătorul nu va fi adus butoaiele din timp până la culesul viilor și lucratul vinului, el pierde în acest caz dreptul, atât la primirea vinului cumpărat, cât și la arvuna dată prin contract. (Col. Kohmanschi No. 20).

218. — În contractul pentru vânzare de grâu, dacă contractul va fi încălcat de cumpărător, atunci el va pierde în folosul vânzătorului arvuna dată de el prin contract. (Col. Kohmanschi No. 70).

219. — În contractul despre transportare de grâu, dacă nu se țin de cuvânt cărușaii, arvuna primită de ei în baza contractului o vor restitui în dublă câtime. (Col. Kohmanschi No. 28).

Locațiunea averilor

220. — Odată cu expirarea în luna Aprilie dintr'un anumit an, a contractului de arendare asupra unei averi, nemișcătoare, arendașul moșiei n'are dreptul ca să facă nici semănături de toamnă. În toamna anului precedent, nici semănăturile de primăvară, în primăvara aceluși an, în care expiră termenul lui de arendare, iar în caz contrar, atari semănături se declară ca aparținând moșiei și se trec în stăpânirea proprietarului. (Col. Kohmanschi No. 41).

221. — În contractele despre închirieri de averi imobile, fie că aceste contracte sunt făcute în mod formal sau casnic, dacă spre asigurarea contractului, proprietarul averii va fi luat o arvună, atunci în cazul neșinerii lui de cuvânt, arvuna va fi urmărită dela el în dublă câtime. (Col. Kohmanschi No. 11 și 12).

222. — Dacă în contractul despre închirierea averii imobile nu s'a prevăzut între părțile contractante nici un fel de înțelegere în privința dobânzii la plata pentru arendă, atunci la urmărirea acestei plăți de arendă, dobânda respectivă nu se va calcula din ziua intentării acțiunii, ci din

ziua expirării termenului de 4 luni dela data hotărârei de obligare dată de judecată în prima instanță. (Col. Kohmanschi No. 54).

‡ 223. — Când neexecutarea condițiilor din contractul de arendă a provenit din partea proprietarului averi nemiscătoare, arendașul are drept să pretindă dela el despăgubire pentru câștigul care s'ar fi putut realiza din avere. (Col. Kohmanschi No. 12).

Imprumutul

224. — Deoarece după uzul comercial pentru scrierea unei polițe se admite întrebuințarea hârtiei așa zisă *secunda*, această poliță, în acest caz, are deplină putere dacă se adaugă ulterior la polița scrisă în modul acesta o coală de hârtie timbrată legal. (Col. Kohmanschi No. 22).

225. — Dacă averea trecută dela tată la fiu, va fi împovărată, cu datoriile lor amândoi, datoriile tatălui în acest caz la satisfacere se bucură, de preferință, înaintea datoriilor fiului. (Col. Kohmanschi No. 34).

226. — Imprumutul, făcut prin act de creanță și garantat prin averea mobilă și imobilă a datornicului, la satisfacere, se bucură de preferință față de imprumuturile aceleiași persoane, negarantate prin averea lui. (Col. Kohmanschi No. 53).

227. — Dacă debitorul se obligă prin chitanță a achita banii după primirea lor dela o terță persoană, dreptul creditorului atunci pentru urmărirea încasării a acestor bani, poate să aibă loc numai după prezentarea dovezii, că acești bani au fost în adevăr primiți de debitor. (Col. Kohmanschi No. 53).

228. — În cazul când soțul devine insolvabil pentru achitarea sumelor de bani urmărite dela el, semnătura soției pentru obligațiunile de datorii ale soțului, sau garanția dată pentru el, se vor declara ca nevalabile și nule. (Col. Kohmanschi No. 36, 39, 67).

Polița

229. — Legile civile locale din Basarabia, nu pot fi declarate ca suprimate și continuă a fi aplicate la polițele emise de minori. În baza legilor din Basarabia, actele eliberate de cei în vârstă de 25 ani neimpliniți și în plus încă în urma unei înșelăciuni, nu sunt valabile. (Decizia Departament. 4 Senat No. 152 Octombrie 14, 1876, Ian. 27, 1877 în afacerea Konciacovschi. Col. Nosenco, v. I edit. 1 No. 24).

230. — După legile locale basarabene, polița emisă de cel care n'a implinit 25 ani fără asentimentul curatorului, se va declara de nulă, dacă s'a dovedit, că polița a fost emisă sub influența unei înșelătorii. (Decizia Depart. 4 Senat. din 24 Martie 1876 No. 552, în afacerea Manicovschi. Col. Nosenco v. I edit. 1 No. 25).

231. — În baza legilor locale din Basarabia, procentele pentru polițe urmează să fie percepute în câtime de 10 la sută, de asemenea prin aceleași legi procentele trebuiesc calculate din ziua prezentării poliței pentru încasare, iar nu din ziua expirării termenului. (Decizia Depart. 4 Senat., 21 Aprilie 1877, No. 734, în afacerea Bogosov. Col. Nosenco, v. I edit. 1 No. 177).

232 — În lipsa legilor locale privitoare la clauzele penale după polițele, cari au pierdut puterea dreptului cambial, în baza legilor generale, urmează să se încaseze o amendă în câtime de 3%. (Decizia Senatului Depart. 4 din 14 Octombrie 1876 No. 1470, în afacerea Cianciuli. Col. Nosenco, v. I edit. 1 No. 178).

233. — Transmiterea poliței de către deținătorul minor al poliței, înainte ca el să fi implinit vârsta majoratului, ar putea servi de bază numai pentru el singur la contestarea acestei transacții, fără însă a putea servi debitorului din poliță, ca bază de renunțare la achitarea datoriei deținătorului succesiv al cambiei, în lipsa pe lângă aceasta a dovezilor că transmiterea aceasta s'ar fi făcut sub influența unei înșelătorii (după legile locale Basarabene). (Decizia Depart. 4 Senat., din 10 Iunie 1876, No. 1003, în afacerea Abadger. Col. Nosenco v. I edit. 1 No. 50).

234. — Cererea reclamanțiilor pentru perceperea dobânzei de 10% dela pârât și cererea acestuia spre a fi scutit cu totul dela plata dobânzei în baza legilor locale invocate de ei, nu pot fi admise, în vederea faptului că legislația locală a Basarabiei nu prevede dispozițiuni cari să se refere special la ordinea de întocmirea și încasarea polițelor care se stabilește prin niște legislațiuni speciale ce se coprink în v. XI, Statutul polițelor, în cari nu s'au făcut excepțiuni în privința aplicării acelor dispozițiuni în Basarabia, legile speciale pentru Basarabia pot să se refere la alte circumstanțe, iar nu la executarea achitării polițelor. (Afacerea Colpacichi și Dicher, Curtea de Apel 1877, arh. No. 114).

Amanetul

235. — Actul de amanetare, prin care creditorii au dreptul de a dispune și vinde fără a da socotcală, întreaga avere mișcătoare dată în amanet, este nul. (Cartea lui Donici, tit. 13, par. 23). (Afacerea Carabuli, Curtea de Apel 1870 No. 65). Această interpretare a fost confirmată prin deciziile Senatului dela 13 Iunie 1868 și dela 16 Ianuarie 1869. Vezi jurnal Min. de just. 1868, No. 340 și 1869 No. 53).

236. — Dobânda primită în plus de deținătorul în amanet, la perceperea după actul de amanet, se va socoti la suma capitalului. (Col. Kohmanschi, No. 48).

Dobânda

237. — Cu toate că după legile locale ale lui Armenopulo, cartea III, tit. 7, pag. 317 și ale lui Donici, tit. 19, par. 2, aflate în vigoare în Basarabia, în cazul de lipsă a condițiunilor privitoare la dobânzi sau profituri, judecata admite o dobândă de 10 la sută pe an, după înțelesul însă exact al art. 154, 155, 1.606 și 1.609, v. 10, par. 2, se prezintă obligator a se orienta după legile locale basarabene, numai în afaceri de litigii asupra averilor imobile și mobile, și nu în litigiile de contracte și obligațiuni. (Afacerea lui Carmanschi, Curtea de Apel 1876, arh. No. 632).

238. — După legile lui Donici, tit. 19, par. 4 și 6 și ale lui Armenopulo, cart. III, tit. 7, pag. 315, 316 și 319, dobânda se calculează în câtime de 10 la sută până la dublarea capitalului. (Afacerea Zeidenberg, Curtea de Apel 1871, No. 52).

239. — Legile locale nu admit perceperea dobânzii peste câtimea sumei capitalului. (Afacerea Dânghi, Curtea de Apel 1871, No. 52).

240. — Părății sunt obligați a plăti reclamantului o amendă cu adăugirea la această sumă potrivit art. 641, part. 1, v. 10, o dobândă de 10 la sută anual (Colect. lui Donici, tit. 19, par. 2) din ziua deschiderii acțiunii și până la achitare, fără însă a trece peste dublarea acestei sume, conform legii locale a lui Armenopulo, cart. III, tit. 7, pag. 315. (Afacerea Țarevcan, Curtea de Apel 1875, arh. No. 387).

241. — După tit. 19, § 2 din legea lui Donici, dobânda încetează în cazul când întrece în câtime suma capitalului. (Afacerea Albot, Curtea de Apel 1876, arh. No. 816).

242. — Dacă prin actul de amanetare se vor da în împrumut bani fără dobândă, se va socoti începând din ziua expirării termenului fixat în actul de amanetare o dobândă de 6 la sută pe an. (Col. Kohmanschi, No. 4).

243. — Pentru o obligațiune expirată se va plăti pentru tot timpul întârzierii o dobândă de chiar și 10 la sută. (Legea lui Donici, tit. 19, § 2). (Afacerea Varzar, Curtea de Apel 1870, arh. No. 58).

244. — Dobânda se acordă în baza legii Armenopulo, cart. III, tit. 7, pag. 244 și a lui Donici, tit. 19, § 2, de 10 la sută. (Dec. adun. gen. a Senat, în afacerea Telchi dela 2 Noembrie 1845. Col. dec., v. II, No. 410).

245. — În baza art. 641, v. 10, § 1, părătul este obligat a plăti reclamantului și dobânda însușită pentru acel ținut de 10 la sută. (Legea Donici, tit. 19, § 2).

246. — Dacă prin act de amanetare sau scrisoare de împrumut, se vor da cu împrumut bani fără dobândă, se vor socoti începând din ziua expirării termenului stabilit o dobândă de 10 la sută pe an. (Col. Kohmanschi, No. 48, 58).

247. — Pentru obligațiile de împrumut și pentru alte acte de datorii, dobânda se va calcula în cîtîme de 10 la sută anual, chiar și în cazul dacă în actul de datorie nu s'a prevăzut nici o dobîndă. (Col. Kohmanschi, No. 67).

248. — În împrumuturile bănești, prin învoială reciprocă a creditorului și a debitorului, dobânda poate fi stabilită în cîtîme de 10 și chiar 12 la sută pe an. (Col. Kohmanschi, No. 4).

249. — Dobânda (de 10 la sută pe an) atît după actul de amanetare cît și după alte obligațiuni de datorii, se calculează numai pînă la egalarea dobînzii cu capitalul. (Col. Kohmanschi, No. 11, 27, 48, 67).

250. — Dobânda după un act de împrumut nu se va plăti dacă în privința ei nu s'a făcut nici o mențiune în scris. (Armenopulo, cart. III, tit. 7, pag. 314 și Donici, tit. 19, § 1). (Afacerea Iacovlevoi, Curtea de Apel 1873, arh. No. 41).

251. — La încasarea datoriei după un act de amanetare sau altă obligațiune calcularea dobînzii compusă, adică dobîndă pentru dobîndă, nu este admisă. (Col. Kohmanschi, No. 35, 61).

252. — Dacă prin actul de împrumut se vor da în împrumut bani fără dobîndă, la încasare se va calcula o dobîndă de 10 la sută pe an din ziua prezentării lui pentru achitare și nu din ziua când el a expirat. (Col. Kohmanschi, No. 59).

253. — Dacă în obligațiune pentru neachitarea procentelor la timp s'au impus sub formă de amendă o altă dobîndă deosebită, debitorul se va scuti în acest caz dela achitarea acesteia dobînzii. (Col. Kohmanschi, No. 61).

254. — Pentru sumele acordate printr'o hotărîre judecătorească intrată în putere legală în mod definitiv, se va calcula o dobîndă de 6 la sută anual, conform opiniei Consiliului de Stat sancționată la 25 Martie 1842. (Col. Kohmanschi, No. 27 și 67).

255. — Dobînda convenită din ziua întentării acțiunii și pînă în ziua încasării; va fi socotită în cîtîme de 10 la

sută. (Legea lui Donici, tit. 19, § 2). (Afacerea Curtea de Apel 1870, a lui Zonov, arh. No. 45 și a lui Grosman, arh. No. 46).

256. — Dobânda cuvenită după un act de imprumut expirat va trebui să fie plătită de debitor pentru tot timpul, începând din ziua expirării scadenței actului și până în ziua achitării datoriei, în cãtîme de 10 la sută. (Legea Donici, tit. 19, § 2, edit. 1831). (Afacerea Bernștein, Curtea de Apel 1870, arh. No. 58).

257. — La definirea cuantumului de desdaunare suportată de arendașul unei averi imobile, din cauza neexecutării de către proprietarul moșiei a condițiilor din contractul de arendă, pentru suma acordată prin o hotărâre definitivă judecătorească, se va calcula o dobândă de 10 la sută pe an din ziua începerii acțiunii și până la egalarea ei cu suma capitalului. (Col. Colmanschi, No. 11 și 12).

Prescripțiunea

258. — În baza Rescriptului Nominal dela 28 Maiu anul 1823, legea generală despre prescripțiune atât procesuală, cât și cea de drept, va trebui să aibă putere și în gubernia Basarabiei, iar ca atare în baza art. 533, p. 1, v. 10 din lege, o posesiune de lungă durată a averii imobile în Basarabia, care a continuat neîntrerupt și necontestat, timp de 10 ani în formă de proprietate, se transformă în dreptul de proprietate, și cum din această lege s'a făcut numai o singură excepție prin art. 564 din v. 10, partea I, în privința averilor fideicomisare, urmează că, toate celelalte averi cu toate că ele s'au aflat numai în folosința altor persoane, iar nu a proprietarului, de ex.: moșiile date de Stat mănăstirilor și caselor arhieresti, pot să treacă în baza stăpânirii de lungă durată, ca proprietate persoanelor fizice sau morale. (Dec. adun. gen. a Depart. 1 și 3 și a Departamentului Gheroldi dela 28 Februarie 1843 în afacerea Ghica. Afacerea răzeșilor moșiei Șofronșcani, Curtea de Apel 1875, arh. No. 635. Dec. de casație No. 854/1874).

259. — Legea procesuală a prescripțiunei de 10 ani expusă la art. 213, v. 10, partea I, fusese extinsă prin Rescriptul dela 28 Maiu 1823 și asupra guberniei Basarabia, iar ca atare; în baza acestui ordin, au fost suprimate în general toate legislațiile locale ale guberniei Basarabia, privitoare la prescripțiune, făcându se numai excepția, expusă în nota 2-a la art. 213 din v. 10, partea II, cu privire la acțiunile de judecată intentate până la publicarea Rescriptului dela 28 Maiu 1823, prin care prescripțiunea trebuie calculată după legislațiile anterioare. (Dec. casației, No. 252/1874).

260. — Senatul Guvernamental a explicat (Col. dec. 1872, No. 1.304), că prin suprimarea dispozițiilor speciale pentru prescripție, aflate în vigoare în Basarabia, trebuie socotită ca suprimată și excepția prevăzută în ele și specificată în cartea lui Donici, tit. 9, § 24, privitoare la afacerile răzeșilor asupra averilor lor nemiscătoare în privința cărora pot apoi să aibă putere numai excepțiile stabilite de legea generală a prescripțiunei. (Afacerea obștei răzeșilor sat. Cobatca; Curtea de Apel din 1875, arh. No. 733. Ordinul Senat. din 16 Noemvrie 1876, No. 4.706).

261. — Cu introducerea în Basarabia prin Rescriptul dela 28 Maiu 1823 a legii generale pentru prescripția de 10 ani, fără de nici o excepție privitoare la afacerile răzeșilor asupra averilor lor nemiscătoare, legea de prescripțiune conform & 2, art. 213, p. 2, v. 10, trebuie să se estindă și asupra afacerilor răzeșesti. (Dec. casație, No. 1.304/1872).

262. — Prin legile locale ale lui Armenopulo, cart. 1, tit. 3, pag. 19, 20, cart. II, tit. 4, pag. 114 și 115, ale lui Donici, tit. 6, & 7, 8, 9, tit. 9, §§ 16 și 23 pentru urmărirea averilor însușite cu dela sine voe, se admite un termen de 30 și chiar 40 ani. (Col. dec. Senat. Gub., v. II, p. 1 și 2 1835—1843). Decizia Senat. dela 1 Fevruarie 1854., No. 719 în afacerea Hildeu).

263. — Notă la art. 213, v. 10 de lege, partea II extinzând asupra Basarabiei norma expusă în p. 2, art. 214 despre suspendarea termenului cursului prescripțiunei pro-

cesuale de 10 ani, pe tot timpul minoratului succesoriului, n'a suprimat nici acțiunea art. 130, v. 2, p. 2, nici legea majoratului, aflată în vigoare în Basarabia. (Dec. casației, No. 441/1876).

Răzeșii

264. — Vinderea loturilor răzășești persoanelor particulare, se admite numai cu îndeplinirea tuturor instrucțiunilor prescrise prin chirosoful sobornicesc dela 28 Decembrie anul 1785. (Col. Kohmanschi No. 49, 57 și 64).

265. — Dacă însă lotul răzășesc se vinde unuia dintre corăzeși (copărtași) îndeplinirea menționatei prescripțiuni nu mai este obligatorie. (Col. Kohmanschi No. 62).

266. — Potrivit chirosovului sobornicesc al Domnitorului Mavrocordat, dela 28 Decembrie 1785, confirmat în întreaga lui putere de guvernul rus, acela care nu a fost răzeș la un oarecare domeniu, nu poate avea parte la posesiunea acestui domeniu. (Decizia adun., Gen. prov., a Senat. Gub. dela 15 Aprilie 1841, în afacerea răzeșilor moșiei Susleni v. II No. 48).

267. — Răzeșii fiind copărtași în posesiune de pământuri, nu intră în categoriile unei societăți, recunoscută de lege, căreia ca unei persoane juridice i-ar aparține dreptul de posesie asupra pământului din domeniile răzășești și careia i-ar aparține și apărarea acestui drept la judecată în numele societății. În domeniul răzășesc, fiecărui răzeș îi aparține o parte din domeniu, deosebită de parcelele celorlalți răzeși; răzeșul poate să dispună de această parte după voința lui și independent de copărtași, cărora li se rezervă numai dreptul de a răscumpăra lotul coposesorului său, în cazul vinderii lui unei persoane străine. Domeniile răzășești formează o proprietate personală a posesorilor, mărimea căruia, pentru fiecare copărtaș se hotărăște prin dreptul său de succesiune; domeniile răzășești se află în proprietatea comună și indivizibilă a proprietarilor lor, fără însă a forma o proprietate socială. Ca atare, proprietarii domeniilor răzășești se prezintă a fi persoane separate, iar nu întrunite

intr'o totalitate formând o societate, care este recunoscută de lege. Proprietarii, nereprezentând oarecare persoană juridică, nu pot fi privați de dreptul ca fiecare dintre ei separat să și apere la judecată drepturile cari le aparțin în comun, dar nu într'un avut special. Pe această bază deschiderea acțiunii contra obștei țăranilor în compunerea căreia razeșii, ca o clasă privilegiată, nu intră, cu toate că ei stăpânesc pământul în comun cu țăranii, nu poate fi considerată ca o acțiune deschisă și contra acelor coproprietari, cari nu intră în compunerea obștei. De o parte obștea, nu poate nici să acționeze, nici să răspundă la judecată, pentru asemenea coproprietari, iar de altă parte, aceștia din urmă, în puterea art. 17 din cod. proc. civ., sunt ei singuri în măsură a-și căuta și apăra la judecată drepturile lor, și nu pot fi asimilați cu obștea. În consecință, la deschiderea acțiunii împotriva obștei, coposesorii cari nu intră în compunerea obștei, dacă n'au intrat singuri în cauză și nici n'au fost atrași spre a participa în ea, vor trebui să fie declarați ca neparticipanți în cauză, și având dreptul, în calitate de terțe persoane, să ceară în baza art. 795 din cod. proc. civile, anularea hotărârii pronunțată fără participarea lor în cauză, dacă acea hotărâre violează dreptul lor. (Dec. Casație No. 115/1883).

AFACEREA VARTIC

Dreptul de succesiune al fratelui natural

(Decizia Senatului Cărmuitor din Petrograd No. 35/909)

La Tribunalul Regional din Chișinău fusese deschis un proces, pe cale de procedură grațioasă, în baza cererii a 87 persoane pentru întărirea lor în drepturile de moștenire după burghezul Vasile Vartic, care a lăsat capitaluri și averi imobile în gubernia Basarabiei. Tribunalul Regional a respins cererile tuturor acestor persoane, iar apelurile făcute de 42

din aceste persoane au fost lăsate prin sentința Curței de Apel din Odessa din 11 și 14 Aprilie 1907, fără urmare. In contra acestei sentințe au fost înaintate 10 recursuri (din partea a 25 persoane cari au luat parte în proces) în limitele cărora afacerea urmează să fie astăzi judecată de Senatul dirigent. Înainte însă de a trece la cercetarea în parte a fiecărei din aceste cereri, Senatul dirigent, după ce a luat cunoștință de concluziunile Substitutului de Prim-procuror, găsește că e necesar a rezolvi patru chestiuni generale, cari au însemnătate pentru tot procesul. *Întâia* chestiune e dacă acest proces după circumstanțele în care s'a deschis moștenirea după Vartic, trebuie să fie rezolvat în baza legilor *generale rusești*, sau a celor *locale*, aflate în vigoare în gubernia Basarabiei. Deliberând asupra acestei chestiuni, Curtea de Apel a stabilit, că Vasile Vartic, nobil moșier basarabean, născut și fost domiciliat ca și toți străbunii lui în Basarabia, prin sentința penală din 24/25 Februarie 1888 a fost condamnat la pierderea tuturor drepturilor și privilegiilor speciale dobândite personal și în baza stărei sale civile și exilat în gubernia Perm, unde stabilindu-se în orașul Perm, conf. art. 47 Cod. penal, s'a înscris la societatea burghezilor din acest oraș. După expirarea termenului de exil, Vartic în anul 1898 s'a înapoiat în Basarabia, și s'a stabilit în casa sa din orașul Chișinău, unde a și murit la 7 Maiu 1901, rămânând burghez al orașului Perm, și locuind cu pașapoarte eliberate de Uprava burghezilor din Perm. Această circumstanță a servit pentru câțiva pretendenți la moștenirea după Vartic, ca motiv de a cere ca să se aplice în această afacere legile generale rusești, bazându-se pe aceia, că, cu toate că moștenirea s'a deschis într'o localitate ce se bucură de drepturi speciale însă, după un burghez din Perm, prin urmare după un originar al unei gubernii administrată în baza dreptului general (art. 1279—1286 col. leg. vol. X, p. I). Clasând această cerere ca nefondată, Curtea de Apel s'a referit, între altele, la aceia, că după § 63 al așezământului pentru administrarea Basarabiei din 29 Februarie 1828, (Col. compl. a legilor vol. III No. 1.834) dreptul locuitori-

lor Basarabiei de a se bucura de legile civile locale se întinde nu numai asupra locuitorilor născuți aici (populație autoctonă) ci și asupra acelor persoane, cari s'au stabilit în Basarabia, pentru a trăi în permanență. Cum însă Vartic întorcându-se din exil, s'a stabilit în această gubernie, rămânând în același timp ca originar din Basarabia, căci sentința penală nu'l putea lipsi de această calitate, atunci el, la moartea sa, în ceia ce privește drepturile sale materiale, cădea sub regimul legilor locale basarabene. Justiția numai acestui din urmă considerent al Cuiței de Apel, adică a considerentului, că acțiunea legilor locale civile s'a extins asupra succesiunii rămasă dela Vartic, în urma stabilirii lui în Basarabia după întoarcerea lui din exil, se contestă în recursul înaintat de avocatul Balinschi, în numele lui Kiril Vartic și Mariei Petco, care deduce toate replicile sale mai cu seamă din faptul, că Vartic, după cum aceasta reiese din părerea petiționarului, din considerantele Curței de Apel și din documentele depuse de petiționar; rămăsese după întoarcerea sa din exil, ca burghez din Perm, având până la moartea sa intențiune de a rămâne tot burghez din Perm și prin urmare, după art. 2 din regulamentul biletelor de liberă petrecere (Col. leg. vol. XIV, cont. 1895) trebuia să fie considerat ca locuitor al gub. Perm.

Pentru clarificarea însemnătății în această chestiune a împrejurării că Vartic, fiind născut în Basarabia, era în acelaș timp burghez din Perm, e necesar a se stabili baza pe care populația Basarabiei se bucură, în sfera relațiilor de drept civil, de legile locale. Inceputul acestui privilegiu a fost pus: 1) Prin Raportul Sfântului Sinod din 24 August 1813, confirmat de M. Sa (col. compl. a legilor vol. XXXII No. 25.441) în care între altele se arată (col. compl. 9), că la administrarea eparhiei noi din Chișinău și Hotin, se autoriză a se aplica obiceiurile de acolo, cât ele nu vor fi în potriva legilor civile și bisericesti rusești. 2) Prin Rescriptul împărătesc pe numele Generalului-locotenent Bahmetev din 29 Aprilie 1818, (col. compl. a legilor No. 27.357) în care, între altele, se spune, că »Provincia Basarabiei și a conservat

populațiunea sa autohtonă iar ca atare i s'a dat o formă de administrație specială și 3) prin regulamentul de administrație, anexat la acest rescript, în care se află între altele următoarele dispozițiuni: 1) „În procedura civilă se confirmă întrebuintărea limbii moldovenești în baza și pentru asigurarea drepturilor, privilegiilor și legilor locale, acordate Basarabiei pentru totdeauna prin Rescript imperial. De aceea judecătoria civilă a provinciei în afacerile persoanelor particulare se va călăuzi după drepturile și obiceiurile moldovenești » (despre judecătoriile penale și civile provinciale al. 3), și 2) „Judecătoria procedează la judecarea proceselor și le rezolvă în baza legilor moldovenești » (despre funcția și drepturile judecătoriilor ținutale § 52). Acest principiu fundamental a fost întărit și dezvoltat în Regulamentul de Organizare sancționat pentru administrarea provinciei Basarabiei din 29 Februarie 1828 (col. compl. a legilor vol. III No. 1:834) și anume în § 63 cu conținutul următor: „În procese se ia ca bază legile provinciei, și în acele cazuri, când acestea vor fi insuficiente, se întrebuintează și legile rusești, însă procesele în județele Ismail și Akerman, fiindcă în ele nu sunt moldoveni, trebuie să fie conduse și rezolvate în baza legilor rusești ». De aici se vede, că dreptul de a se călăuzi cu legile locale civile în afacerile iscate în gubernia Basarabiei, s'a rezervat, dacă nu exclusiv, însă mai cu seamă moldovenilor ce locuiesc în această gubernie, ei fiind populație băstinași a țării, sau cum se mai zice „originari locali“. Cum însă Vasile Vartic, după concluziunea Curței de apel, era fără îndoială în această privință originar din Basarabia, în care calitate a rămas până la moartea sa, atunci procesul civil relativ la moștenirea deschisă după dânsul, averea succesorală fiind în Basarabia, pe această bază numai va trebui să fie rezolvat după legile locale basarabene. Dacă însă, pentru o atare concluziune e de ajuns numai această bază, atunci chestiunea, dacă Vartic s'a stabilit din nou în Basarabia ca burghez din Perm, cade dela sine, raționamentul Curței de Apel în această materie n'are importanță, iar replica procuristului lui Chiril Vartic și Mariei Petco, n'are nevoie să fie

cercetată mai de aproape, căci Vartic, nepierzând, în urma exilului, calitatea sa de originar din Basarabia, n'avea nevoie să se stabilească din nou în gubernia Basarabiei pentru ca să-și păstreze dreptul de a se bucura de legile civile locale. Nu se poate, desigur, a susține, că drepturile legate de calitatea de a fi născut într'un loc anumit, nu se intrerupe niciodată și nu se pierde.

Aceasta se poate întâmpla de fapt când în urma emigrării autoctonului din locul său de proveniență, după scurgerea unui timp îndelungat și în urma schimbării multor generații, legătura urmașilor săi cu acest loc, dacă nu se uită de tot însă cel puțin pierde pentru ei oriși ce însemnătate practică, ca exemplu se poate vedea, multe familii rușești provenind din alte neamuri. Aceasta poate să se întâmple și în mod juridic cum asta se vede, de exemplu din instrucțiunile relative la ordinea pentru așezarea locuitorilor Imperiului în guberniile regatului Polon, precum și a locuitorilor din aceste gubernii în celelalte părți ale Imperiului (col. leg. vol. 9 ediț. 1899, anexa la art. 14). Pentru aceasta însă e necesar să se observe câteva formalități care să adeverească excluderea neîndoelnică și de bună voe din numărul locuitorilor unei localități și trecerea lor la o altă localitate. În cazul de față nu era nici una, nici alta. Vartic până la moartea sa rămăsese de fapt originar din Basarabia, iar excluderea lui formală dintre locuitorii autoctoni a provinciei, nu putea să aibă loc, pentru faptul că pentru Basarabia nu există instrucțiuni relative la strămutările locuitorilor în felul acelor stabilite pentru guberniile regatului Polon, și singura schimbare ce s'a întâmplat în situația lui personală, consta în aceea, că el vremelnic lipsise din Basarabia și în loc de nobil devenise burghez. Toate aceste considerațiuni duc pe Senatul dirigent la concluziunea că această afacere trebuie să fie rezolvată în baza *legilor în vigoare în Basarabia*. La o atare rezolvarea acestei chestiuni, se iscă chestiunea a doua: dacă sub legile civile locale, în vigoare în Basarabia, urmează să se înțeleagă numai legile conținute în cele șase cărți ale lui Armenopulo și în colecția

lui Donici (a treia lege în vigoare în Basarabia—hrisovul sobornicesc din 28 Decembrie 1785, după conținutul ei, n'are însemnătate pentru prezenta afacere), sau—și izvoarele lor cele din'ăi adică, codul lui Justinian cu novelele și Basilicalele (cărțile împărătești). O bază pentru rezolvirea acestei chestiuni în sensul din urmă e deja pusă în deciziunile departamentului civil de casație al Senatului din anul 1885 No. 59, și No. 25 din anul 1886 (în care Senatul, fără a ridica în aceasta privință vre-o chestiune, se folosise de codul lui Justinian pentru comentarea colecției lui Armenopulo) și mai cu seamă, în dec. No. 72 din 1900 în care, ca norme scurte, se arată că legile romane cari au servit ca izvoare la colecțiile arătate, pot fi întrebuițate, întru cât ele explică și dezvoltă instituțiunile dreptului civil, conținut în aceste colecții, și că legile în vigoare în Basarabia, în caz de îndoială pot fi comentate după proveniența lor istorică prin colacionarea lor cu izvoarele din care sunt luate. Acest proces nu prezintă de cât cazul de a se confirma aceste teze prin refuzarea acelor explicații ale persoanelor ce iau parte în proces și care sunt îndreptate spre rezolvirea acestei chestiuni în alt sens. În această privință de o parte procuratorii lui Dimitrie Vartic arată în recursul lor, că cele șase cărți ale lui Armenopulo și colecția lui Donici n'au avut niciodată în Basarabia însemnătatea legilor de sine stătătoare și se întrebuițau (ultimul, adică codul lui Donici, numai după alipirea Basarabiei către Rusia) numai ca colecții prescurtate ale legilor în vigoare, adică, a Basilicalelor și a altor izvoare din dreptul greco-roman; iar faptul că se vorbește de aceste colecții ca de legi, în partea a 2-a a opiniei consiliului de Stat, înalt întărită la 15 Decembrie 1847, relativ la schimbarea unor articole ale legilor locale în vigoare în Basarabia, în privința satisfacerii cu preferință a soțiilor pentru zestre din averea soților, înaintea altor creditori ai acestora (col. compl. a leg. No. 21.794), nu le dă această calitate, căci această parte a actului în chestie, și după locul ce-l ocupă, și după conținutul său, nu poate să fie considerat ca întărit de puterea *imperială*. Această

explicație nu poate însă să fie considerată ca justă, fiindcă această opinie a Consiliului de Stat e promulgată în colecția completă a legilor, ca înalt confirmată în întregime, și prin urmare, întrucât prin această opinie se atribuie colecțiilor arătate valoarea de lege, această opinie trebuie să fie considerată ca obligatorie. Din altă parte procuristul lui Ivan Kirică ajutorul de avocat Mineatov, în referințele sale asupra recursului în cauză a lui Dimitrie Vartic susține din contra, că legile locale basarabene sunt lăsate în vigoare exclusiv în forma în care sunt expuse în colecțiile lui Armenopulo și Donici. În explicațiile sale în această materie ajutorul de avocat Mineatov arată, mai cu seamă, că Bazilicalele, chiar și în celelalte părți ale Imperiului Bizantin perderă orice însemnătate deja în secolele XIII și XIV, iar în Moldova, viața juridică a căreia era la un nivel extrem de jos, toate raporturile juridice erau hotărâte aproape exclusiv de obiceiurile, cari au fost lăsate în vigoare și la alipirea Basarabiei la Rusia, și numai la sfârșitul secolului al XVIII practica începuse a se adresa la izvoarele dreptului greco-roman. Însă atari izvoare nu puteau fi Bazilicalele în forma lor primordială, fiindcă din cauza întinderii, complexității și scumpetei ele erau neaccesibile populației și judecătorilor, și atunci se întrebunțau în felul diferitelor colecțiuni mai ușoare pentru întrebunțare, mai cu seamă fiind răspândite cele șase cărți ale lui Armenopulo. Fără să mai vorbim de presupunerea cu desăvârșire ipotetică, că Bazilicalele ar fi pierdut din însemnătatea lor de lege, această se îndepărtează prin faptul neîndoelnic, că Bazilicalele și în acel timp, despre care vorbește procuristul lui Ivan Kirică, erau legea obligatorie pe toată întinderea Imperiului Bizantin (din care făcea parte și Moldova) și numai așa se poate explica apariția și după aceea punerea în aplicare pe toată această întindere a colecției lui Armenopulo, care (cum reiese din prefata la ea) nu este alt ceva decât o expunere prescurtată a legilor cari erau în vigoare. Pentru Basarabia însă, la unirea ei cu Rusia, obligativitatea Bazilicalelor stă în afară de orice întrebare, avându-se în vedere admiterea, în urma dispoziției luate de

guvernul rusesc, a colecției lui Donici, în aceeași măsură ca și a colecției lui Armenopulo, prima colecție neliind alt-eva de cât un manual detaliat pentru întrebuițarea izvoarelor dreptului greco-roman și mai cu seamă a Bazilicalelor. În fine, obligativitatea Bazilicalelor se recunoaște chiar de petiționar, care explică întrebuițarea în practică nu a Bazilicalelor în forma lor primitivă, ci a colecției lui Armenopulo, numai prin faptul că aceasta din urmă, se bucură de o ușurință mai mare la întrebuițare. Iar în ceea ce privește referința petiționarului la obicei, de sigur, nu se poate nega, că într-o țară puțin dezvoltată în privința juridică, obiceiurile de drept trebuie să fi avut o mare răspândire. E deasemenea incontestabil că la unirea Basarabiei cu Rusia s'a rezervat populației acestei provincii dreptul a se folosi de obiceiurile juridice în vigoare acolo. Însă pentru ca aceste circumstanțe să poată avea însemnătate pentru rezolvirea acestei afaceri, nu-i de ajuns a se referi la obiceiul într-o formă așa de generală, ci e necesar să se stabilească, nu numai că în provincia Basarabiei existau în general obiceiuri, având legătură cu chestiunile iscate în această afacere (Sent. Senatului 1876 No. 25), ci, că acest obicei mai exista la începutul acestei afaceri, adică, în timpul deschiderii moștenirii după Vartic. Însă în privința aceasta nu se află nimic în explicațiile procuratorului lui Ivan Kiric. Afară de aceasta ajutorul de avocat Mineatov arată că, la întrebarea făcută de către autoritățile centrale din Rusia, ce anume legi se aplică în Basarabia, autoritățile locale s'au referit numai la colecțiile lui Armenopulo și Donici, și n'a fost vorbă de nici un fel de izvoare ale acestor colecțiuni și că numai aceste sunt recunoscute de puterea legislativă rusă, în decretul citat mai sus al Consiliului de Stat din 15 Decembrie 1847, ca fiind legile basarabene în vigoare. Această explicație e nefondată, întâiu, fiindcă ceea ce arată autoritățile locale, că în Basarabia putere obligatorie au numai colecțiile arătate, nu poate fi înțeles în sensul, că izvoarele legislative, pe baza cărora ele sunt compuse, ar fi pierdut de tot puterea de lege, al doilea, fiindcă în decretul citat al Consiliului de Stat

această chestiune nici nu-i de loc atinsă, colecția lui Armenopulo păstrează aceiași însemnătate care o avea înaintea alipirii Basarabiei la Rusia și aceiași însemnătate se recunoaște și colecției lui Donici; prin urmare, ambele colecții sunt admise ca manuale de conducere fără vreo aluzie la aceia că izvoarele lor ar fi excluse dela interpretarea maximelor acestor colecții, al treilea, fiindcă această explicație a ajutorului de avocat Mineatov e în contradicție cu regula acceptată de toți—că fiecare lege, în caz de neclaritate, se interpretează după izvoarele pe baza cărora e făcută. În legătura strânsă cu această chestiune stă *chestiunea a treia*. Dacă trebuie să se aplice colecția lui Armenopulo după textul originalului său, în limba greacă veche sau în traducerea lui în greacă nouă (de unde a fost tradusă în limba rusă, ed. Senatului 1854, care servește actualmente ca manual la instanțele judecătorești). Avocatul lui Kiric deslegă această chestiune în favoarea traducerei în limba greacă-nouă fiindcă: 1) în forma aceasta colecția lui Armenopulo a funcționat în Basarabia la alipirea ei la Rusia și în această formă a primit sancțiunea legislativă în decretul citat mai sus al consiliului de Stat din 15 Decembrie 1847 și 2) că limba greacă-veche puțin timp după apariția cărții lui Armenopulo a ieșit din uz și devenise neînțeleasă atât pentru judecători, cât și pentru persoanele, ce se adresau judecății, și cartea însăși a devenit o raritate bibliografică. Însă în decretul citat al consiliului de Stat această chestiune nu-i de loc atinsă. În acest decret se confirmă numai, că colecțiile lui Armenopulo și Donici păstrează puterea lor, și se arată, cum trebuie să se procedeze în caz de insuficiență, neclaritate, contradicție sau incomoditate de a se aplica regulile conținute în aceste colecții. Prin urmare, în privința limbii, chestia a rămas în situația de mai înainte. Iar înainte, în această chestie, a avut loc în anul 1831 numai dispoziția Departamentului 2 al Senatului (de competența căruia erau afacerile judecătorești din Basarabia) de a se traduce colecția lui Armenopulo în limba rusă după traducerea din limba greacă-nouă, însă cu corectările acestei tra-

duceri ruse după textul în limba greacă-veche. Această dispoziție a autorității judecătorești, a cărei puteri se întindeau numai asupra autorităților supuse ei, e de sigur neobligatorie pentru autoritățile judecătorești de acum și de aceea nu poate să servească ca bază pentru rezolvirea chestiunii în discuție în această afacere. De aceea, nefiind legat în privința aceasta de vre-o ordonanță obligatorie, Senatul Dirigent, conformându-se principilor admise de toți, că fiecare lege trebuie să fie aplicată în forma în care e expusă în original, ajunge la concluziune, că obligator, trebuie să fie considerat textul în limba *greacă-veche* al celor șase cărți ale lui Armenopulo. Și numai ca complectare se poate avea în vedere și ordonanța citată al departamentului al doilea al Senatului, fiindcă, fiind obligatorie pentru autoritățile judecătorești precedente (înaintea introducerii în Basarabia a statutelor judecătorești în anul 1864) și fiind în vigoare vre-o 40 de ani (de la 1831 până la introducerea în anul 1869 în Basarabia a statutelor judecătorești din anul 1864), ea nu putea să nu ușureze introducerea în practică a întrebuirii acestei colecții în forma, cum e expusă în original, adică cu corecturile după textul în limba greacă-veche.

În atari condițiuni, motivul al doilea al replicii în chestie a ajutorului de avocat Mineatov—și anume răspândirea nelinsemnată în Moldova a limbii greacă-veche—pierde orice înseamnăte. Însă, independent de aceasta, ea însăși nu justifică concluziunea scoasă din ea. Puterea legii, scrisă într'o limbă puțin înțeleasă într'un timp dat și într'un loc dat, nu trebuie să sufere din cauza că legea pentru mai multă accesibilitate e tradusă într'o limbă mai înțeleasă, și de aceea, dacă sensul legii în această din urmă limbă prezintă vre-o îndoială, atunci el trebuie să fie interpretat după textul originalului său. *Chestiunea a patra generală*, ridicată în câteva plângeri de casație, constă în aceea—dacă depozițiile martorilor pot servi ca dovadă de rudenie în această afacere, atât pe cale de interogare a martorilor, nemijlocit, de către instanța judecătorească cât și în forma unui interogator luat de Consistorul duhovniicesc. Concluzia sa, că în general de-

pozițiile mărtorilor nu pot servi ca dovadă de rudenie, Curtea de apel o scoate, mai cu seamă, din art. 209 col. leg. vol. X p. 1, după care rudenția poate să fie adevărată numai prin acte scrise și anume în forma stabilită de această lege, sau, după lămuririle Senatului (sent. 1887 No. 86), cel puțin cu alte dovezi tot scrise. Însă aplicarea art. 209 col. leg. vol. X p. 1, presupune existența registrății stabilite de lege, care obligă persoanele interesate să facă dovadă în forma cerută de evenimentul nașterii și al căsătoriei ce formează legătura de rudenie, sau li pune cel puțin în necesitate, să-și procure la timp alte dovezi scrise despre aceste evenimente. De aceea, Curtea de apel n'avea motiv a aplica această lege, fără a stabili întâiu că evenimentele, ce trebuiau să fie dovedite în acest proces, se referă la un timp când în Basarabia, înainte de alipirea ei la Rusia, exista o ordine, care motiva aplicarea acestei legi. Însă Curtea de Apel nu numai că n'a stabilit aceasta, ci din contra relativ la dovada principală, dintre acele enumerate în art. 209, adică în privința registrelor de stare civilă, recunoaște că ele au fost introduse în Basarabia deabia în anul 1810, adică numai cu doi ani înainte de alipirea ei la Rusia. Afară de aceasta, Curtea de apel, pentru întărirea concluziunii sale de neadmitere a depozițiilor mărtorilor, ea se referă și la aceea, că persoanele, cari dau mărturiile lor în prezent despre evenimente, ce au avut loc înaintea anului arătat, nu puteu să fie mărtori oculari ale acestor evenimente, căci pentru aceasta ar fi trebuit să aibă nu mai puțin de 100 ani, și de aceea pot să mărturisească despre ele, numai după cele auzite sau după tradiție. Însă în privința mărtorilor la care se referă nemijlocit persoana interesată înaintea instanței judecătorești, această considerație se exclude prin aceea, că dela mărtor nu se cere, ca să fie număidecât mărtor ocular, nemijlocit, al nașterii sau al căsătoriei unei persoane anumite, ci e destul ca să certifice vreun fapt, care ar putea servi ca o confirmare suficientă a unui caz anumit de naștere sau căsătorie, și de aceea circumstanța arătată de curte nu poate servi ca piedică pentru a se admite în aceasta afacere

audierea de martori, cu toate că nu se poate nega, că vrăsta martorilor poate să aibă influență asupra evaluării autenticității depozitiilor martorilor. Insa în privința proceselor verbale de interogare de martori, depuse la dosar, pentru dovedirea rudeniei, interogare făcută în urma dispozițiilor luate de consistoriul duhovnicesc, aceste considerații ale Curții, nu sunt drepte și chiar pentru aceea, că atari acte, făcute de autoritatea duhovnicească, în baza dreptului acordat ei de lege (Legea org. consistoriului duhovnicesc art. 259 și urm.), au însemnătatea unor dovezi serise și înlocuisc certificatele metriceale în caz de imposibilitate de a fi procurate (sentința Senatului 1877, No. 318 și 1879, No. 68) și de aceea pot fi discutate și verificate de judecată în privința autenticității lor, în aceeaș măsură în care aceasta se admite în privința certificatelor metriceale. Trecând apoi, după rezolvirea acestor chestiuni generale, la cercetarea plângerilor de casație, înaintate în această afacere, în aceeaș ordine, în care Curtea de Apel a cercetat drepturile persoanelor, cari au făcut aceste plângeri, asupra moștenirii rămase după Vartic, Senatul dirigent ajunge la următoarele concluziuni:

1. *Relativ la plângerea în casație a lui Dimitrie Vartic.*

Acesta bazează drepturile sale la moștenirea după Vasile Vartic, pe aceea, că el e fiul natural al mamei defunctului Vartic, care lasase moștenirea în chestie și care s'a născut dela dânsa ca fiu legitim, aceasta fiind căsătorită, sau, cu alte cuvinte, e fratele de aceeași mamă al defunctului Vartic, născut în afară de căsătorie. Prin urmare dreptul lui Dimitrie Vartic, de a moșteni după Vasile Vartic depinde de aceea, dacă legile în vigoare în Basarabia dau dreptul de moștenire unei persoane care se află într'o atare legătură de sânge cu defunctul, după moartea căruia rămâne o moștenire. Curtea de Apel, ajungând la concluziunea: 1) că cele șase cărți ale lui Armenopulo și colecția lui Douici, cari în Basarabia au putere de lege sunt obligatorii numai întrucât redau bine normele continute în monumentele lor de drept bizantin și de aceea trebuie să fie nu numai interpretate, ci și dezvoltate în baza legilor; ce le serviseră ca izvoare (adica

codicele lui Justinian cu Novelele și Basilicalele și 2) că, după toată legislația lui Justinian, chestiunea pusă se rezolvă fără discuție în senz afirmativ, cu toate acestea n'a recunoscut lui Dimitrie Vartic, dreptul de moștenire după Vasile Vartic, numai pentru că în colecțiile lui Armenopulo și Donici nu se află un indiciu clar, că se poate rezolvi această chestiune în același senz, ci din contră, se află indicii, cari cer rezolvirea acestei chestii în senz negativ. Astfel Curtea de Apel a admis în concluziunea sa, în această chestiune, contradicții importante, căci ea, în baza modului just de interpretare, stabilit chiar de ea însăși, a normelor conținute în colecțiile lui Armenopulo și Donici, găsind aceste norme expuse neclar și judecând consecvent, ar fi trebuit să le interpreteze în senzul isvoarelor lor, și conform cu aceste din urmă, cum le înțelegea ea, să rezolve chestiunea pusă, în senz afirmativ. Iusă Senatul dirigent negăsind numai într-o atare motivare greșită o bază suficientă pentru a căsa hotărîrea în chestie, găsește că e necesar a cerceta fondul chestiunii în baza colecției lui Armenopulo și Donici în legătură cu codicele lui Justinian și cu Basilicalele ¹⁾. Normele acestor colecții, cari au legătură cu chestia în discuție sunt foarte puține și scurte. La Armenopulo: 1) după textul grec (nou) cartea V titlul VIII pag. 140 și 141: 1) »Pe fiul nelegitim nu-l moștenesc rudele după tata, căci tatal său nu-i cunoscut, numai mama lui și frații mamei îl moștenesc»; 2) »Copii nelegitimi moștenesc și pe bunica lor după mamă, dacă ea moare fără testament»; 3) »Soția unui senator, sau vreunui alt demnitar nu poate să dăruiască nimic copiilor săi nelegitimi, nici în viață și nici la moarte, nici să-i constituie moștenitori după testament împreună cu copii săi legitimi; pe când o femeie liberă și nobilă, care are un fiu nelegitim, poate să-i constituie ca

¹⁾ Normele colecției lui Armenopulo în grea nouă se citază după traducerea rusă, tipărită în tipografia Senatului în anul 1831 și retipărită în anul 1854; în textul grec (vechiu) după traducerea rusă, făcută în legătură cu acest proces, după cererea Tribunalului Regional din Chișinău la Universitatea din Sf Petersburg și care se află în dosarele acestui proces, vol. I; normele colecției lui Donici—după traducerea, tipărită în tipografia Senatului în anul 1831; textele din Corpus juris civilis ale împăratului Justinian se citează în traducerea din ediția fraților Krizel, Leipzig 1872. Textele din Basilice sunt citate în traducerea după ed. lui Heimbach.

moștenitor, căci și dânsa singură îl moștenește, afară de cazul când ea l-a născut dintr'o căsătorie oprită sau din nefariu.

II. După textul grec-vechiu (în traducerea sus arătată) § 68, 70 și 71 normele corespunzătoare celor arătate în punctele 2 și 3, sunt identice cu ele. Însă regula corespunzătoare celei arătate sub No. 1, se deosebește de ea foarte mult și anume, § 70 sună: „moștenirea fiului nelegitim nu trece la rudele din partea tatălui, căci el n'are tată, pe când însă mamei și fraților uterini se dă ajutor *in calitate de rude de sânge*. La Donici titl XXXVI, § 4, tit. XXXVII, § 1 și 7: 1) „Tatăl nu poate să testeze copiii naturali adică nelegitimi mai mult de $\frac{1}{12}$ parte... Pe când mama și bunica lor sunt obligate să le lase moștenire, sau din motive admisiibile să-i îndepărteze dela moștenire prin testament“; 2) Iar bastardul nu poate să moștenească pe tatăl său, ci numai pe mama sa și pe bunica“; 3) Pe copiii nelegitimi nici tatăl, nici mama, nici alte rude ascendente sau rude colaterale nu pot să-i moștenească și de aceea, dacă nu vor fi descendenți, atunci averea se predă în serviciul asistenței publice“. Colacionarea acestor norme descopere în ele câteva inexactități și contradicții. Întâiu, ce însemnează conjuncția „și“ pusă în regula relativă la moștenirea bastardului după bunica sa după mamă, când, nici înainte, nici mai târziu nu se pomeneste de vreun alt dătător de moștenire al bastardului; dar dacă aici se înțelege cum se poate presupune, mama bastardului, atunci de ce nu se pomeneste de dânsa fără înconjur, ci se vorbește de dreptul ei numai în mod indirect (§ 68 după textul în limba greacă veche al lui Arm)? Al doilea, ce însemnează cuvântul „numai“ întrebuițat în textul grec (nou) în punctul care vorbește de persoanele, care moștenesc după un bastard, care are aerul de a îndepărta de tot dela moștenire după sine pe toate celelalte persoane, afară de mama lui și unchii după mamă, cu ocolirea persoanelor mai aproape după sânge a copiilor mamei? Al treilea, oare se poate considera că ideia legii e bine redată aici, avându-se în vedere indica-

țiile din punctul de lege respectiv al lui Armenopulo după textul în limba greacă veche, și anume că aici urmează a se înțelege nu *frații mamei* ci frații dela aceeași mamă, adică uterini? Al patrulea, dau oare cuvintele ultimului punct „*în calitate de rude de sânge*» motiv de a conchide despre dreptul mutual al copilului nelegitim după frații săi uterini fără deosebire între bastarzi și între cei născuți în căsătorie? Al cincilea, oare nu distruge regula §7 tit. XXXVII din cartea lui Donici, dreptul tuturor rudelor de sânge ale bastardului, afară de descendenți, asupra moștenirii după dânsul și ce consecințe trebuie să aibă asupra moștenirii bastardului chiar în acele limite, în care i s'a recunoscut în celelalte regule? Inșă, înainte de a trece la explicația acestor nedrimeriri, trebuie să se îndepărteze presupunerea posibilă și chiar exprimată la desbaterea procesului la Curtea de apel, că regulele citate, nedând nici un răspuns hotărît la chestiunea pusă în nici un senz, cuprind în sine un atare neajuns, care face ca această chestiune, în baza părții 2 din decretul Consiliului de Stat Înalt, confirmat la 15 Decembrie 1847, trebuie să fie rezolvată după legile rusești. O atare presupunere e evident grașită. Sub *insuficiența legii*, de care se vorbește în decretul citat al Consiliului de Stat, urmează a se înțelege lipsa completă de hotărîre legislativă în cazul dat, ca de exemplu, chestia transportului pe calea ferată, absolut necunoscută legislaturii Basarabiei, la începutul secolului XIX. Aici însă nu e o atare stare de lucruri. Nu se poate spune că colecțiile lui Armenopulo și Donici, nu conțin în sine nici un fel de regulă în chestia dezbătută; ele, evident, dau oarecare material juridic pentru rezolvirea lui însă într'atât de necomplet și dubios, încât se prezintă necesitatea, conf. aceluiași decret al Consiliului de Stat și lămuririi Senatului, în sentința din anul 1900 No. 72, a recurge la fixarea senzului real al legii după isvoarele sale d'întâi. Dovada cea mai bună că nu e loc să ne adresăm în această afacere la legile rusești, servește circumstanța, că în ele nici nu găsim răspunsul cerut. Chestiunea pusă trebuie să fie rezolvită din punctul de vedere al legilor în vigoare

în Basarabia, adică, cu condiția dacă bastardul nu-i îndepărtat de tot dela moștenire, după rudele sale de sânge, având dreptul neîndoelnic a moșteni după mama sa și după bunica după mamă. După principiul fundamental al normelor Col. Leg. Imp. Ruse (din timpul deschiderii moștenirii după Vartic) relativ la moștenire după lege, de moștenire se bucură numai persoanele legate prin rudenie legitimă cu autorul succesiunii, iar bastarzii sunt îndepărtați de tot dela o atare moștenire de către persoanele, cu care ei sunt legați numai prin aceeași origine (Col. Leg. vol. X, p. 1, ed. 1900 art. 136, 1.111, 1.112, 1.113) și numai prin legeadin 3 Iunie 1902, despre îmbunătățirea stărei copiilor nelegitimi (adică după deschiderea moștenirii lui Vartic) se admite ca bastarzii să moștenească averea cinstit dobândită de mamele lor (vol X, p. 1, cont. 1906 art. 32¹²). Astfel, în legile rusești, de pe timpul deschiderii moștenirii după Vartic, se poate primi un răspuns negativ la chestiunea pusă numai pe motivul, că copiii nelegitimi *nu sunt admiși de loi* la moștenire conform legei, prin urmare, cu totul nu sub acel punct de vedere sub care e pus, sau altfel vorbind, răspunsul nu e la întrebare pusă. Trecând în urma acestora la explicarea prevederilor suscitade ale colecțiilor lui Armenopulo și Donici, după isvoarele din care sunt luate, Senatul Diriguitor găsește, că în legislația lui Justinian rudenii de sânge, (proveniența fizică a unei persoane dela alta), era baza sistemului de moștenire, în urma stângerei progresive a principiului agnatic (sistemul civil) și după cerințele simțului natural de dreptate. E adevărat, că și la sistemul cognatic legislația romană plecase dela presupunerea, că raporturile între rude încep pe cale de naștere din căsătorie legitimă și în general din formele ei legale (cod. cartea V, titl. XXVII, § 7) cu toată aceste, principiul rudeniei de sânge e atât de clar și consecvent exprimat de juriștii romani, că prin necesitate trebuie să fie întins și asupra celor naturali. Fără a mai vorbi de simțul de umanitate și dreptate, adică de chiar acele cauze, care în general au dat naștere siste-

mului cognatic, logica severă, care este însușită de jurisprudență romană, cerea recunoașterea, că bastardul stă în acelaș legătură de sânge cu rudele sale ca și cei legitimi, și deosebirea în situația lor constă numai în aceea, că la copilul născut din căsătorie legitimă, tatăl se presupune în persoana soțului mamei sale, iar bastardul în acest sens n'are tată. În virtutea acestei deosebiri, copilul legitim e cognatul mamei și soțului ei, precum și a tuturor persoanelor legate de dânsul prin rudenie de sânge, pe când bastardul e numai cognatul mamei sale și a tuturor persoanelor, legate de ea prin rudenie de sânge. Acest principiu general e și exprimat astfel în § 4, cartea III, tit. V. Instituții: »Evident, că copiii naturali n'au nici un fel de agnat, fiindcă agnația provine dela tată, iar cognăția dela mamă; însă ei se consideră ca fiind fără tată. Pe această bază ei nu pot fi considerați ca consangvini, căci dreptul rudeniei de acelaș sânge este o formă de agnație. Deci, ei sunt numai cognăți între dânsii, *tot așa și în raport cu cognății mamei*. Astfel, tuturor acestora aparține dreptul de stăpânire a moștenirii conform acelei părți a edictului prin care se chiamă (la moștenire) cognății în numele rudeniei apropiate». În urma acestora, copiii naturali, după sistemul agnatic fiind cu totul îndepărtați dela moștenirea legală, au devenit cognății mamei lor și ai rudelor ei (cognăți) fără deosebire între cei născuți în căsătorie și cei naturali și au devenit moștenitorii lor. Principiul general citat se repetă și în celelalte părți ale legilor greco-romane, și anume:

1) În Pandecte, cartea XXXVIII, titlul VIII, legea 2, în care se promite »stăpânirea moștenirii tuturor cognăților cari sunt chemați la moștenire în baza legăturii de sânge, cu toate că le lipsesc drepturile civile», și titlul X, legea 10, § 6, în care se explică, că »legătura cognatică ia naștere și prin femeile singure», în urma căreia »frate e și acela, care e născut numai dela aceeași mamă» și

2) În Bazilicale, cartea XLV, tit. II, § 7, după care »la moștenire se chiamă toți cognății, chiar dacă n'ar fi chemați după dreptul civil» și § 9, după care »mamei copilului năs-

cut din adulter și fraților uterini se dă ajutor în calitate de rude de sânge». O astfel de înțelegere a regulii fundamentale citate se confirmă și din excepțiile ei, și anume, îndepărtarea dela moștenire după mamă a copiilor, născuți dintr'o legătură eventuală a unei femei nobile (Cod. cartea VI, tit. LVII leg. 5) și a copiilor proveniți din adulter, din amestecare de sânge sau din legătură criminală (Nov. XII și LXXXIX cap. 15). Toate aceste indicații sunt destul de suficiente, ca să ajungem la concluziune, că după legile, în vigoare în Basarabia, la deschiderea moștenirii după Vasile Vartic, fratele neligitim al autorului succesiunii, născut legitim, avea dreptul să moștenească după dânsul și dreptatea unei atari concluziuni se confirmă și de părerea multor cercetători ai dreptului roman în literatura Europei occidentale și în parte și în literatura rusă, precum că, după legile romane (în vigoare fiind ordinea de moștenire după rudenia de sânge) copiii naturali moșteneau după cogații mamei lor în mod egal cu copiii, născuți în căsătorie¹⁾. În acelaș senz trebuie să se înțeleagă și punctele citate mai sus din cele șase cărți ale lui Armenopulo și din colecția lui Donici și în special cea mai importantă din ele, expusă în § 70 din cartea lui Armenopulo, după textul grec vechiu. Cu aceasta se îndepărtează și ceiace arată Curtea de apel că dispoziția acestui paragraf relativ la moștenirea copilului legitim după fiul natural al mamei sale nu se poate, după principiul reciprocității, aplica la cazul invers: avându-se în vedere lămuririle de mai sus la chestiunea desbătută după izvoarele prime, nu mai e nevoie a se recurge la principiul reciprocității. În acest caz urmează a se exclude și lămurirea Curței de apel, cum că o atitudine mai severă în ceiace privește moștenirea bastarzilor, după regulile colecției lui Armenopulo, în comparație cu regulile mai indulgente pentru ei în această privință ale izvoarelor prime din legislația greco-romană, se

¹⁾ Vangerow. Lehrbuch der Pandekten 1852, vol. II, § 413; Dornburg. Pandekten 190, vol. III, § 135; Keller. Pandekten 1867, vol. II, § 467; Windscheid Pandekten 1901, vol. III, § 571; Intestaterb folge nächsten grundsätzen des altera un atern Romischen Rechts 1822, § 138; Casso. Dreptul bizautin în Basarabia 1907, § 135.

justifică prin influența religiei creștine, care apăra sfințenia căsătoriei. Înainte de toate, e absolut de neînțeles, cum influența religiei creștine, care nu se găsește în aceste legi în forma lor d'întăiu, putea să se manifesteze în colecțiile, în care, se înțelege dela sine, ar fi trebuit să intre neschimbate. Însă, independent de aceasta, lipsa unei atari influențe, în felul cum o arată Curtea, reiese în mod evident din aceea, că legea relativă la dreptul bastardului de a moșteni după rudele mamei sale, e trecută în Nomocanonul patriarhului din Constantinopol Foti (ed. Ralli și Patli 1852, pag. 305). Ajungând, din motivele expuse la rezolvirea chestiunii dezbătute în sensul afirmativ, Senatul Dirigent, pentru a clarifica pe deplin, pe cât e posibil, această chestiune, găsește că e necesar a cerceta fondul motivelor, în sensul contrar pe care a se sprijini în lămuririle scrise ale lor procuriștii persoanelor din proces. În această privință se contestă referința advocaților lui Dimitrie Vartic la concluziunile literaturii noi asupra dreptului roman și la legile Europei occidentale arătându-se, că prelucrarea literară a monumentelor dreptului roman s'a făcut în occident pe cale de analiză teoretică a instituțiilor și ideilor romane, și de lămurirea lor cu principii largi generalizatoare, căci știința dreptului pandectal s'a dezvoltat în occident paralel cu viața și trebuia să răspundă nu cerințelor abstracte ale cercetărilor istorice, ci scopurilor practice ale epocii anumite și ale poporului dat. Însă această obiecțiune e aplicabilă și justă numai în privința codexelor străine, cari, acceptând la baza lor dreptul roman, trebuiau încă într'un grad mai mare să se conformeze obiceiurilor, părerilor și cerințelor locale. Relativ însă la fixarea obiectivă de către cercetătorii savanți a sensului normelor dreptului roman numai pentru acest scop, fără intenție de a prelucra vre-o normă pentru ca aceasta să fie aplicată într'un loc anumit, conform cu condițiile timpului dat, această obiecțiune n'are nici o bază. Rezultatele însă ale acestor cercetători trebuie să se bucure de o autoritate foarte mare și să servească ca mijloc important pentru rezolvirea chestiunilor, asemănătoare cu cea de față. Mai departe, se re-

feră unii la codicele civil al lui Calimah, compus pentru Moldova în anii 1816 și 1817, la codul lui Ivan Caragea pentru Muntenia din anul 1817 și la codicele civil al Regatului Român din anul 1864. De sigur, cercetarea dezvoltării principiilor dreptului roman în Moldova și înrudită cu ea Muntenia, după codicele locale, ar putea fi de asemenea foarte folositoare pentru lămurirea chestiunii dezbătute. Însă judecând după explicațiile date de avocații persoanelor participante în proces, informațiile ce se află în această materie în aceste codice sunt așa de sărace, încât nu se poate scoate nimic în chestia de care e vorba căci în aceste lămuriri se arată numai că regulile acestor codice relativ la dreptul de moștenire a copiilor naturali corespund întocmai cu regulile conținute în colecțiile lui Armenopulo (în textul grec nou) și Donici. Tot ce se poate scoate din aceste indicații, se reduce la aceia, că autorii acestor codice, conformându-se condițiilor locului și timpului, au găsit că e necesar a accepta regulile arătate din colecțiile în chestie. Însă aceasta nu dovedește de loc, că ele au fost obligatorie în Moldova în timpul alipirii Basarabiei la Rusia în forma în care sunt expuse în Armenopulo, căci, cum s'a explicat deja mai sus, colecțiile lui Armenopulo și Donici serviau ca lege numai întrucât conțineau expunerea legilor din izvoarele prime și, prin urmare, regulile acestor colecții, în caz de îndoială, trebuie să fie explicate nu după legile Moldovei, Munteniei și României, ci după izvoarele legislației greco-romane. Lăsând la o parte referințele avocaților lui Dimitrie Vartic, la legea de moștenire între soți și de moștenirea copiilor patronului sau patroanei după robii liberați, de asemenea la aceia, că în colecția lui Armenopulo nu sunt părți speciale consacrate moștenirii copiilor naturali, ca nedând material pentru rezolvirea chestiunii dezbătute, urmează a ne opri la categoria principală a replicei, cum că § 70 al celor 6 cărți a lui Armenopulo (după textul grec vechiu) se referă la moștenire după bastard numai a copiilor tot naturali ai mamei sale. Această obiecțiune începe cu aceia, că baza pentru moștenire în linia colaterală

poate să pornească numai o legătură cognatică, care s'a format pe cale de naștere în căsătorie. Pentru întărirea acestora se referă, mai cu seamă, la acelaș § 4, cartea III, tomul V, Instituții, care a servit ca punct de plecare pentru concluziunea expusă mai sus a Senatului, însă se întrebuițează această lege nu în redacția lui Krüger, pe care se bazează raționamentul Senatului, ci în cealaltă (după Baen și Curajin) în care cuvintelor primei redacții »ei sunt cognați între ei, tot așa și față de cognații mamei« corespund cuvintele: »ei sunt între ei rude pe atât, pe cât sunt rude după mamă«, din care se conchide, că bastarzii sunt cognați numai între ei, însă nu cu cognații mamei lor. Petiționarul nu explică, de ce preferă această, din urmă redacție. Pe când, redacția întâia corespunde mai mult definiției cognației naturale în § 2 leg. 4 tit. X, cartea XXXVIII Pandecte și numai prin întâia redacție se poate explica acea situație, că bastardul moștenește pe bunica sa după mamă, care fără îndoială se află cu dânsa în raport de cognație legală. În obiecțiunile cercetate se explică mai departe, că acest drept de moștenire după bunica nu dovedește, că bastardul moștenește pe toate rudele mamei sale și spre confirmarea acesteia se arată, că el nu moștenește pe bunicul după mamă. Însă defectuositatea acestui argument reiese din aceea, că aceasta, adică că bastardul moștenește pe toate rudele mamei sale, nici n'a fost susținut de nimeni; lor li se recunoaște dreptul de moștenire numai după cognații mamei, adică persoane ce se află în legătură de rudenie cu dânsa numai prin persoane de sexul feminin, pe când legătura de rudenie cu bunicul se stabilește prin mijlocirea persoanelor de sex masculin sau, cu alte cuvinte, esența acestei deosebiri în acest caz constă în aceea, că proveniența mamei bastardului dela mama ei e necontestată și evidentă, pe când proveniența ei dela tatăl ei decurge numai dintr'o suposiție condiționată de căsătorie. Pentru confirmarea tezei, că copii naturali sunt cognați numai între ei, și nu și cu copii legitimi ai mamei lor, se referă de asemenea: 1) la legea 2, tit. VIII, cartea XXXVIII. Pandecte, în care între altele se spune: »și așa și copii, năs-

cuți dînt' o legătură întîmplătoare, pot cere stăpînirea moștenirii după mamă și mama după atari copii și de asemenea, chiar frații însășiți între ei. căci ei sunt cognați în mod reciproc, pînă la acel grad, că dacă naște o femeie gravidă lăsată din robie în libertate, atunci și născutul ei în raport cu mama și mama față de el și de acei ce se vor naște, sunt cognați între ei: 2) la leg. 4 din aceeaș carte și acelaș titlu în care se spune, că . . . »în baza apropierei mama sa (adică a bastardului) și fratele, născut dela aceeași mamă, au dreptul a cere după edict, stăpînirea moștenirii după dînsul»; 3) la Bazilice: cartea XLV, titlul II, § 7: »De aceea și frații născuți în afară de căsătorie primesc stăpînirea moștenirii în calitate de cognați unul față de cellalt și față de mamă» și § 9; »mamei sale (al născutului din relații în afară de căsătorie) și fraților dela aceeași mamă (ut rini) se dă ajutor în calitate de rude de sânge». Inșă aceste referințe nu întăresc concluziunea, care se trage din ele, întâi, pentru că în două din textele citate (leg. 4 și §9) nu se află nici un fel de indicație, că ele privesc numai copii naturali, și *al doilea* fiindcă, în celalalte două (leg. 2, § 7) atrage atenție faptul că conținutului lor citat mai sus precedează dispoziția generală (citată mai sus într'o altă parte a acestei sentințe, care arată, că la moștenire sunt chemați *toți* cognații, de unde urmează, că conținutul de mai departe al acestor legi, la care se referă petiționarii, formează o aplicațiune particulară a regulii generale, cari fixează numai raportul între copii naturali ai unei mame, fără inșă a exclude însemnătatea celorlalte părți a acestor legi, adică, a acestei dispoziții generale, și prin urmare nerezolvînd prealabil chestiunea relativă la moștenirea bastarților după cognații legitimi ai mamei lor.

II. Privitor la cererea în casație a lui Nicolai Karamosco. Petiționarul se mărginește la arătarea că Curtea de Apel a violat art. 331 și 356 din proc. civilă, neexplicînd inșă deloc în ce anume vede el violarea acestor legi în sentința în contra căreia se plînge. Pe cînd după art. 798 proc. civ. în plîngerea în casație »trebuie să se arate, ce anume socotește petiționarul ca ilegal, urmînd a fi casat, și în basa căror mo-

tive ca bază de recunoaștere a vreunui procedeu al Curței ca ilegal, nu poate să conștie numai din o singură indicare a legii, violate după părerea petiționarului, căci fără explicație, în ce anume constă violarea presupusă, senatul e lipsit de posibilitatea de a judeca dacă sentința e justă și de a îndeplini cerința legii, că justețea sentinței să fie cercetată în limitele motivelor de casație, prezentate de petiționar (sent. sen. 1880 No. 48, 1884 No. 43, 1898 No. 53, etc.) și fiindcă nu se admite înaintarea de petiții suplimentare la cererea de casație (sent. Sen. 1891 No. 47, 1901 No. 94) atunci aceste motive nu pot fi în alt mod arătate de cât în cererea de casație însăși. De aceea găsind, că în atari condițiuni nu e posibil a se judeca justețea sentinței Curței de apel în contra căreia se plânge Karamosco, Senatul Dirigent găsește, că cererea lui nu urmează a fi analizată în fond.

III. Privitor la cererea în casație a lui Ivan Vartic. Ivan Vartic deduce rudenia sa cu Vasile Vartic din aceea, că bunicul petiționarului, Ștefan Vartic, fusese frate bun al tatălui autorului moștenirii, Constantin Vartic, amândoi provenind dela același tată—Anastasiu Vartic. Curtea de apel ne negând, că în actul de naștere al lui Vasile Vartic, conform cu înscrierea în registrul metrical, tatăl său Constantin Vartic, e numit după numele tatălui său, Anastasievici, a recunoscut cu toate aceste proveniența lui dela strămoșul petiționarului, Anastasiu Vartic, nedovedită, mai cu seamă, fiindcă, această înscriere a fost corectată după hotărîrea Consistoriului duhovnicesc din Chișinău; în sensul, că Constantin Vartic, e recunoscut nu ca fiul lui Anastasiu ci ca al lui Ioniță, cum e înscris și în certificatul nou despre nașterea lui Vartic, ceia ce se confirmă și prin alte documente. Însă Curtea de apel, în potriua cerinței art. 711 proc. civ. n'a explicat în sentința ei, deci a recunoscut că obiecțiunile petiționarului nu merită să fie luate în considerație, și anume că hotărîrea Consistoriului duhovnicesc n'are putere legală, atât din cauza că ea nu e confirmată de episcop, cât și din cauza că ea nu corespunde cerințelor legii relativ la facerea de cercetări în atari cazuri, și afară de aceasta că corectura

arătată n'a fost trecută în registrul metric. Pe când obiecțiunea petiționarului, că Curtea de apel cercetând afacerea pe cale grațioasă, și nu de acțiune, n'a avut dreptul a respinge dreptul său la moștenire după Vasile Vartic în baza documentelor, prezentate de alte persoane participante în proces, nu poate fi socotită dreaptă. Instanța judecătorească la deliberarea simultană, pe cale grațioasă a pretențiilor câtorva persoane, cari se exclud una pe alta, la una și aceeași moștenire, fiind pusă în necesitatea de a rezolva cearta iscată între ele, care dintre dânsese a dovedit dreptul său asupra moștenirii (sent. Senat. 1897 No. 71), câteodată nu poate să nu se pronunțe — cărui document, din cele prezentate, și care se află în contradicere între ele, să dea preferința. Un atare caz s'a iscat și în această afacere, fiindcă Curtea de apel avea de analizat contradicțiile foarte importante descoperite în două acte prezentate de persoane deferite din proces, și soluția dată într'un senz sau altul, ar fi trebuit să aibă influență asupra recunoașterii dreptului asupra moștenirii după Vartic al cutărui sau cutărui pretendent. De asemenea și arătările petiționarului, că Curtea de apel n'avea o bază legală de a respinge admiterea ca dovezi a depozițiilor martorilor, fiindcă referința la dânsii era făcută pentru a dovedi nu rudenția lui Ivan Vartic cu autorul moștenirii, ci numai identitatea lui. Constantin Anastasievici Vartic, locuitor din comuna Cușmirca cu Constantin Anastasievici Vartic, fratele lui Ștefan Vartic (bunicul autorului moștenirii), nu merită să fie luată în considerație, pentru că stabilirea acestei identități, cum se vede din explicațiile petiționarului, e necesară pentru ca să se dovedească rudenția lui cu autorul moștenirii, pe când dreptatea concluziunii Curței de apel precum că rudenția nu poate fi dovedită prin depozițiile martorilor, nu e negată de petiționar.

IV. Privitor la cererea în casație a lui Chiril Vartic și Mariei Petco. Acea parte din cererea de casație a lui Chiril Vartic și Mariei Petco, în care ei contestează dreptatea concluziei Curței de apel, că această afacere trebuie să fie rezolvată în baza legilor în vigoare în Basárabia, n'are nevoie să

mai fie discutată, fiind deja rezolvită la începutul prezentei sentințe. Petiționarii, deducând rudenia lor cu autorul moștenirii din aceea că bunicul lor, Ștefan Vartic, a fost fratele bunicului autorului moștenirii, Ioniță Vartic, pentru confirmarea acesteia au prezentat documente și s'au referit la depozițiile marțorilor. Curtea de apel a recunoscut, că cu documente nu se confirmă această rudenie, iar depozițiile marțorilor nu pot servi ca dovadă de rudenie în puterea art. 209 col. leg. vol. X, p. 1. Obiecțiunea petiționarilor, că Curtea de apel n'a luat în cercetare câteva din documentele prezentate de ei, se combate prin conținutul sentinței, în contra căreia se plâng, din care se vede, că esența tuturor documentelor prezentate de petiționari, e analizată și ei cu aerul de a susține că ele n'au fost analizate de Curte, de fapt, contestează justețea concluziunelor făcute de curte, care nu urmează să fie verificată în casație (art. 5 Ord. inst. judec.). Inșă ceea ce arată petiționarii că Curtea de apel ar fi violat art. 209 din col. leg. vol. X p. 1 cerând, în baza acestei legi, certificate metrice pentru confirmarea de evenimente care (după explicațiile petiționarilor, ne tăgăduite de Curtea de apel) au avut loc înaintea introducerii în Basarabia a registrelor de stare civilă, din motivele, expuse la începutul acestei sentințe, la chestiunea a patra generală, merită să fie luată în considerație.

V. Trivitor la cererea în casație a lui Alexandru, Vasile, Constantin, și Ecaterinei Braesco, Mariei Șuba și Sevastiei-Leca. Aceste persoane pentru confirmarea rudeniei lor cu Vasile Vartic se referă la aceea, că mama lui a fost Ana Constantinovna Braesco, fiica strămoșului lor Constantin Braesco, iar nu Anna Petrovna Pametcu, cum e trecută în alte documente. Inșă, având în vedere că în certificatul metric de căsătoria tatălul autorului succesiunii, Constantin Vartic, e scris numai, că s'a căsătorit "cu fecioara Ana din comuna Buciumeni fără a se arăta numele tatălui ei și numele de familie, petiționarii, pentru a lămuri acea circumstanță, că această Ana a fost fiica lui Constantin Brăescu, s'au referit la procesul-verbal al tribunalului județ. Botoșani

(în România) din 26 Aprilie 1902 de audiere de martori.

»Curtea de apel a respins puterea doveditoare a acestui act pe motivul, că în instanțele judecătorești din Rusia, rudenia, în puterea art. 209 col. leg. vol. X p. 1. poate să fie dovedită numai cu acte, enumerate în această lege, pe când depozițiile martorilor, chiar dacă sunt investite în forma unei hotărâri a unei autorități străine, nu pot servi ca dovadă de rudenie. Dacă e vorba de depozițiile martorilor, ca atari, atunci, de sigur, conf. art. 209 col. leg. vol. X p. 1, ele nu pot fi, ca atari, admise pentru a se dovedi rudenia, indiferent unde și de cine martorii ar fi interogați. Inșă, ca în cazul prezent, referința se face la un act făcut în străinătate, care e, cum explică petiționarul, o lămurire admisă de legile române sau o complectare la actul de căsătorie (făcut de asemenea în străinătate) atunci puterea lui doveditoare după art. 464 proc. civ., trebuie să fie hotărâtă exclusiv după legile acelei țări, unde actul a fost săvârșit, și prin urmare și chestia, dacă un atare act, făcut în baza depozițiilor martorilor, urmează a fi rezolvată după aceleași legi (sent. senatului 1888 No. 19). De aceea Curtea de apel ar fi trebuit să delibereze prealabil, dacă actul citat mai sus avea anume o atare însemnătate, și să nu-l respingă numai fiindcă conține depozițiile martorilor. Afară de aceasta, Curtea de apel a procedat nedrept lăsând fără cercetare cererea lui Alexandru Braesco și a altoa de a li se elibera certificate pentru a prezenta diferite informații cu scopul de a lămuri aceiași circumstanță. Apoi, celelalte motive aduse de petiționari pentru casarea sentinței Curței de apel, ne având vreo însemnătate esențială, n'au nevoie să fie cercetate.

VI Privitor la cererea în casare a lui Constantin Mărgărint. Recunoscând existența unei legături oarecare între Margarint și Vasile dovedită, Curtea de apel a refuzat a-i recunoaște drepturile asupra moștenirii după Vartic pe motivul, că puterea de dovadă și originalitatea (autenticitatea) unora din documentele prezentate e *indoelnică*, din care cauză nu pot servi ca dovadă rezolvirea procesului în ordinea de procedură pe calea grațioasă, ci ar putea fi evaluate în această privință numai pe

cale de acțiune. Inșă, evaluând dovezile, înaintate de Margarint, după conținutul lor, Curtea de apel ar fi trebuit să se pronunțe categoric dacă recunoaște sau nu recunoaște puterea lor, și să nu rămâie la mijloc între aceste concluziuni, fiindcă în privința aceasta nu există deosebire între căile de procedură, grațioasă și de acțiune. Referindu-se la aceea, că incertitudinea acestor documente ar putea fi înlăturată numai printr'un control complicat, care e la locul său numai la procedura pe cale de acțiune, Curtea de apel n'a explicat, în ce ar constă o atare controlare, și de aceea Senatul e lipsit de posibilitatea de a judeca asupra justeței, din punctul de vedere juridic, al acestei concluziuni a curței.

VII. *Privitor la cererea în casație a Ludmilei Ivașenco, Nataliei Luchici, Olimpiadei Luchici, Valeriei Luchici și A'ecandrei Iuncovsca.* Obiecțiunea petiționarilor că Curtea de apel, refuzând a le recunoaște dreptul asupra moștenirii după Vartic, s'a mărginit numai la concluziunea, prin nimic întărită, că ele n'au dovedit rudenia lor cu defunctul, e combătută de conținutul sentinței, în contra căreia se plâng, din care se vede, că Curtea de Apel, după conținutul documentelor prezente de petiționare, a ajuns la concluziunea, că cu aceste documente se dovedește numai afinitatea, iar nu rudenia lor cu defunctul; justeța acestei concluziuni nu e supusă controlului casației (art. 5, Legea de org. judec.).

VIII. *Privitor la cererea în casație a Mariei Kaimacan.* Recunoscând rudenia Mariei Kaimacan cu Vasile Vartic, și anume circumstanța, că bunicul ei Feodor Ochınca, și strămoșul autorului suscesiunii, Arseni Ochınca, fuseseră frați buni, nedovedită prin documente, Curtea de Apel a respins luând ca dovadă a acestei circumstanțe certificatul Consistoriului Duhovnieesc din Chișinău, fondat pe depozițiile bătrânilor pentru faptul că bătrânii cari și'ar fi putut aminti de acești doi frați, pe timpul interogatorului ar fi trebuit să aibă mai mult de 90 de ani, iar pe alți martori nu i-a admis la interogator în această materie în baza art. 209 col. leg. vol. X p. I. Inșă aceste concluziuni ale Curței de Apel, fără a se lua în considerație la care timp se referă circumstanțele,

cari trebuie să fie confirmate prin martori, (adică la timpul înainte sau după introducerea în Basarabia a registrelor metrice) sunt combătute de raționamentul Senatului Dirigent în chestiunea a IV generală, dela începutul acestei sentințe. Avându-se în vedere o atare violare în această parte a sentinței, celelalte motive de casație aduse de petiționare n'au nevoie să fie analizate.

IX și X. *Pivitor la cererile în casație, înaintate de 1) Mihail Dumanski, Elena Mășlaevsca, Ivan și Nălejdu Chiricov și Mihail Iuni și 2) Constantin Stihi, Zenovia Cervinski și Maria Andrianova* (din pricina morții căreia, în locul ei, în proces au intrat copiii ei: Victor, Ecaterina și Sofia Andrianova). Deliberând dreptul acestor două grupe de pretendenți asupra moștenirii după Vasile Vartic și găsind, că din documentele prezentate de ei „în număr foarte mare” se stabilește pe deplin genealogia, la care ei se referă, Curtea de Apel, cu toate acestea, n'a găsit posibil a-i recunoaște, pe cale de procedură grațioasă, ca moștenitori ai lui Vartic fiindcă câteva din actele prezentate sunt făcute mai târziu și numai cu scopul de a stabili dreptul asupra pământului pe moșiile Falești și Zagorna, iar câteva se compun din schițe particulare de genealogie fără ca să se știe cine le-a făcut și când au fost făcute. Obiectând apoi, că aceste genealogii găsesc o „confirmare puternică” în documente oficiale și necontestate și că „dacă s'ar-recunoaște” ca dovedită prin aceste documente proveniența câtorva persoane (arătate de curte) prin care s'a format rudenii petiționarilor cu Vasile Vartic, atunci această rudenie ar fi deplin stabilită—Curtea de apel arată numai cu ce documente se confirmă proveniența câtorva din persoanele enumerate de ea, de asemenea—proveniența dela unul din ei—Vicula Vartic, însă nu explică, dacă găsește că proveniența celorlalte persoane e dovedită sau nu e dovedită și termină raționamentul său cu explicarea, că „din motivele expuse”, ea recunoaște că cererea persoanelor, care au dat această plângere, de a fi întăriți în drepturile de moștenire după Vartic pe cale grațioasă, nu urmează a fi satisfăcută. Din

cele expuse se vede, că motivarea Curței de apel în această parte a sentinței sale e cât să poate de nehotărîtă ast-fel, că nu se poate forma nici o idee asupra motivelor, după care a respins cererea petiționarilor, cu aceasta se rezolvă și toate explicațiile detaliate ale avocatului Gavriliță, procuristul lui Constantin Stihi, Andrianovei și Cervinscăi, date asupra fondului concluziunilor Curței de apel. Iar ceia ce privește plângerea avocatului Gavriliță în contra recunoșterii de către Curte a pretendenților celeilalte grupe, reprezentată prin avocații Plevaco și Socolov în calitate de rude ale lui Vasile Vartic în gradele 14 și 12, cu toate că, după genealogia prezentată de ei, ei sunt rude în gradul al 13-lea, petiția nu urmează a fi cercetată în această parte, avându-se în vedere renunțul la ea din partea avocatului Gavriliță în petiția dată Senatului la 9 Decembrie 1908. În baza tuturor celor expuse, Senatul Dirigent a hotărît: 1) Casează sentința Curței de apel în urma plângerilor: 1) lui Dimitrie Vartic—pentru violarea art. 9 proc. civ. și a legilor în vigoare în gubernia Basarabiei relativ la moștenirea după bastarzi 2) a lui Ivan Vartic—pentru violarea art. 339 și 711 proc. civ.; 3) a lui Chiril Vartic și Mariei Petco—pentru violarea art. 209 p. 1 vol. X. 4) a lui Alexandru Braesco, Mariei Suba, Sevastiei Leca, Vasile Constantin și Ecaterinei Braesco—pentru încălcarea art. 209 p. 1 vol. X și 464 proc. civ., 5) Constantin Margarint—pentru violarea art. 711 proc. civ.; 6) Maria Cămacan—pentru viol. art. 209 p. 1 vol. X; 7) Mihail Dumanschi, Elena Mășlaevscaea, Ivana și Nadejda Chiricov, Mihail Iani și 8) Constantin Stihi, Maria Andrianova și Zinovia Cervinscaea—pentru viol. art. 711 proc. civ., și dispune predarea procesului în privința acestor persoane spre nouă cercetare altei secțiuni a aceleiași Curți. II) plângerea în Casație a Liudmilei Ivașenco, Nataliei Luchici, Olimpiadei Luchici Valeriei Luchici și Alexandrei Iancovscaea—în baza art. 793 proc. civ. se lasă fără urmare, și III) Plângerea în Casație a lui Nicolai Caramosco se lasă fără cercetare.

DREPTUL DE SUCCESIUNE AL COPIILOR NATURALI.

(*Afacerea Condrățchi*)

Avocatul Grosman în calitate de procurator al Dominicăi Botoșanșcaia, Anei Nazarovă și Victoriei Bialconșcaia, născute Condrățchi, al d-lor Vladimir și Grigore Condrățchi și al Irinei Condrățcaia, mandantă personală și în calitate de tutoare a bîrghezilor minori din Hotin, născuți neligitim, Serghie și Pavel Condrățchi, la 29 Aprilie 1894, a intentat contra nobililor Eduard, Carol; Domnica Starjinschi, Antonino Nalenci Chensîțca, contesa Mihelina Starjinsca, supușilor austriaci Adelia Petrîjîțca, Izabela Leonora Lașchevici, Iadviga Șcetînscaia și Paulina Iozefa Mercînsca, o acțiune la Tribunalul Regional Chișinău, în sumă de 13781 rub. 50 cop., expunând, că după moartea nobilului Vichentie Domnicov Starjinschi, avută loc la 19 Iulie 1890, în com. Chelmeneși jud. Hotin, Basarabia, a rămas avere compusă din moșia Chelmeneși din jud. Hotin, casă în orașul Hotin, bani numerar și altă avere mobilă, asupra căreia, din lipsă de rude ascendente și descendente, au fost întăriți în drepturile de moștenire părății—fratele, surorile, nepoții și nepoatele defunctului; că în tinerețe Vichenti Starjinschi a luat la dânsul pe reclamanta Irina Condrățcaia cu care, aflându-se în concubinaj până la moarte, a dat naștere la copiii denumiți în cererea de acțiune; că legile locale *Armenopulo* nu privează pe copiii naturali de dreptul participării la succesiunea averii părintelui lor; că după senzul exact al cărții V, titlu 8, pag. 139 din legile lui *Armenopulo*, dacă, în lipsa copiilor legitimi, cel ce are copii bastarzi, va muri fără testament, copiii bastarzi au atunci drept să primească $\frac{1}{6}$ parte (adică două unșii), care va fi împărțită împreună cu mama lor astfel, că mama primește o parte, egală cu partea fiecărui copil, și că, bazându-se pe această dispozițiune a legii, mandanții săi se socot în drept a interveni pentru recunoașterea lor în drepturile de succesiune asupra averii defunctului Vichenti Starjinschi la a șasea parte. În consecință,

d-l Grosman ceruse următoarele : 1) Recunoaşterea reclamanţilor, după dreptul succesiunii legale, dreptul de proprietate comună la $\frac{1}{6}$ parte din averea defunctului nobil Vichenti Dominicov Starjinschi, adjudecată Antoninei Chenşiţcaia şi Mihelinei Starjinscaia prin hotărîrea Tribunalului din 22 Martie 1891, d-lui Eduard, Carol şi Dominico Starjinschi, hotărîrea din 29 Noemvrie 1891, Adeliei Petrjinsca, Iadvig Şceţinsca şi Izabela Leonora Daşchevici, prin hotărîrea din 23 Octomvrie 1893 şi Paulinei Mercinsca, prin hotărîrea din 4 Fevruarie 1894 ; 2) Anularea părţilor respective din menţionatele dispoziţiuni şi hotărîri judiciare şi 3) Admiterea reclamanţilor la dreptul de stăpânire comună împreună cu părăţii asupra averii imobile, rămasă în urma morţii lui Vichenti Starjinschi. Avocaţii Hrşanovschi şi Ioselevici în calitate de procuratori ai părţilor, au replicat în şedinţa de judecată a Tribunalului că în baza legilor locale Armenopulo cartea V, titlu 8 şi Donici titlu 57, § 1, numai acei copii neligitimi au dreptul să ia parte la moştenirea tatălui lor natural, cari au fost recunoscuţi de însuşi tatăl lor pe când era încă în viaţă pe cale de căsătorie sau prin recunoaştere în scris ; că reclamanţii n'au fost recunoscuţi de Vichenti Starjinschi în timpul vieţii sale prin scris, că independent de aceasta, legile locale nu sunt aplicabile în cazul de faţă, întrucât, în virtutea codului penal art. 994 şi art. 136 şi 1113 vol. X, p. I, aceste legi, cari consideră pe copii neligitimi ca rude şi în consecinţă îi cheamă la succesiune sunt înlocuite prin legile generale ale Imperiului. Procuratorul reclamanţilor spre dovedirea provenienţei lor din legătura Irinei Condraţcaia cu Vichenti Starjinschi, a cerut să se audieze martorii. *Tribunalul Regional Chişinău*, a respins acţiunea pentru motivele : 1) că reclamanţii stăruind ca să fie recunoscuţi în drepturile de succesiune la $\frac{1}{6}$ parte asupra averii rămasă în Basarabia, jud. Hotin, în urma defunctului nobil fără moştenitori Vichentie Dominicov Starjinschi îşi bazează în această privinţă dreptul lor, pe legile locale ale lui Armenopulo (c. V, pag. 139 tit. 8), în virtutea cărora copii naturali pot primi $\frac{1}{6}$ parte (două unţii) pe care o împart

împreună cu mama; 2) că legiurile generale rusești consideră faptul de conviețuire cu femeia nemăritată ca delict pedepsibil pe legea penală; copiii, rezultați din o atare legătură, nu dobândesc nici un fel de drepturi civile, iar dacă li se desemnează o oarecare întreținere această numai de tribunalul penal, după cercetarea afacerii de conviețuirea nelegală (art. 994 despre penalități și deciz. dep. de casatie civ. al Senat. 1873 No. 1383), care a avut ca consecință nașterea copilului, iar față de o așa contradicție a legilor generale ale Imperiului cu cele locale, cari recunosc pe copii nelegitimi ca rude și cari chiamă pe aceștia la moștenire, chestiunea ridicată în afacerea de față urmează să fie rezolvată (art. 130 vol. II p. 2 din col. leg.) în baza legiurilor conținute prin vol. X a colecțiunii legilor civile, și 3) că conform art. 1113 și 136 vol. X p. 1, ca rude se socotesc numai acei membri, cari s'au născut dintr'o căsătorie legală iar copiii nelegitimi nu au drept la numele, pronumele tatălui și la succesiunea legală asupra averii după moartea lui. Prin apelul făcut în conștința acestei hotărâri de procuratorul reclamantilor se explică, că în virtutea Înaltului Decret din 3 August 1825 și a ordonanței Senatului cărmuitor din 1831 sub. No. 3825, cu care s'a trimis în provincia Basarabiei traducerea celor șase cărți a lui Armenopulo și Donnici, notificându-se instanțelor oficiale din Basarabia de a se călăuzi de ele la rezolvarea cauzelor precum și a opiniei Senatului cărmuitor, sancționată la 15 Decembrie 1847, cari au servit ca bază pentru art. 130 vol. II p. 2 și 1606 vol. X p. 2, în afacerile civile basarabene se aplică legile locale, și numai în caz de insuficiență, legile generale; că, în consecință, stipulațiunile expuse prin art. 136 și 1113, vol. X p. 1, nu suprimă de loc puterea legilor, expuse în carea, V tit. 8 din cele șase cărți ale lui Armenopulo; că titl. 8 cartea IV pag. 55, despre dotă fără indoială că contrazice art. 1006 vol. X p. 1, în timp ce Senatul cărmuitor în afacerea Merserschi (deciz. No. 117 din 1844) a dat aplicarea acestei legi locale; că între legea Basarabiei și legea generală rusă în chestiunea dată, nu se vede de loc vre-o contrazicere principială

intrucât fără a mai discuta de legea nouă din 1891 despre legitimarea copiilor prin căsătoria ulterioară a părinților, legiurile noastre nu exclud de loc legăturiile dintre copilul nelegitim cu părințele său natural (deciz. No. 685 din 1872) și că indicațiunea asupra faptului că între cărțile lui Armenopulo și Donici ar există vre-o contradicție, cade dacă ne referim la izvoarele lor adică la dreptul roman și bizantin. În urma acestora petiționarul a cerut ascultarea martorilor propuși de el pentru confirmarea faptelor invocate spre a fi dovedite de ei, și reformarea hotărârei tribunalului regional *Curtea de apel din Odesa*, convenind cu concluziunile tribunalului regional Chișinău, cari au servit la respingerea acțiunii a găsit că apelul nu merită să fie luat în considerațiune. Chiar dacă la acțiunea Irinei Condrațca s'ar aplica legile locale Armenopulo și Donici, atunci și în atare caz, după părerea Curții, acțiunea menționată nu urmează a fi satisfăcută pentru motivul că nu se dovedește, că defunctul Vichenti Starjinschi în timpul cât a trăit recunoștea pe copiii născuți de Irina Condrațcaia ca copii ai săi, după cum se cere de legea celor șase cărți ale lui Armenopulo cap. 8 pag. 145. Reclamantii n'au făcut dovadă că Starjinschi aflându-se în viața i ar fi recunoscut în senzul arătat ca copii ai săi; Declarațiunile martorilor nu pot în locui o atare recunoaștere, chiar dacă persoanele enumerate în procesul-verbal de ședință a tribunalului reg. Chișinău din 1 Iunie 1895, ar fi declarat aceiași, ce au arătat martorii Gorbanovschi și alții, interogați la 17 Ianuarie 1894, în acțiunea personală a Irinei Condrațcaia și în calitate de tuloare, pentru obligarea lor Starjinschi și altora de a plăti suma de 60.000 rub. și anume, că Vichenti Starjinschi, aducând la sine pe Irina, după cum se vede, nici Starjinschi și nici Irina Condrațcaia n'au fost locuitori, băștinași ai Basarabiei, a trăit cu ea și a dat naștere la reclamantă, acest fapt însă, prin sine însuși nu poate încă servi de dovadă, că ei sunt copii numitului Starjinschi. Manifestarea înbirii lui față de băeții Serghei și Pavel, fiii Irinei Condrațca, care locuia în dependența casei lui Starjinschi din com. Chelmeneți, nu dovedește că nașterea lor

provine dela Vichenti Starjinski ; el putea să-i iubească, să stea cu ei la un loc la masă, să le dea educația, de aci însă e încă departe până la recunoașterea lor, în virtutea legilor locale, ca având drept la succesiune, astfel că din lipsa actelor scrise singurele depozițiuni testimoniale nu pot avea nsemnătate, cu atât mai mult, încă că nu se poate admite, că martorii să se fi găsit lângă Starjinski și Irina Condrățcaia, în mod nedespărțit încontinuu, iar după legile generale (art. 136, vol. X, p. 1) copiii, născuți în afara de căsătorie, adică neligitiimi, n'au drept la succesiune. În virtutea acestui fapt Curtea a confirmat hotărîrea Tribunalului Regional Chișinău. În cotra acestei hotărîri procuratorul reclamanților, avocatul Grossman, a făcut *recurs la casație*, prin care el invocând și motivele expuse amănunțit în cererea de apel, a cerut reformarea hotărîrei Curții pentru motivul de violarea art. 130, vol. II, p. 2. 1606 vol. X, p. 2. 48, 65, 72 vol. I, col. leg., cartea V, titlu 8, pag. 139 și 145 din legea celor șase cărți ale lui Armenopulo, art. 371, 409, 410, 711, 813 și 1356 din cod. civ. și din cauza interpretării greșite a art. 136, 1113, vol. X, p. 1 și art. 994 din cod. penal.

Senatul Cărmuitor, ascultând explicațiunile verbale ale procuratorilor reclamanților, prin avocatul Rabinovici și a părăților prin avocatul Hrșanovschi, precum și concluziunile substitutului Procurorului General, găsește că hotărîrea Curții, care a adoptat expunerile de motive ale Tribunalului Regional, e bazată pe trei teze : 1) acțiunea e bazată pe legile locale Armenopulo (cartea V, tit. 8, pag. 139) în baza cărora copiii bastarzi primesc după defunctul fără succesori, $\frac{1}{6}$ parte din moștenire, pe care o împart împreună cu mama, cum însă după legiurile generale ale Imperiului, concubinajul e considerat ca fapt criminal iar copiii, rezultați dela o atare legătură, nu capătă nici un fel de drepturi civile, *atunci față de o așa contradicere a legilor generale ale Imperiului cu legile locale*, care cheamă pe copiii neligitiimi la moștenire, chestiunea ridicată în această afacere urmează să fie rezolvată în baza dispozițiunei legale a vol. X, p. 1, (art. 1113 și 136), după care copiii nelegitiimi n'au drept la

succesiune; 2) chiar dacă la acțiunea Condrațchi s'ar aplica legile locale Armenopulo și Donici, și în acest caz încă acțiunea nu poate fi admisă prin nedovedirea faptului că defunctul Vichenti Starjinschi recunoștea în timpul vieții sale pe copiii, născuți de Irina Condrațcaia, ca pe ai săi, după cum cere legea celor șase cărți a lui Armenopulo, cartea V, tit. 8, pag. 145 și 3) din lipsa actelor scrise, numai singurele declarațiuni ale martorilor nu pot avea însemnătate pentru dovedirea provenienței reclamantilor din concubinajul lui Vichenti Starjinschi cu Irina Condrațca. Aceste trei motive nu concordă cu legile citate în cererea de recurs, pentru care motiv hotărîrea Curței ce a fost bazată pe ele, urmează să fie casată: 1) Prin prezenta cauză s'a deschis litigiu pentru moștenirea, rămasă după moartea lui Vichenti Starjinschi, decedat la 19 Iunie 1890 în com. Chelmeneti, jud. Hotin, Basarabia, și care a lăsat moșie în acest județ, casa în orașul Hotin și avere mobilă. Curtea n'a stabilit, iar părțile n'au susținut, că Starjinschi ar fi locuit numai temporal în Basarabia, față de circumstanțele expuse litigiul despre moștenire în averea imobilă și mobilă rămasă în urma lui trebuie să fie rezolvat în baza legilor locale (art. 1279—1283 vol. X, p. 1, col. leg. civ.). Curtea înlătură aplicarea legilor locale în prezentul caz, cari cheamă în unele cazuri la moștenire pe copiii născuți nelegitim, din cauza *divergenței* lor cu legile generale ale Imperiului; o astfel de concluziune însă nu poate fi recunoscută ca dreaptă pentru următoarele considerațiuni: prin Înaltul rescript pe numele Generalului Rehmetov din 29 Aprilie 1818, (col. compl. a leg. 1818 sub No. 27, 357) odată cu care a fost trimis Statutul de organizarea provinciei Basarabiei, s'a spus că această provincie își conservă patrimoniul său național pentru care motiv primește și o administrare specială. În Statutul acestei organizări există, între altele și următoarea dispozițiune în procedura de udecată civilă, uzul limbei Moldovenești se admite în bază și spre garantarea drepturilor privilegiilor și *legilor locale* sancționate Basarabiei pentru totdeauna. Pentru care motiv, Tribunalul civil al provinciei, în afacerile litigioase a persoa-

nelor particulare, se va călăuzi după drepturile și obiceiurile Moldovenești. După aceea în § 52 a capitolului intitulat «despre funcțiunea și drepturile tribunalelor ținutale ale provinciei Băsarabiei», din nou se repetă (C. C. L. din 1818 No. 27.357, pag. 258) că tribunalul începe cercetarea afacerilor și le rezolvă în baza legilor Moldovenești. Regulamentul din 1818 a fost în urmă înlocuit cu Regulamentul Instituției sancționat pentru organizarea administrației provinciei Basarabiei, promulgat la 29 Februarie 1828 (C. C. L. No. 1834); la § 63 din acest Reg. de organizare se zice: «în afacerile de judecată se iau de bază legile provinciei, iar în cazurile unde ele se vor dovedi ca insuficiente, se vor admite și legile Rusiei; afacerile însă de judecată din județele Ismail și Acherman, întru cât ele nu sunt populate de moldoveni vor trebui să fie lucrate și rezolvate în baza legiunilor Ruse». Stipulațiunile acestui § au intrat la început în comp. art. 2706 col. leg. civ. edit. 1832, după aceea sub aceeași formă au fost trecute și în noua ediție a acestui volum din anul 1842 (art. 3585) și 1857 (art. 1606 vol. X p. 2). Aceiași stipulațiune s'a repetat în art. 130 vol. II p. 2 ed. 1857 (Reg. Organizare al guberniei Basarabiei) După aceea continuarea anului 1871, art. 1606 vol. X p. 2, leg. civ. figurează ca abrogată în baza legii din 8 Aprilie 1869 (C. B. L. No. 46.950), în urma introducerii în gub. Basarabiei a codurilor judiciare și în vederea faptului ca probabil acest articol, începând de la 1832, în toate edițiile următoare ale codului de legi se găsea la partea care trata despre procedura civilă. După aceea la 28 Octombrie 1873 a urmat legea care trata supunerea provinciei Basarabene administrației generale guberniale (C. C. L. No. 52.721) în urma căreia la noua ediție a vol II colec. leg. din 1892, în care figurase susmenționatul art. 130, nu s'a mai prevăzut și regulamentul special de organizare a provinciei Basarabiei. Astfel că în colecția legilor de azi nu există nici o dispoziție care ar exprima înaltul decret din 29 Aprilie 1818 și 29 Februarie 1829, din asta însă nu rezultă că dispozițiunile legale cuprinse în el nu mai au putere. Aceasta reesă în pri-

mul rând, din faptul că dispozițiunea cuprinsă în el fără in-
doială, că se referă în fond la domeniul dreptului civil ma-
terial, reglementat în mod special pentru gub. Basarabiei
prin Înaltele decrete iar în baza art. : 65, 72 și 73 vol. I leg.
constit, o lege nu poate fi schimbată ci își păstrează puterea
să, până nu va fi abrogată prin puterea unei legi noi, pe
lângă asta, abrogarea unei legi se face în aceeași ordine, pre-
serisă ca și pentru alcătuirea unei legi (art. 49 și 50 leg.
fund.) iar Senatul cărmuitor explicase deja (deciz 1882
No. 129, 1880 No. 142, 200) că dintr'o simplă modifi-
care a codificării nu se poate deduce o schimbare a legii.
In aldoilea rând, excluderea acestei regulamentări din p. 2
vol. X. de lege ce probabil a urmat în urma scoaterii, în
ordine de codificare, din această colecțiune a legilor de
procedură civilă a multor altor dispozițiuni ce se coprin-
deau în ea și cari priveau dreptul material *In al treilea rând*,
în toate cazurile, când puterea dispozițiilor cuprinse în
legile civile (în p. 1 vol X) se extind și asupra gub. Basa-
rabiei, atuncea acestea se prevedeau în special, așa de ex. la
nota 2, art. 277, la nota 1 a art. 1363 vol X p 1 ed. 1887 ;
de aci rezultă că în toate celelalte cazuri, fără a ține seamă
de excluderea făcută din colecția de legi civile a dispozit. co-
prinse în art. 1606 vol. X p. 2, urmează să fie aplicate legile
locale, iar p. 1 vol. X se aplică numai atunci, când se constată
insuficiență la legile locale. Așa a înțeles în totdeauna și depart-
amentul de casație civil al Senatului cărmuitor, cu toate că
în susținerea concluziunilor sale în această materie, se referea
câtă odată în mod greșit asupra art. abrogate 1606 din vol. X
p. 2 și 130 din vol X col. leg. (deciz dep. civ. de cas. 1876,
No. 444, 1881 No. 14) ca atare legile locale, cari trebuie
să aibă o aplicare excepțională în gub. Basarabiei s'a
ordonat p'în înalt ord. a se recunoaște colecțiile de lege
a lor Armenopulo și Donici cu dispozițiunile cărora
s'au călăuzit până în prezent atât Tribunalele locale
cât și Senatul cărmuitor. În părerea consiliului de Stat
pentru modificarea unor articole din legile locale (p. 2 și
No. 21.794) existente în Basarabia, părere sancționată

la 15 Decembrie 1847, se spune următoarele: «Senatul cărmuitor să fie autorizat a repeta locurilor în drept ca, în caz de insuficiență a legilor locale basarabene cuprinse în cele șase cărți ale lui Armenopulo, cartea Donici, și în hri-zovul sobornicesc din 28 Decembrie 1785, cari rămân în vi-goare conform art. 3.585, col. leg. civ. vol. X, să fie luate de bază legile rusești în caz însă de neclaritate, contradicere sau inconveniență la executarea legii, să se procedă după instrucțiunile generale, prescrise pentru atari cazuri (col. leg. vol. I leg. constit. de art. 52 de org. Sen. cărm. art. 225)». Din cele expuse mai sus rezultă, că Inaltele Decrete limi-tează aplicarea legilor locale numai pentru acele din ele, cari sunt cuprinse în hri-zovul sobornicesc din 1785 și în codurile Armenopulo și Donici, iar ca atare legile române cari le au servit ca sursă pot fi aplicate numai atât cât ele explică și largesc institutele dreptului civil, cuprinse în aceste colec-tiuni; în caz însă de *insuficiență* în oarecare privință a dispo-zițiunilor cuprinse în legile menționate, vor trebui să fie aplicate legile generale ale Imperiului. *Divergența* însă dintre legile generale civile cu cele, cuprinse în colecția legilor locale, nu poate servi de loc după cum greșit crede trib. Reg. Chișinău și Curtea de apel din Odesa, ca motiv pentru neap-licabilitatea lor în cazurile prevăzute în ele (deciz. din 1890 No. 17) Senatul cărmuitor prin deciz. din 1881 (No. 14 pag. 55) explicase deja că, după art. 130 vol. II reg. de organizare a gov. Basarabiei, legile generale ale Im-periului se vor lua de bază numai în cazurile când legile lo-cale se vor dovedi ca *insuficiente*; despre *contrazicerile* însă dintre legile locale articolul 130 nu pomenește (s. r. deciz. 1876 No. 444). În caz de neclaritate, contradicere in-uficiență și incomplectitudine a legilor locale autoritățile ju-diciare în urma introducerii codurilor judiciare în gub. Ba-sarabia, nu mai sunt în drept a raporta în această privință autorităților erarhice, după cum fusese prescris prin sus expusele art. 52 col. leg. vol. I leg. constit. și 225 de Reg. organiz. Sen. cărm. vol. I ed. 1842, urmând să procedeze conform art. 9 din cod. p. Proced. civ., adică să bazeze ho-

tărările pe înțelesul general al legilor, și anume a legilor locale, cari sunt în vigoare în această gubernie (Armenopulo Donici și hizovul sobornicesc din 1785). Pe lângă aceste legi, în caz de îndoială, pot fi interpretate și după proveniența lor istorică prin colacionarea lor cu sursele de unde ele au fost împrumutate (deciz. 1885 No. 59, 1886 No. 25). Prin decizia Curții se mai indică și asupra faptului că după legile generale ale Imperiului copiii, rezultați din concubinaj nu dobândesc *nici un fel* de drepturi civile, iar dacă li se desemnează întreținere, aceasta *numai* pe calea judecării penale după judecarea procesului de concubinaj, (art. 994 cod. p. despre ped. și deciz. dep. civ. de cass. din 1873 No. 1383) Aci însă Curtea a scăpat din vedere: în primul rând, că după legele generale ale imperiului acțiunile copilor nelegitimi pentru obținere de întreținere, după cum s'a recunoscut de Senat, în unele cazuri pot fi întentate pe cale de judecată civilă (deciz. 1888 No. 17 1880 No. 182) și că, obligațiunea pentru asigurarea alimentelor pruncului și a mamei, impusă după art. 994 cod. penal tatălui, provine din însuși faptul nașterii pruncului, din concubinaj și formează o obligație naturală pentru părinte de a întreține pe pruncul său și mama lui, iar în doilea, că într'o chestiune anoloagă prin hotărârea adunării generale a departamentelor de casație din Senatul cârmuitor No. 24 din 1891 s'a explicat că în legile civile, cari, și-au păstrat puterea lor în ținutul litoralului Mării Baltice și la introducerea codurilor judicare dela 20 Noemvrie 1864, există un întreg șir de dispozițiuni, prin cari obligațiunea de a procura mijloacele necesare de întreținere pentru un născut nelegitim cade în general în sarcina părintelui iar în țări condițiuni în guberniile litoralului Mării Baltice acțiunile celor născuți nelegitim și a mamei lor, urmează să fie deschise în ordinea *procedurei civile*, întru cât ele decard din raporturile, bazate pe dreptul civil. Atât în ținuturile Balticei cât și în Basarabia legile locale stabilesc obligațiunea tatălui de a procura celui născut nelegitim mijloacele de întreținere, (legea Armenopulo p. II c. V tit. 8 pag. 140, col. legii Donici tit. 36

§ 4 pag. 92) și dau în anumite cazuri celor născuți nelegitimi dreptul la moștenire după tată sau mamă (Armenopulo acelaș tit. VIII pag. 140 și 145, Donici tit. 36 § 4 pag. 92, p. III din col. leg. loc. guberniilor Balticei art. 1872). În vederea celor expuse mai sus, concluziunea curții cum că chestiunea ridicată în prezentul proces, despre dreptul bastarzilor la moștenirea rămasă în urma tatălui lor natural, în gubernia Basarabiei și compusă din avere mobilă și imobilă urmează să fie rezolvată în baza art. 136 și 1113 p. 1 vol. X col. leg. civ. trebuie să fie recunoscută ca dată greșit. II. Nu poate fi recunoscută ca justă și a doua dispozițiune a Curții despre faptul, că dacă s'ar aplica la acțiunea Condrățchi legile locale și atunci încă acțiunea nu poate fi satisfăcută pentru motivul de nedovedirea faptului că defunctul Vichenti Starjinschi ar fi recunoscut în timpul vieții sale pe copii născuți de Irina Condrățca, ca pe ai săi, după cum se cere în cartea de legi a lui Armenopulo tit. 8, pag. 145. În această lege, sub intitulăția: «despre copii bastarzi declarați legitimați» se spune: «cine are un fiu sau fiică naturală dela o femeia liberă, cu care s'ar fi putut căsători și va menționa în contractul întărit de notar sau semnat cu propria lui mână și contrasemnat de trei martori siguri ori prin testament, sau prin oare cari alte notițe din actele sale că el sau ea, este fiul sau fiica sa, fără să adauge cuvântul natural sau naturală, astfel de copii se socotesc ca legali și legea noastră le dă dreptul de a moșteni totul egal cu copii legitimi de oarece de aci să constată că el era căsătorit legal cu mama lor». Din aceasta se evidențiază că această lege se referă la copii naturali declarați ca legitimi prin act înscris emanat dela tatăl lor; astfel de copii se consideră ca legitimi și primesc dreptul de a moșteni în mod egal cu copii legitimi. Acțiunea lor Condrățchi însă n'a fost de loc bazată pe această lege: ei nu au susținut, că cel ce a lăsat moștenirea Vichenti Starjinschi, i-ar fi recunoscut de copii ai săi prin *act în scris și nici n'au cerut* ca să li se adjudece din moștenire părți egale cu copii legitimi ci stăruiau numai să li se recu-

noască dreptul la $\frac{1}{6}$ parte din moștenire, care a fost primită de frații, surorile și nepoții lui Vichenti Starjinschi, decedat fără testament și fără a fi lăsat după sine copii legitimi, ca atare Curtea greșit a aplicat în această cauză legea expusă la pag. 145 p. II din col. Armenopulo pe care reclamânții nu și au bazat de loc drepturile lor. Ei s'au referit la pag. 139 și 140 din această colecție, în cari se află expus următoarele: »Cel ce are copii legitimi, nu poate lăsa copiilor nelegitimi, nici celor naturali născuți dela o întreținută, împreună cu mama lor, mai mult de $\frac{1}{12}$ parte adică o unție din averea sa . . . ; dacă însă cel ce are copii naturali va muri fără testament, atunci copii naturali au drept a primi $\frac{2}{12}$ părți, (adică două unții), pe cari le împart împreună cu mama lor așa fel ca mama să primească o parte egală cu partea fiecărui copil. Aceasta se observă, atunci când nu există copii legitimi: » Mai departe, la pag. 141 se spune: »copii naturali, născuți dela diferite concubine nu moștenesc după părinte când el are copii legitimi sau soție, sau alți moștenitori, primesc însă numai ceva pentru întreținere dela moștenitorii tatălui, când acesta va muri fără testament». Contradicția aparentă între aceste legi și dispozițiunea expusă în concisa colecțiunea a legilor lui Donici tit. 36 § 4 (pag. 92), dispune la colacionarea acestor legi cu sursele dreptului roman și bizantin, de unde ele au fost imprumutate (deciz. 1881 No. 14, 1885 No. 59, 1886 No. 25). În colecțiunea legilor lui Donici (c. 36, § 4), se spune: »dacă însă nu vor exista copii născuți legitim sau alți moștenitori, cărora să moștenească s'ar cuveni după lege, atunci omul poate testa o parte din moștenirea sa și copiilor săi nelegitimi fără testament, însă legea nu le dă nimic. »Această dispozițiune Donici a întărit-o în colecțiunea lui de legi prin invocarea volumului de legi Impărătești sau Bazilicele (cart. 32 tit. 2, § 4) și nuvelei lui Justinian (89 capitolul 12). În locul menționat din Bazilicale ¹⁾ (în traducere din latinește) se spune: »Dacă însă tatăl copiilor naturali (liberi naturales) va muri

¹⁾ Bazilica Tit. 32, titulus 2, § 4, ediția Heineh in Leipzig. 1843 vol. III pag. 526. »

fără testament, atunci aceștia din urmă vor primi numai două unții, cari urmează să fie împărțite cu mama lor, așa că mama primește partea unui prunc. În definitiv noi dispunem aceasta pentru cazul că dacă cineva, fiind în conviețuire cu o amantă (concubină), are dela dânsa copii. Dacă însă cineva s'a dat desfrâului și a intrat în legătură cu diferite femei netrebnice atunci ele trebuie considerate ca fiind în afară de lege.

O dispozițiune la fel există în nuvela 89 a lui Justinian citată de Donici la cap. XII în care se spune: § 4: „Dacă cine va muri, nelăsând nici ereditate legală, nici copii nici nepoți, nici soție legitimă și nefăcând vre-o dispozițiune asupra averii sale și dacă el în viața sa a avut în casă o femeie liberă, cu care a conviețuit ca cu o concubină, și a avut de la dânsa copii (aceasta se referă numai la acele cazuri, când atât conviețuirea în aceiaș casă cu concubina cât și nașterea copiilor de la ea și educația lor sunt în afară de orice îndoială), și dacă se prezintă rude colaterale (cognați) sau stăpânul, care, a dat libertate, sau tezaurul nostru, cari ridică pretențiuni de drept al lor pentru stăpânirea moștenirii, noi permitem, atunci ca în cazul dacă părintii au murit fără testament, copiii să primească două unții $\frac{1}{6}$ din averea părintească, pe carei sunt datori să o împartă cu mama lor oricâți copii ar exista, așa ca mama să primească o parte egală cu partea unui copil. Aceasta noi o stabilim pentru cazul când el a trăit cu o concubină și a avut de la ea copii sau dacă ea a murit sau s'a despărțit de al mai dinainte, copiii însă rămânând în casă, în acest caz le permitem să primească două unții după defunctul fără testament, § 5. Când însă cineva, în urma desfrâului său, la prima sa concubină a mai adăugat vre-o câteva amante și dând naștere cu ele la copii, va muri, lăsând în acelaș timp mai multe concubine, atunci el trebuie să fie reprob și pus în afară de lege cu astfel de fiitoare și copii. De oarece la fel cu cazul când omul care are femeie legitimă, cât timp căsătoria există nu poate avea alte femei legitime și copii legitimi de la ele,—tot așa noi nu putem

permite ca în cazul dacă a existat concubină, recunoscută în felul menționat, dela care au rezultat copii, și dacă el (defunctul) pe lângă aceasta se mai dădea la desfrâu și cu altă femeie,—pentru ca copiii născuți din această legătură să fie chemați la moștenire, dacă el a murit fără testament. Noi edităm lege pentru persoane, ce nu duc o viață desfrănată, ci cumpătată.

Din invocările facute în colecțiunea de legi a lui Donici (§ 4 cap. 36) asupra paragrafului menționat din Basilice și capitolul novelei se vede, că pomenind despre copiii nelegitimi ce nu au dreptul asupra moștenirii după părinte, acest § 4, a lui Donici, are în vedere nu pe copii născuți dela o concubină (liberi naturales), cu care o trăit cel ce o lăsat succesiune, despre cari se pomeniște la pag. 139 și 140 partea II din legea celor șase cărți al lui Armenopulo, ci pe copii, naturali născuți de la diferite țiitoare (spurii, vulgo saesiti), cari și după legea lui Armenopulo (pag. 141) nu au dreptul de moștenire după tatăl, care a lăsat și alți moștenitori. Totodată însă colecțiunea lui Donici după cum se vede și din intitularea ei, se prezintă numai ca colecție concisă, de legi, extrase din cărțile împărătești (Basilicale), ca călăuza celor cari o studiază (adică cu scop pedagogic) iar ca atare dispozițiunile legale din ea sunt expuse în mod prescurtat (cu invocări de surse) și nu atât de complete ca în colecțiunea lui Armenopulo. După aceste concepțiuni contradicerea aparentă dintre cele șase cărți Armenopulo și colecțiunea concisă a legilor lui Donici se înlătură prin cercetarea izvoarelor, din cari ele au fost împrumutate. Referindu-ne în fine la a III considerațiune a Curții, că din lipsa actelor scrise singurele depozițiuni ale martorilor nu pot avea însemnătate pentru a face dovadă provenienței reclamanților de la o conviețuire nelegală a lui Vichenti Starjnschi cu Irina Condrațca, Senatul cărmuitor găsește, că această dispozițiune violează exactul înțeles al art. 409 din cod. pr. civ., întrucât pentru dovedirea unui atare fapt legea nu cere o certificare în scris.

Nașterea unui copil nelegitim dela un tată cunoscut,

nu poate fi stabilită prin certificatul de naștere al celui din-tăiu, întrucât în aceste certificate nu se menționează numele tatălui al persoanei, născută în afară de căsătorie. În virtutea art. 1354 și 1356 din cod. pr. civ., ca dovadă a nașterii din o căsătorie legală, se iau în seamă certificatele metriceale, iar în caz de imposibilitate a obține un asemenea act, pot fi admise și depozițiunile martorilor. Dacă aceste depozițiuni se permit spre dovedirea nașterii din căsătorie legală, atunci cu atât mai mult ele trebuiesc permise ca să facă dovada nașterii din legătura unui neînsurat cu una membrăritată, ca în procesul de față. Pentru aceste motive Curtea greșit a procedat respingând orice însemnătate a declarațiunilor martorilor din acest proces.

În urma tuturor considerentelor expuse mai sus, Senatul Cărmuitor dispune: casează decizia Curței de Apel dată cu încălcarea: § 63 din Regulamentul de organizare a administrației provinciei Basarabiei, dela 29 Fevruarie 1828, opiniei consiliului de Stat sancționată la 15 Decemvrie 1847, titlului 8 din cartea V, partea II a legii lui Armenopulo și a art. 409 din Cod. Proc. Civile și dispune înaintarea dosarului pentru rejudecare Curței de Apel din Chiev.

(Decizia No. 72, 1900, a Senatului Cărmuitor).

ANEXE

referitoare la legiurile locale ale Basarabiei, extrase din edițiile oficiale ale codurilor ruse (luate din S. Grossman, legile locale ale Basarabiei, 1904).

ANEXA 1-a

Art. 1606, din Volum. X, ediția II din 1857

În afacerile judiciare se iau ca bază legile regiunii respective, iar în cazurile când acestea se vor constata că sunt insuficiente, se vor lua în considerație și legile rusești, afacerile judiciare însă din județul Cetatea-Albă din cauza lipsei de populație românească (mold.) din el, vor fi întocmite și rezolvate în baza legilor rusești.

Art. 1605, din Volum. X, ediția II din 1857

Toate lucrările din instituțiile oficiale ale Basarabiei, se vor întocmi în limba rusă, iar în caz de nevoie și în traducere românească.

ANEXA 2-a

Din colecția de legi, No. 27357 dela 29 Aprilie 1818, Regulamentul pentru organizarea Basarabiei

Locuitorii Basarabiei se împart în următoarele categorii : 1) Preoțime, 2) Nobili, 3) Boerași, 4) Mazili, 5) Rup-tași, 6) Comercianți și Burghezi, 7) Țărani sau săteni proprietari de pământ, 8) Țigani și 9) Evrei.

Sub denumirea de boerași se înțelege clasa care nu provine din nobili și cari n'au ajuns la înalte funcțiuni

boerești, însă au atins funcțiile inferioare până la Vel-Satrar. Ei vor profita personal de dreptul nobililor, iar generația lor va primi titlul de mazili, fără a putea însă moșteni privilegiile părintelui lor. Mazilii, locuitori de condiție privilegiată, își păstrează pe vecie împreună cu generația lor, privilegiile primite de ei dela gospodarii Moldovei. Ruptașii sunt deasemenea locuitori de condiție privilegiată. Clasa lor cuprinde în sine generația provenită din preoșime.

Despre întocmirea lucrărilor în Consiliul Suprem

Lucrările geodezice și judiciare civile, se vor întocmi numai în limba română (moldov.) și judeca în virtutea legilor și obiceiurilor moldov.

Despre Tribunalele de Provincie, penale și civile

Admiterea limbei moldov. în lucrările de procedură civilă se face în baza și pentru asigurarea drepturilor, privilegiilor și legilor locale, conferite cu Înaltă aprobare provinciei Basarabiei pentru totdeauna.

• Pentru care motiv, Tribunalul de Provincie Civil, se va conforma în lucrările judiciare a persoanelor particulare, cu drepturile și obiceiurile moldovenesti și întocmi numai în acea limbă; la pronunțarea sentințelor însă pentru afacerile de Stat, el va trebui în cece privește ordinea lor de procedură să se conforme legilor rusești; iar în ce privește paza proprietății particulare, va trebui să se conforme drepturilor, privilegiilor și obiceiurilor pământului.

Din instrucția comisiunii din 1821

Tablou de funcțiunile moldov. cari dau dreptul la demnitatea de nobil: 1) Vel Logofăt, 2) Vel Vornic, 3) Visternic, 4) Hatman, 5) Postelnic, 6) Cărnăraș, 7) Agă, 8) Spătar, 9) Ban, 10) Comis, 11) Căminar, 12) Păharnic, 13) Serdar, 14) Stolnic, 15) Armaș, 16) Medelnicer, 17) Clucer, 18) Sluger, 19) Pitar, 20) Jitnicer, 21) Șatrar, 22) II-lea Logofăt, 23) II-lea Postelnic și 24) al III-lea Logofăt.

ANEXA 3-a

Din Volum. XXXVIII de lege, No. 29.486 dela 28 Maiu 1823

Despre aplicarea prescripțiunei în procesele din ținutul Basarabiei

În dorința de a pune capăt (stăvili) reînceperii încontinuu a proceselor din Basarabia, provenite din neclaritatea legilor de prescripție din această regiune și dăunătoare atât foloaselor particulare cât și bunei stări în general, dispunem: la rezolvarea neînțelegerilor și altor afaceri judiciare din ținutul Basarabiei, se vor conforma întocmai regulelor art. 4 din manifestul dela 28 Iunie 1787, recunoscând ca nul orice drept introdus asupra proprietăței, aflată în stăpânire străină, asupra căreia în decurs de 10 ani nu s-ar fi intentat nici o acțiune de judecată, socotind această durată de 10 ani pentru minori, dela trecerea lor la majorat.

ANEXA 4-a

Despre transmiterea lucrărilor din Tribunalul Civil a Basarabiei în apel Departamentului 2 al Senatului și despre rezolvarea lor după legile și obiceiurile locale a Basarabiei
Punct. 2. La rezolvarea acestor lucrări, Senatul se va conforma legilor și obiceiurilor locale a Basarabiei.

ANEXA 5-a

Codul sancționat pentru administrarea Basarabiei, din Volum III de lege, No. 1834 dela 1828, punct. 3

Odată cu emiterea prezentului cod, pentru Basarabia, atât regulamentul din 1818 cât și toate dispozițiunile cari sunt în contradicere cu codul, vor fi oprite din funcțiune.
punct. 1. Locuitorii Basarabiei de orice clasă, ca: preoțime, boerași, nobili, mazili, ruptași, comercianți și burghezi, țărani sau săteni proprietari de pământ, țigani, cari aparțin statului și proprietărilor de moșii și evrei, își păstrează toate drepturile și privilegiile cu cari se folosesc până'n prezent.

§ 62. Toate lucrările din instituțiile oficiale ale Basarabiei se vor întocmi în limba rusă, iar în caz de nevoie și în traducere în limba moldov. § 63. *In afacerile judiciare se iau ca baza legile ținutului, iar în cazurile, când se va constata că acestea sunt insuficient, se vor lua în considerație și legile rusești; afacerile judiciare însă din județele Ismail și Cetatea-Albă din cauza lipsei de populație moldov. din ele vor fi întocmite și rezolvate în baza legilor rusești.*

ANEXA 6-a

Din Volum. XIII de lege, N. 11.189, dela 30 Aprilie 1838, punct. VI—139

1) Primarul satului primind știri despre orfanii mici de vârstă, rămași fără tată și mamă, supune administrației de voloste (plasă), mijloacele pentru privigherea acestor orfani. 2) Primarul satului primind aprobare dela administrația de plasă, dispune pentru privigherea orfanilor, dnpă mijloacele ce vor fi prescise de numita administrație. 3) În caz de numire a tutorelui, primarul satului, în prezența lui și a trei martori de încredere aleși dintre gospodari, întocmește un inventar de averea orfanilor mici de vârstă, care se va întări prin semnăturile tuturor celor prezenți la întocmire. Pentru neștiutorii de carte vor semna acei cari vor fi însărcinați de ei în acest scop. 4) Inventarui original se va înainta de către primarul satului, la administrația de plasă, iar tutorele va primi o copie legalizată. 5) Primarul satului urmărește ca tutorii să și îndeplinească întocmai și cu sârguință îndatoririle ce le au, în baza alăturatei instrucțiuni speciale. 6) Fiecare tutore la intrarea în exercitarea funcțiunei, primește dela primarul satului, câte un exemplar din aceste instrucțiuni. 7) La cererea tutorelui pentru închirierea sau vinderea avutului orfanilor mici de vârstă, primarul satului, supune acest fapt administrației de plasă împreună cu concluziunea lui dacă găsește că aceste măsuri vor fi de acord cu interesele protejaților. 8) În caz de ridicare a tutelei, primarul satului dispune cu aprobarea administrației de plasă

ca-tutorele să introducă pe cel eșit de sub tutelă sau pe cea eșită de sub tutela lui, în posesiunea averei și să le dea dare de seamă asupra activității sale în tot timpul cât a funcționat tutela. 9) În cazul când adunarea sătească și-ar da consimțământul la o eșire din indiviziune familiară, primarul va cere autorizarea acestui fapt administrației de plasă.

ANEXA 7-a

Din codul de lege, No. 15.815 dela 3 Iulie 1842

Puterea și acțiunea regulilor prescrise în cartea 2, partea III, art. 8 și la art. 842 din codul civil, vol. X, prioritar la introducerea în posesiune asupra averilor nemîșcătoare și duratei (termenului) de răscumpărare a acestora, se întinde în acelaș grad și asupra ținutului Basarabiei.

ANEXA 8-a

Din Volum. XX de lege, No. 18.952 din 23 Aprilie 1845

Observațiunea II-a.—Toate regulile aștate mai sus, în privința calculării prescripției pentru copii mici de vîrstă, se întinde și asupra ținutului Basarabiei.

Despre acțiunea termenului general pentru prescripție în afacerile create în Basarabia, înainte de introducerea acestui termen în acel ținut.

Termenul de 10 ani pentru prescripție, a fost introdus în ținutul Basarabiei prin decretul dela 28 Mai 1823 (29.486). Drept care, în lucrările acțiunilor de judecată intentate în ordinea respectivă prevăzută de lege, înainte de publicarea acestui Decret, prescripția se va determina potrivit dispozițiilor în această privință ce existaseră până atunci în acel ținut, în toate acțiunile însă de judecată intentată după publicarea menționatului decret, se va aplica legea generală pentru prescripție.

ANEXA 9-a

Din Volum. XXII de lege, No. 20.994 dela 10/III, 1847

Despre crearea tutelei pentru orfanii și averile clasei de oameni privilegiați din Basarabia ca: Boerași, Mazili și Ruptași.

1) Tutellele pentru copii mici de vârstă și averile boerașilor se administreză conform regulilor generale de Tribunalele de orașe pentru orfani; 2) Cu privigherea orfanilor mici de vârstă și averilor mazililor și ruptașilor, se însărcinează căpitanul de mazili, care procedează în această privință după regulile generale prescrise pentru primarii de sate, sub observația administrațiilor de plasă unde acestea există sau vor fi înființate.

ANEXA 10-a

Din Volum. XXII de lege, Nr. 20.987, dela 10/III 1847

Despre drepturile materiale a locuitorilor Basarabiei

Boerașii vor purta numele de nobili personali, iar mazilii și ruptașii odnodvorți punct. 5. Mazilii din fiecare regiune cuprinzând în sine 100—150 familii, aleg din mijlocul lor prin bile, pe timp de trei ani, un căpitan de mazili, a căruia îndatoriri constă în a supraveghea păstrarea liniștei și a ordinii din sate și achitarea regulată a impozitelor și contribuțiilor. Căpitanul de mazili primește confirmarea în această funcțiune dela șeful provinciei respective, fără participarea mareșalului nobilimei în această privință, exercitând funcțiunea sa fără nici o plată (observ. II la art. 681 din Volum. IX, ediția 1899). punct. 8. Mazilii aparținând după starea lor materială, categoriei de locuitori liberi ai satelor, formează în compunerea plășilor obștii sătești separate, unde în raport cu numărul de familii se poate crea din mijlocul lor și o administrație de sat.

Ruptașii proveniți din preoțime, profită de toate drepturile desemnate pentru mazili.

Punct. 1—2. Calitatea de clasă a boerașilor, mazililor ruptașilor Rupta-Visterie și Rupta de cămară (proveniență străină), se recunoaște în baza actelor eliberate cu semnătura foștilor domni ai Moldovei, sau cu stampila lor și eliberate din Visterie sau Divan, precum și a celor date de fostul Comitet provizor din Basarabia. În lipsă de acte scrise se cere o declarație dată sub prestare de jurământ de către 12 martori de încredere.

Punct. 3. Ruptașii proveniți din preoțime, vor face dovadă în privința calității lor de clasă prin certificatele eliberate de Consistoriul bisericesc din Chișinău.

Țăranii ori unde ar locui ei, aparțin clasei de locuitori liberi ai satelor, se folosesc de drepturile personale ale acestora, în virtutea legilor pentru starea materială, art. 661—669, (vol. IX din lege).

Țigani. Țigani, pentru cari proprietarii nu vor putea prezenta acte doveditoare că le aparțin, cari, după o minuțioasă examinare vor fi declarați legali, vor fi soși din starea de robie, din cari cei apți pentru meserie sau industrie, vor fi admiși să se înscrie cu admiterea obștiilor, în clasa burghezilor sau corporații, din orașe; toți ceilalți însă, potrivit înaltului Decret dela 29 Mai 1839, vor fi trecuți la fel cu țigani de origină în trupele căzăcești dela Dunăre.

Străinii. Sunt opriți a poseda pământuri locuite, pot însă administra asemenea domenii, în baza dreptului de administrator. Stăpânirea și obținerea pământurilor nelocuite rămân pe aceeași bază.

ANEXA 11-a

Din Valum. XXII de lege, No. 21.794 dela 15 Decembrie 1847

Despre modificarea unor articole din legile locale în vigoare în Basarabia, în privința satisfacerii privilegiate a soșilor în afaceri de zestre din averea soșilor, înaintea altor creditori a acestora din urmă:

1) Toate persoanele de sex feminin din Basarabia, a căroră zestre este asigurată cu averile soșilor lor, sunt obligate a anunța în această privință, prezentând dovezi legale, la Tribunalele județene și regionale respective, în timp de un an din ziua publicării acestei dispozițiuni; 2) În baza acelor declarații, tribunalele județene și regionale aplică imediat în ordinea prevăzută de lege, sechestrul asupra averii, care asigură zestrea; 3) Soția care în termenul de un an de zile prevăzut mai sus, n'a dat declarație asupra zestrei, cu toate că nu perde dreptul de a face declarație și în urma

acestui termen, în acest caz însă, dacă averea soțului a fost înstrăinată înainte de aplicarea sechestrului asupra ei, nu mai poate ridica nici o pretenție asupra ei, sub motiv că averea bărbatului asigură în mod tacit zestrea ei; 4) Toate foile de zestre ce se vor întocmi de aci înainte, vor fi prezentate tribunalelor județene și regionale, pentru a se aplica sechestrul asupra averii bărbatului, spre asigurarea zestreii; 5) În caz de contestare asupra realității zestreii, se va proceda conform legii, lăsând averea soțului sub sechestrul până la terminarea procesului; 6) Senatul dirigent va face cunoscut celor în drept, că în caz când legile locale ale Basarabiei, cari se compun din Volumul de șase cărți al lui Armenopulo, cartea lui Donici și Epistola Congresului dela 28 Decembrie 1785 ce vor fi lăsate în vigoare, se vor constata că sunt insuficiente, să se aplice potrivit art. 3.585 din Volum. X de lege, legile rusești; în caz însă de neclaritate, contradicere, sau dificultate în aplicarea legii, se va proceda după regulile generale determinate pentru asemenea cazuri. (Volum. 1 din lege art. 52, Instituția Senatului Dirigent, art. 225).

ANEXA 12-a

Din volumul 43 de lege, No. 46.133 delu 14 Iulie 1868

Observațiun a II. Măsura pentru suprafețe de terenuri numită „falcea” ce este întrebuințată în Basarabia, va fi egalată cu 3.125 stânjeni pătrați, adică una desetină și 725 stânjeni pătrați.

ANEXA 13-a

Anexa la art. 85 (observ.) Volum. IX, ediția 1899

I. Regulamentul relațiilor reciproce a proprietarilor și locuitorilor din localitățile și orașele Basarabiei, ce aparțin societăților și persoanelor particulare

1) Toți proprietarii în general din localitățile și orașele Basarabiei, cari profită de veniturile dăjdiei țărănești în virtutea epistoliei dată lor în acest scop de către Domnii Mol-

dovei, cari au dombit în diferite timpuri, sau în virtutea obiceiurilor țărănești sau în fine după înțelegere prin bună voe, au dreptul să încheie cu obștiile locuitorilor menționatei localități și orașe, convențiuni prin bună înțelegere, arătând în ele, cu cât mai mult posibilă claritate și definițiune, atât dreptul proprietarilor pentru perceperea diferitelor taxe (venituri) cât și obligațiunile locuitorilor de a face achitarea acestora.

Proprietarii sau arendașii localităților și orașelor, în lipsa înțelegerilor speciale încheiate cu obștiile locuitorilor din acele localități sau orașe, au dreptul să primască, de pe averile ce le aparțin, numai veniturile fixate prin această lege. Drept care, este nedrept a se recunoaște pentru proprietarul orașului sau localității, dreptul de percepere a taxei numai pentru importul vinului în oraș și păstrarea lui.

2) Încheierea convențiunii se va face prin deplină bună înțelegere a ambelor părți.

3) În convențiune se va specifica, cum se va proceda cu casele, prăvăliile, grădinile și alte dependențe de gospodărie ale locuitorilor, în cazul mutării lor în alt loc. În ce privește pământul pe care se găsește menționatele dependențe pentru gospodărie, se înțelege dela sine, că ori care ar fi dispozițiunea ce ar fi făcută de locuitor asupra avutului său, rămâne proprietate nelustrăinabilă a proprietarului localității, afară numai de cazul când pământul a fost obținut de locuitor dela proprietar ca proprietate după lege, locuitorul având în acest caz cuvenitul acț.

4) Convențiunile se vor încheia pe un termen stabilit prin bună înțelegere de ambele părți.

5) Dacă printre locuitorii menționatei localități și orașe s'ar găsi unii cari ar dori să-și ea asupra lor oarecari obligațiuni speciale, independente de condițiunile încheiate cu întreaga obștie, sau că proprietarii însăși ar găsi posibil să facă, în favoarea unei oare-cari persoane cesiuni și înlesniri, — se vor încheia în această privință convențiuni speciale, separate de acele încheiate cu întreaga obștie.

6) Proprietarii orașelor și localităților din Basarabia,

sunt obligați să prezinte proiectele convențiilor lor cu locuitorii, la oficiile Guberniale pentru o prealabilă examinare, care de altfel va trebui să se mărginească în a observa dacă viitorul contract nu cuprinde ceva contrar legilor generale, dacă toate formele stabilite au fost satisfăcute și dacă punctele din contract sunt expuse îndeajuns de clar, definit și pe deplin. La constatarea unor oarecari omiteri sau abateri delă ordinea prescrisă de lege, Oficiul Gubernial va arăta modul de îndreptare a uneia sau alteia. Se va supune însă Oficiului Gubernial pentru examinare numai convențiile ce se vor încheia de către proprietarii Basarabiei cu locuitorii orașelor și localităților acelei provincii cu obștiile locuitorilor orașelor și localităților acelei provincii, sau cu întregile lor clase și nu separat cu persoane particulare.

7. Convențiile închiate cu obștiile întregi și persoanele particulare, după ce vor fi semnate de ambele părți, vor fi prezentate pentru legalizare, în ordinea stabilită în această privință.

8. Acei cari vin să se așeze din nou în localități, nu mai sunt obligați să închee cu proprietarii convențiuni speciale, pot însă de bună voe, sau să închee o convențiune de asemenea natură sau să intre în convențiunile obștiilor dând în acest scop obligațiune în scris prin care să arăte că cunoaște dispozițiunile aflate în vigoare în localitățile specificate în menționata Convențiune, cărora se obligă a se conforma întocmai. În schimb, ei, în ambele cazuri, primesc dela proprietari autorizațiune în scris pentru a se putea așeza, care, la fel ca și Convențiunea, va trebui să fie supusă legalizării în ordinea stabilită.

9. De oarece în epistole, veniturile proprietarilor sunt specificate în lei, piaștri, etc, pentru o uniformă calculare a veniturilor și determinarea valorii lor în permanență în monedă rusă, se va lua ca bază la întocmirea Convențiunei, cursul monedelor turcești cu cele rusești, care existase în Basarabia în anul 1812, când în baza tratatului dela București ea a fost alipită la Rusia definitiv.

Observațiune. În anul 1839 autoritățile locale au fost

însărcinate odată pentru totdeauna cu aducerea la cunoștința generală a cursului monedei turcești în monedă rusă, care se afla pe atunci în vigoare, prin publicațiuni în întreaga Basarabie.

10) În orașele și localitățile ce aparțin proprietarilor, unde după obiceiurile locale, există o taxă de fiecare car cu fân și alte produse de asemenea natură,—se va specifica în Convențiune după o înțelegere reciprocă stabilită între proprietar și locuitori, în loc de plată de fiecare căruță, mărirea unei taxe pentru cântăritul și măsuratul produselor aduse pentru vânzare.

II. Regulamentul relațiilor reciproce dintre proprietari și locuitorii din localitățile și orașele Basarabiei, ce aparțin celor dintâi, cari n'au încheiat de bună voie convenita convențiune

1) Toți proprietarii în general din localitățile și orașele Basarabiei, cari în termenul de 2 ani de zile dela publicare fixat prin raportul Consiliului de Stat, sancționat la 24 Ianuarie 1844, n'au încheiat cu obștiile locuitorilor acelor localități și orașe, Convențiune prin bună-voie, în privința relațiilor reciproce între ei, sau că după expirarea termenului Convențiilor încheiate deja nu le-au mai reînnoit, au drept să primească de pe domeniul ce le aparține, numai acele venituri, cari sunt definite prin regulamentul de față și anume: 1) de pe livezile plantate pe pământ boeresc. 2) de pe case și prăvălii; 3) de pe vânzări; 4) de pe treceri peste ape și 5) de pe cântăritul și măsuratul.

2) Stăpânii livezilor plantate pe pământ boeresc, vor plăti proprietarului orașului sau localității, în baza regulilor generale ce există în Basarabia de mai înainte, o zecime din recoltă.

3) De pe case și alte construcții, în cari locuiesc locuitorii însăși, precum și de pe prăvăliile unde comercianții, burghezii și alții fac comerț sau posedă alte întreprinderi economice, proprietarii pot percepe venituri agrare—in raport cu locul și valoarea pământului, dela 0.50—0.15 copeici de fiecare stânjen rusesc, măsurat în fața clădirei, ori-

care ar fi lungimea ei în interior. Acești bani vor fi achitați de locuitori anticipat și în două rate semestriale: prima la 23 Aprilie și secunda la 26 Octombrie a fiecărui an.

4) Din vânzarea vitelor în zilele de iarmaroc și târg; proprietarul primește dela vânzător câte 0.05 copeici de fiecare bou, vacă și cal.

5) Taxeele pentru trecerea peste ape, în locurile unde aceste treceri sunt înființate sau că se vor înființa se vor încasa după norma fixată de autoritățile superioare.

6) Pentru întreținutarea cântarelor și măsurilor construite și întreținute de însăși proprietarii sau arendașii lor, se va percepe în folosul lor o taxă după norma stabilită separat pentru fiecare oraș sau localitate ce aparține proprietarului, până atunci însă, după norma ce se află în vigoare în orașele Basarabiei.

Tot odată, ori-care locuitor are voce să și aibă pentru nevoile în afacerile sale comerciale, cântar sau măsurătoare proprii și admise de lege, pe care să le întrebuițeze la cântăritul și măsuratul a tot ce cumpără și vinde, fără ca să plătească vre-o taxă proprietarului sau arendașului lui; de altfel însă, nici unul din locuitori nu are voce să împrumute altuia cântarul sau măsurătoarea sa, sub frică că va plăti proprietarului îndoită taxă, pe care acesta din urmă ar fi primit-o pentru produsul sau marfa cântărită sau măsurată. Această amendă însă nu este admisă, dacă proprietarul nu va fi construit sau întreținut cântarul sau măsurătoarea în bună regulă.

7) Proprietarii de orașe și localități nu pot opri pe locuitorii orașelor și localităților lor, de a face comerț liber cu diferite mărfuri și produse și nici nu au dreptul să perceapă de la ei taxe neprevăzute în acest regulament; este oprită de asemenea proprietarilor perceperea taxelor depe căruțele cu fân, lemne, cărbuni, făină, crupe, fructe, zarzavaturi și alte obiecte de asemenea natură, ce sunt aduse în localități și orașe pentru subsistența locuitorilor.

1) Prin punctul 18 din anexa la art. 464 din volum. V—

regulamentul taxelor, obligator pentru toate localitățile din Imperiu, se hotărâse că puterea acestei anexe se întinde și asupra acelor orașe, localități și sate ale proprietarilor, cari au dreptul la plata chiriei pentru prăvăliile, casele și pământurile ce le dă în chirie, la închierea convențiilor cu comercianții în baza legilor civile, acești proprietari însă nu au dreptul să impună comercianților nici o taxă pentru dreptul de a face comerț. Tot pe această bază, Ministerul Internelor printr'o circulară din 27 Octomvrie 1869, comunică gubernatorilor, că în orașele, localitățile și satele proprietarilor nu mai pot avea loc taxele comerciale ce se percepeau mai înainte în folosul proprietarilor. De aci rezultă că proprietarii localităților în general, nu trebuie să aibă nici un amestec în foloasele pe cari locuitorii localităților le obțin din comerțul sau industria ce o exercită și că acești locuitori au drept să facă comerț sau industrie în cladirile sau pe loturile ce le aparțin sau le țin în arendă pe pământul boeresc, fără să ceară autorizație pentru aceasta dela proprietarul localității. Afară de aceasta, proprietarii localităților nu au dreptul să impună locuitorilor acestor localități oare-cari taxe pentru exercitarea comerțului, industriei sau meseriei, chiar dacă ele n'ar purta denumirea de taxe comerciale (pentru dreptul de a face comerț), de asemenea ei nu au drept să impună asemenea taxe nici în calitate de proprietar, încheind contracte sau convențiuni cu locuitorii însăși și că asemenea contracte sau convențiuni nu pot fi socotite valabile, fiind contrare legii (135/82).

II) Proprietarii localităților și orașelor au dreptul să arate în contractele ce-le încheie cu chiriașii, că aceștia din urmă sunt lipsiți de dreptul de a face comerț în localul închiriat de ei.

8) Comercianții și industriași străini veniți din alte orașe în localitățile și orașele proprietarului, cu diferite mărfuri pentru vânzare, vor anunța despre aceasta pe proprietar.

9) Locuitorul unei localități care ar dori să se mute din

acea localitate în ordinea stabilită, își poate vinde casa și alte construcții ce-i aparțin, precum și livezile; această tranșare însă cu cumpărătorul, va trebui să o aducă la cunoștința proprietarului sau procuratorului acestuia, care face mențiune; în această privință pe actul de vânzare, care, după această operație, primește o putere legală ca și cum ar fi fost săvârșit în ordinea stabilită pentru actele întărite formal, iar părțile cari au făcut vânzarea rămân scutiți dela plata taxei înfolosul Statului, în baza regulamentului taxelor.

Ce fel de consecințe aduce predarea dreptului fictiv de către un proprietar altuia, fără consimțământul moșierului? Chiar dacă am declara nulitatea unui asemenea act, ca rezultat al acestei anulări n'ar fi încetarea dreptului fictiv și predarea pământului la moșier, ci doar numai anularea transmiterii și înapoarea pământului la vechiul proprietar fictiv. Dacă însă condițiunile din act, necesare pentru obligativitatea acestuia între contractanți—adică între vechiul și noul proprietar fictiv, au fost prevăzute cel mult ce și poate extrage moșierul din neconsimțământul său la transmitere, este cererea lui de a recunoaște nulitatea actului prin care i se violează dreptul ce-i aparține; altfel vorbind, moșierul poate socoti că proprietarul fictiv n'a eșit din obligativitatea legată de dreptul fictiv, ce o are față de moșier (53/99).

10) La trecerea averii patrimoniale, actele respective nu vor purta nici o certificare din partea proprietarului, de oarece dreptul la succesiune în caz de combatere, este supus pentru rezolvare pe cale de judecată.

11) Proprietarul, când i se prezintă actul de vânzare arătat mai sus, are drept dacă voește, să și oprească pentru sine construcția sau livezile ce se vând, plătind vânzătorului prețul specificat în acel act.

12) Dacă cineva din orașeni ar dori să se ocupe cu agricultura sau cosit pe pământurile aparținute localității sau orașului proprietarului, va trebui să ea înțelegere în această privință cu proprietar separat, când se va arăta precis

cantitatea (întinderea) de teren ce dorește a exploata, termenul de arendă, prețul stabilit, răspundere solidară în caz de neregulă și alte condițiuni necesare.

Art. 193 din Regul. Taxelor. Sunt scutite dela plata taxei: 1) Actele săvârșibile pentru case și alte construcții, precum și livezile din orașele și localitățile din Basarabia, ce aparțin proprietarilor.

— FINE —

TABLA DE MATERIE GENERALĂ

Prefața 1

Legile vechi moldovenești rămase în vigoare în Basarabia

CAP. I

Vechile legiuri ale poporului moldovenesc. Obiceiul pământului Moldovei. Originea, rolul și importanța lui, ca normă cărmuitoare a vieții juridice locale. Dreptul scris și codificările întreprinse pe baza dreptului bizantin (Bazilicelele) sub voievozii Alexandru cel Bun, Matei Basarab și Vasile Lupu. Prioritatea obiceiului pământului asupra dreptului scris I

CAP. II

Mentținerea legilor civile și obiceiurilor locale în Basarabia, după anexarea ei la Rusia. Ucazirile imperiale din 5 August 1812, 31 Mai și 20 August 1813, referitoare la Basarabia. Ce trebuie să înțelegem prin legile și obiceiurile locale ale Basarabiei. Organizarea și funcționarea justiției Basarabene, sub regimul Regulamentului provizoriu de ocărmuirea oblastiei Basarabiei din 29. Aprilie 1818. XII

CAP. III

Rusificarea completă a justiției moldovenești din Basarabia prin „Așezământul cărmuirii oblastiei Basarabiei” din 29 Februarie 1828. Subordonarea instanțelor basarabene Departamentului al II-lea al Senatului din Petrograd. Traducerea și în primirea în limba rusă a Hexabiblosului lui Armenopol, a colecției lui Andronachi Donici și a Hrisovului sobornicesc a lui Alexandru Mavrocordat din 1785. XXV

CAP. IV

Colecțiile Armenopol și Donici alcătuiesc adevăratele legiuri civile ale Basarabiei? Lipsa unui act de legitimerare din partea guvernului rus, care să le confere puterea legală în Basarabia. Examinarea contraversei existente în ju-

jurisprudența rusă asupra acestei chestiuni. Rolul cărților lui Armenopol și Donici, ca simple manuale îndrumătoare pentru cunoașterea dreptului bizantin. Influența codului rus asupra legiilor locale basarabene. Cauzele și consecințele dezastroase ale acestei influențe XXXI

CAP. V.

Examinarea cronologică a diferitelor ueazuri date de guvernul rus cu privire la dreptul civil basarabean. Importanța ueazului imperial din 1 Iunie 1839, pentru dovedirea existenței obiceiului pământului ca normă legală în Basarabia. Critica interpretării dată art. 63 din Așezământul Ocârmuirii Basarabiei dela 22 Februarie 1828, de către Senatul Ocârmuirii, prin decizia No. 22 din Ianuarie 1912, pronunțată în afacerea Vartic. Ueazul din 15 Decembrie 1847 și cererea formulată de autoritățile basarabene pentru a se procede la elaborarea unei lucrări, de coordonare, sistematizare și colicificare a normelor de drept civil cuprinse în Armenopol și Donici. XLII

CAP. VI

Dreptul romano-bizantin, ca drept civil obligator în Basarabia. Revirimentul în jurisprudența Senatului Ocârmuirii, cu privire la dreptul civil basarabean. Restabilirea criteriului just de interpretarea legiilor basarabene pe bazele lor originare istorice și juridice I.

CAP. VII

Legiuitorul rus și recunoașterea obiceiurilor pământului ca normă legală de interpretare judecătorească în Basarabia. Art. 10 al. I din procedura civilă rusă și mijloacele de stabilire a existenței obiceiurilor pământului. Dispozițiile lui Armenopol și Donici cu privire la importanța legală a obiceiurilor pământului. Critica jurisprudenței Senatului Ocârmuirii cu privire la pretinsa abrogare a obiceiurilor pământului în Basarabia. Procederea instanțelor judecătorești rusești din Basarabia, cu privire la stabilirea și colecționarea obiceiurilor pământului. Neteimeinicia juridică a unei astfel de procedări. Pretinsele

obiceiuri juridice stabilite de obștile locuitorilor sătești din Basarabia. Pretinsele obiceiuri juridice ale obștei locuitorilor din satul Comrat

LV

CAP. VIII.

Starea de primitivitate, de incoherență și de nesiguranță a normelor actualului drept civil Basarabean. Influența dezastruoasă a arestei stări, asupra vieții civile locale. Trei sisteme de drept civil în vigoare actualmente în Basarabia. Aplicarea legilor civile românești în județele Ismail, Bolgrad și Cahul, retrocedate României, în urma tratatului din Paris dela 1857. Menținerea legiuirilor civile românești de către guvernul rusesc în această parte a Basarabiei, în urma realipirii ei la Rusia prin tratatul din Berlin dela 1878. Analiza cazurilor imperiale rusești din 1879, date cu privire la funcționarea justiției din această parte sudică a Basarabiei. Examenul istorico-doctrinar al jurisprudențelor Senatului Ocărnuitor, referitoare la chestiunea de a se ști cari legi civile se aplică în județele Ismail și Cahul

LXVII

CAP. IX.

Incercări de codificarea dreptului moldovenesc în vigoare în Basarabia. Starea în care se afla justiția Basarabeană la începutul veacului XIX-lea. Tendința guvernului rus de a înlocui rânduile și așezămintele vechi moldovenești prin reguirile rusești. Opoziția boerilor și a poporului moldovenesc în contra acestei tendințe. Comisiunea boerilor Basarabeni, înființată de guvernatorul Bachmetiev pentru colecționarea și sistematizarea normelor dreptului civil local. Primul proiect de cod civil Basarabean elaborat de această comisiune. Respingerea lucrării comisiunii Basarabene și însăreținerea lui Petru Manega de a elabora un nou proiect de cod civil pentru Basarabia, întocmit pe alte baze. Critica operei lui Manega din punctul de vedere istoric, juridic și etnografic

CAP. X.

Serisoarea baronului de Brunnoff către d-l de Blondoff. Discurs preliminar la proiectul de cod civil pentru Basarabia

Prefață ediția din anul 1869, semnată de A. Egunof 1

J. Legile locale Basarabene.

1. Dispozițiuni generale	6
2. Drepturile și datoriile familiare	7
3. Vârsta	9
4. Tutela	10
5. Dreptul de proprietate	12
6. Dreptul la averea străină	13
7. Dreptul de a stăpâni și a de se folosi	14
8. Dreptul de a contracta	15
9. Dreptul de despăgubire pentru vătămare și daune	16
10. Dăruiala	20
11. Despre împărțeală-raport (sinisforă)	24
12. Zestrea	27
13. Testamentul	37
14. Dreptul de moștenire	48
15. Răscumpărarea (protimisul)	59
16. Vânzarea-cumpărarea	60
17. Facerea și executarea contractelor	64
18. Chezășie	66
19. Zălog-amanet	67
20. Inchirierea bunurilor	69
21. Intreprinderea	71
22. Împrumut—Dobândă	72
23. Depozitul	74
24. Asociațiunea	74
II. Sobornicescal hrisov pentru dani, schimburi și vânzări și pentru țigani, al Domnului țării Moldovei Al. Mavro- cordat, voevod din anul 1785.	79
Lămuriri pravilice, ti din anul 1835 asupra hrisovului sobor- nicesc	88
Explicațiile Senatului ocărmuitor privitoare la hrisovul sobor- nicesc	90

III. Jurisprudențele instanțelor judecătorești superioare Ruse, date cu privire la legile locale Basarabene	
1. Considerațiuni generale	99
2. Etatea	101
3. Dreptul familial : a) Relațiile dintre soți ; b) Relațiile dintre copii și părinți ; c) Tutela și curatela ; d) Minoritatea	101
4. Despre bunuri	104
5. Despre dreptul de proprietate	104
6. Dreptul servituții particulare	104
7. Despre uzurpare și despre despăzuirile respective	105
8. Despre succesiunea conform legii :	
1) Dispoziții generale	106
2) Despre succesiunea copiilor	106
3) " " in linie colaterală	107
4) " " ascendenților	109
5) " " între copii uterini și consăngeni	110
6) " " sotiilor	110
9. Ipovol	115
10. Uzufuct	115
11. Succesiune prin testament :	
1) Despre testatori	116
2) Falkidion	116
3) Despre persoanele cărora li s'a testat	117
4) Nulitatea testamentelor	118
5) Cine poate fi îndepărtat de la succesiune prin testament	120
6) Despre obiectul testamentului	122
7) " contestarea "	123
8) Di erse	123
12. Răscumpărarea	125
13. Impărțirea succesiunii	128
14. Dota	129
15. Contractele	134
16. Garanția	135
17. Despre gaj	136

	<u>Pagina</u>
18. Promisiunea de vânzare	136
19. Cumpărare-vânzare.	137
20. Furnizarea	138
21. Locațiunea a erilor.	139
22. Imprumutul.	140
23. Polița	141
24. Amavetul.	142
25. Dobânda	142
26. Prescripția	145
27. Răzeșii.	147
28. Afacerea Vartic, dreptul de succesiune al fratelui natural (De iz-a Senatului Cărmuitor din Petrograd No. 35/909).	148
29. Dreptul de succesiune al copiilor naturali (Decizia Sena- tului Cărmuitor No. 72/1900).	177
IV. Anexe	193

TABELA ALFABETICĂ

	Pagina
<i>Amanet</i>	67, 142
<i>Arendare</i>	69, 139
<i>Asociație</i>	74
<i>Avere străină</i>	13
<i>Bunuri ereditare și agonisite</i>	104
<i>Contracte</i>	15, 64, 134
<i>Cumpărare</i>	60, 137
<i>Depozit</i>	74
<i>Dobân-ță</i>	72, 142
<i>Donațiune</i>	20
<i>Dotă</i>	27, 129
<i>Etate</i>	9, 101
<i>Falkidion</i>	24, 116
<i>Familie</i>	7, 101
<i>Fideicomis</i>	49
<i>Furnizare</i>	138
<i>Goj</i>	136
<i>Garanție</i>	66, 135
<i>Ipovol</i>	115
<i>Impărțire</i>	128
<i>Imprumut</i>	72, 140
<i>Inchiriere, vezi arendare</i>	
<i>Intreprindere</i>	71
<i>Locațiune, vezi arendare</i>	
<i>Minoritate</i>	103
<i>Nulitatea testamentelor</i>	118
<i>Posedă</i>	141
<i>Posesor de bună credință</i>	14, 17
<i>Posesor de rea credință</i>	16, 105

	<u>Pagina</u>
<i>Promisiune de vânzare</i>	136
<i>Proprietate</i>	12, 104
<i>Prescripție</i>	145
<i>Răscumpărare</i>	59, 125
<i>Răzeși</i>	147
<i>Raport</i>	24
<i>Servilute</i>	14, 104
<i>Succesiune legală:</i>	
1) Dispoziții generale	48, 106
2) Succesiunea copiilor legitimi	50, 106
3) Succesiunea copilului natural	51, 177
4) Succesiunea colateralilor	54, 107
5) Succesiunea fratelui natural	148
6) Succesiunea ascendenților	52, 109
7) Succesiunea între copii uterini și consăngeni	110
8) Succesiunea între soți	55, 110
<i>Testament</i>	37—48, 116—124
<i>Tutelă</i>	10, 102
<i>Uzucruț</i>	115
<i>Uzurpare</i>	105
<i>Vârslă, vezi etate</i>	
<i>Vânzare, vezi cumpărare, vezi promisiune de vânzare</i>	
<i>Zălog, vezi amanet</i>	
<i>Zestre, vezi dotă</i>	

34 (24) (09)

